T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE PAKİSTAN DIŞ TİCARETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: 2005-2017

Yüksek Lisans Tezi

Naqibullah ATTARİ

100025056

İstanbul, 2018

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

DIŞ TİCARET ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRKİYE PAKİSTAN DIŞ TİCARETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: 2005-2017

Yüksek Lisans Tezi

Naqibullah ATTARİ

100025056

Danışman: Doç. Dr. Elif GÜNEREN GENÇ

İstanbul, 2018

T.C. İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
Dış Ticaret ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Uluslararası Ticaret Tezli Yüksek Lisans programı öğrencisi NAQIBULLAH ATTARİ'nin Türkiye Pakistan Dış Ticaretinin Değerlendirilmesi: 2005-2017 başlıklı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulu 26/06/2018 tarih ve 119-3 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	UNVANI, ADI SOYADI	İMZA
TEZ DANIŞMANI	: Doç.Dr. Elif Güneren Genç	
JÜRİ ÜYESİ	: Doç.Dr. Fiyun Yılmaz	
JÜRİ ÜYESİ	: Dr.Öğr.Üyesi Gülbeyi Gülbeyi Salman	

(*) Yüksek lisans tez savunma jürileri en az biri kurum dışından olmak üzere danışman dahil en az üç öğretim üyesinden oluşur. Jürinin üç kişiden oluşması durumunda eş danışman jüri üyesi olamaz. Eş tez danışmanının jüri üyesi olması durumunda asıl jüri beş üyeden oluşur.

İÇİNDEKİLER

ÖZET v
ABSTRACT vi
TABLOLAR LİSTESİ vii
GRAFİKLER LİSTESİ xi
KISALTMALAR xii
ÖNSÖZ xiii
GİRİŞ 2
1. DIŞ TİCARET TEORİLERİ VE POLİTİKALARİ 5
1.1. Uluslararası Ticaret Teorileri 13
1.1.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri 16
1.1.2. Yeni Dış Ticaret Teorileri 21
1.2. Dış Ticaret Politikaları 28
1.2.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları 29
1.2.2. Dış Ticaret Politikasının Araçları 33
2. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ 35
2.1. Türkiye'nin İhracatı (2005-2017) 52
2.1.1. Başlıca Ülkeler İtibarı ile Türkiye İhracatı (2005-2017) 54
2.1.2. Başlıca Ürün Grupları İtibariyle Türkiye İhracatı (2005-2017) 67
2.2. Türkiye'nin İthalatı (2005-2017) 81
2.2.1. Başlıca Ülkeler İtibarı ile Türkiye İthalatı (2005-2017) 83
2.2.2. Başlıca Ürün Grupları İtibariyle Türkiye İthalatı (2005-2017) 97
2.3. 2005-2017 Arası Dönemde Türkiye Dış Ticaret Dengesi 111
3. PAKİSTAN'IN DIŞ TİCARETİ 115
3.1. Pakistan'ın İhracatı 2005-2017 122
3.1.1. Başlıca Ülkeler İtibarı ile Pakistan İhracatı: 2005-2017 126
3.1.2. Başlıca Ürün Grupları İtibariyle Pakistan İhracatı 2005-2017 136
3.2. Pakistan'ın İthalatı 2005-2017 149
3.2.1. Başlıca Ülkeler İtibarı ile Pakistan İthalatı: 2005-2017 153
3.2.2. Başlıca Ürün Grupları İtibariyle Pakistan İthalatı: 2005-2017 165

3.3. 2005-2017 Arası Dönem Pakistan Dış Ticaret Dengesi 178
4. TÜRKİYE-PAKİSTAN DIŞ TİCARETİ 181
4.1. Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı: 2005-2017 186
4.1.1. Başlıca Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı 189
4.2. Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı (2005-2017) 202
4.2.1. Başlıca Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı 205
4.3. Türkiye Pakistan Dış Ticaret İlişkilerinin Gelişimi 219
4.4. Türkiye Pakistan Serbest Ticaret Anlaşması 220
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 222
KAYNAKÇA 228

ÖZET

Bu araştırmada 2005-2017 yılları arası dönemde Türkiye ile Pakistan dış ticareti değerlendirilmiştir. Bu amaçla ilgili döneme ait her iki ülkenin dış ticaret verileri incelenmeden önce ilk olarak dış ticaret kavramı, uluslararası ticaret teorileri ve dış ticaret politikaları ayrı başlıklar halinde incelenmiştir. Çalışmanın ikinci ve üçüncü kısımlarında Türkiye'nin ve Pakistan'ın dış ticaret yapıları ayrı ayrı incelenmiştir. Ardındansa Türkiye ile Pakistan arasındaki dış ticareti oluşturan ihracat, ithalat, dış ticaret hacimleri ve dış ticaret dengesi 2005-2017 arası dönem açısından ilgili dönemi oluşturan yıllara göre analiz edilmiştir. Buna göre 2005-2017 arası dönemde Türkiye'nin Pakistan'a ihracatı ve 2005-2017 arası dönemde Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatı incelenmiştir. Bu anlamda başlıca ürün gruplarına göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatı ve başlıca ürün gruplarına göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatı incelenmiş; yıllara göre gerek dış ticaret hacimlerindeki değişiklik gerekse ihracatta ve ithalatta ön plana çıkan ürünlerdeki yıllık değişim ortaya koyulmuştur. Araştırmanın devamında Türkiye ile Pakistan arasındaki dış ticaret ilişkilerinin gelişimi ve iki ülke arasında yapılmaya çalışılan serbest ticaret anlaşmasının gelişimi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye Dış Ticareti, Pakistan Dış Ticareti, Türkiye Pakistan Dış Ticareti*

ABSTRACT

In this study, foreign trade between Turkey and Pakistan in the period between the years 2005-2017 is evaluated. For this purpose, before analyzing the foreign trade date of the two countries, the foreign trade concept, international trade theories and foreign trade policies are examinee in separate titles. In the second and third part of the study foreign trade structures of Turkey and Pakistan is separately examined. Following this the foreign trade data of the two countries, which are subject to the research, between the period of 2005-2017 is examined and then export, import, foreign trade volumes and trade balance that forming foreign trade between Turkey and Pakistan were analyzed according to the relevant period from 2005 to 2017. Accordingly, Turkey's export to Pakistan in the period between 2005-2017 and Turkey's import from Pakistan in the period between 2005-2017 is examined. In this sense, Turkey's import from Pakistan and Turkey's export to Pakistan is examined according to main product groups and the change in foreign trade volumes according to years, and annual changes in products that leading in export and import have been revealed. Further in this research, the development of trade relations between Turkey and Pakistan and the development of the free trade agreement between the two countries is discussed.

Keywords: *Turkey Foreign Trade, Pakistan Foreign Trade, Pakistan- Turkey Foreign Trade*

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 1. 1923-1929 Yılları Arası Dönem Türkiye Dış Ticaret Göstergeleri 36
Tablo 2. 1930-1950 Arası Türkiye Dış Ticaret Göstergeleri 38
Tablo 3. 1951-1980 Arası Türkiye Dış Ticareti Göstergeleri 40
Tablo 4. 1980-2004 Arası Türkiye Dış Ticaret Göstergeleri 42
Tablo 5. 2005-2017 Türkiye Dış Ticaret Göstergeleri 47
Tablo 6. 2005-2017 arası dönem Türkiye'nin Büyüme Hızı 51
Tablo 7. 1923-2005 Arası Dönem Türkiye İhracat Oranları 52
Tablo 8. 2005 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 54
Tablo 9. 2006 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 55
Tablo 10. 2007 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 56
Tablo 11. 2008 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 57
Tablo 12. 2009 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 58
Tablo 13. 2010Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 59
Tablo 14. 2011 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 60
Tablo 15. 2012 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 61
Tablo 16. 2013 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 62
Tablo 17. 2014 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 63
Tablo 18. 2015 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 64
Tablo 19. 2016 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 65
Tablo 20. 2017 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 66
Tablo 21. 2005 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı 68
Tablo 22. 2006 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı 69
Tablo 23. 2007 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı 70
Tablo 24. 2008 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı 71
Tablo 25. 2009 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı 72
Tablo 26. 2010 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı 73
Tablo 27. 2011 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı 74
Tablo 28. 2012 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı 75
Tablo 29. 2013 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı 76
Tablo 30. 2014 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı 77
Tablo 31. 2015 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı 78
Tablo 32. 2016 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı 79
Tablo 33. 2017 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı 80
Tablo 34. 1923-2005 Arası Dönem Türkiye İthalat Oranları 81
Tablo 35. 2005 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 84
Tablo 36. 2006 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 85
Tablo 37. 2007 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 86
Tablo 38. 2008 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 87
Tablo 39. 2009 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 88

Tablo 40. 2010 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 89
Tablo 41. 2011 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 90
Tablo 42. 2012 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 91
Tablo 43. 2013 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 92
Tablo 44. 2014 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 93
Tablo 45. 2015 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 94
Tablo 46. 2016 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 95
Tablo 47. 2017 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 96
Tablo 48. 2005 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı 98
Tablo 49. 2006 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı 99
Tablo 50. 2007 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı 100
Tablo 51. 2008 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı 101
Tablo 52. 2009 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı 102
Tablo 53. 2010 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı 103
Tablo 54. 2011 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı 104
Tablo 55. 2012Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı 105
Tablo 56. 2013 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı 106
Tablo 57. 2014 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı 107
Tablo 58. 2015 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı 108
Tablo 59. 2016 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı 109
Tablo 60. 2017 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı 110
Tablo 61. 2005-2017 Arası Türkiye Dış Ticaret Dengesi 112
Tablo 62. 2005-2017 Yılları Arası Dönem Pakistan Dış Ticaret Göstergeleri 116
Tablo 63. 2005-2017 Arası Pakistan İhracatı 123
Tablo 64. 2005 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 126
Tablo 65. 2006 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 127
Tablo 66. 2007 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 128
Tablo 67. 2008 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 128
Tablo 68. 2009 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 129
Tablo 69. 2010 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 130
Tablo 70. 2011 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 131
Tablo 71. 2012 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 132
Tablo 72. 2013 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 132
Tablo 73. 2014 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 133
Tablo 74. 2015 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 134
Tablo 75. 2016 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 134
Tablo 76. 2017 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 135
Tablo 77. 2005 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı 136
Tablo 78. 2006 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı 137
Tablo 79. 2007 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı 138
Tablo 80. 2008 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı 139
Tablo 81. 2009 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı 140
Tablo 82. 2010 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı 141

Tablo 83. 2011 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı 142
Tablo 84. 2012 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı 143
Tablo 85. 2013 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı 144
Tablo 86. 2014 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı 145
Tablo 87. 2015 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı 146
Tablo 88. 2016 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı 147
Tablo 89. 2017 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı 148
Tablo 90. 2005-2017 Arası Pakistan İthalatı 150
Tablo 91. 2005 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 153
Tablo 92. 2006 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 154
Tablo 93. 2007 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 155
Tablo 94. 2008 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 156
Tablo 95. 2009 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 157
Tablo 96. 2010 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 157
Tablo 97. 2011 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 158
Tablo 98. 2012 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 159
Tablo 99. 2013 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 160
Tablo 100. 2014 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 161
Tablo 101. 2015 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 162
Tablo 102. 2016 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 163
Tablo 103. 2017 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 164
Tablo 104. 2005 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı 165
Tablo 105. 2006 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı 166
Tablo 106. 2007 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı 167
Tablo 107. 2008 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı 168
Tablo 108. 2009 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı 169
Tablo 109. 2010 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı 170
Tablo 110. 2011 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı 171
Tablo 111. 2012 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı 172
Tablo 112. 2013 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı 173
Tablo 113. 2014 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı 174
Tablo 114. 2015 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı 175
Tablo 115. 2016 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı 176
Tablo 116. 2017 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı 177
Tablo 117. 2005-2017 Arası Pakistan Dış Ticaret Dengesi 178
Tablo 118. Türkiye-Pakistan Dış Ticaret Değerleri 182
Tablo 119. 2005-2017 Arası Dönem Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı 186
Tablo 120. 2005 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı 189
Tablo 121. 2006 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı 190
Tablo 122. 2007 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı 191
Tablo 123. 2008 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı 192
Tablo 124. 2009 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı 193
Tablo 125. 2010 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı 194

Tablo 126. 2011 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı 195
Tablo 127. 2012 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı 196
Tablo 128. 2013 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı 197
Tablo 129. 2014 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı 198
Tablo 130. 2015 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı 199
Tablo 131. 2016 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı 200
Tablo 132. 2017 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı 201
Tablo 133. 2005-2017 Arası Dönem Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı..... 202
Tablo 134. 2005 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı..... 206
Tablo 135. 2006 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı..... 207
Tablo 136. 2007 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı..... 208
Tablo 137. 2008 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı..... 209
Tablo 138. 2009 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı..... 210
Tablo 139. 2010 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı..... 211
Tablo 140. 2011 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı..... 212
Tablo 141. 2012 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı..... 213
Tablo 142. 2013 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı..... 214
Tablo 143. 2014 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı..... 215
Tablo 144. 2015 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı..... 216
Tablo 145. 2016 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı..... 217
Tablo 146. 2017 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı..... 218
Tablo 147. Türkiye-Pakistan Arasındaki Ticaretin Altyapısını Düzenleyen Bazı Anlaşma ve Protokoller..... 219

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa No

Grafik 1. 2005 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 55
Grafik 2. 2006 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 56
Grafik 3. 2007 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 57
Grafik 4. 2008 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 58
Grafik 5. 2009 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 59
Grafik 6. 2010 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 60
Grafik 7. 2011 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 61
Grafik 8. 2012 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 62
Grafik 9. 2013 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 63
Grafik 10. 2014 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 64
Grafik 11. 2015 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 65
Grafik 12. 2016 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 66
Grafik 13. 2017 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 67
Grafik 14. 2005 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 84
Grafik 15. 2006 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 86
Grafik 16. 2007 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 87
Grafik 17. 2008 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 88
Grafik 18. 2009 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 89
Grafik 19. 2010 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 90
Grafik 20. 2011 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 91
Grafik 21. 2012 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 92
Grafik 22. 2013 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 93
Grafik 23. 2014 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 94
Grafik 24. 2015 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 95
Grafik 25. 2016 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 96
Grafik 26. 2017 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke 97
Grafik 27. 2005-2017 Yılları Arası Pakistan'ın İhracat ve İthalat Değerleri 117
Grafik 28. 2005-2017 Arasında Pakistan'da İhracatın İthalatı Karşılama Oranı 122
Grafik 29. 2005-2017 Yılları Arasında Pakistan İhracat ve Dış Ticaret Hacmi Değerleri 126
Grafik 30. 2005-2017 Yılları Arasında Pakistan'ın İthalat ve Dış Ticaret Hacmi Değerleri 153
Grafik 31. 2005-2017 Arası Pakistan Dış Ticaret Dengesi 180

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
ECO	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
ECOTA	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Ticaret Anlaşması
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
YDİK	: Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi

ÖNSÖZ

Eğitim öğretim hayatımın lisans döneminde bana kucak açan ve maddi anlamda eğitim giderlerimi karşılayan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ve bu anlamda bütün Türk halkına minnettarlığımı sunarım. Aynı şekilde yüksek lisans eğitimim sürecinde maddi ve manevi desteklerini hissettiğim İstanbul Ticaret Üniversitesi ailesine yürekten teşekkür ediyorum. Bu araştırmanın en başından tamamlanmasına kadar her an maddi ve manevi yanımda olan ve bana yol gösteren kıymetli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Elif GÜNEREN GENÇ'e en kalbi şükranlarımı sunuyorum. Öte yandan Anabilim Dalı'nda görev yapan ve zaman zaman yardımlarına ve fikirlerine başvurduğum kıymetli hocalarımın hepsine ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Türkiye'ye geldiğim ilk günden bu yana bir an olsun desteğini esirgemeyen, varlığıyla bana güç katan saygıdeğer büyüğüm kıymetli ağabeyim Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Müşaviri Sayın Birol DOK'a sonsuz teşekkür ediyorum. Maddi ve manevi en büyük destekçilerim olan, varlıkları ile beni her daim ayakta tutan kıymetli anneme, babama ve kardeşlerime sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Son olarak yoğun geçen çalışma sürecinde vakit ayıramayıp ihmal ettiğim buna rağmen desteğini bir an olsun çekmeyen ve her anımda mutluluk kaynağım olan sevgili eşim Salbi ATTARİ'ye sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

GİRİŞ

Ülke ekonomilerinde ticaret büyük önem arz etmektedir. "Ticaret mal ve emek karşılığının alışveriş halindeki işler topluluğudur" (Özsusuzlu, 2007: 44). Bu anlamda her ülke üretim gerçekleştirmekte ve ürettiklerini diğer ülkelere satmakta veya ihtiyaç duyduğu malları diğer ülkelerden satın almaktadır. Dünyada devletlerarası siyası, sosyal, ekonomik, kültürel vb. birçok ilişki türü yer almaktadır. Bu ilişkilerden birini de alım-satıma dayalı olarak ticari ilişkiler oluşturmaktadır. Asırlardır devletlerarasında devam edegelen ilişkilerin belki de en kesintisiz süreni ticari ilişkiler olagelmiştir. Bu anlamda kabaca ülkelerin diğer ülkelerle yapmış oldukları ticaret olarak karşımıza çıkan dış ticaret ekonominin vazgeçilmez bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkelerin dış ticaret faaliyetlerinde bulunmalarında yerli üretimin yetersiz olması ve uluslararası fiyat farklılıkları gibi etkenler etkili olmaktadır (Karluk, 1998). Ülkelerin mevcut kaynakları ile insanların sınırsız istek ve ihtiyaçlarının karşılanmasının güç olması, uluslararası boyutta ekonomik etkinliklerin teorik tabanlar üzerinden de sürdürülmesi gerekliliğini zorunlu kılmaktadır. Bu noktada dış ticaret ilişkilerin geliştirilmesinde ve devam ettirilmesinde kilit nokta haline gelmiştir (Özden, 2014: 58-59). Öte yandan bir ülkedeki dış ticaretin mevcut yapısı o ülkedeki ekonomik anlamda gelişme seviyesinin de bir aynası gibidir (Parasız, 1998: 86). Dünyada her ülke dış ticaret bağlamında ihracatını artırma ve bunun yanında ithalatını azaltmaya yönelik hedefler belirlemektedir. Bu hedefe ulaşmak adına da pek çok tedbire başvurmaktadır (Megep, 2008).

Dış ticaret ülkeler için kaçınılmaz bir süreçtir. Çünkü günümüzde dünyada hiçbir ülke kendi kendine yeterli değildir. Dış ticaret sayesinde ülkeler hiç üretemedikleri veya yerli üretimlerinin ülke ihtiyaçlarını karşılayamadığı durumlarda elzem bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada özellikle az gelişmiş olarak tanımlanan ülkeler açısından bakıldığında bu tür ülkeler kalkınma açısından dışa bağımlı bir görüntü vermektedirler. Bu nedenle bu tarz ülkeler üretim gerçekleştirmek adına dışarıdan gerekli mal ve hizmeti satın almak durumundadırlar

(Latifli, 2016: 3). İthalat ve ihracat şeklinde gerçekleşen dış ticaret, ülkelerin ekonomilerinin gelişmesinde büyük önem taşımaktadır (Ashimova, 2015:1). Bu anlamda ihracat, herhangi bir ülkede elde edilen ürünün ya da farklı bir ülkeden sağlanan ürünün gerek döviz gerekse farklı bir mal karşılığında veya herhangi bir bedel olmaksızın gümrük sınırlarının dışına çıkarılmasıdır. İthalat ise, farklı bir ülkede üretilen veya farklı bir ülkenin başka bir ülkeden aldığı ürünü döviz, başka bir mal karşılığında ya da bir bedel olmaksızın gümrük sınırlarının içine alınmasıdır (Berksoy, 1994).

Dünyada son asırda hız kazanan küreselleşme de dış ticaretin kuvvetlenmesine sebep olmaktadır (Bayramov, 2015: 19). Dünya genelinde yapılan ticaret, tarih boyunca siyasi, ekonomik, toplumsal vb. etkenlere bağlı olarak şekillenmiş ve gelişim göstermiştir (Aysun, 2011: 1). Günümüzde başta insan ihtiyaçlarındaki artışa bağlı olarak üretim teknolojilerindeki gelişmeler ve ulaşım ve haberleşme alanındaki ilerleme uluslararasındaki ticaretinde gelişmesine katkı sağlamaktadır (Özden, 201: 58). Dünyanın genelinde dış ticaret artık büyük önem taşımakta ve sürekli önemini artırmaktadır (Ağsakal ve Baral, 2016: 263, Özgüven, 1997: 479). Dış ticaret, ülkelerin farklı ürünlerin üretim sürecinde uzmanlaşmalarını ve gerek işgücünün gerek üretim kaynaklarının gerekse zamanın etkin kullanımını beraberinde getirmektedir (Tomanbay, 2001: 47).

Dünyada her ülke gibi Türkiye için de dış ticaret büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Türkiye'de dış ticaret alanında birçok kamu kurumu veya kuruluşlar faaliyet göstermekte ve Türkiye'nin dış ticaretini geliştirmeye yönelik çalışmalar yürütmektedirler. Türkiye ile Pakistan arasındaki ikili ticaret özellikle 2000'li yıllardan sonra büyük bir ivme kazanmış olsa da iki dost ve kardeş ülkenin her alanda oluşturdukları işbirliğinin dış ticaretlerine tam manasıyla yansımadığı görülmektedir. Türkiye ile Pakistan arasındaki dış ticaret yıllara göre farklılık göstermektedir. Öte yandan Türkiye'nin Pakistan'la veya Pakistan'ın Türkiye'yle gerçekleştirdiği dış ticaret bu ülkelerin sahip oldukları ticaret potansiyellerinden çok uzaktır (Yüzal, 2011: 15).

Bu araştırmada uzun soluklu dostluk ve kardeşlik esası üzerine ilişkiler geliştiren Türkiye ve Pakistan'ın dış ticaret ilişkilerinin 2005-2017 yılları arası dönem

açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla her iki ülkenin dış ticaret yapıları ayrıntılı olarak incelenmiş ve 2005-2017 arası dönemde iki ülkenin dış ticareti ele alınmıştır. Buradan hareketle ilgili dönem açısından iki ülke arasındaki dış ticaret yapının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu amaçla doküman incelemesi yöntemiyle iki ülkenin ilgili dönemler açısından dış ticaret verileri[1] irdelenmiş ve tablo ve grafiklerle daha anlaşılır halde yıllık dönemler halinde önce Türkiye açısından sonra Pakistan açısından en sonunda da iki ülkenin karşılaştırması şeklinde analiz edilmiştir.

Bu araştırma dört ana bölüm ve bu ana bölümlerin altında yer alan alt bölümlerden oluşmaktadır. Bu anlamda; araştırmanın birinci bölümünde dış ticaret, uluslararası ticaret teorileri ve dış ticaret politikaları başlıkları ele alınmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde 2005-2017 yılları arası dönemde Türkiye'nin dış ticareti ele alınmıştır. Alt bölümler içinde ise 2005-2017 yılları arası dönem Türkiye ihracatı, 2005-2017 arası dönem Türkiye ithalatı ve 2005-2017 yılları arası dönemde Türkiye dış ticaret dengesi incelenmiştir. Araştırmanın üçüncü bölümünde 2005-2017 yılları arası dönemde Pakistan'ın dış ticareti ele alınmıştır. Alt bölümler içinde ise 2005-2017 yılları arası dönem Pakistan ihracatı, 2005-2017 yılları arası dönem Pakistan ithalatı ve 2005-2017 yılları arası dönemde Pakistan dış ticaret dengesi incelenmiştir. Araştırmanın dördüncü bölümünde ise 2005-2017 yılları arası dönem Türkiye Pakistan dış ticaret incelenmiştir. Alt bölümler içinde ise 2005-2017 yılları arası dönem Türkiye'nin Pakistan'a ihracatı, 2005-2017 yılları arası dönem Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatı ve 2005-2017 yılları arası dönemde Türkiye Pakistan dış ticaret dengesi, Türkiye ile Pakistan arasındaki dış ticaret ilişkilerinin gelişimi ve Türkiye – Pakistan serbest ticaret antlaşmasının seyri incelenmiştir.

[1] Türkiye ile ilgili veriler Türkiye İstatistik Kurumu Dış Ticaret İstatistiklerinden; Pakistan'la ilgili veriler ise Trade Map'den elde edilmiştir

1. DIŞ TİCARET

İnsanlığın milyonlarca yıllık geçmişinde ilk defa Neolitik Çağ'da üretime geçilmesi ile başlayan ticaret, asırlar boyunca ilkel şekilde devam edegelsin; ilk medeniyetlerin ortaya çıkmasıyla malların ve sermayenin ülke sınırlarının dışına akışı olarak nitelendirebileceğimiz "dış ticaret" veya farklı ifadeyle uluslararası ticaret süreci de başlamıştır. Bu anlamda "dış ticaret uluslararası iktisadi ilişkilerin sadece mal ihracı ve mal ithali ile ilgilidir" (Utkulu, 2005: 4).

İnsanoğlunun ihtiyaçlarının sınırsız olması, ülkelerinde sahip oldukları kaynakların kendilerine yetememesini beraberinde getirmiş, bu da dış ticarete hız katmıştır. Öyle ki insanoğlunun hayatında "para" bile yokken trampa-takasa dayalı olarak ülkeler-devletlerarası ticaret doğmuştur. Asırlarca etkinliğini koruyan İpek Yolu, Baharat Yolu, Kürk Yolu, Kral Yolu gibi ticaret yolları ülkeler arası ticarete yön vermiş ve insanların sınırsız isteklerine cevap olmaya çalışmışlardır. Bu noktada üzerinde birçok tanımlama yapılan dış ticaret kavramına tanım getirmek gerekirse; "bir ülkedeki tüm gerçek ve tüzel kişilerin diğer ülkelerle yaptıkları her türlü mal alım satımı" (http://www.tdk.gov.tr; Seyidoğlu, 2007), "milli ekonomiler içindeki hizmet, mal, sermaye veya insan hareketleri" (Taşpolat, 1983: 13), "bağımsız ülkeler arasında karşılıklı yapılan tüm mal veya mal grubu ve hizmet alım satımı" (Kabal, 2007; Özcan, 2016: 21), "ülkelerin başka ülkelerden belli zamanlarda mal alması veya satması" (Hançerlioğlu, 1993: 62, Tezer, 1989: 63), "uluslararası ekonomik ilişkilerin para karşılığı tüm mal ve hizmet hareketleridir" (Saygılıoğlu ve Gerçek,2007: 22), "bir ülkenin ithalat ve ihracat hareketlerinin toplamıdır" (Alkin, 1990). Şanlı (1996)'ya göre ise dış ticaret, "farklı ülkelerde oturumu, işyeri bulunan ya da farklı ülkelerin vatandaşlığında bulunan gerçek ve tüzel kişiler arasındaki mal ve hizmet değişimidir. Farklı tanımlamalarına değinilen dış ticaret ülke ekonomisine yön vermede etkili bir ekonomi politikası aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Ertek,2005).

Dış ticaret ülkeler için kaçınılmaz bir süreçtir. Çünkü günümüzde dünyada hiçbir ülke kendi kendine yeterli değildir. Dış ticaret sayesinde ülkeler hiç üretemedikleri

veya yerli üretimlerinin ülke ihtiyaçlarını karşılayamadığı durumlarda elzem bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendi ülkesinde aynı ürüne yönelik üretimi olsa dahi ilgili ürüne yönelik kalite veya fiyat farklılığı tüketicilerin tercihini etkilemektedir. Bununla birlikte aynı endüstriler içinde faaliyette bulunsalar bile farklı üreticilerin ürettikleri mallar arasındaki gerek görünüş gerekse kullanış ve yapılış farklılıklarının olması ülkelerin dış ticaret yapmalarına sebep olmaktadır (Özcan, 2016: 22). Dış ticaret bir anlamda ülkeler için büyümenin motorudur. "Dış ticaretin büyümenin motoru olduğu tezi Adam Smith'in uzmanlaşma kavramı ve Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde yer almaktadır. Michaley ve Feder'in çalışmaları da bu fikri doğrulamaktadır" (Gül, Kamacı ve Konya, 2013: 2). Büyümenin dış ticarete etkisi açısından bakıldığında büyüme; gerek üretimi gerekse tüketimi artırarak üretim hacmini ve ürüne yönelik talebi değiştirmektedir (Husted, and Melvin, 1995: 283). Dış ticaret, gerek ülkelerin kalkınmalarını sürdürmelerinde gerekse dünya ülkeleriyle bütünleşmelerini sağlamada en önemli araçlardan birini oluşturmaktadır. Bu nedenle ülkeler kendi çıkarlarını gözetmek amacıyla dış ticarete yönelik sınırlama ya da özendirmeye yönelik tedbirler alabilmektedirler (Ertekin ve Kutlu, 2000: 224).

Kaya (2015)'ya göre dış ticaretin yapılmasında, uluslararası fiyat farklılıkları, uluslararası mal farklılıkları ve yerli üretimdeki yetersizlikler olmak üzere üç önemli etken bulunmaktadır. Utkulu (2005)'ya göre ise dış ticarette temel etken fiyat farklılıklarıdır. Ülkeler malların üretiminde aynı oranda fiyat avantajına sahip değillerdir. Buradan hareketle herhangi bir malın üretiminde fiyat avantajı taşımayan ülkeler ilgili malları sınırlı imkânlarını istihdam etmek suretiyle kendi üretmeksizin ithal etmeyi tercih etmektedir. Farklı bir anlatımla fiyat farklılıklarının oluşmasında malların homojen olmasına rağmen aynı ürünün farklı maliyette elde edilmesi etkilidir. Bu anlamda gerek hammaddenin ucuzluğu gerekse teknolojik farklılıklar ve ucuz işgücü maliyet farklılıklarını beraberinde getirmektedir. Bu durumda sıralanan etkenlere bağlı olarak ucuz üretim gerçekleştiren ülkelerin dış ticarette ihracat oranları da artış göstermektedir. Yerli üretimdeki yetersizlik açısından bakıldığında da alt bağlamda doğal kaynaklar, coğrafi yapı, iklimsel farklılık, teknolojik yetersizlik, kalifiye eleman veya nitelikli işgücü vb. etkenlere bağlı olarak dış ticaret farklılık göstermektedir. Böylesi durumlarda ülkeler, ülke içindeki talebi

karşılamakta yetersiz kalabilmektedir. Bu durumda da dış ticaret bağlamında ülkelerin ithalat yapmaları kaçınılmazdır (Babal, 2013: 24).

Dış ticaret açısından uluslararası mal farklılıkları da bu anlamda belli sektörler için fiyat farklılıklarının taşıdığı kadar önem taşımaktadır. "Eksik rekabet koşulları endüstri-içi ticaret, benzer ülkeler arasında ticaret, çok uluslu firmalar ve firma içi ticaretin son yıllara giderek artan ölçüde damgasını vurması dış ticaretin ve dış ticaret teorisinin yeniden ele alınmasına neden olmuştur" (Utkulu, 2005: 8). Dile getirilen etkenlerin dışında dış ticarette etkili olan bir diğer hususu ise gelir seviyesi oluşturmaktadır. Gelir seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde ithal mallara talep artarken bu durum beraberinde dış ticarette ithalat yönlü bir artışı beraberinde getirecektir (Kenen 1994'den aktaran Özden, 2014: 60).

Dünyada son asırda hız kazanan küreselleşme de dış ticaretin kuvvetlenmesine sebep olmaktadır (Bayramov, 2015: 19). Dünya genelinde yapılan ticaret, tarih boyunca siyasi, ekonomik, toplumsal vb. etkenlere bağlı olarak şekillenmiş ve gelişim göstermiştir (Aysun, 2011: 1). Günümüzde başta insan ihtiyaçlarındaki artışa bağlı olarak üretim teknolojilerindeki gelişmeler ve ulaşım ve haberleşme alanındaki ilerleme uluslararasındaki ticaretinde gelişmesine katkı sağlamaktadır (Özden, 201: 58). Dünyanın genelinde dış ticaret artık büyük önem taşımakta ve sürekli önemini artırmaktadır (Ağsakal ve Baral, 2016: 263, Özgüven, 1997: 479). Dış ticaret, ülkelerin farklı ürünlerin üretim sürecinde uzmanlaşmalarını ve gerek işgücünün gerek üretim kaynaklarının gerekse zamanın etkin kullanımını beraberinde getirmektedir (Tomanbay, 2001: 47).

Bir ülkede ihracat yoluyla elde edilen dövizle gerek dış borçların ödenmesi gerekse yatırım mallarının alınması sağlanabilmektedir (Akbulut, 2014: 4). Bu nedenle ülkeler dış ticaretlerinde ihracatın payını artırmak adına sürekli farklı programlar uygulamakta ve bu amacı gerçekleştirmeye yönelik araştırma-geliştirme faaliyetleri yürütmektedirler. Uluslararası pazarda kendi üretimlerini ön plana çıkarmak ve pazar payını artırmak her ülkenin bu anlamda temel hedeflerinin başında gelmektedir. Bu anlamda günümüzde etkin bir pazarlama ağı ve sistemiyle ihracatlarını artırmayı başaran ülkeler doğrudan ülkedeki refah seviyesinin yükseltilmesini de sağlamaktadırlar. Bu noktada refah seviyesini tek başına ihracattan ziyade dış ticaretin genelindeki gelişmeyle ilişkilendirmek doğru olacaktır. Çünkü dış ticaretini

başarılı bir şekilde sürdürmeyi başaran ülkelerin refahını ve ulusal gelirini doğrudan artırdığı gözlemlenmektedir (Uygun, 2011: 33). Uluslararası pazarda başarılı olabilmek adına ticaret yapılan ülkelerin yakından tanınması, bu bağlamda farklı ülkelerdeki dil yapısından; kültür yapısına, nüfusundan; ilgili ülkedeki para birimine; ilgili ülkedeki ticari yasa ve kurallardan, o ülkelerin genel ticaret politikalarına kadar birçok hususun bilinmesi gerekmektedir. Akat, (2001)'a göre dış ticaret için gerekli olan ve yukarıda ana hatlarıyla belirtilen temel bilgileri ülke, konum, doğal kaynaklar ve ekonomik faaliyetler, nüfus özellikleri, altyapı bilgisi, ticari politikalar, pazar yapısı ve rekabet oluşturmaktadır. Bu noktada dış ticarette önemli olan sadece ihtiyaç duyulan bilgilerin türünü belirlemek değil, aynı zamanda bilgi kaynaklarını da bilip onlara ulaşmanın yollarını saptamaktır.

Ülkeler arasında gerçekleştirilen dış ticaret sürecine yönelik karşımıza birçok dış ticaret kavramı çıkmaktadır. Bunların başlıcaları arasında; döviz, kambiyo, gümrük, gümrük vergisi, serbest bölge, sigorta, marka vb. yer almaktadır.

- **Döviz:** Yabancı ülkelerin paraları anlamına gelmekte olup; ödeme amacıyla kullanılan her türlü hesap, belge ve vasıtaları içermektedir
- **Kambiyo:** İki ayrı ülke parasının birbiriyle değiştirilmesidir. Herhangi bir yerdeki bir alacağın tahsili, bir borcun ödenmesi veya bir yerden toplanan para ve para yerine geçen taşınabilir değerlerin başka bir yere aktarılması için yapılan işlemin bedeli ve bu işlemin yapıldığı yer.
- **Gümrük:** Eşya ve kişilerin ülke sınırlarından giriş ve çıkışlarında denetimlerinin yapıldığı ve vergilerin tahakkuk ettirildiği kamu kuruluşu.
- **Gümrük Vergisi:** Bir ülkeye giren veya bir ülkeden çıkan mal ve eşya üzerinden alınan vergidir.
- **Marka:** Üretici veya satıcının mal ve hizmetlerini belirlemeye, tanıtmaya ve rakiplerininkinden ayırıp farklılaştırmaya yarayan isim, terim, sözcük, simge, tasarım, işaret, şekil, renk veya bunların çeşitli bileşenleridir.
- **Serbest Bölge:** Serbest bölgeler, bulundukları ülkenin siyasi sınırları içinde yer alan, fakat Dış Ticaret, Vergi ve Gümrük Mevzuatı açısından gümrük hattı dışında sayılan bölgelerdir. Serbest bölgelerde sınai ve ticari faaliyetler için ülkede sağlanandan daha geniş muafiyet ve teşvikler tanınmaktadır.

- **Sigorta:** İthalat ve ihracatçıların sigorta şirketleri ile yapmış oldukları anlaşma çerçevesinde, uluslararası ticarette yaşanabilecek her türlü risk durumlarına karşı kayıplarını telafi ve güvence altına alma işlemidir.

İthalat ve ihracat şeklinde gerçekleşen dış ticaret, ülkelerin ekonomilerinin gelişmesinde büyük önem taşımaktadır (Ashimova, 2015:1). Farklı bir anlatımla mal veya hizmetlerin diğer ülkelere satılması olarak ihracat ve mal veya hizmetlerin diğer ülkelerden alınması olarak da ithalat dış ticaretin temel iki ögesini oluşturmaktadır.

⇨ **İhracat**

Herhangi bir ülkede elde edilen ürünün ya da farklı bir ülkeden sağlanan ürünün gerek döviz gerekse farklı bir mal karşılığında veya herhangi bir bedel olmaksızın gümrük sınırlarının dışına çıkarılmasıdır. İhracat; dış ticareti oluşturan unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İhracatın ülke ekonomisi açısından büyük önem taşıdığı kabul edilen bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkelerin kalkınmasında ve refah seviyesinin yükselmesinde ihracattaki performansı büyük ölçüde etkilidir (Özcan, 2016: 30). Bu anlamda ihracatta sağlanan artış üretimde genişlemeyi ve işsizlik oranında azalmayı da beraberinde getirecektir (Mammadov, 2016: 20).

Ülkelerin ekonomi anlamında temel beklentisi; şüphesiz dünyayla rekabet edebilecek güçlü bir ekonomiye sahip olmak ve sürekli ekonomik büyümeyi yakalamaktır. Bunu sağlamanın araçlarından birini de ihracat oluşturmaktadır. Bu nedenle ülkeler ihracatlarını artırmak adına en küçük ayrıntıları dahi dikkate alarak strateji geliştirmektedirler (Özcan, 2016: 30). Günümüzde ülkeler geliştirdikleri ekonomi politikalarında ülkelerinin ihracatını ve de yabancı sermayenin ülkeye girişlerini özendirerek döviz girdilerini arttırmayı amaçlamaktadırlar (Akat, 2008: 202).

İhracat ekonomik büyümeye en fazla katkı sağlayan unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan ihracat sermaye birikimini artırarak büyümeye olumlu katkı yapmaktadır (Narayan, and Smyth, 2004: 27). Gül, Kamacı ve Konya (2013)'ya göre ihracatın büyümeye olan birçok etkisi bulunmaktadır. Buna göre;

- İhracatta yaşanan artış dış ticaret çarpanı aracılığıyla milli geliri de artırmaktadır.
- İhracatta yaşanan artış ülkede işbölümü ve işbirliği açısından artış sağlar.

- İhracatta yaşanan artış gerek verimlilik gerekse üretimde artış sağlar.
- İhracat sayesinde maliyetler düşeceğinden buna bağlı olarak ürün kalitesi artar.
- İhracat sayesinde rekabet artar. Rekabetin artmasıyla da üretimde ileri teknoloji kullanılması zorunluluğu ortaya çıkar.
- İhracatta yaşanan artışa bağlı olarak iç tasarruf ve yatırım artar buna bağlı olarak da ödemeler bilânçosunda fazlalık sağlanır.
- İhracatta yaşanan artış ülkeye daha çok döviz kazandırır. Bu durumda ülkedeki ithalatın artmasını da sağlar.

Buradan hareketle bakıldığında bir ülkedeki ihracat ilgili ülkenin refah seviyesiyle de doğrudan ilişkilidir. Ancak sözü geçen ticari faaliyette bulunabilmek için öncelikle o ülkenin üretim gücünün olması gerekmektedir. Bunun içinde ilgili ülke başta üretim yeteneğine sahip olmalıdır. "Bugün, ülkelerin milli hâsılasını ve istihdamını oluşturan faaliyetlerin büyük bölümü küresel piyasadan çok, yurtiçi ekonomiyi hedefleyen faaliyetlere dayalı olsa da, ülkelerin refah düzeylerini belirleyen faktörlerin başında ihracat yetenekleri, dolayısıyla da küresel piyasalardaki rekabetçi durumları gelmektedir" (Aktaş ve Adıgüzel, 2017: 3).

Ülkelerin ihracatında etkili olan birçok etken bulunmaktadır. Bunlar arasında ihracata konu olan ülkedeki gelir seviyesi, ilgili ihraç ürünün ülke içi fiyatıyla rakip kabul edilen ülkelerde mevcut fiyatlar arasında bulunan ilişki, yürürlükte olan gümrük politikaları ve miktara yönelik kısıtlamalar başta gelmektedir (Uluatam, 1980: 170). Bu duruma bağlı olarak ihracatta bir ülkenin kendi içyapısı kadar ticari ilişki içerisinde olduğu ülkelerin ekonomik yapısı da etkilidir (Savaş, 1978: 313). Başlıca ihracat türleri:

- **Ön İzne Bağlı İhracat:** İhracı uluslararası anlaşma, kanun, kararname ve ilgili sair mevzuat uyarınca belli bir merciin ön iznine bağlı olarak yapılabilen ihracattır.
- **Kayda Bağlı İhracat:** İhracı kayda bağlı mallardır. İhracı kayda bağlı olan mallar, Ekonomi Bakanlığı'nca belirlenir. Kayda Bağlı Mallar listesindeki malların ihracatından önce gümrük beyannamelerinin kayıt altına alınması gerekir.

- **Konsinye İhracat:** Kesin satışı daha sonra yapılmak üzere yurtdışındaki alıcılara, komisyonculara, ihracatçının yurtdışındaki şube veya temsilciliklerine mal gönderilmesini yani ihracatını ifade etmektedir.
- **Geçici İhracat** Eşyanın belli bir süreliğine yurtdışına gönderilip, yani ihraç edilip tekrar getirilmesinden oluşan süreç geçici ihracat olarak tanımlanmaktadır.
- **İthal Edilmiş Malın İhracı**: Gümrük mevzuatı çerçevesinde serbest dolaşıma girmiş yeni veya kullanılmış malın ihracı genel esaslar çerçevesinde yapılır. Ancak, ihracatın desteklenmesine yönelik mevzuat, yatırım mevzuatı ile gümrük mevzuatının mahrecine iade hükümleri saklıdır.
- **Bedelsiz İhracat**: Herhangi bir bedel alınmaksızın yurtdışına gönderilen malların ihracatına denir.
- **Bağlı Muamele veya Takas Yoluyla Yapılan İhracat**: Takas, iki ülke arasında olmak üzere ihraç ya da ithal edilecek mal veya hizmetin bedelinin kısmen veya tamamen mal, hizmet veya teknoloji transferiyle sağlanmasını ifade eder. Yani ödemenin tamamı veya bir kısmı paradan farklı araçlarla yapılmaktadır. Bağlı Muamele ise takas işlemlerini ikiden fazla ülke arasında yapıldığında kullanılan bir araçtır.
- **Transit Ticaret**: Alış ve satış bedelleri arasında lehte fark esas olmak üzere, malların transit olarak veya doğrudan doğruya bir ülkeden başka bir ülkeye satılması şeklide gerçekleşen ihracat türüdür.
- **Bavul Ticareti**: Yabancı ülkede ikamet eden Türk uyruklu gerçek ve tüzel kişilere veya turistlere gerçekleştirilen satışlar, bazı koşulların yerine getirilmesi şartıyla ihracat sayılmaktadır. Uygulamada bu türden yapılan satışlara Bavul Ticareti de denmektedir. Özel Fatura kapsamında yapılan satışlar olarak da adlandırılmaktadır. Bavul ticareti ile yapılan satışlar ihracat olarak kabul edildiğinden, firma bağlı olduğu vergi dairesinden izin alarak, KDV'siz fatura kesme iznine sahip olur

⇨ İthalat

Dış ticareti oluşturan araçlardan bir diğeri olarak ithalat karşımıza çıkmaktadır. İthalat; farklı bir ülkede üretilen veya farklı bir ülkenin başka bir ülkeden aldığı ürünü döviz, başka bir mal karşılığında ya da bir bedel olmaksızın gümrük sınırlarının içine alınmasıdır (Berksoy, 1994). Farklı bir ifadeyle ithalat, herhangi bir malın veya hizmetin başka bir ülke sınırlarına girmesi (Yanık ve Uzun, 2013: 7), başka ülkelerde üretilen ve başka ülkelere satışı serbest olan malların birtakım mevzuatlara uygun olarak başka ülkelerden satın alınması (Ünsal, 2013: 48) veya farklı bir anlatımla başka bir ülkeden mal getirme veya satın alma eylemidir (TDK, Büyük Türkçe Sözlük http://www.tdk.gov.tr Erişim Tarihi: 22.03.2018). Başlıca ithalat türleri:

- **Peşin Ödemeli İthalat**: İlgili mala yönelik bedelin, malların sevkinden önce ödendiği bir ödeme şeklidir. Mallar, ihracatçı tarafından bedeli alındıktan sonra gönderilir. Bu ödeme yöntemi; ithalatçı firmalar için en yüksek risk taşıyan ödeme şekli olmakla birlikte, mal bedelinin peşin ödenmesinden dolayı ithalatçıya peşin ödeme indirimi ile ithalat yapma olanağı sağlar.
- **Mal Mukabili (Açık Hesap) İthalat**: İhracatçı tarafın gönderdiği malların gümrüklerden çekildikten sonra bedellerinin transfer edilmesi şeklinde yapılan ithalattır. İthalatçı, satış anlaşmasında belirlediği vadede ödemeyi yaparak uzun vadede ödeme imkânına sahip olduğu gibi mal teslim alındıktan sonra ödeme gerçekleştiğinden en az risk taşıyan ödeme şeklidir.
- **Vesaik Mukabili İthalat:** İhracatçı tarafından malların yüklenmesinden sonra, malı temsil eden sevk belgelerinin, ihracatçının bankası kanalıyla, bedelinin tahsili karşılığında teslim koşulu ile ithalatçının bankasına gönderilmesidir. İthalatçının bankası, ithalatçı ödeme koşullarını gerçekleştirmeden, malları gümrükten çekebilmesi için gerekli olan belgeleri ithalatçıya teslim etmez.
- **Akreditifli İthalat**: İthalatçının bankasının ayrıntıları belirtilen mal ve hizmetlere ilişkin belgelere istinaden ihracatçı firmaya ödeme yapmayı taahhüt ettiği bir ithalat yöntemidir. İhracatçı tarafından malların eksiksiz ve

vadesinde yüklenmesini sağlar. Aksi takdirde satıcının bankası tarafından ödeme yapılmayacaktır.

- **Kabul Kredili İthalat:** İthalatçı firmanın malı teslim aldıktan sonra satıcı ile anlaştıkları ve poliçe üzerinde belirtilen bir tarihte ödeme yapmasını içeren bir dış ticaret yöntemidir.
- **Bedelsiz İthalat:** Vergisi olmaksızın ülkeye sokulan malların ithalatıdır. Bedelsiz ithalat; bedeli için döviz transferi yapılmadan yurt dışında elde edilen ve yurda getirilmesi mecburi olmayan dış kazanç ve tasarruflarla satın alınan bazı şahsi ve ticari mahiyette eşyanın yurda ithalidir. Bu ithalatta ödenmesi gereken bazı vergiler bulunmaktadır. Bu vergiler ithal anında gümrük idarelerince tahsil edilir.
- **Geçici Kabullü İthalat:** ihraç etme amacı taşıyan ve bu amaçla yapılan ithalattır.

1.1. Uluslararası Ticaret Teorileri

"Ülkelerin neden dış ticaret yaptıklarını, dış ticaretin bileşimi ve dış ticaret fiyatları gibi konuları kapsayan ana bolüme *"Uluslararası Ticaret Teorisi"* adı verilmektedir" (Ünüvar, 2008: 31). Farklı bir tanımla ülkelerin dış ekonomik eylemlerde bulunmalarının nedenlerini, kapsamlarını, amaçlarını ve etkilerini ele alan açıklamalara uluslararası ticaret teorileri adı verilmektedir (Yiğitbaşı ve Atabey, 2001: 222). Uluslararası ticaret teorileri ülkelerin dış ticaret yapma nedenlerini özetleyebilmektedir. Teorilerin içeriğinde ise ülkelerim dış ticaretlerinde kullandıkları yöntemleri ile uyguladıkları yöntemler sonucunda elde ettikleri kazançlar açıklanmaktadır (Çapan, 2009: 36). Dış ticareti açıklamak adına tarihi süreçte bir takım teoriler ortaya atılmıştır. Günümüz dünyası açısından ele alındığında birbirinden farklı özellik taşıyan birçok ülkenin ve de malın olması dış ticareti tek bir teoriyle açıklamanın mümkün olmadığını göstermektedir.

Uluslararası ticaret teorileri olarak adlandırılan bu teoriler ülkeler arasında gerçekleşen serbest ticaretin belli koşullar altında ülkeler adına önemli refah artışları sağlayacağını ortaya koymaktadır. (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 199). Bu teoriler öncesi dünya düzeni incelendiğinde karşımıza 15. yüzyılla ortaya çıkan ve 16. ve 17. yüzyılla birlikte etkinliğini hissettiren Merkantilizm çıkmaktadır. Devletin asıl

zenginliğini değerli madenlere bağlayan Merkantilizm korumacı bir dış ticareti savunmuştur. Kavimler Göçü'nün etkisiyle başlayıp; Ortaçağ boyunca Avrupa'da etkisini yoğun bir şekilde hissettiren Feodal sistemin 15. Yüzyılla birlikte gücünü yitirmeye başlamasına bağlı olarak Avrupa'da merkezi yönetimler yeniden etkinlik kazanmaya başlarken, Avrupalı krallarda güçlerini yeniden artırma gayesine bürünmüşlerdir. Böylesi bir ortamda Avrupa'da etkisini hissettiren Merkantilizm ile krallar yetkilerini artırmış; devletler gerek siyasal gerekse ekonomik yönden merkezileşmeye başlamıştır. Bu anlamda Merkantilizmin ülkelerin iç veya dış ekonomik eylemlerinde aşırı devlet müdahalesine müsaade eden yapısı devletlerin de otoritesini artırmaya katkı sağlamıştır. Merkantilizm temel amaçları arasında;

- Devlet hazinesinin kıymetli maden stokunu artırma,
- Dış ödemeler fazlası oluşturma,
- Ülkedeki hammaddenin işlenmesiyle elde edilen üretilen malların ihracatını özendirme,
- Yüksek gümrük uygulamalarıyla hammadde dışında mamul ithalatını minimize etme,
- İhracatı artırmak adına ulaşım ağını güçlendirme sayılabilir.

Yoğun bir devlet müdahalesini içeren bu sistem Coğrafi Keşifler sonrasında ticaret hacminin artmasına bağlı olarak gelişmiştir (Ünsal, 2005: 5). İhracatın artırılmasıyla ülkedeki altın birikiminin artırılmasını vurgulayan Merkantilizme göre ülkedeki değerli madenler-altın, servetin asıl kaynağını oluşturmaktadır. Merkantilizmin dış ticaret politikasındaki temel ilkesi, devlet denetimi altında, ülkeye değerli maden girişini sağlayacak olan ihracatı artırmak, ülkeden değerli maden çıkışına yol açacak olan ithalatı ise sınırlamaktır (Işıkçı, 2013: 10). Bu sayede ülke sürekli zenginleşecektir. Bunu elde edebilmek içinde güçlü bir orduya sahip olunmalıdır (Hark, 2015: 8). Bu süreç beraberinde sömürgeci tarzda bir dış ticaret yaklaşımını doğurmuştur. Öte yandan ticari anlamda ülke içinse çok sıkı bir devlet müdahaleciliği de kaçınılmaz olmuştur.

Merkantilizme göre dünya serveti sabit olup, ülkeler arası ticarette bir taraf kazanç elde ederken diğer taraf zarara uğramaktadır (Seyidoğlu, 29007: 21). Dış ticareti sıfır toplamlı gören Merkantilizme göre ihracat büyük önem taşımıştır (Ünal, 2005: 6).

18. yüzyılın ortalarına doğru zenginliği başka ülkelerin fakirliğine bağlayan Merkantilizm başarılı olamamış ve yerini ekonomi ve devlet anlayışında yeni düşüncelere bırakmaya başlamıştır. Süreçte Merkantilizmin başarısızlığa uğramasıyla 18. yüzyılın ikinci yarısında özellikle Fransız reformcular tarafından yeni bir fikir ortaya atılmıştır. Bu fikir öz itibariyle "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ifadesi ile özdeşleşen ve François Quesnay'ın kurucusu kabul edildiği Fizyokrasi'dir (Tuleykan, 2010: 90). "Fizyokrasi, dönem olarak Merkantilist dönemden hemen sonra ortaya çıkmış olan ve kelime kökü bakımından incelendiğinde Yunancada 'doğa yasası' anlamına gelen bir sözcüktür" (Ateş, 2015: 4).

Fizyokrasi, serveti altın ve gümüşle ölçen ve tarımı ihmal ederek tamamen sanayiye önem veren, devletin ülkeden altın çıkmasını engellemek adına her türlü ekonomik müdahalesine açık olan (Görgülü, 2013: 6) Merkantilizmden farklı olarak, reformist bir yaklaşımla girişimci çiftçiyi ve üst düzey üretim gerçekleştirecek tarımsal üreticiyi ön plana çıkarmıştır (Kazgan, 1997: 56). Fizyokratlara göre, ekonomik sistemin temelinde "kişisel çıkar" ilkesi yatmaktadır ve onlara göre insan her davranışın yarar ve zararlarını hesaplar ve diğer insanlarla işbirliği yapmanın gereğini kabul eder (Ateş, 2015: 4).

Fizyokratlara göre alım olmaksızın satış yapılması anlamsız olup; ihracat gibi ithalatta önem arz etmektedir. Bu nedenle ithalatın önündeki engellemeler kaldırılarak serbestleştirilmesi düşüncesi mevcut olmuştur. Öte yandan serbest ticaretin kabul gördüğü Fizyokrasi bu yönüyle Merkantilizmden ayrılmıştır (Öztürk, 2009: 12).

18. Yüzyılda yaşanan Sanayi Devriminin etkisiyle gelişen kitlesel üretim için serbest ticaret ihtiyacını karşılayamayan Merkantilizm ve Fizyokrasi'ye alternatif olarak klasik iktisat gelişmeye başlamış ve uluslararası ticaret teorisi doğmuştur (Bayraktutan, 2003: 176). Klasik İktisatçılar, parayı sadece ticari eylemleri kolaylaştıran bir araç olarak görmekle birlikte Merkantilistlerin paraya yaklaşımlarını eleştirmişlerdir. Öte yandan paraya çok fazla önem vermeyen bir tutumla incelemelerini daha çok reel değerlerle yapmışlar ve paranın reel değeri değiştirmekten başka bir işleve sahip olmadığını ileri sürmüşlerdir (Tüleyhan, 2010: 92).

Uluslararası ticaret teorisi Adam Smith'in 1776'da kaleme aldığı ve Klasik İktisat Ekolü'nün de temeli kabul edilen "Ulusların Zenginliği" (*The Wealth of Nations)* adlı eserine dayanmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 20). Merkantilistlerden farklı olarak Adam Smith, dünyadaki servetin sabit olmadığını vurgulamıştır. Smith, bir ülkedeki zenginliğin kaynağının, o ülkede üretilen mal miktarıyla eşit olduğunu ileri sürmektedir. Öte yandan merkantilizmdeki tek taraflı kazanç düşüncesinin aksine dış ticaretle, ticaret yapan iki ülkenin de kazanacağını ve dünyanın refahının artacağını vurgulamıştır. Benzer şekilde Fizyokratlardan da etkilenmekle birlikte Fizyokratların aksine ülkelerin zenginliğini topraktan ziyade emeğe dayandırmıştır (Tuleykan, 2010: 92).

1.1.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri

Klasik dış ticaret teorileri içinde Adam Smith'in "Mutlak Üstünlükler Teorisi" ilk etapta karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan David Ricardo tarafından ortaya atılan "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi" bir başka temel teori olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda bakılacak olan bir diğer teori Faktör Donatımı Teorisi'dir.

- **Mutlak Üstünlükler Teorisi**

Temeli Adam Smith'e dayanan Mutlak Üstünlükler Teorisi dış ticarete ana neden olarak maliyet farklılıklarını göstermektedir. Mutlak üstünlük, bir ülkenin herhangi bir malın üretiminde başka ülkelere nazaran daha etkin olması ya da daha üstün üretim yetisine sahip olması olarak açıklanabilir (Savaş, 1998: 274). Teoriye göre; herhangi bir ülke bir malı diğer ülkelere nazaran daha ucuz üretebildiği takdirde o mala yönelik üretimde uzmanlaşmalı ve o malı ihraç etmelidir. Buna karşın bir malı diğer ülkelere nazaran daha pahalıya üretiyorsa da o malı ithal etmelidir. (Hark, 2015: 1). Bu anlamda Adam Smith Ulusların Zenginliği adlı eserinde teoriyi aşağıdaki şekilde ifade etmektedir;

> *"Terzi, ayakkabılarını kendi yapmaya yeltenmeyip, bunları, kunduracıdan satın alır. Kunduracı, giysisini kendisi yapmaya kalkmayıp, bir terzi çalıştırır. Çiftçi ise ne onu ne ötekini yapmaya kalkar; bu türlü türlü sanatçıları kullanır. Bunların hepsi, emeklerinin tümünü, komşularına göre biraz üstünlükleri olacak şekilde kullanmayı, onun bir kısım ürünü*

yahut –aynı şey demek olan– bedeli ile, başka gereksinmeleri varsa, satın almayı çıkarlarına uygun görür (Smith, 1776).

Adam Smith'in Mutlak Üstünlükler Teorisi modern dış ticaret teorisinin oluşmasına öncülük eden önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de kumaş, Almanya'da ise ilaç daha ucuza üretiliyorsa, Türkiye Almanya'dan ilaç satın almalıyken; bu ülkeye kumaş satmalıdır. Modeli örneklendirmek gerekirse;

	Kumaş	İlaç	Sonuç
Türkiye	15	3	Kumaş Üretmelidir
Almanya	3	15	İlaç Üretmelidir

Yukarıda yer alan iki ülke iki malı Mutlak Üstünlük Teorisine göre irdelemek gerekirse; belirtilen veriler bir işçinin bir günlük çalışma sonucunda üretebileceği kumaş ve ilaç miktarını göstermektedir. Bakıldığında Türkiye, Almanya'ya oranla kumaşı 15/3=5 kat daha ucuza üretebilmektedir. Buna karşın Almanya da Türkiye'ye oranla ilacı 15/3=5 kat daha ucuza üretebilmektedir. Buradan hareketle Türkiye'nin kumaş üretiminde Almanya'nın ise ilaç üretiminde Türkiye'ye karşı mutlak üstünlüğü söz konusudur. Ancak, buradaki maliyet kavramı, sadece homojen olduğu düşünülen emek faktörünü içermektedir (Bayraktutan, 2003: 177). Ülkelerin daha ucuza üretebildikleri mallarda uzmanlaşmasını öngören böyle bir uluslararası işbölümüne gitmesi, ticarette yer alan ülkelerin tamamının yararına olduğu kabul edilmektedir. Bu sayede ülkeler dış ticaret adına kapalı bir ekonomi modeline nazaran daha çok mal ve hizmet üretme imkânına sahip olacaklardır. Buradan hareketle Mutlak Üstünlük Teorisi, modern dış ticaret teorisinin oluşmasına öncülük eden önemli bir kavramdır. Öz itibariyle Mutlak Üstünlükler Teorisi, ülkeler arasında mutlak manada maliyet üstünlüklerinin olması durumunda hangi ülke hangi ürünü daha ucuza üretiyorsa o alanda uzmanlaşıp karşı ülkenin ucuza ürettiği malı alması gerektiğini vurgulamaktadır (Marrewijk'ten akt. Işıkçı, 2013: 12).

Adam Smith 'Ulusların Zenginliği' isimli eserinde mutlak üstünlükle ilgili olarak devletin ekonomiye müdahale etmesinin fayda sağlamayıp; daha çok zarar getirdiğini vurgulamaktadır. Smith ekonominin arz ve talep eğrisinde bir yerlerde kendi dengesini sağlayacağını savunmaktadır. Ona göre ekonomi de 'görünmez bir el' vardır ve bu el fiyat mekanizmasıdır, bu sayede piyasada denge kendiliğinden

sağlanmış olur. Bu nedenle, devletin ekonomiye müdahale etmesine gerek yoktur (Seyidoğlu'ndan akt. Ateş, 2015: 10).

- **Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi**

Mutlak Üstünlükler Teorisi, aynı ülkenin mutlak olarak birden fazla malı daha düşük maliyetle üretmesi durumunda, serbest dış ticaretin nasıl gerçekleşeceğini açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu yetersizlik durumunun giderilmesinde David Ricardo tarafından ortaya atılan "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi" gidermiştir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200). Bu anlamda David Ricardo ülkelerin ürettikleri ürün ya da hizmetler arasındaki fiyatlarla ilgili olarak değil; bir mal veya hizmetin, diğer ülkelerdeki mal ya da hizmete göre nispi anlamdaki fiyat farklılıklarını temel alarak dış ticaret yapmaları gerektiğini vurgulamıştır (Erkan, 2012: 197). "Uluslararası ticaretin temelini karşılaştırmalı maliyet avantajlarına bağlayan Ricardo, bu biçimde uzmanlaşmanın, dış ticareti ve büyümeyi olumlu etkileyeceğini ileri sürmüştür" (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200).

Temelde Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi de Mutlak Üstünlükler Teorisi'nde olduğu gibi dış ticarete temel neden olarak maliyet farklılıklarını göstermektedir. Ancak Mutlak Üstünlükler Teorisinden farklı olarak bir ülkenin herhangi bir malı başka ülkeden daha ucuza üretmesinin dış ticaret açısından vazgeçilmez bir şart olmadığını vurgulayarak üstünlüğün derecesini dile getirmektedir (Hark, 2015: 1). Farklı bir ifadeyle, Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi uluslararası ticaretin, mutlak yerine karşılaştırmalı üstünlüklere dayanması gerekliliğini vurgulamaktadır. Ricardo'ya göre uluslararası ticaret için bir ülkenin bazı malları diğer ülkelerden daha ucuza üretmesi, yani bu mallarda mutlak üstünlük sahibi olması gerekli değildir. Buna göre herhangi bir ülke karşılaştırmalı olarak maliyet bakımından en fazla üstünlüğe sahip olduğu mallarda uzmanlaşarak ve daha az üstünlüğü olan malları da ithal ederek daha yüksek refahı sağlayabilir (Aydınonat, 2007: 12, Bayraktutan, 2003: 177, Salvatore, 1990: 2). Adam Smith gibi David Ricardo da bu anlamda piyasanın arz yönüne vurgu yapmaktadır. Buna göre uluslararası ticaret, doğal ve kazanılmış üstünlükler ile sağlanan maliyet farklılıklarından kaynaklanmaktadır (Gökmenoğlu, 2011, 6).

Uluslararası ticaretin temelini karşılaştırmalı maliyet avantajlarına bağlayan David Ricardo, bu biçimde uzmanlaşmanın, dış ticareti ve büyümeyi olumlu etkileyeceğini

ileri sürmüştür (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200). Bir ülkenin bazı malların üretiminde bir malı diğerlerine göre daha düşük maliyette üretebiliyorsa, daha az üstün olduğu alanlarda üretim yaparak kaynaklarını israf etmemelidir. Bu nedenle o ülke karşılaştırmalı olarak en etkin olduğu alanların üretiminde uzmanlaşmalı ve bu malları ihraç ederek göreceli olarak daha pahalıya ürettiği malları ise diğer ülkelerde ithal etmelidir (Işıkçı, 2013: 13). Öte yandan teoriye göre bir ülke hiçbir malda mutlak üstünlük sahibi olmasa dahi, diğer ülkelerle yapacağı uluslararası ticaret ile fayda sağlayabilecektir (Dong-Sung ve Moon'dan akt. Işıkçı, 2013: 13).

"Ricardo için de, maliyeti oluşturan tek faktör, homojen, ülke içinde tam hareketli ve ülkeler arasında tam hareketsiz olduğu varsayılan emektir. Klasik iktisatçılar, emek dışındaki üretim faktörlerinden sermaye ve doğal kaynakların farkında olmakla beraber, doğal kaynakları, tanrının lütfu ve sermayeyi, biriktirilmiş emek biçiminde algılamayı seçmişlerdir" (Bayraktutan, 2003: 177). David Ricardo tarafından geliştirilen bu teori uzun bir süre etkinliğini devam ettirmiştir. Ancak uluslararası dış ticaretin en önemli nedeni kabul edilen emeğin verim farklılıklarının nereden kaynaklandığını açıklayamamış olması yeni teorilerin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Neoklasik iktisatçılar emek maliyeti yerine tüm faktörleri kapsayan "Fırsat Maliyeti" kavramını koyarak karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin bu eksiğini gidermişlerdir (Ünüvar, 2008: 20). Farklı bir anlatımla "klasik dış ticaret teorilerine yönelik temel bir eleştiri, emek-değer teorisine dayanması, emek dışındaki faktörlerin maliyet ve dış ticarete etkisini ihmal etmesidir. Neoklasik iktisatçılar, emek maliyeti yerine, emekle birlikte diğer faktörleri de kapsayan "fırsat maliyeti" kavramını kullanarak, özüne dokunmadan Ricardo modelini revize etmişlerdir" (Bayraktutan, 203: 177).

- **Faktör Donatımı Teorisi (Heckscher-Ohlin Teorisi)**

David Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin emeğin verim farklılıklarının nereden kaynaklandığını açıklayamamış olması iki İsveçli iktisatçı, Heckscher (1919) ve Ohlin'in (1933) çalışmalarıyla giderilmeye çalışılmıştır. "Faktör Donanımı Teorisi ya da yaygın olarak kabul gören adıyla Heckscher-Ohlin Teorisi, bir ülkenin bir malın üretiminde maliyet üstünlüğünü belirleyen unsurun ülkenin sahip olduğu faktör donanımı olduğunu iddia etmiştir" (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200). Teorinin özünde ülkelerdeki üretim faktörlerinin farklı yoğunlukları,

karşılaştırmalı üstünlüklerdeki farklılıkları meydana getirmekte bu durum da ülkeler arasında ticarete yol açmaktadır. Bu yaklaşıma göre, ülkelerdeki üretim faktörlerinin farklı yoğunlukları, karşılaştırmalı üstünlüklerdeki farklılıkları meydana getirmekte bu durum da ülkeler arasında ticarete yol açmaktadır (Johnson'dan akt. Işıkçı, 2013: 15). "Heckscher-Ohlin Teorisine göre, bir ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahipse, üretimi o faktörü yoğun biçimde gerektiren mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde eder. Dolayısıyla uzmanlaştığı bu malları ihraç ederken kıt sahip olduğu gerektiren malları ithal eder" (Bayraktutan, 2003: 178). Teori, uluslararası ticarete konu olan malların dolaşımını, ülkedeki üretim faktörlerinin bolluğuna veya azlığına bağlamaktadır. Bir ülke hangi üretim faktörüne daha fazla sahipse üretimini o faktörün daha çok kullanıldığı alanlara kayırması gerekmektedir. Bu sayede karşılaştırmalı üstünlük elde edilebilecektir. Buna karşın üretim faktörlerinin az olduğu durumlarda ise ithal etmenin daha uygun olup bu sayede uluslararası ticarette başarı elde edilebileceği savunulmaktadır (Işıkçı, 2013: 16). Teoriye göre ülkeler faktör donatımlarına göre birbirlerinden farklıdır. Bazı ülkeler sermayeye, bazı ülkeler ise emek faktörüne daha çok sahiptir. Öte yanda mallar, faktör yoğunluklarına göre birbirinden farklılık gösterirler. Bazı malların üretimleri için sermaye daha çok gerekirken, bazı malların üretiminde emek daha fazla kullanılır (Latifli, 2016: 18).

"Heckscher-Ohlin Teorisi, analitik yönden son derece tutarlı kabul edilmekle birlikte, bir malın faktör donanımını belirlemenin güçlüğü nedeniyle uzun yıllar test edilememiştir. Öte yandan Heckscher-Ohlin Teorisi, ölçek ekonomileri nedeniyle artan getirilerin yaşanması halinde, aynı durumdaki ülkeler arasında yine de dış ticaretin olabileceği görüsünü açıklamakta yetersiz kalmıştır" (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 201). Faktör donatımı Teorisinin yetersiz kalmasında bir diğer etken; teorinin varsayımları arasında yer alan tüm girdilerin aynı nitelikte olması bir ülkedeki eğitimli, yetenekli iş gücü ile diğer ülkedeki niteliksiz işgücünü aynı kabul etmekte, benzer teknolojilere sahip olma varsayımı ise rekabet gücü üzerinde önemli etkilere sahip teknolojik gelişmeyi göz önünde bulundurmamaktadır(Gökmenoğlu, 2011: 7).

Süreç içinde Faktör Donatımı Teorisi içinden Faktör Fiyatları Eşitliği, Gelir Dağılımı ve Rybczynski olmak üzere teoremler türetilmiştir. "Faktör fiyatları eşitliği teoremine göre, serbest dış ticaret ülkeler arasında faktör fiyatları eşitler ve bunu

bağlı olarak uluslararası serbest faktör hareketliliği ile aynı sonucu doğurur" (Massadıkov, 2012: 12). Farklı bir ifadeyle serbest ticaret ve onu simgeleyen uluslararası uzlaşma, ülkede bol olan faktörlerin fiyatını yükseltirken, kıt olan faktörlerin bedelini düşürecek ve ülkeler arasında fiyatların eşitlenmesini beraberinde getirecektir (Öztürk, 2009: 21).

Faktör Donatımı Teorisi içinden çıkan bir diğer teori Stolper ve Samuelson tarafından geliştirilen "Gelir Dağılımı Teorisi" olup; teoriye göre "serbest ticaret, ihracatçı sektörün yoğun kullandığı (ülkede bol olan) faktörün yararına iken korumacılık, ithal ikameci sektörde yoğun kullanılan (ülkede kıt olan) faktörün lehinedir. Bir başka anlatımla, ithalata rakip üreticileri koruyan korumacı önlemler, bir bütün olarak ülke refahını olumsuz etkiler" (Bayraktutan, 2003:179). Gelir Dağılımı Teorisi, Klasik dış ticaret teorisinin, serbest dış ticaretin tüm ülkenin yararına olduğu, korumacılığın ise tüm ülkelerin zararına olduğu yaklaşımını eleştirmiştir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200).

Faktör Donatımı Teorisi içinden doğan bir başka teori olan Rybczynski Teorisi'ne göre, bir faktörün arzının artması, onu yoğun olarak kullanan malın üretimi genişletirken, diğer malın üretimi daraltmaktadır (Ghoreyshi, 2014: 10). Bayraktutan (2003)'a göre Rybczynski Teorisi iki mallı, iki faktörlü bir modelde ve tam istihdam koşullarında, faktörlerden birinin arzı artınca bu faktörü yoğun kullanan malda üretim artarken arzı sabit kalan faktörü kullanan malda üretimin, sektörler arası faktör transferi yüzünden azalacağını ortaya koymaktadır.

Faktör Donatımı Teorisi öz itibariyle; iki ülke, iki mal ve iki faktörlü bir modeldir. Her iki ülkede talep koşulları aynıdır. Ülkelerde tüketici tercihlerini göstermek için çizilen kayıtsızlık eğrileri aynıdır. Öte yandan ülkelerin faktör donanımları ve malların faktör yoğunlukları farklıdır (Bilici, 2007: 12).

1.1.2. Yeni Dış Ticaret Teorileri

"20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devlet ötesi ticaretin serbestleştirilmesi ile benzer faktör donatımlarına sahip endüstri ülkeleri arasındaki endüstri-içi ticaretin artması ve Faktör Donatımı Teorisinin paradoks bir sonuç vermesi, Yeni Dış Ticaret Teorilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur" (Massadıkov, 2012: 13). Bakkalcı (2013)'ya göre yeni dış ticaret teorileri kendilerine firmayı konu almakta ve dış ticaretin oluşumunda firmanın verimlilik farklarını temel almaktadırlar. 1970'lerin

başında Paul Krugman tarafından geliştirilen yeni ticaret teorisi, klasik teorilerin uluslararası ticareti açıklamada yetersiz kalmasından dolayı, özellikle de yeni gelişen sektörlerin etkisiyle ortaya konmuştur. (Cavusgil, Knight, Riesenberger'den akt. Işıkçı, 2013: 27). Yüksel ve Sarıdoğan (2011)'a göre Krugman'ın uluslararası ticaret teorisine yaptığı başlıca katkı, günümüzde ülkelerin, benzer teknoloji, üretim maliyeti ve benzer tercihleri olsa bile uluslararası ticaretin yapılabileceği ve serbest ticaretin ülkelere kazançlar sağlayacağı yönündedir. Krugman, ülkeler arasında pek çok urun için geçerli olan tekelci rekabet piyasaları ve bu piyasalardaki ürün farklılaştırmasının, uluslararası ticaretin devam etmesine imkân verdiğini, serbest uluslararası ticaretin firmalar için pazarları genişlettiğini, genişleyen pazarların ise firmaların üretim ölçeğini artırarak maliyetlerinin düşmesine (firmalar için ölçek ekonomilerinin içsel olması) imkân verdiğini belirtmiştir. Aşağıda yeni dış ticaret teorileri arasında yer alan belli başlı teoriler incelenmiştir.

- **Nitelikli İşgücü Teorisi**

Bu teori Donalt Keesing ve Peter Kenen'in çalışmaları sonucu gelişmiş olup; nitelikli işgücüne sahip olan ülkelerin bu gücünü gerektiren mallarda, işgücü çoğunluğunun niteliksiz olduğu ülkelerde ise niteliksiz emekle üretilen mallarda uzmanlaşma olacağını savunmaktadır (Seyidoğlu, 2007: 81). Teoriye göre mesleki veya niteliği yüksek işgücüne sahip olan ülkeler nitelikli işgücü gerektiren mallarda uzmanlaşarak bu malları ihraç ederler. Niteliksiz işgücünün yoğun olduğu ülkeler ise, niteliksiz işgücünü gerektiren malların üretiminde uzmanlaşarak bu malların ihracatını yapmaktadırlar (Vatansever Deviren, 2004). Farklı bir anlatımla "nitelikli işgücü yoğun mallar ile sermaye yoğun mallar, "türetilmiş kaynaklar" adı altında aynı tür mallar olarak kabul edilebilir. Nitelikli işgücü zengini ülkeler, bu faktörü yoğun olarak gerektiren malların üretiminde uzmanlaşarak dış ticarete katılırlar. Bu bağlamda bakıldığında, Nitelikli İşgücü Teorisi, temelde Heckscher- Ohlin Teorisi'nin değiştirilmiş şeklidir ki bu nedenle Neo- Faktör Donanımı Teorisi" de denmektedir" (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 201). Nitelikli İşgücü Teorisinde emek faktörü taşıdığı beşeri sermaye unsuruyla klasik teorilerden farklılık göstermektedir (Atik, 2005, 36). Oktay (2009)'a göre nitelikli iş gücüne sahip ülkeler genellikle gelişmiş ülkeler olup; gelişmekte olan ülkelerde genellikle niteliksiz işgücü ile

yapılabilen ilkel tarımsal üretim ve katma değeri düşük sanayi ürünleri üretimi gerçekleşip bu şekilde uzmanlaşma görülür.

"Nitelikli İşgücü teorisi; işgücünün kalitesinin artırılmasına yönelik beşeri sermaye yatırımların yapılması, işgücünün sermaye ile donatılması, insan gücü ve eğitim planlaması gibi faktörler, ülkelerin nitelikli işgücü yönünden zenginleşmelerine ve bu avantajlı durumu uluslararası ticarete yansıtmalarına yol açabilecektir" (Kurt, 2011: 12).

- **Teknoloji Açığı Teorisi**

Posner tarafından geliştirilen Teknoloji Açığı Teorisine göre gelişmiş ülkelerin kendi aralarında yapmış olduğu ticaretin önemli bir kısmı yeni mal veya tekniğe dayanır. Yenilikler, patent ve fikri mülkiyet hakkı ile korunduğunda, yenilik geliştirenler tekel ayrıcalığına sahip olur (Latifli, 2016: 18-19). Buna göre yeni bir mal ya da teknoloji geliştiren ülkeler, bunun ilk ihracatçısı olacaktır. Zaman içinde bu teknolojiyi bir biçimde edinen başka ülkelerin sahip oldukları işgücü, doğal kaynak vb. diğer avantajlara sahip olmaları sonucu maliyet/ rekabet üstünlüğüne erişmeleri sonucunda ithalatçı konumuna düşeceğini varsayılmaktadır (Bayraktutan, 2003: 180).

Sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaret yeni ürün ve üretim yöntemlerinin geliştirilmesine bağlı olarak gerçekleşmektedir (Ghoreyshi, 2014: 12). Bu nedenle ülkeler herhangi bir üründe veya sektörde sürekli rekabet gücüne sahip olmak istiyorsa sürekli yeni ürünler ve üretim teknikleri geliştirmek durumundadırlar. (Gökmenoğlu, 2011, 8). "Teknoloji Açığı Teorisi, ticaretin belirleyicisi olarak teknolojik değişmeyi analize katmakla dış ticaret teorisine dinamik bir nitelik kazandırmasına karşın teknoloji açığının ortaya çıkma nedenleri ve büyüklüğünü açıklamada yeterince başarılı olamamıştır" (Vatansever Deviren: 2004).

Teknoloji Açığı Teorisinin temelde içerdiği anlam, bir icadın yapılmasının ardından gerçekleştirilen üretimle birlikte kazanç sağlanmakta; ancak daha sonra üretimden vazgeçip başka ülkelerden bu ürünlerin satın alınmasının, daha karlı olacağını ifade eden bir süreç olmasıdır. Teknoloji Açığı Teorisi en nihayetinde Ürün Dönemleri Teorisi'ni doğurmuştur (Kurt, 2011: 13).

- **Ürün Dönemleri Teorisi**

1966'da Vernon'un Teknoloji Açığı Teorisini geliştirmesiyle ortaya çıkmıştır. Vernon'un bu teorisine daha sonra Krugman, Grossman ile Helpman ve Lai katkı sağlamışlardır (Gökmenoğlu, 2011: 8).

Teoriye göre ürün geliştirme ve yenileme sürecinin durakladığı aşamaya doğru belli bir ürünün üretiminin zamanla daha basit hale geleceği varsayılmaktadır (Bayraktutan, 2003: 181). "Vernon, bir mamulün üretiminde kullanılan çeşitli girdilerin ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüklerin farklı olduğunu dolayısıyla malın karşılaştırmalı üstünlüğünün de mamulün yaşam dönemi boyunca girdilerdeki değişmeye paralel olarak değişebileceğini belirtmektedir" (Massadıkov, 2012: 20).

Teoriye göre yeni bir ürünün üretimi başlangıçta küçük çapta yapılır. Üretim devam ettikçe üretime yönelik problemler ortadan kaldırılarak, ürün geliştirilir. Ürün önce iç piyasaya sürülür akabinde ise üretim geliştirilerek ihraç edilmeye de başlar. İhracat yapılan ilk ülkeler birbirine yakın ekonomik gelişmişliğe sahiptirler. Az gelişmiş ülkelerde ise ilk dönemde tüketim, gelişmiş ülkelere göre daha azdır. Mamulün olgunlaşma döneminde gelişmiş ülkelerde tüketim daha da artmıştır. Bu evrede gelişmiş ülkelere gerçekleştirilen ihracat en üst seviyeye ulaşırken az gelişmiş ülkelerde ise ithalat bir miktar da olsa artmıştır. En sonunda ilgili ürün standart hale gelerek başta diğer gelişmiş ülkeler tarafından taklit edilerek üretilmeye başlanır. Bu noktada mamulü icat eden ülke ithalatçı konuma düşer. Öte yandan ürünün standart hale gelmesiyle az gelişmiş ülkeler dahi ilgili malı üretmeye başlarlar. Hatta bu üretimi gelişmiş ülkelere nazaran daha az bir maliyetle üretip ilgili ürünü ihraç etmeye başlarlar (Yergin, 2011: 35). "Günümüzde bazı sanayi ürünlerinde gözlemlenen bu duruma "sanayinin uluslararası yeniden dağılımı" adı verilmektedir" (Massadıkov, 2012: 21).

- **Ölçek Ekonomileri Teorisi**

F. Graham ve G. C. Haufbauer tarafından geliştirilen "Ölçek Ekonomileri Teorisi", uluslararası ticarette tüketiciye belli bir malın değişik türlerinin sunulmasına yol açarak refahın artırılmasına katkıda bulunmaktadır (Latifli, 2016: 20). "Ölçek ekonomisi teorisi, genel olarak ekonominin üretiminde büyüme oldukça, maliyetler açısından avantaj kazanmaya verilen isimdir" (Ghoreyshi, 2014: 13). Teori, bütün

girdilerde meydana gelen artışa bağlı olarak ortalama maliyetlerde meydana gelen düşme olarak tanımlanabilir (Engin, 2013: 28).

Teoriye göre; "geniş bir iç piyasaya sahip ülkeler, ölçek ekonomilerinden faydalanarak üretimde azalan maliyetler elde etmektedirler. Söz konusu ülkeler, ölçek ekonomilerinin etkili olduğu malları ihraç etmekte ve diğer malları ithal etmektedir. Tersine, dar bir iç piyasaya sahip ülkeler ise ihracat piyasalarına üretimde bulunarak ölçek ekonomilerinden fayda sağlayabilmektedir. Böylece, ülkeler ölçek ekonomileri yoluyla malları daha etkin şekilde üretmeyi sağlayan sınırlı ürün yelpazesinde uzmanlaşmakta ve tüm mal çeşitlerini tüketmek için birbirleriyle ticaret yapmaktadır" (Kurt, 2011: 14).

Ülkeler arası ticarette ölçek ekonomiler önemli bir etken olup, bazı endüstri alanlarında küçük ölçekli firmaların büyük ölçekli firmalara yönelik rekabetleri güçleşir. Böylesi bir durumda ölçek ekonomisi özelliği taşıyan mallar çok sayıda ufak çaplı firma yerine az sayıda büyük çaplı firma tarafından üretilir (Latifli, 2016: 20). Teoriye göre bir ülkenin rekabetçi avantajlar sağlayabilmesi, gerek firmaların gerekse endüstrilerin üretim hacminin genişleyerek, firmanın ortalama maliyetlerinin düşmesiyle gerçekleşir. Öte yandan üretimde uzmanlaşma, teknolojik gelişmeler ve talep düzeyinin genişlemesi firmaların üretimlerinde artan getirilerin oluşmasını sağlamaktadır (Arıç, 2013: 87).

"Ölçek ekonomilerinin uluslararası ticaret üzerinde önemli etkisi vardır. Ölçek ekonomisine sahip ülkelerin endüstrileri ve firmaları düşük maliyetlerle üretim yapabildikleri için belli başlı ürünlerde uzmanlaşır ve ülkelerine karşılaştırmalı üstünlük kazandırırlar" (Ball ve diğerlerinden akt. Engin, 2013: 28). Ölçek ekonomilerinin maliyet avantajı sağlama dışında artıları da yer almaktadır. Öyle ki firmaların ürün farklılaşmasına gitmesi ile gerçekleşen ürün çeşitliliği ve bununla beraber maliyetlerin düşmesi ile tüketiciler herhangi bir malın farklı ülkelerden değişik türleri arasında tercih yapabilmektedir. Bu durum beraberinde tüketici refahının artmasına da fırsat sunmaktadır (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 201-202).

"Ölçek ekonomileri daha çok eksik rekabetin var olduğu monopol ve oligopol piyasalarında görülmektedir. Öte yanda ölçek ekonomileri nedeniyle ülkeler sınırlı malda uzmanlaşırlar. Ancak bu durum yerli tüketicinin sınırlı sayıda malı

tüketmesine yol açmaz. Çünkü dış ticaret ile üretilmeyen mallar ithal edilmek suretiyle tüketilebilir" (Krugman'dan akt. Bilici, 2007: 16-17).

Bu teori, içsel ve dışsal ölçek ekonomileri olmak üzere iki şekilde incelenmektedir. İçsel ölçek ekonomilerine göre bir işletmenin kendi üretim ölçeği arttığında ortalama birim maliyetlerinin düştüğü durumlarda geçerlidir. Dışsal Ölçek Ekonomilerinde ise sanayi kolundaki üretim hacminin genişlemesine bağlı olarak işletmenin maliyetlerinin düşmesi söz konusudur (Czinkota, Ronkainen, Moffett'den akt. Işıkçı, 2013: 29). Gerek içsel gerekse dışsal ölçek ekonomileri endüstrilerin yapıları bakımından farklı şeyler ifade etmektedir. Öyle ki ölçek ekonomileri sadece dışsal olan bir endüstri tipik şekilde pek çok küçük ölçekli firmadan oluşacak ve de rekabetçi olacaktır. Buna karşın içsel ölçek ekonomileri büyük ölçekli firmalara küçük ölçekli firmalar üzerinde bir maliyet artısı katacak ve eksik rekabetçi piyasa yapısına neden olacaktır (Massadıkov, 2012: 17). Öte yandan "geniş bir iç pazara sahip olan ülkeler içsel ve dışsal ölçek ekonomilerinden yararlanarak üretimde azalan maliyetlerden (ölçeğe göre artan getiriden) yararlanarak düşük maliyetle üretmiş oldukları mallarda karşılaştırmalı üstünlükler elde ederek bunları diğer ülkelere ihraç etmektedirler" (Işıkçı, 2013: 30). Bununla birlikte içsel ölçek ekonomilerinin, uygulamada dışsal ölçek ekonomilerine nazaran daha kolay tanımlanabilmesi ve içsel ölçek ekonomileri koşullarında geliştirilen ticaret modellerinin dışsal ölçek ekonomilerine ilişkin modellerden daha basit olması şeklindeki iki nedene bağlı olarak son dönemlerde daha ön planda olduğu düşünülmektedir (Krugman ve Obstfield,'dan akt. Işıkçı, 2013: 30).

- **Rekabetçi Üstünlükler Teorisi**

Micheal E. Porter tarafından geliştirilen bu teorinin en güçlü yanı, çokuluslu bir firmanın uluslararası başarı elde edebilmesi için gerekli koşulları ele almasıdır (Massadıkov, 2012: 22). "Porter'a göre, gerçekte mal ve hizmet piyasalarında birbirleri ile rekabet edenler tek tek ülke ya da uluslar değil, firmalardır. Gerçi ülkeler açısından o ülkenin firma ve sektörlerinin uluslararası rekabet gücü, üretimde uzmanlaşma, istihdam ve dış ticaret dengesinin sağlanması açısından çok önemli olmakla birlikte asıl üzerinde durulması gereken konu, firmalar açısından uluslararası rekabet gücünün belirlenmesidir" (Engin, 2013: 30).

Kibritçioğlu (1998)'na göre bu teoride hükümetlerin ya da ülkelerin birbirleriyle rekabet ettikleri husus ürünün fiyatı veya kalitesi değildir. Hükümetler ülkelerine yabancı yatırımcı çekmek adına rekabet etmektedirler. Böylesi bir rekabet ortamında hükümetlerin temel dış ticaret politikaları, ucuz işgücü gibi geçici rekabet üstünlüğü sağlayan etkenlere değil; sağlam ve yaygın bir ulaşım ve iletişim ağı oluşturma düşüncesi üzerine inşa edilmelidir. "Uluslararası rekabet gücü, Ricardo'dan itibaren bilinen karşılaştırmalı üstünlüklerden farklı bir kavramdır. Karşılaştırmalı üstünlükler kuramına göre, bir ülke bütün mallarda veya sektörlerde yabancı rakipleri karşısında mutlak maliyet dezavantajına sahip olsa bile, mutlaka bunların bazılarında göreli maliyet avantajına sahip olacak, ihracat yapabileceği bazı mal veya sektörler mevcut olabilecektir. Oysa uluslararası rekabet gücü bulunmayan firma ya da sektörler uzun dönemde er ya da geç dünya piyasasından silineceklerdir (Porter'dan akt. Engin, 2013: 30).

- **Tercihlerde Benzerlik Teorisi**

Staffan Burenstam Linder tarafından 1961'de ortaya atılmıştır. "Linder'e göre bir ülkenin başarısı, ülkenin yerli piyasasında talep gören bir malın üretimini artırmak koşuluyla mukayeseli üstünlük sağlamasından geçer. Çünkü başarılı bir firma, ancak yurtiçi piyasasının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üretim yaparak büyüyebilecektir" (Arıca, 2014: 29). Bu teoride sanayi ürünleri ticaretinin özellikle benzer tercihlere ve gelir düzeyine sahip ülkeler arasında yoğunlaştığını varsayılmaktadır (Atik, 2006: 42).

Teori, homojen olmayan zevklerin ve ölçek ekonomilerinin özellikle etkili olduğu sanayi ürünleri ticaretini açıklamaktadır (Türker, 2002: 54). "Bu yaklaşıma göre, her mal öncelikle yurtiçi tüketim için üretilmektedir. Yurtiçinde talebi olmayan bir malın sadece ihracat amacıyla üretilemeyeceği belirtilir. Yurtiçi üretim iç talebe bağlı olarak yapılmaktadır. Ülkede azınlığın zevk ve tercihlerine göre üretilmesi ekonomik olmayan mallar ise, çoğunluk tercihine benzeyen başka ülkelerden yapılan ithalat ile karşılanır" (Massadıkov, 2012: 19).

- **Monopolcü Rekabet Teorisi**

1933 yılında Chamberlin tarafından ortaya atılmıştır (Bilici, 2007: 18). Uluslararası ticarette bazı karmaşıklıkları gündeme getirmemesinden ötürü önem arz etmektedir.

"Monopolcü rekabet teorisine başvurulmasının temel amacı, dış ticaret teorisinin nedeni olarak ölçeğe göre artan getirinin modellenmesidir" (Akkoyunlu, 1996: 75). Teori, uluslararası ticarette ölçek ekonomilerinin faydasına yönelik bir analizin ilk provasının yolu olarak yaygın bir şekilde kabul görmüştür (Işıkçı, 2013: 31). Monopolcü Rekabet Teorisinde dünya ticareti endüstri-içi ve endüstriler-arası olmak üzere iki kısımdan oluşur: Teoriye göre ülkeler benzer faktör donanımlarına sahip olsalar bile ölçek ekonomilerinden dolayı endüstri-içi ticarette bulunabilirler (Markusen ve diğ., akt. Gökmenoğlu, 2011: 11).

Monopolcü rekabetin ortaya çıkmasında bir diğer etken ürün farklılaşmasıdır (Massadıkov, 2012: 15). Öyle ki "firmalar, bir yandan daha çok artan verimler koşullarında üretim yaptıkları için diğer yandan rekabet avantajını artırmak için ürün farklılaştırmasına gittikleri için tekelci rekabet şartları ortaya çıkmaktadır" (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 202). Krugman vd. göre; tekelci veya monopolcü rekabette bir firma normalde diğer firmalarla rekabet içindeyken monopolcüymüş gibi davranmasına neden olmaktadır (Krugman vd.'den akt. Arıca, 2014: 33).

"Monopolcü Rekabet Teorisi, analizinde gerçekçi varsayımlar kullanmaktadır. Bu nedenle; ölçeğe göre artan getiriler, monopolcü rekabet piyasaları ve ürün farklılaştırması önem kazanmakta ve teknolojik değişmeler göz önüne alınmaktadır. Üretim faktörlerinin, ülkeler arasında mobil oldukları varsayılmakta ve taşıma giderleri, analize dâhil edilmektedir. Uluslararası fiyatın belirleyicisi, monopolcü rekabet piyasalarında faaliyet gösteren firmalar olmaktadır. Ülkeler, endüstri-içi ticaret nedeniyle bir malın hem ihracatçısı hem ithalatçısı oldukları için karşılaştırmalı üstünlüklere göre uzmanlaşmaya gidememektedirler" (Vatansever Deviren, 2004).

1.2. Dış Ticaret Politikaları

Bir ülkenin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişki ve eylemlerini düzenlemek amacıyla almış olduğu kararlar ile dış ticaret alanındaki mevcut uygulamalarına dış ticaret politikası adı verilmektedir (Direnizci, 2005: 10). Farklı bir anlatımla bir ülkenin kendi çıkarları doğrultusunda dış ticarete yönelik almış olduğu tedbirler bütünüdür. "Dış ticaret politikası devletin genel ekonomi politikalarının önemli bir parçasıdır" (Bayramow, 2015: 29). Ülkeler belirlemiş oldukları dış ticaret politikaları kapsamında reel ve finansal anlamda iç ve dış ve dış yatırımlar ile dış ticareti teşvik

etmesi veya sınırlandırması gibi politika amaçları belirleyebilir (Selen, 2004: 60). Ülkeler her ne kadar dış ticaret politikalarını belirlerken ulusal çıkarlarını temel alıp hareket etmeye çalışsa da küresel dünyada hiçbir ülke geliştirdiği politikasını tek başına yürütememekte; dünyada geçerli politikalara göre kendi politikasını şekillendirme veya geliştirme durumundadır. Karluk (1998)'a göre bir ülkedeki dış ticarete yönelik belirlenen politika ülkenin genel ekonomik politikasından ayrılamaz. Bu nedenle belirlenen dış politika ülkedeki genel ekonomik politika ile tutarlı ve ona uygun olmalıdır. Ülkede izlenen dış ticaret politikasına bağlı olarak ülke içindeki üreticiler ile ihracatçılar korunarak bunların diğer ülkelere daha çok mal satmaları mümkün olabileceği gibi bu durumun tam tersi bir sonuçla da karşılaşılabilmektedir (Direnizci, 2005: 10). Bu nedenle ülkeler dış ticaret politikalarını belirlerken çok dikkatli hareket etmeli ve ülke içindeki üretici ve ihracatçılarının çıkarlarını ön planda tutmalıdır.

Bir ülkenin belirlemiş olduğu dış ticaret politikası diğer ülkeleri de etkisi altına alabilmektedir. Örneğin bir ülkenin herhangi bir mala yönelik koyduğu gümrük vergisi bu malın piyasasına mal ihraç eden diğer ülkeleri zor durumda bırakmaktadır. Böylesi bir durumda mağduriyet yaşayan ülkelerde benzer tedbirler almak zorunda kalmaktadırlar. Bu durumu somut örneklendirmek gerekirse ABD'nin Türkiye'ye yönelik çelik ve alüminyum ürünlerine yönelik koymuş olduğu ek gümrük vergisi doğrudan Türkiye pazarını etkilediği gibi ilgili mallarla ilgili ihracat yapan diğer ülkeleri de etkilemektedir. Buradan hareketle bakıldığında büyük ekonomiye sahip olan ülkelerin başlatmış oldukları dış ticareti sınırlandırıcı politikalar, kısa süre içinde bütün dünyayı etkisi altına alabilmekte ve dünya ekonomisini bir daralma sürecine itebilmektedir. Bu nedenle dünyada istikrarlı bir ekonomi oluşabilmesi, büyük ülkelerin uyguladıkları dış ticaret politikalarıyla yakından ilgilidir. Öte yandan az gelişmiş ülkelerde belirlenen dış ticaret politikaları genelde ülke kalkınmasını temel aldığı için bu türlü ülkelerde dış ticaret politikaları ülkede ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak kabul görmektedir. (Seyidoğlu, 2007).

1.2.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları

"Ülkeler dış ticarete çeşitli şekillerde farklı politikaları yürütmek adına müdahalede bulunabilmektedirler. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bazen yeni gelişen sanayilerini geliştirmek bazen ekonomilerindeki dengesizlikleri gidermek bazen de

sosyal ve siyasi sebeplerden dolayı farklı araçlarla bu amaçlarını gerçekleştirmek için dış ticarete müdahale edebilmektedirler" (Çapan, 2009: 32). Dış ticarette kısıtlayıcı bir politika güdülen bir ülkede tüketiciler ithal mallara daha yüksek ücret ödeyebilmektedirler. Liberal bir politika takip edilen bir ülkede ise uluslararası ihtisaslaşmaya bağlı olarak bu durumun sağladığı avantajlardan daha çok yararlanma imkânı sunacaktır (Seyidoğlu'dan akt. Direnizci, 2005: 10). Seyidoğlu (2001)'na göre dış ticaret politikasının amaçları:

- Dış ödemeler dengesizliklerinin giderilmesi
- Dış rekabetten korunma
- Ekonomik kalkınma
- Ekonominin liberalleştirilmesi
- İç ekonomik istikrarın sağlanması
- Dış piyasalarda monopol gücünden yararlanma
- Otarşi (ekonomik bakımdan kendi kendine yeterli olmak)
- Piyasa aksaklıklarının giderilmesi
- Hazineye gelir sağlamak
- Sosyal siyasal nedenler şeklindedir.

⇨ **Dış ödemeler dengesizliklerinin giderilmesi**

Seyidoğlu (2001)'na göre ödemeler bilançosunda oluşan açıklar ülkelerin ekonomileri üzerine birçok olumuz sonuç doğurabilmektedir. Ekonomilerinde dış açık veren ülkeler bu hususta baskı altında olup, döviz rezervlerinin tükenme riskiyle karşı karşıyadır. Bu nedenle böylesi ülkelerde dış ticaret politikasının temel amacı döviz kazandırıcı işlemlerin kısıtlanmasına bağlı olarak dış açıkların giderilmesini sağlamaya yöneliktir.

⇨ **Dış rekabetten korunma**

Seyidoğlu (2001)'na göre ülkeler uluslararası rekabet karşısında direnemeyen kendi endüstrilerini korumak adına ithalatı kısıtlama veya sınırlandırma yoluna başvurabilmektedirler. Özellikle az gelişmiş ülkeler gerek yeni kurulan gerekse kurulması planlanan endüstrilerin belli bir olgunluğa ulaşmasına kadar böylesi bir koruma yoluna ihtiyaç duymaktadırlar. Öte yandan sanayileşmesini gerçekleştirmiş ülkeler ise az gelişmiş ülkelerim ihraç ettikleri tekstil gibi emek yoğun bir kısım

sanayi mallarıyla rekabet edemeyen birtakım ülke içi endüstri kollarını koruyucu politikalar takip etmektedir.

- ⇨ **Ekonomik kalkınma**

Bir ülke dış ticaret politikası geliştirirken bu politikanın ekonomik büyümeye lokomotif etki etmesini beklemektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından bakıldığında bu türlü ülkelerdeki dış ticaret politikaları, sanayileşmeyi geliştirecek stratejilerin bir aracı şeklindedir. İthal ikameci-korumacı sanayileşme stratejisi benimseyen ülkelerde dış ticaret politikasının yegane amacı kendi endüstrilerini korumakken; dışa açık sanayileşme stratejisi benimseyen ülkelerde ise dış ticaret politikasının temel amacı ihracatın özendirilmesi üzerinedir.

- ⇨ **Ekonominin liberalleştirilmesi**

Günümüz dünyasında ülkelerin birçoğu liberal bir dış ticaret politikasıyla küresel eksende dünya ile bütünleşme çabası içindedirler. Bu amaçla da serbest piyasa ekonomisini bütün yönleriyle kendilerine entegre etmektedirler. "Ekonominin liberalleşmesine yönelik dış ticaret politikası, dış ticarete konan kısıtlamaların kaldırılarak ticaretin serbestleşmesini amaçlamaktadır. Böylece, ülkeler tamamen serbest dış ticarete ve karşılaştırmalı üstünlükler kuramına göre uzmanlaşıp uluslararası işbölümünden en fazla yararı sağlamayı amaçlamaktadır" (Tüyen, 2015: 48).

- ⇨ **İç ekonomik istikrarın sağlanması**

Ülkeler dış ticaret politikası belirlerken öncelikle kendi iç dinamiklerini ve de ülkedeki olumsuzlukları gidermeyi temel almaktadırlar. Özellikle geliştirdikleri politikaları ile işsizlik ve enflasyon gibi ekonomi üzerinde büyük olumsuzluklar barındıran durumları ortadan kaldırmayı hedeflerler. Bu amaçla da "gümrük tarifeleri ve kotalar koyarak toplam talebi yabancı mallardan yerli mallara doğru kaydırmaktadırlar. Ancak bu durumda karşı ülkenin ihracatı azalacağı için o ülkeye adeta işsizlik ihraç edilmiş olacaktır. Bunun gibi iç piyasada bazı malların arzının azalmış olması, iç fiyat artışlarına yol açarak bir enflasyon nedeni oluşturabilmektedir. Böyle bir durumda ise hükümetler, söz konusu malların ithalatını kolaylaştırarak, arz tıkanıklarını gidermekte ve fiyat istikrarını sağlamaya çalışmaktadır" (Direnizci, 2005: 14).

⇨ **Dış piyasalarda monopol gücünden yararlanma**

Ülkeler dış ticaret politikaları belirlerken bazen küresel piyasada monopol pozisyonu elde etmek istemektedirler. Böylesi bir durumda böyle bir politika benimsemiş olan ülke tekel üretici olduğu ürünlerin ihracına yönelik sınırlandırmalar koyabildiği gibi benzer malları üreten az sayıdaki öteki ülkelerle anlaşma da yapabilmektedir. Böylelikle birlikte bir kartel kurma yoluna başvurarak ilgili ürünün yüksek fiyatlara satılmasını sağlayabilirler (Bayramov, 2015: 31).

⇨ **Otarşi (ekonomik bakımdan kendi kendine yeterli olmak)**

Ekonomide kendi kendine yeterli olmayı içermektedir. Farklı bir anlatımla ülke ekonomisinin uluslararası ticaret ve sermaye akışlarından tamamen soyutlanması durumudur. Böylesi bir durumda ülkede ihtiyaç hissedilen her şey ülkenin içinde üretilmeye çalışılmaktadır. Ancak küresel dünyada böylesi bir dış ekonomik politika amacı artık yer bulmamaktadır (Karluk, 2003: 167).

⇨ **Piyasa aksaklıklarının giderilmesi**

Ülkeler dış ticaretlerinde iç pazarlarının yapısını iyileştirme amacı taşımaktadır. Öyle ki ülke içinde tekelci yapıların yaygınlaşması, iç üretimde kaynak etkinliğini olumsuzlaştırmakta ve tüketicilerin kalitesi düşük yerli üretim mallara yüksek fiyatlar ödemesine neden olabilmektedir. Böylesi durumlarda hükümetler genel olarak ya gümrük tarifelerini ya da diğer kısıtlayıcı unsurları azaltma yoluna başvurarak iç piyasada rekabet ortamı geliştirme yoluna başvurabilirler. Bunun sonucunda tekel yapılar ortadan kalkabilmektedir (Bayramov, 2015: 30-31).

⇨ **Hazineye gelir sağlamak**

Dış ticareti oluştursan ihracat ve ithalat üzerine konulan bazı vergiler devletlerin gelirlerini artırarak hazineye katkı sağlayabilmektedir. Bu durum özellikle az gelişmiş ülkelerde devlet hazinesi için önemli bir gelir kaynağı olmaktadır (Direnizci: 2005: 14).

⇨ **Sosyal siyasal etkenler**

"Dış ticaret politikalarının amaçları arasında sosyal ve siyasal nedenler de bulunmaktadır. Hükümetler bazen sosyal veya siyasal nedenlerle bir üretici grubunu kayırmak istediklerinde onların ürettikleri malların ithalinden alınan gümrük vergilerini yükseltme yoluna gidebilirler. Bunun dışında, gelir dağılımının belirli bir

sosyal sınıf aleyhine olarak değişmesinin istenmesi durumunda, o sanayi dallarının korunmaktan vazgeçilmesi gündeme gelebilir" (Tüyen, 2015: 50).

1.2.2. Dış Ticaret Politikasının Araçları

Ülkelerin belirlemiş oldukları dış ticaret politikalarının uygulanma sürecinde birtakım araçların kullanılmasına bağlı olarak dış ticaret politikalarına müdahale etmeleri söz konusu olmaktadır. Ancak bu noktada dış politikada kullanılan araçlar genel ekonomik politikalardan farklı olarak genellikle uluslararası anlaşmalara dayanmakta ve uygulanmaktadır (Karluk'tan akt. Tüyen,2015: 51). Bu noktada dış politika araçlarının en eski ve en yaygın kullanılanı gümrük tarifeleridir. Ancak günümüzde gümrük tarifeleri dış ticarete müdahale etmede tek başına yeterli olamamaktadır (Çapan, 2009: 34). Ertürk (2001)'e göre dış ticaret politikaların araçlarını doğrudan ve dolaylı politika araçları oluşturmaktadır. Bu anlamda dolaylı politika araçlarını para ve maliye politikası oluşturmaktadır. Doğrudan politika araçlarını ise gümrük tarifeleri, tarife dışı araçlar, ihracatın özendirilmesi ve bağlı ticaret oluşturmaktadır.

- **Gümrük Tarifeleri**

Ülkelerin dış ticaret politika araçlarının içinde en önemlilerinden birini gümrük tarifeleri oluşturmaktadır. Bu anlamda gümrük tarifeleri ülkeler tarafından ithal veya ihraç malları üzerine konulan vergiler olarak tanımlanabilmektedir. Ancak bu tarifeler genellikle ihraç malları üzerinde uygulanmamakta olup; genellikle ithal mallarda uygulanmaktadır. Öyle ki ülkeler ithalatı azaltmak veya kısıtlamak istedikleri dönemlerde gümrük tarifesi oranlarını yükselterek müdahalede bulunurlar. Buna karşın ithalatı artırmak istedikleri dönemlerde ise gümrük tarifesi oranlarını düşürerek müdahalede bulunmaktadırlar (Tüyen, 2015: 51). Ülkelerin ithalat üzerine vergi koymalarının altında; alınan vergiler yoluyla gelir elde etme, yerli üreticiyi koruma ve döviz giderini azaltma olmak üzere temelde üç nedeni bulunmaktadır (Ertek, 2006: 302). Gümrük tarifeleri ulusal yasalarla belirlenebileceği gibi uluslararası anlaşmalarla da konulabilmektedir. Bu anlamda ulusal yasalarla konulan tarifeler otonom tarife, uluslararası anlaşmalarla konulan tarifelere ise sözleşmeleri tarife adı verilmektedir.

- **Tarife Dışı Araçlar**

İthalat üzerine kota koymak suretiyle kısıtlayarak, ithalatı tamamen yasaklayarak veya ithalata ayrılan dövizi sınırlandırarak gerçekleştirilen dış ticaret politika aracıdır (Kurt, 2011: 17). Bu noktada temel amaçların başında döviz çıkışını engelleme yer almaktadır. Hükümetler tarafından konulan bu müdahalelerin içinde: devletlerin ithalatı doğrudan belli bir miktarda sınırlandırmasını içeren miktar kısıtlamaları; ithalatı pahalılaştırarak yerli üretimin karlılığını artıran tarife benzeri faktörler; devletlerin halkın sağlığı, çevrenin korunması ya da kamu güvenliğini sağlama gibi nedenlere bağlı olarak çıkardığı idari, teknik düzenleme veya standartları barındıran görünmez engeller ve ülkelerin ithalatçı ülkenin kendi piyasasını bozduğu gerekçesine bağlı olarak üretici ülkelerin mal ihraç etmesini sınırlandıran gönüllü ihracat kısıtlamaları yer almaktadır.

- **İhracatın Özendirilmesi**

Ülkelerin dış ticaret politikaları her zaman ithalatın sınırlandırmasına yönelik değildir. Ülkeler çoğu zaman ihracatın veya döviz kazandıran işlemlerim özendirilmesini de arzulamaktadır. Günümüzde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin birçoğu ihracatı özendirme gayreti içindedir. Hatta bu amaçla hükümetler birçok önlem almaktadırlar (Bayramov, 2015: 36). Bunlar içerisinde ihracatçıya ülkeye kazandırdığı dövizler karşılığında daha fazla ulusal para ödenmesi veya ihraç malları üretiminde maliyetlerin düşürülmesi için bürokrasinin azaltılması yer almaktadır (Kurt, 2011: 17).

- **Bağlı Ticaret**

Seyidoğlu (2001)'na göre ülkeler birtakım nedenlere bağlı olarak bağlı ticarete başvurabilmektedir. Bu nedenler arasında, döviz tasarrufu sağlamak, serbest döviz satılamayan düşük kaliteli yerli üretimin ihracını yapabilmek ve yabancı sermayeye bağlı olarak büyük sermaye tesisleri kurmak yer almaktadır. Bu türlü ticaret genellikle ülkelerarası anlaşmalarla yapılabilir ve taraflardan biri devler kuruluşu niteliği taşır. Eskiden sadece takas ve kliring şeklinde gerçekleşen bağlı ticaret günümüz dünyasında dengeleme (offset), karşı-satın alım ve geri-satın alım, şeklinde gerçekleştirilmektedir (Ertürk, 2001: 109).

2. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ

Dünyada her ülke gibi Türkiye içinde dış ticaret büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Türkiye'de dış ticaret alanında birçok kamu kurumu veya kuruluşlar faaliyet göstermektedir. Türkiye'nin dış ticaretinde farklı kurumlar aracılığıyla kurumsal örgütlenme sağlanmaktadır (Kurt, 2011: 23). Kamu kurumları ve özel kuruluşlar arasında;

- Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
- Hazine Müsteşarlığı
- Dışişleri Bakanlığı
- Dış Ticaret Müsteşarlığı
- Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
- Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı
- Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı
- Türkiye İhracat-İthalat Kredi Bankası
- Kalkınma Ajansları
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
- Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
- Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
- İş Konseyleri
- Türkiye İhracatçılar Meclisi
- İhracatçı Birlikleri vb. yer almaktadır.

Farklı ülkelerin birbirleriyle ticari ilişkilerine dayanan dış ticarette; olası oluşabilecek zararlar sadece ticari ilişkiyi yürüten kişi veya şirketi değil doğrudan ülke ekonomisine etki etmektedir. Bu nedenle ülkeler sağlam temellere oturtulan ticari ilişkilerle dış ticaret seyirlerini devam ettirme gayretindedirler. Türkiye açısından dış ticaretin gelişimi 1923-1929 yılları arası açısından, 1930-1950 yılları arası açısından, 1951-1979 yılları arası açısından, 1980-2004 yılları arası açısından ve araştırma

konusu olan 2005-2017 yılları arası dönem açısından olmak üzere aşağıda incelenmiştir.

Tablo 1. 1923-1929 Yılları Arası Dönem Türkiye Dış Ticaret Göstergeleri (Bin Dolar)

	İHRACAT		İTHALAT		Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer	Değer	
Yıl	Bin $	%	Bin $	%	Bin $	Bin $	%
1923	50 790		86 872		- 36 082	137 662	58,5
1924	82 435	62,3	100 462	15,6	- 18 027	182 897	82,1
1925	102 700	24,6	128 953	28,4	- 26 253	231 653	79,6
1926	96 437	-6,1	121 411	-5,8	- 24 974	217 848	79,4
1927	80 749	-16,3	107 752	-11,3	- 27 003	188 501	74,9
1928	88 278	9,3	113 710	5,5	- 25 432	201 988	77,6
1929	74 827	-15,2	123 558	8,7	- 48 731	198 385	60,6

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 01.02.2018)

Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla Türkiye'de dış ticaret sürekli değişiklikler arz etmiştir. 1923'de kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren gerek Türkiye'nin ekonomisi gerekse dış ticareti şekillenmeye başlamıştır. Öyle ki daha cumhuriyet ilan edilmeden önce 17 Şubat 1923 tarihinde gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar, kurulan yeni devletin takip edeceği ekonomi politikalarının esasının belirlenmesi açısından bir mihenk olmuştur. İzmir İktisat Kongresi'nde temelde milliyetçi ve liberal ekonomi politikaları benimsenmiştir (Kılınç Savrul, Özel ve Kılıç, 2013: 61). Tam bağımsız ekonominin vurgulandığı Misak-ı İktisadi ile Türkiye'nin kalkınması adına milli bir ekonomi modeli benimsenmiştir. Kongrede yerli hammaddeye dayanan sanayinin kurulması ve milli bankaların kurulması fikri üzerinde durulmuştur. Öte yandan özel girişimciliğin artırılması ve buna yönelik kredi olanaklarının ve başta haberleşme, ulaştırma, eğitim ve altyapı gibi hizmetlerin yapılması adına devletin çok yönlü destek sağlamasının gerekliliği ve bu noktada devletin gerekli yasal düzenlemeleri yapması vurgulanmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2001: 34). İzmir İktisat Kongresi'nde genel anlamda kalkınmacı, başta yerli olmak üzere yabancı sermayeyi özendiren ve ekonomideki denetimin milli unsurların kontrolünde olmasını sağlayan ve ılımlı bir korumacılığı öneren düşünceler ön planda yer almıştır (Boratav, 1992: 284). Dönemde ülkede iç üretimi artırmak adına uygulanan vergide muafiyetler, özel sektörün daha ucuza girdiye ulaşması gibi yerli

üretimi artırmaya yönelik düzenlemeler göze çarpmaktadır (Özkale ve Kayalıca, 2008: 356).

Türkiye ekonomisi kurulan yeni devletin ilk yıllarında dışa açık bir ekonomik görüntü vermektedir. Dışa açık ekonominin asıl dayanağını yüksek düzeyde dışa bağımlı bir ekonomik yapının olması meydana getirmektedir (Şahin, 2009: 43 -44). Yeni kurulan cumhuriyette bu dönemde yeterli düzeyde ulusal sermayenin olmayışı ekonomide yabancı sermayeye duyulan ihtiyacı artırmıştır (Uludağ ve Arıcan, 2003: 3). 1923'le birlikte başlayan yeni ekonomik süreç 1929 Dünya Ekonomik Buhranının yaşanmasına kadar dalgalanmalı bir seyir izlemiştir. Cumhuriyetin kurulduğu 1923 ile ABD'de New York Borsasının çöküşüyle başlayıp çok kısa bir süre içinde dünyanın genelini etkisine alan 1929 Dünya Ekonomik Buhranı arası dönem dış ticaret açısından irdelendiğinde dış ticaret dengesinin giderek bozulduğu görülmektedir. 1929 Ekonomik Buhranı dünyanın genelinde etkili olduğu gibi Türkiye'yi de etkisi altına almış, buna paralel olarak dış ticaret açığı da artış göstermiştir. Bu artışın temel nedeni ithalatın ihracattan daha fazla artması olmuştur. Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkelerde bu dönemde yaşanan kriz, ihracatın düşüşünü beraberinde getirmiştir. Buna mukabil ithalat üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması ve ithalattan alınan vergilerin düzeyinin düşük olması ithalat artışını beraberinde getirmiştir (Tunalı, 2008: 30). Bu anlamda Tablo 1 incelendiğinde 1923-1929 arası dönemde, 1929 yılı dış ticaret açığının en fazla olduğu yıl olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda 1929 yılı dış ticaret açığı 48.731 bin ABD Doları ($) olarak gerçekleşmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Buhranının Türkiye'ye en temel yansıması olarak tarım ürünlerinin fiyatlarındaki çöküş göze çarpmaktadır. Öte yandan dış ticaret hadleri yüksek düzeyde Türkiye'nin aleyhinde bir seyre bürünmüştür. Buna bağlı olarak ihracat pazarları daralan Türkiye'de dış kredi olanakları da düşmüştür (Uygun, 2011: 12).

Tablo 1'e göre cumhuriyetin kurulduğu 1923'den 1929'a kadar devam eden süreçte ithalatın ihracatı karşılama oranları incelendiğinde 1923'de %58,5 seviyesinde gerçekleşen oran 1924'de %82,1 seviyesinde gerçekleşmiştir. İthalatın ihracatı karşılama oranı 1925'de %79,6, 1926'da %79,4, 1927'de %74,9, 1928'de %77,6 ve 1929'da %66,6 oranında gerçekleşmiştir.

Tablo 2. 1930-1950 Arası Türkiye Dış Ticaret Göstergeleri

(Bin Dolar)

	İHRACAT		İTHALAT		DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer	Değer	
Yıl	Bin $	%	Bin $	%	Bin $	Bin $	%
1930	71 380	-4,6	69 540	-43,7	1 840	140 920	102,6
1931	60 226	-15,6	59 935	-13,8	291	120 161	100,5
1932	47 972	-20,3	40 718	-32,1	7 254	88 690	117,8
1933	58 065	21,0	45 091	10,7	12 974	103 156	128,8
1934	73 007	25,7	68 761	52,5	4 246	141 768	106,2
1935	76 232	4,4	70 635	2,7	5 597	146 867	107,9
1936	93 670	22,9	73 619	4,2	20 051	167 289	127,2
1937	109 225	16,6	90 540	23,0	18 685	199 765	120,6
1938	115 019	5,3	118 899	31,3	- 3 880	233 918	96,7
1939	99 647	-13,4	92 498	-22,2	7 149	192 145	107,7
1940	80 904	-18,8	50 035	-45,9	30 869	130 939	161,7
1941	91 056	12,5	55 349	10,6	35 707	146 405	164,5
1942	126 115	38,5	112 879	103,9	13 236	238 994	111,7
1943	196 734	56,0	155 340	37,6	41 394	352 074	126,6
1944	177 952	-9,5	126 230	-18,7	51 722	304 182	141,0
1945	168 264	-5,4	96 969	-23,2	71 295	265 233	173,5
1946	214 580	27,5	118 889	22,6	95 691	333 469	180,5
1947	223 301	4,1	244 644	105,8	- 21 343	467 945	91,3
1948	196 799	-11,9	275 053	12,4	- 78 254	471 852	71,5
1949	247 825	25,9	290 220	5,5	- 42 395	538 045	85,4
1950	263 424	6,3	285 664	-1,6	- 22 240	549 088	92,2

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 03.02.2018)

1929 Ekonomik Buhranının etkilerine bağlı olarak Türkiye'de 1930'dan itibaren ekonomide millileşme ve milli sanayileşme hamlelerine gidilmiştir. Burada temel amaç ülkenin kendi kendine yetecek bir seyirde olması olarak yorumlanabilmektedir. Dönem açısından değerlendirildiğinde Türkiye tam bir tarım devleti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle 1930'la birlikte uygulanan ekonomik politikalarda ve de izlenen stratejilerde, Türkiye'nin tarım dışındaki farklı alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak adına devletin gerek yatırımcı rol üstlenmesi gerekse üretime doğrudan katılmasını sağlayıp yerli üretimi geliştirmek temel amaç olmuştur. Bu dönemde Türkiye'de özel girişimin ve alt yapının tam manasıyla oluşmaması ve de uluslararası piyasalarda oluşan dalgalanmalar gibi nedenlere bağlı olarak 1930'dan itibaren ekonomide devlet ağırlığının daha fazla hissedildiği bir politika izlenmeye başlamıştır (Palamut ve Giray, 2001, s.23). "Türk ekonomi tarihinde devletçiliğin başladığı yıllar olarak kabul edilen 1930'lu yılların en önemli özelliği, önceki dönemde uygulanan Keynesyen politikalarla benzerlik gösterecek biçimde devletin ekonomik hayata doğrudan müdahale etmesi ve iktisadi işletmeler kurması olarak gösterilebilir" (Ateş, 2015: 46). Öte yandan 1930'ların başından itibaren dışa

bağımlılığı azaltmak amacıyla dış ticareti sınırlama yoluna gidilmiş; bunun bir sonucu olarak 1929'a kadar Türkiye'de dış ticaret açığı söz konusuyken 1930'dan itibaren dış ticaret fazlası gerçekleşmiştir. Dış ticaretin fazla verme durumu 1930'dan 1937 yılına kadar devam etmiştir. 1930-1940 arası 10 yıllık dönem ele alındığında Türkiye dış ticareti 1938 yılı hariç sürekli fazla vermiştir (Polat, 2010: 31).

Her geçen gün ithalat oranlarının yükselmesi Türkiye'yi yeni arayışlara itmiş ve 1934'de "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı" devreye sokulmuştur. Plana bağlı olarak ithalat giderlerini minimize etmek için devlet eliyle sanayinin kontrolü ve devlet eliyle açılacak fabrikalar aracılığıyla yapılacak üretime bağlı olarak ithal ürünlerine duyulan ihtiyacı azaltmaya çalışılmıştır (Ahmad, 2005: 121). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın sona ermesiyle, her ne kadar İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmış olsa da bu dönemde yeni bir dünya savaşının startını almasıyla hazırlanan kalkınma planından vazgeçilerek "İktisadi Savunma Planı" uygulanmaya çalışılmıştır. (Uludağ ve Arıcan, 2003: 7-15).

1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte Dünya yeniden kaosa sürüklenmiş ve savaş şartları, her ne kadar doğrudan savaşa dâhil olmasa da Türkiye'yi de derinden etkilemiştir. 1939-1945 yılları arasında devam eden İkinci Dünya Savaşı'nın oluşturduğu şartlara bağlı olarak Türkiye'de dış ticaret tıkanmıştır (Boratav, 1992: 307). Savaş şartları gereği ülkede seferberlik ilan edilirken buna bağlı olarak çalışan-çalışabilecek olarak tanımlanan kitlenin silahaltına alınması üretimi iyiden iyiye azaltmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın etkisine bağlı olarak Türkiye'de dış ticaret bu dönemde ülkenin kendi koşullarından ziyade uluslararası anlamda meydana gelen gelişmelere göre şekillenmiştir (Kılınç Savrul vd., 2013: 65). II. Dünya Savaşı'nın oluşturduğu atmosfere bağlı olarak "Türkiye'nin hem ekonomik yapısını derinden sarsmış hem de yeni başlamış olan sanayileşme sürecine büyük bir darbe vurmuş ve böylece sanayileşme sürecini yavaşlatmış hatta durdurmuştur" (Ateş, 2015: 48). Türkiye'de İkinci Dünya Savaşı yıllarında her ne kadar ihracatı artırmaya yönelik çaba sarf edilse de dönemde Türk Lirasının değerinin yüksek olması ve devletin gelir sağlamak için ihracat üzerinden de vergi alması, bu dönemde ihracatta hem gerek hacim açısından gerekse değer açısından büyük bir düşüş yaşanmıştır (Bulut, 2006: 178). Buna rağmen ithalatta oluşan azalma ihracatta oluşan azalmadan fazla gerçekleşmiş ve bu durum dış ticaret açısından

olumlu sonuçlar doğurmuştur (Parasız, 1998: 65). Devam eden savaşın etkilerini gidermek ve önlem adına bu dönemde devlet, Varlık Vergisi, Milli Koruma Kanunu gibi yeni yasalar çıkarmıştır (Çavdar, 2004: 424).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte dünyada başta teknoloji, haberleşme ve ulaşım alanında yaşanan gelişmelere bağlı olarak ülkeler arasında uygulanan ticari engellerin ortadan kaldırılması ile dünyanın genelinde dış ticaret hız kazanmıştır. Bu anlamda İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada gerçekleşen ticari hacim, dünyadaki mevcut üretim potansiyelinden daha hızlı bir artış göstermiştir (Seyidoğlu, 1996: 1). 1945'de savaşın son bulmasıyla Türkiye'de pek çok alanda olduğu gibi ekonomide de "Batı" yönlü bir politika izlenmeye başlanmıştır. Öte yandan cumhuriyetin ilanından beri -özellikle 1930 sonrası- izlenen korumacı ve devletçi politikalar terkedilmeye başlanmıştır. Türkiye bu dönemde Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), NATO vb. birçok uluslararası teşkilatlanmaya üye olmuştur.

Tablo 3. 1951-1980 Arası Türkiye Dış Ticareti Göstergeleri

(Bin Dolar)

	İHRACAT		İTHALAT		DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer	Değer	
Yıl	Bin $	%	Bin $	%	Bin $	Bin $	%
1951	314 082	19,2	402 086	40,8	- 88 004	716 168	78,1
1952	362 914	15,5	555 920	38,3	- 193 006	918 834	65,3
1953	396 061	9,1	532 533	-4,2	- 136 472	928 594	74,4
1954	334 924	-15,4	478 359	-10,2	- 143 435	813 283	70,0
1955	313 346	-6,4	497 637	4,0	- 184 291	810 983	63,0
1956	304 990	-2,7	407 340	-18,1	- 102 350	712 330	74,9
1957	345 217	13,2	397 125	-2,5	- 51 908	742 342	86,9
1958	247 271	-28,4	315 098	-20,7	- 67 827	562 369	78,5
1959	353 799	43,1	469 982	49,2	- 116 183	823 781	75,3
1960	320 731	-9,3	468 186	-0,4	- 147 455	788 917	68,5
1961	346 740	8,1	507 205	8,3	- 160 465	853 945	68,4
1962	381 197	9,9	619 447	22,1	- 238 250	1 000 644	61,5
1963	368 087	-3,4	687 616	11,0	- 319 529	1 055 703	53,5
1964	410 771	11,6	537 229	-21,9	- 126 458	948 000	76,5
1965	463 738	12,9	571 953	6,5	- 108 215	1 035 691	81,1
1966	490 508	5,8	718 269	25,6	- 227 761	1 208 777	68,3
1967	522 334	6,5	684 669	-4,7	- 162 335	1 207 003	76,3
1968	496 419	-5,0	763 659	11,5	- 267 240	1 260 078	65,0
1969	536 834	8,1	801 236	4,9	- 264 403	1 338 070	67,0
1970	588 476	9,6	947 604	18,3	- 359 128	1 536 081	62,1
1971	676 602	15,0	1 170 840	23,6	- 494 239	1 847 442	57,8
1972	884 969	30,8	1 562 550	33,5	- 677 581	2 447 519	56,6
1973	1 317 083	48,8	2 086 216	33,5	- 769 133	3 403 299	63,1
1974	1 532 182	16,3	3 777 501	81,1	-2 245 319	5 309 683	40,6

(Bin Dolar)

	İHRACAT		İTHALAT		DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer	Değer	
Yıl	Bin $	%	Bin $	%	Bin $	Bin $	%
1975	1 401 075	-8,6	4 738 558	25,4	-3 337 483	6 139 633	29,6
1976	1 960 214	39,9	5 128 647	8,2	-3 168 433	7 088 862	38,2
1977	1 753 026	-10,6	5 796 278	13,0	-4 043 252	7 549 304	30,2
1978	2 288 163	30,5	4 599 025	-20,7	-2 310 862	6 887 187	49,8
1979	2 261 195	-1,2	5 069 432	10,2	-2 808 236	7 330 627	44,6
1980	2 910 122	28,7	7 909 364	56,0	-4 999 242	10 819 486	36,8

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 09.02.2018)

Şüphesiz ülkeler dış ticaretlerinde kendi ülke çıkarlarını korumaya yönelik düzenlemek getirirler (Kurt, 2011: 16). II. Dünya Savaşı sonrası 1946'dan başlayıp 1953'e kadarki dönemde Türkiye'de gümrük tarifeleri dışında ticaret kısıtlamalarının kaldırıldığı ve korumacı politikalara son verildiği görülmektedir. 1950 yılı ile birlikte Türkiye siyasi açıdan büyük bir değişime girmiştir. Uzun yılar devam edegelen tek parti dönemi sona ererken yapılan seçimler neticesinde çok partili bir meclis yapısı oluşmuş ve Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Bu dönemde korumacı, dışa kapalı ekonominin gevşetildiği, yurt dışı rekabete açık hale getirildiği bir dış ticaret politikası benimsenmiştir. (İntepe, 2015: 64).

1954'den itibaren başlayan ve 1960'lara kadar süren dönemde ise ekonomide tıkanıklıklara bağlı olarak dış ticaret açısından sınırlamaların getirildiği bir dönem karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde dış açığın artması ve oluşan açığı karşılayacak yeterli kaynağın olmaması dış ticarette koruyucu tedbirlerin alınmasına ve ithalatı yapılmayan çoğu tüketim malının ithal ikamesi uygulaması ile üretilmesini teşvik edici ve yerli sanayiyi koruyucu politikalar uygulamasına neden olmuştur (Özkale ve Kayalıca, 2008: 360). Dönemde uygulanan kotalar ve döviz kuru stratejileri ile ithalata bir sınırlandırma getirilmeye çalışılırken; ihracat teşvik edilmiştir (Tunalı, 2008: 38). "1958 yılında alınan "4 Ağustos İstikrar Kararları" çerçevesinde yaşanan ekonomik değişim 1960 yılında siyasi otoritenin el değiştirmesi ile daha ileri boyutlara taşınmıştır. 1958 yılındaki kararlar çerçevesinde ithalat uygulamalarında ve tarife oranlarında sıkılaşmaya giden Türkiye Cumhuriyeti, 1960 yılındaki siyasi değişim ile dış ticaret politikasında korumacılığın bir adım ilerisi olan ithal ikameci sanayileşme politikaları izlenmeye başlamıştır" (İntepe: 2015: 65).

Türkiye'nin dış ticaret yapısında 1960'a kadar tarım ağırlıklı bir yapının olduğu görülmektedir. 1960'dan itibarense bu yapıda değişiklikler yaşanmaya başlandığı gözlemlenmektedir. Öyle ki 1963'de tarım ve hayvancılığın toplam ihracattaki oranı %77,2 iken 1989'da bu oran %18,3'e gerilemiştir. Aynı şekilde 1963'de ihracattaki sanayinin payı %19,9 iken; 1989'a gelindiğinde sanayinin ihracattaki payı %78, 1'e yükselmiştir (Güney, 2004: 52).

Tablo 4. 1980-2004 Arası Türkiye Dış Ticaret Göstergeleri

(Bin Dolar)

	İHRACAT		İTHALAT		DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer	Değer	
Yıl	Bin $	%	Bin $	%	Bin $	Bin $	%
1980	2. 910. 122	28,7	7 909 364	56,0	-4 999 242	10 819 486	36,8
1981	4. 702. 934	61,6	8 933 374	12,9	-4 230 439	13 636 308	52,6
1982	5. 745. 973	22,2	8 842 665	-1,0	-3 096 692	14 588 639	65,0
1983	5. 727. 834	-0,3	9 235 002	4,4	-3 507 168	14 962 836	62,0
1984	7. 133. 604	24,5	10 757 032	16,5	-3 623 429	17 890 636	66,3
1985	7. 958. 010	11,6	11 343 376	5,5	-3 385 367	19 301 386	70,2
1986	7. 456. 726	-6,3	11 104 771	-2,1	-3 648 046	18 561 497	67,1
1987	10. 190. 049	36,7	14 157 807	27,5	-3 967 757	24 347 856	72,0
1988	11. 662. 024	14,4	14 335 398	1,3	-2 673 374	25 997 422	81,4
1989	11. 624. 692	-0,3	15 792 143	10,2	-4 167 451	27 416 835	73,6
1990	12. 959. 288	11,5	22 302 126	41,2	-9 342 838	35 261 413	58,1
1991	13 593 462	4,9	21 047 014	-5,6	-7 453 552	34 640 476	64,6
1992	14 714 629	8,2	22 871 055	8,7	-8 156 426	37 585 684	64,3
1993	15 345 067	4,3	29 428 370	28,7	-14 083 303	44 773 436	52,1
1994	18 105 872	18,0	23 270 019	-20,9	-5 164 147	41 375 891	77,8
1995	21 637 041	19,5	35 709 011	53,5	-14 071 970	57 346 052	60,6
1996	23 224 465	7,3	43 626 642	22,2	-20 402 178	66 851 107	53,2
1997	26 261 072	13,1	48 558 721	11,3	-22 297 649	74 819 792	54,1
1998	26 973 952	2,7	45 921 392	-5,4	-18 947 440	72 895 344	58,7
1999	26 587 225	-1,4	40 671 272	-11,4	-14 084 047	67 258 497	65,4
2000	27 774 906	4,5	54 502 821	34,0	-26 727 914	82 277 727	51,0
2001	31 334 216	12,8	41 399 083	-24,0	-10 064 867	72 733 299	75,7
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	-15 494 708	87 612 886	69,9
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	-22 086 856	116 592 528	68,1
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	-34 372 613	160 706 919	64,8

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.02.2018)

Türkiye dış ticareti açısından 1980 yılı bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980'lerle birlikte Dünya'da ticari serbestleşme eğilimleri hız kazanmış buna bağlı olarak Türkiye'de de dışa açık büyümeyi amaçlayan bir ekonomik politika benimsenmiştir (Çelik ve İlkay, 2016: 962, İncekara, 2001: 930). 1980'e kadar Türkiye'de korumacı politika olarak belirtilebilecek olan "ithal ikameci" politika esas alınmıştır. İthal ikameci politikada izlenen temel strateji, ithal edilen

ürünlerin yurt içinde üretilmesiyle sanayileşmedir. Bu amacı gerçekleştirmek adına genellikle kur politikaları, gümrük tarifeleri, ithalat kota ve yasaklamaları gibi araçlar kullanılmıştır (Yapar Saçık, 2009: 164). Ancak bu döneme kadar uygulanan politika istenilen sonuçları vermemiş; beklenen istihdam sağlanamazken, istenilen ekonomik büyüme oranına ulaşılamamış ve süreçte dış ticaret sürekli açıklar vermeye başlamıştır. Bunun sonucunda 1980'de Türkiye'de ekonomi işleyemez bir hal almaya başlamıştır (Ateş, 2015: 42).

24 Ocak 1980'de alınan kararlara ve bu tarihten itibaren uygulanmaya başlanan ihracat eksenli ve dışa açık politikaya bağlı olarak, Türkiye'de dış ticaret anlamında oldukça önemli değişiklikler yaşanmıştır (Karluk, 2005: 497, Kösekahyaoğlu, 2007: 16). Belirtilen tarihte alınan kararların ana hedefi ülkede ekonominin serbest piyasa mekanizmasına göre yürümesini sağlama ve ekonomik anlamda dünya ile bütünleşmeyi gerçekleştirmektir. Bu anlamda Türkiye temelde ithal ikameci yaklaşımdan ayrılıp ihracat eksenli büyüme stratejisine geçmiş ve bu durum Türkiye'nin dış ticaretini doğrudan etkilemiştir. Bu sayede ihracata yönlendirilmiş ekonomi ile hızla küreselleşen dünya standartlarını yakalamak ve ülke sanayini gelişmiş batı ülkeleri seviyesine çıkarmak amaçlanmıştır. Bu anlamda ilgili dönemde ihracat eksenli büyüme, dışa açık büyümenin temel ögesi haline gelmiştir (Kazgan, 1998:333). İhracata eksenli büyüme stratejisinin ekonomiye birçok olumlu etkisi bulunmaktadır. Bunlar arasında;

- Kaynakların mukayeseli üstünlüklerinin olduğu alanlara kayması
- Emek faktörünün bol olduğu ülkelerde istihdamın artması
- Dış ticaret rejiminin liberalleşmesi sonucu kapasite kullanımının artması
- Ölçek genişlemesi ve ölçek ekonomilerinden yararlanılması
- İhracatın özendirilerek firmaların dış rekabete açılmalarının sağlanması
- Rekabetin etkisiyle verimlilik artışlarının ve yeni teknolojilerin kullanımının gerçekleşmesi yer almaktadır (Yapar Saçık, 2009: 165).

24 Ocak kararlarıyla ana hattıyla iç pazara dönük olan ve rekabet gücü olmayan bir şekilde varlığını gösteren Türk sanayisi, dış pazara açık ve dönük bir üretime geçmeye başlamıştır (Mazman İtik, 2008:1). Bu amaçla dünyada pazar olarak rekabet gücümüzün fazla olduğu sektörlerde sektörel destek amaçlanmıştır. Öte yandan gerek ulaşım gerek haberleşme gerekse diğer alt yapı çalışmalarına hız

katılmıştır (Kurt, 2011: 37). Uludağ ve Arıcan (2003)'a göre 24 Ocak 1980 kararları ile ithalatın ve faiz oranlarının serbestleştirilmesi amaçlanmış; Türk Lirası %48 devalüe edilerek Amerikan Doları karşısındaki değeri 47 Türk Lirası seviyesinden 70 Türk Lirası seviyesine düşürülmüş; Türk Lirasının yüksek düzeyde değerlenmesinin önüne geçecek gerçekçi esnek kur uygulamasına geçilmiş; sübvansiyonlar kademeli olarak azaltılarak, uygulanan fiyat kontrolleri kaldırılmıştır. "Seksenlerin ilk yarısından itibaren ticaretin serbestleşmesi ile birlikte dış ticaret hacminde önemli artışlar gözlenmiştir" (Utkulu, 2005: 27). 1980 dönemiyle birlikte hız kazanan dışa açılma aynı zamanda teknoloji transferini de artırarak Türkiye'de ihraç edilen ürün çeşitliliğini artırmış, buna bağlı olarak yeni pazarlara açılan Türkiye'nin ihracat hacmi de artmıştır (Çelik ve İlkay, 2016:962). Uygulanmaya başlanan yeni stratejiye bağlı olarak Türkiye'nin dış ticaret hacminde artış yaşanmakla birlikte, ithalat oranı ihracat oranına nazaran daha fazla artış göstermiştir. Bu durum beraberinde dış ticaret açığını doğurmuştur. Bu değişim temelde dış ticaretin sadece toplam hacminden ziyade aynı zamanda sektörel ve coğrafi dağılışına da etki etmiştir. Türkiye'de 1980'den sonra hız kazanan dışa açılma sürecine bağlı olarak uzun süre ithal edilmesine yasak konulan ürünlerin yeniden Türkiye'ye girmeye başlamasıyla oluşan ithalattaki artış dış ticaret ağını da doğurmuştur (Çelik ve İlkay, 2016: 962). Korumacı yaklaşımın ortadan kaldırılmasına ve de uluslararası anlamda uzmanlaşmaya yönelik büyümeyi amaçlayan bir stratejisinin benimsendiği bu dönemde Türkiye'nin dış ticaretinde oluşan böylesi bir değişim, benzer şekilde Türkiye'nin genel ekonomik yapısında ve rekabet gücünde de temel bir dönüşüm hareketini ortaya çıkarmıştır (Kösekahyaoğlu, 2007: 16). 1980'lerle birlikte izlenen ihracat eksenli sanayileşme hedefleri dış ticaretin de belirleyicisi olmuştur. Öyle ki bu tarihlerde başlayan ekonomide dışa açılma girişimleri dış ticarette, özellikle ihracatı geliştirecek şekilde gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Bu anlamda Türkiye'de 1980'de dış ticaret hacmi ilk defa 10 milyar dolar seviyesini geçerek 10,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Sezgin, 2009: 181).

1990'lı yılların başıyla birlikte Türkiye'de dış ticaret açığı artmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak bu dönemde döviz ihtiyacı artmış; bu ihtiyacı karşılamak adına girişilen çabalar sonuç vermediğinde, farklı ifadeyle döviz ihtiyacının karşılanamadığı yıllarda döviz krizine bağlı olarak ekonomik krizler de yaşanmıştır (Aslanoğlu, 2003:

69). 1995 sonrası ve 2000'li yılların başında ihracatın bileşiminde dikkat çekici bir değişim yaşanmıştır. 1990'lı yılların ortalarında temel tarım ürünlerinin ihracat payı %15'in üzerinde seyrederken bu oran 2000'li yıllara ulaştığında azalmaya başlamış ve 2005 yılında %6'ya kadar gerilemiştir. Sektör açısından bakıldığında tekstil sektörünün payını korumasına karşın hazır giyim ürünlerinde de ihracat payı %20'lerden %15'e düşmüştür. 1980'de % 35 civarında olan sanayi ve madencilik eksenli ürünlerin ihracatın toplamındaki payı, 1990'da %75 seviyesine ulaşmıştır (Togan, 2001). "İhracat payındaki son yıllardaki en büyük artış makine, elektrikli ve elektronik ürünler, motorlu taşıtlar ve parçalarında gerçekleştirilmiştir. 2000'li yıllarda makine, elektrikli ve elektronik ürünlerdeki ortalama yıllık artış oranı %30'un üzerinde seyretmiştir. Bu oran aynı dönemde motorlu taşıtlar ve parçalarında %50'nin üzerinde seyretmiştir" (Utkulu, 2005: 28). Genel itibariyle Türkiye'de bu dönemde ihracat oranlarında artış yaşanırken; özellikle ihraç ürünleri içerisinde sanayi ürünlerinin oranının sürekli olarak artış göstermiştir. Genel anlamda 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'nin dış ticaret hacmi kriz dönemleri dışında sürekli artış göstermiştir.

Türkiye'de farklı dönemlerde karşımıza çıkan ekonomik krizlerin altında, gerek iç gerekse dış kaynaklı pek çok sorun yatmaktadır. Fakat dış ticarette meydana gelen birtakım olumsuz gelişmeler bahsi geçen sorunların başında gelmektedir. Türkiye'de yaşanan krizler ele alındığında, bu krizlerin nedenlerinin iç veya dış kaynaklı olması fark etmeksizin dış ticarette büyük ölçüde etkiye sahip oldukları ortadadır (Uygun, 2011: 58). Türkiye 1990 sonrası dönemde ilk olarak 1994 yılı başında bir ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. Uzun bir dönem istikrarlı ilerleyen Dolar-Türk Lirası paritesi bu dönemde bozulmuş ve enflasyonist beklentiler büyük oranda artmıştır. Buna bağlı olarak hazine içerde borçlanamaz duruma gelirken dönemin siyasal iktidarı 5 Nisan 1994'de yeni bir istikrar programı hazırlamış ve hazırlanan bu istikrar programını yürürlüğe koyarak IMF ile standby düzenlemesi yoluna gitmiştir (Eğilmez, 2008). 1995'de Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasında Gümrük Birliği (GB) Anlaşması imzalamıştır. İmzalanan bu anlaşma 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlük kazanmıştır. Türkiye ile AB arasında imzalanan bu anlaşmanın temelinde anlaşmaya taraf olan ülkelerde malların serbest dolaşımı ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanması yatmaktadır (Dış Ticaret Müsteşarlığı, 2007: 314). Bu anlamda

Türkiye ile AB arasında imzalanan GB antlaşması işlenmiş tarım ürünlerini ve sanayi ürünlerini kapsamış; geleneksel tarım ürünleriyse kapsama alınmamıştır (Aktaş, 2017: 19). "1999' yılında dünyada yaşanan ekonomik ve finansal krizlerin etkisi geçmemişken Türkiye ekonomisi Marmara ve Düzce depremleri ile olumsuz etkilenmiştir. Sanayi üretiminin ve kalifiye iş gücünün Marmara Bölgesi'nde yoğunlaştığı göz önünde bulundurulursa Türkiye ekonomisinin kayıplarının büyüklüğü daha kolay anlaşılacaktır" (Hepaktan, 2008).

2000'li yıllara kadar yaşanan ekonomik istikrarsızlıklar Türkiye'nin dış ticaretini de derinden etkilemiştir. Krizler bu dönemde Türkiye'nin bir gerçeği haline gelirken 2000'li yılların başıyla birlikte Türkiye'de iki yeni ekonomik kriz patlak vermiştir. "2000'li yıllara zayıf bir ekonomi ile giren Türkiye, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle sıcak para olarak da adlandırılan kısa vadeli spekülatif sermayenin ülkeyi terk etmesi sonucunda Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerini yaşamıştır" (Tunalı, 2008: 51). Gerek yapısal reformlarda yaşanan yavaşlama ve kamu bankalarına ilişkin düzenlemelerde yaşanan sorunlar gerekse siyasi belirsizlikler ve uluslararası sermayenin oluşan tabloya tedirgin yaklaşımları, Türkiye'ye yabancı sermaye girişinin azalmasını ve 2000 yılı Kasım ayında bir krizin yaşanmasını beraberinde getirmiştir. "Krizin ardından, finansal piyasalardaki riskler ve ekonominin krize karşı duyarlılığındaki artış, 2001 yılı Şubat ayında yeni bir krizin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır" (Ural, 2003: 18). Özellikle 2001 krizine bağlı olarak birçok bankanın batması ekonomiyi daha da zora sokmuştur. Bu durum Türkiye'yi IMF ve Dünya Bankası'na karşı daha fazla borçlu kılmış, gerek IMF gerekse Dünya Bankası'ndan alınan krediler bu dönemde başta batık bankaların olmak üzere krize bağlı olarak ülkeden kaçan yabancı sermayenin alacaklarının ödenmesine aktarılmıştır. Öte yandan yaşanan kriz neticesinde IMF ile Dünya Bankası desteği ile "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" olarak adlandırılan yeni bir yapısal reform programı uygulanmaya başlamıştır (Sungur, 2015: 245). Oktar ve Dalyancı (2010)'ya göre 2001 krizinin ortaya çıkmasında dışsal koşulların ve Türkiye'deki bankacılık sistemindeki kırılgan yapının etkisi büyüktür.

Türkiye dış ticareti 2000 sonrası açısından incelendiğinde dış ticaret açığında hızlı bir artış yaşandığı gözlemlenmektedir. İhracatta da artış olmasına rağmen ithalattaki artışın ihracatı geride bırakması bu açığın giderek artmasını beraberinde getirmiştir.

Öyle ki 2000'de ihracatın ithalatı karşılama oranı %51,0 iken bu oran 2001'de %75,7'ye yükselmiştir. 2002 yılıyla birlikte ihracatın ithalatı karşılama oranında düşüş yaşanmaya başlanmış; 2002'yılında bu oran %69,9; 2003 yılında %68,1; 2004 yılında ise %64, 8 olmuştur. 2000 itibariyle uygulanan düşük döviz kuru yabancı malları ucuzlatmış ve ithalatın artmasına sebep olmuştur. Öte yandan yerli malları yabancılara pahalılaştırarak ihracatın azalmasını beraberinde getirmiştir. Uysal (2007)'a göre bu dönemde ithalatın artmasında bir başka etkeni düşük kurlarla mücadele edebilmek adına ihracatçıların yerli girdiyi terk edip ithal girdiye yönelmesi oluşturmuştur. Bu durum devam edegelen yıllarda da ithalattaki artışın ihracattaki artışın önünde seyretmesine neden olmuştur. Bu anlamda Türkiye'de ithalat 5 Nisan 1994 Kararları ve 2000 yılı Kasım ayında ve 2001 yılı Şubat ayında baş gösteren ekonomik krizler sürecinde yaşanan dalgalı seyrin dışında devamlı artış sergilemiştir. Öte yandan ihracat ve ithalatta yaşanan artışla birlikte dış ticaret hacmi de artmıştır. Dış ticaret dengesinde ise açık verilmeye devam edilmiştir. (Saatçioğlu ve Kutlu, 2004: 143). Türkiye'de ekonomi 2002 sonrası dönemde sürekli artan bir büyüme seyrine bürünmüştür. 2002'den 2007'ye kadar geçen 5 yıllık sürede Türkiye ekonomisi yıllık ortalama %6,8 büyümüştür (DTM, 2009: 6).

Tablo 5. 2005-2017 Türkiye Dış Ticaret Göstergeleri

(Milyon Dolar)

	İHRACAT		İTHALAT		DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer	Değer	
Yıl	Milyon $	%	Milyon $	%	Milyon $	Milyon $	%
2005	73. 476. 408	16,3	116. 774. 151	19,7	-43. 297. 743	190. 250. 559	62,9
2006	85. 534. 676	16,4	139. 576. 174	19,5	-54. 041. 499	225. 110. 850	61,3
2007	107. 271. 750	25,4	170. 062. 715	21,8	-62. 790. 965	277. 334. 464	63,1
2008	132. 027. 196	23,1	201. 963. 574	18,8	-69. 936. 378	333. 990. 770	65,4
2009	102. 142. 613	-22,6	140. 928. 421	-30,2	-38. 785. 809	243. 071. 034	72,5
2010	113. 883. 219	11,5	185. 544. 332	31,7	- 71. 661. 113	299. 427. 551	61,4
2011	134. 906. 869	18,5	240. 841. 676	29,8	- 105. 934. 807	375. 748. 545	56,0
2012	152. 461. 737	13,0	236. 545. 141	-1,8	- 84. 083. 404	389. 006. 877	64,5
2013	151. 802. 637	-0,4	251. 661. 250	6,4	- 99. 858. 613	403. 463. 887	60,3
2014	157. 610. 158	3,8	242. 177. 117	-3,8	- 84. 566. 959	399. 787. 275	65,1
2015	143. 838. 871	-8,7	207. 234. 359	-14,4	- 63. 395. 487	351. 073. 230	69,4
2016	142. 529. 584	-0,9	198. 618. 235	-4,2	- 56. 088. 651	341. 147. 819	71,8
2017	157. 000. 247	10,2	233. 798.642	17,7	- 76. 798. 395	390.798. 889	67,2

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.03.2018)

Araştırmaya konu olan 2005-2017 yılları arası Türkiye dış ticareti incelendiğinde dış ticaret hacminin dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Tablo 5 incelendiğinde;

- 2005 yılında Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı %62,9 seviyesinde gerçekleşirken; 2005 yılı Türkiye'nin dış ticaret hacmi 190.250.559 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2005'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 2004 yılına oranla %1,9 oranında düşüş sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2005 yılında bir önceki yıla oranla 29.543.640 milyar $'lık bir artış görülmüştür.
- 2006 yılında Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 61,3 seviyesinde gerçekleşirken; 2006 yılı Türkiye'nin dış ticaret hacmi 225.110.850 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2006'd ihracatın ithalatı karşılama oranı 2005 yılına oranla %1,6 oranında düşüş sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2006 yılında bir önceki yıla oranla 34.860.291 milyar $'lık bir artış görülmüştür.
- 2007 yılında Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 63,1 seviyesinde gerçekleşirken; 2007 yılı Türkiye'nin dış ticaret hacmi 277.334.464 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2007'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 2006 yılına oranla %1,8 oranında artış sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2007 yılında bir önceki yıla oranla 52.223.614 milyar $'lık bir artış görülmüştür.
- 2008 yılında Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 65,4 seviyesinde gerçekleşirken; 2008 yılı Türkiye'nin dış ticaret hacmi 333.990.770 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2008'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 2007 yılına oranla %2,3 oranında artış sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2008 yılında bir önceki yıla oranla 56.656.306 milyar $'lık bir artış görülmüştür.
- 2009 yılında Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 72,5 seviyesinde gerçekleşirken; 2009 yılı Türkiye'nin dış ticaret hacmi 243.071.034 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2009'da ihracatın ithalatı karşılama oranı 2008 yılına oranla %7,1 oranında artış sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2009 yılında bir önceki yıla oranla 90.919.736 milyar $'lık bir düşüş görülmüştür. Dış ticaret hacminde yaşanan bu sert düşüşte şüphesiz

2008'de ABD'de başlayan ve etkisini kısa zamanda bütün dünyaya hissettiren "Mortgage Krizi'nin" payı büyüktür. Türkiye'de 2001'de yaşanan ekonomik krizin ardından 2002'den itibaren iyileşmeye başlayan ekonomi, 2008'de ABD'de konut sektöründe başlayan ve bütün dünyayı etkileyen "Mortgage Krizi" ile tekrar darboğaza girmiştir. Buna bağlı olarak dünyanın genelinde yaşanan dalgalanmalar Türkiye'nin dış ticaretini de olumsuz etkilemiştir. Bu durum beraberinde ihracat oranlarının düşmesine yol açmıştır (Özden, 2014: 102). Dönemde finans kuruluşlarının çökmeye başlamasıyla etkisini artıran küresel kriz, ekonomik faaliyetleri de sekteye uğratarak yavaşlatmış, bu durum kısa süre içinde dış ticarete de etkisini hissettirmiştir. Dünyanın genelini etkisi altına alan bu kriz diğer sektörlerde olduğu kadar Türk ihracatının en önemli kalemlerinden birini oluşturan otomotiv ve demir çelik sektörlerine de büyük zarar vermiştir (Acar, 2013: 29). Ancak 2008 krizi 2001 krizinden tamamen farklı şekillenmiştir. Bu anlamda 2001'de yaşanan krizde Türk ekonomisinin ve özel sektörün kendi zayıflığının etkisi büyüktür. Ancak 2008 krizi yukarıda da bahsedildiği üzere dünyanın genelinde olduğu gibi Türkiye'yi de etkisi altına alan küresel bir kriz olmuştur. 2008'de başlayan bu küresel krize bağlı olarak oluşan belirsizlik ortamı küresel anlamda sıkılaşan finansal koşulların yanı sıra gerek yatırım gerekse tüketim harcamalarında da azalmaya yol açmıştır. (Uygun, 2011: 48).

- 2010 yılında Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 61,4 seviyesinde gerçekleşirken; 2010 yılı Türkiye'nin dış ticaret hacmi 299.427.551 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2010'da ihracatın ithalatı karşılama oranı 2009 yılına oranla %11,1 oranında düşüş sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2010 yılında bir önceki yıla oranla 56.356.517 milyar $'lık bir artış görülmüştür. Buradan hareketle bakıldığında 2008'de patlak veren ve etkilerini daha çok 2009 yılında hissettiren küresel ekonomik krizin Türkiye dış ticaret hacminde meydana getirdiği sert düşüş yerini yeniden yükselişe bırakmıştır.
- 2011 yılında Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 56,0 seviyesinde gerçekleşirken; 2011 yılı Türkiye'nin dış ticaret hacmi 375.748.545 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2011'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 2010 yılına oranla % 5,4 oranında düşüş sergilemiştir. Dış ticaret hacmi

kapsamında da 2011'de 2010 yılına oranla 76.320.994 milyar $'lık bir artış görülmüştür.

- 2012 yılında Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 64,5 seviyesinde gerçekleşirken; 2012'de Türkiye'de dış ticaret hacmi 389.006.877 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2012'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 2011 yılına oranla % 8,5 oranında artış sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2012 yılında bir önceki yıla oranla 13.258.332 milyar $'lık bir artış görülmüştür.
- 2013 yılında Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 60,3 seviyesinde gerçekleşirken; 2013 yılı Türkiye'nin dış ticaret hacmi 403.463.887 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2013'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 2012 yılına oranla % 4,2 oranında düşüş sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2013 yılında bir önceki yıla oranla 14.457.010 milyar $'lık bir artış görülmüştür.
- 2014 yılında Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 65,1 seviyesinde gerçekleşirken; 2014 yılı Türkiye'nin dış ticaret hacmi 399.787.275 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2014'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 2013 yılına oranla % 4,8 oranında artış sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2014 yılında bir önceki yıla oranla 3.676.612 milyar $'lık bir düşüş görülmüştür.
- 2015 yılında Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 69,4 seviyesinde gerçekleşirken; 2015 yılı Türkiye'nin dış ticaret hacmi 351.073.230 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2015'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 2014 yılına oranla %4,3 oranında artış sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2015 yılında bir önceki yıla oranla 48.714.045 milyar $'lık bir düşüş görülmüştür.
- 2016 yılında Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 71,8 seviyesinde gerçekleşirken; 2016 yılı Türkiye'nin dış ticaret hacmi 341.147.819 milyon $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2016'da ihracatın ithalatı karşılama oranı 2015 yılına oranla %2,4 oranında artış sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2016 yılında bir önceki yıla oranla 9.925.411 milyar $'lık bir düşüş görülmüştür.

- 2017 yılında Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 67,2 seviyesinde gerçekleşirken; 2017 yılı Türkiye'nin dış ticaret hacmi 390.798.889 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2017'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 2016 yılına oranla %4,6 oranında düşüş sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2017 yılında bir önceki yıla oranla 49.651.070 milyar $'lık bir artış görülmüştür.

Tablo 6. 2005-2017 arası dönem Türkiye'nin Büyüme Hızı

Yıl	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Büyüme	8,4	6,9	4,7	0,7	-4,8	9,2	8,8	2,2	4,2	3,0	4,0	2,9	7,4

Kaynak: TÜİK, Temel İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr
(Erişim Tarihi: 03.05.2018)

Türkiye'nin büyüme hızı 2005-2017 yılları arası açısından incelendiğinde 2005 yılında yaşanan dalgalanmaya bağlı olarak bir önceki yıla oranla düşüşe geçmiş; 2004 yılında 9,4 olarak gerçekleşen büyüme, 2005 yılında 8,4'e düşmüştür. 2006 ve 2007 yılında da bu düşüş devam etmiş ve 2006'da 6,9 seviyesinde olan büyüme, 2007'de 4,7 olarak gerçekleşmiştir. 2008'de yaşanan küresel krize bağlı olarak büyüme 0,7 seviyesinde gerçekleşirken bu rakam ilk defa 2009 yılında eksi değere düşerek -4,8 oranında gerçekleşmiştir. Her ne kadar hazırlanan düzenleme paketlerinin uygulanmaya alınması ve döviz kurlarının sabitlenmesiyle beraber 2010'da Türkiye'nin büyüme hızı artarak %9,2 oranında gerçekleşmiş olsa da 2011 itibariyle yeniden düşüşe geçerek; 2011'de 8,8 oranında, 2012'de ise 2,2 oranında gerçekleşmiştir. 2012 sonrası büyüme dalgalı seyrini sürdürerek, 2013'de 4,2'ye yükselmiş ancak 2014'de yeniden düşüş yaşayarak 3,0 oranında seyretmiştir. 2015'de 1 puanlık artışla 4,0 oranında gerçekleşen ekonomik büyüme 2016'da tekrar düşüş yaşamış ve 2,9 oranında gerçekleşmiştir. 2017 yılında ise yeniden bir ivme kazanan büyüme oranı 7,4'lük bir oranla 2011'den sonraki en hızlı yıllık büyümeyi gerçekleştirmiştir.

2.1. Türkiye'nin İhracatı (2005-2017)

İhracatın ülke ekonomisi açısından büyük önem taşıdığı kabul edilen bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkelerin kalkınmasında ve refah seviyesinin yükselmesinde ihracattaki performansı büyük ölçüde etkilidir (Özcan, 2016: 30). Bu anlamda ihracatta sağlanan artış üretimde genişlemeyi ve işsizlik oranında azalmayı da beraberinde getirecektir (Mammadov, 2016: 20). Ülkelerin ekonomi anlamında temel beklentisi; şüphesiz dünyayla rekabet edebilecek güçlü bir ekonomiye sahip olmak ve sürekli ekonomik büyümeyi yakalamaktır. Bunu sağlamanın araçlarından birini de ihracat oluşturmaktadır. Bu nedenle ülkeler ihracatlarını artırmak adına en küçük ayrıntıları dahi dikkate alarak strateji geliştirmektedirler (Özcan, 2016: 30). Türkiye dış ticareti kapsamında ihracat 1923-2005 arası dönem ve 2005-2017 arası dönem olmak üzere aşağıdaki şekilde gerçekleşmiştir.

Tablo 7. 1923-2005 Arası Dönem Türkiye İhracat Oranları

(Bin Dolar)

Türkiye'nin İhracatı		
	Değer	**Bir Önceki Yıla Oranla Değişim**
Yıl	**'000 $**	**%**
1923	50.790	
1925	102.700	24,6
1930	71. 380	-4,6
1935	76. 232	4,4
1940	80. 904	-18,8
1945	168. 264	-5,4
1950	263. 424	6,3
1955	313. 346	-6,4
1960	320. 731	-9,3
1965	463. 738	12,9
1970	588. 476	9,6
1975	1. 401. 075	-8,6
1980	2. 910. 122	28,7
1985	7. 958. 010	11,6
1990	12. 959. 288	11,5
1995	21. 637. 041	19,5
2000	27. 774. 906	4,5
2005	73. 476. 408	16,3

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 16.03.2018)

Tablo 7 incelendiğinde 1923 yılında Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen süreçte Türkiye ihracatın dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Öyle ki 1923'de 50.790 milyon $ seviyesinde gerçekleşen ihracat cumhuriyetin ikinci yılında 102.700

milyon $ seviyesine yükselmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Buhranının etkilerine bağlı olarak 1929'da 74.827 milyon $ seviyesine gerileyen ihracat 1929-1934 yılları arasında dalgalı yükseliş ve düşüşünü devam ettirmiştir. 1923-1929 Türk dış ticaretinin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde, tarım toplumu yapısına paralel olarak belirgin bir tarım ürünleri ihracatı söz olduğu görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ihraç ürünlerimizin büyük bir kısmını yaprak tütün, üzüm, pamuk, fındık, zeytinyağı, tiftik, gülyağı vb. gibi tarım ürünleri oluşturmuştur. Türkiye'de 1923'te 137. 662 milyon dolar olarak gerçekleşen dış ticaret hacminin yaklaşık %37'sini ihracat oluşturmuştur (Özdemir, Kantürk Yiğit ve Oral, 2016: 153). Türkiye ihracatı 1935 yılından itibaren yeniden pozitif yönlü artmaya başlamıştır.

Türkiye ihracatına, ihraç ürünleri açısından bakıldığında cumhuriyetin ilanından 1960'lara kadar geçen sürede tarım kaynaklı ürünlerin ağırlıklı yer bulduğu görülmektedir. Türkiye'de bu dönemde tütün, pamuk, kuru meyveler ve fındık Türkiye ihracatının temel maddeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. 5'er yıllık periyotlar halinde 2000'li yıllara kadar olan ihracat oranlarına bakıldığında 1940'da ihracat oranı 80.904 milyon $; 1945'de 168.264 milyon $; 1950'de 263.424 milyon $; 1955'de 313.346 milyon $; 1960'da 320.731 milyon $ seviyesinde seyretmiştir. Cumhuriyetin ilanından bu döneme kadar olan ihracata bakıldığında tarımsal ağırlıklı bir yapının olduğu görülmektedir. 1963'de toplam ihracattaki tarım ve hayvancılığın payı %77,2 seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin ihracat miktarı 1965'de 463.738 milyon $ olarak kayda geçerken toplam ihracat içinde tarım ve hayvancılığın payının bu dönemde de yükselmeye devam ettiği görülmektedir. 1968'de toplam ihracat içinde tarım ve hayvancılığın payı %81,9'a ulaşmıştır. Türkiye ihracatı 1970'de 588.476 milyon $ seviyesinde seyretmiştir. İlk defa 1975'de milyar dolar seviyesini gören Türkiye ihracatında (1.401.075 milyar $) 1978'den itibaren tarım ve hayvancılığın payının azaldığı gözlemlenmiştir (Akın, 1990: 23). Türkiye ihracatı 1980'de 2.910.122 milyar $; 1985'de 7.985 010 milyar $'a yükselmiştir. 1980'lere kadar toplam ihracat içinde en yüksek pay tarım ve hayvancılığa dayalı iken; 1980'lerden sonra toplam ihracatta sanayi ürünleri lehine bir artış gözlemlenmiştir. Bu anlamda dış ödemeler dar boğazını 1989'da aşmayı başaran Türkiye'de gerek ihracat gerekse ithalat büyümeye başlamış, dış ticaret ve cari işlem dengeleri hedeflenen büyüklüğe ulaşarak ülke ekonomisi ihtiyaç duyulan rezerv birikimine sahip olmuştur. Bu dönemde ihracat artışı tarım ve sanayi ürünlerine bağlı olarak

yaşanırken; tarım ürünleri ihracatında %12,3, sanayi ürünleri ihracatında %12,7 oranında artış yaşanırken; madencilik ihracatında %19. 8 oranında bir düşüş görülmüştür (Güney, 2004: 67). Türkiye ihracatı 1990'da 12.959.288 milyar $ seviyesinde ilerlemiştir. Bu dönemde sanayi ürünlerinin oranı toplam ihracat içinde payını yükseltirken, ihracattaki sanayi ürünlerinin oranı %79 seviyesine ulaşmayı başarmıştır. Benzer şekilde toplam ihracattaki tarımsal kaynaklı ürünlerin oranındaki düşüş devam ederken toplam ihracatta tarım ürünlerinin payı %18, 4 seviyesine gerilemiştir. Türkiye'nin ihracatı 1995 yılında ilk kez 20 milyar doları geçmiş (21.637.041 milyar $), 2000'de 27.774.906 milyar $ ve 2005 yılında 73.476.408 milyar $ seviyesine yükselmiştir.

2.1.1. Başlıca Ülkeler İtibarı ile Türkiye İhracatı (2005-2017)

Bu bölümde Türkiye'nin 2005-2017 tarihleri arasında ihracatında en başta yer alan ilk 10 ülke ve yapılan ihracat miktarlarına yer verilecektir.

Tablo 8. 2005 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

(Milyon Dolar)

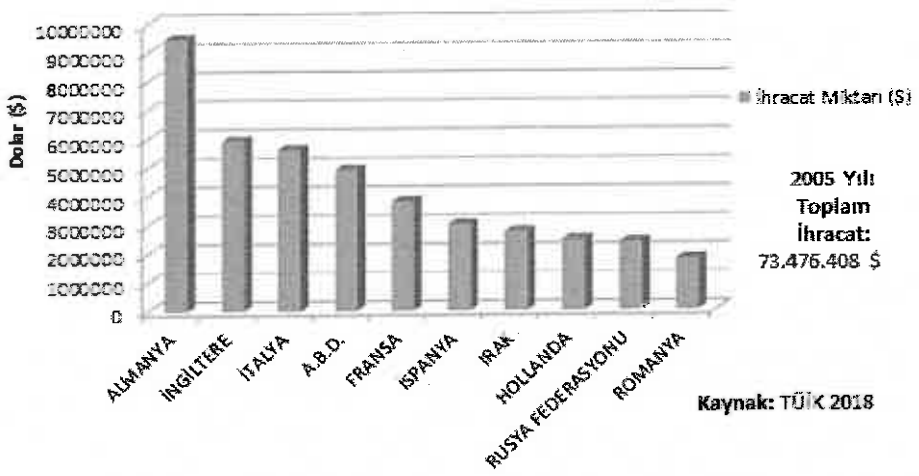
	ÜLKE	İhracat Miktarı
1	ALMANYA	9.455.050
2	İNGİLTERE	5.917.163
3	İTALYA	5.616.755
4	AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ (ABD)	4.910.715
5	FRANSA	3.805.760
6	İSPANYA	3.010.857
7	IRAK	2.750.080
8	HOLLANDA	2.469.582
9	RUSYA FEDERASYONU	2.377.050
10	ROMANYA	1.785.409
	2005 Yılı Toplam İhracat	**73.476.408**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tabloda görüleceği üzere 2005 yılında gerçekleşen toplam 73,4 milyar $'lık toplam ihracatın 9,4 milyar $'ı Almanya ile gerçekleştirilmiştir. 2005 yılında ihracat miktarlarına göre ilk sırada yer alan 10 ülke ile yapılan ihracat miktarı toplam ihracatın yarısından fazlasına denk gelmektedir. En fazla ihracat yapılan ülkelerde sınır komşumuz olan tek ülke Irak'tır. Büyük oranda karayolu taşımacılığı biçiminde Habur Sınır Kapısı'ndan gerçekleştirilen ihracatın toplamı 2,7 milyar Dolar seviyesindedir.

Grafik 1. 2005 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 1'de görüldüğü üzere 2005 yılı ihracat rakamlarında Almanya'nın lider durumda olmasında 1960-1965 yılları arasında başlayan dış göçlerle ülkeye yerleşmiş vatandaşların sayıca ülkedeki en büyük azınlık grubu oluşturmaları büyük etkiye sahiptir. Almanya ile yapılan ihracat değerlerinde en yakın rakibi olan İngiltere'den yaklaşık 4 milyar $ daha fazla ihracat gerçekleştirildiği görülmektedir.

Tablo 9. 2006 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

(Milyon Dolar)

	ÜLKE	İhracat Miktarı
1	ALMANYA	9.686.235
2	İNGİLTERE	6.814.301
3	İTALYA	6.752.346
4	ABD	5.060.854
5	FRANSA	4.604.349
6	İSPANYA	3.720.458
7	RUSYA FEDERASYONU	3.237.611
8	IRAK	2.589.352
9	HOLLANDA	2.539.246
10	ROMANYA	2.350.474
	2006 Yılı Toplam İhracat	**85.534.676**

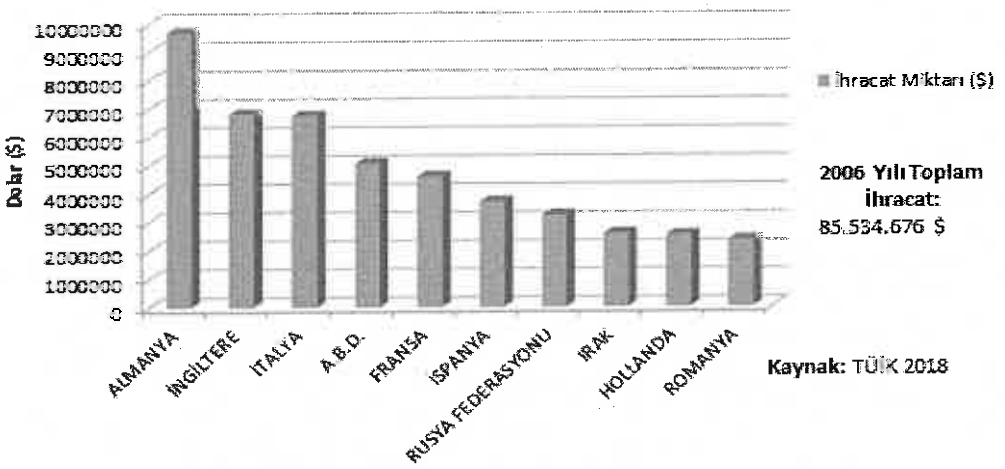
Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 9'da görüldüğü üzere 2006 yılındaki toplam ihracat miktarı 2005'e göre 12 milyar dolar artış göstermiştir. İhracat yapılan ülkeler arasında en başta yer alan on ülkenin sıralamalarında bazı değişiklik olsa da ülkeler değişmemiştir. Yine ihracatta

en fazla yer bulan ilk 5 ülkeyi sırasıyla Almanya, İngiltere, İtalya, ABD ve Fransa oluşturmuştur.

Grafik 2. 2006 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

İhracatta ilk sırada yer alan on ülke ile yapılan toplam ihracat miktarı Grafik 2'den anlaşılacağı üzere 47,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam 85,5 milyar dolarlık toplam ihracat rakamının %55,3'üne tekabül etmektedir. 2005 yılı ihracatında lider durumda olan Almanya'nın 2006 yılında da ilk sırada yer aldığı görülmektedir.

Tablo 10. 2007 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

(Milyon Dolar)

	ÜLKE	İhracat miktarı
1	ALMANYA	11.993.232
2	İNGİLTERE	8.626.776
3	İTALYA	7.480.060
4	FRANSA	5.974.462
5	RUSYA FEDERASYONU	4.726.853
6	İSPANYA	4.579.995
7	ABD	4.170.688
8	ROMANYA	3.644.162
9	BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ (BAE)	3.240.940
10	HOLLANDA	3.018.878
	2007 Yılı Toplam İhracat	**107.271.750**

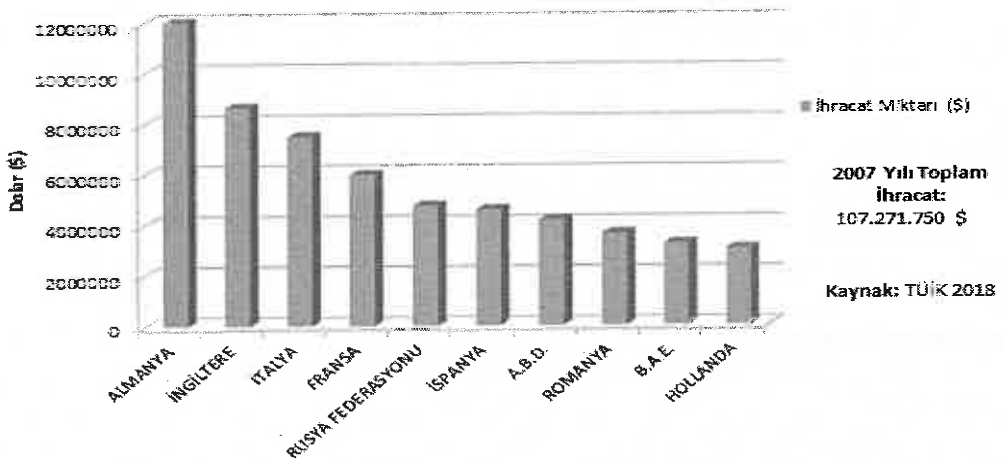
Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 10'a göre 2007 yılında gerçekleştirilen toplam 107,2 milyar dolarlık ihracatın en fazla yapıldığı ilk 10 ülke ve ihracat miktarlarının verildiği Tablo 10'a

bakıldığında önceki yıllarda olduğu gibi Almanya'nın lider olduğu görülmektedir. İlk on ülke ile yapılan ihracatın toplamı 57,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam toplam ihracat miktarının %53,5'ine tekabül etmektedir.

Grafik 3. 2007 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 3 incelendiğinde ihracat yapılan ilk on ülke arasında 2005 ve 2006'daki Romanya'nın yerine BAE'nin dâhil olduğu görülmektedir. Toplam ihracatın yaklaşık % 3'üne denk gelen 3,2 milyar dolarlık ihracat yapılan BAE ilk defa Türkiye ihracatında ilk on ülke arasında yer almıştır.

Tablo 11. 2008 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

(Milyon Dolar)

	ÜLKE	İhracat miktarı
1	ALMANYA	12.951.755
2	İNGİLTERE	8. 158. 669
3	BAE	7. 975. 400
4	İTALYA	7. 818. 988
5	FRANSA	6. 617. 511
6	RUSYA FEDERASYONU	6. 483. 004
7	ABD	4. 299. 941
8	İSPANYA	4. 047. 267
9	ROMANYA	3. 987 476
10	IRAK	3. 916. 685
	2008 Yılı Toplam İhracat	**132.027.196**

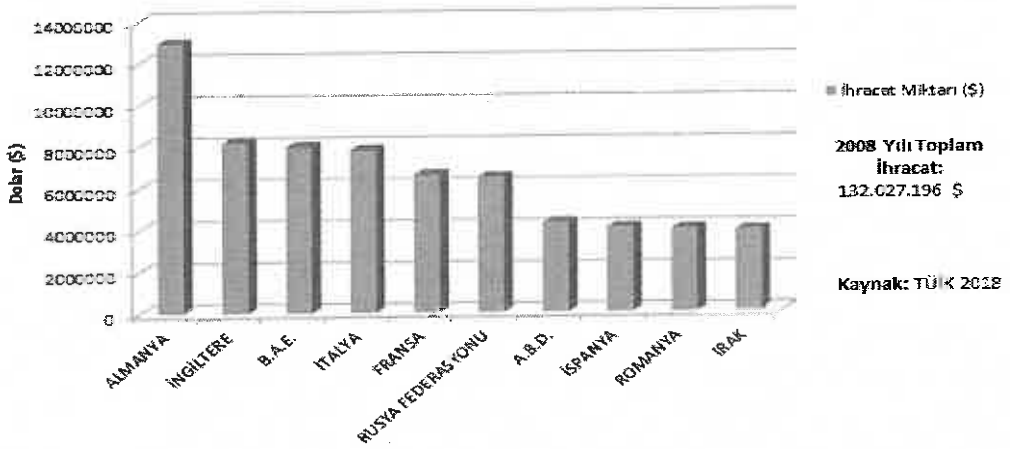
Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 11 incelendiğinde 2008 yılında gerçekleştirilen toplam 132 milyar dolarlık ihracatın 12,9 milyar doları Almanya ile gerçekleştirildiği görülmektedir. 2007

yılında ilk on ülke içerisinde yer alamayan Irak 3,9 milyar dolar ihracat ile tekrar listeye dâhil olmuştur. Bir önceki yıla göre ihracat miktarı oransal olarak en fazla artmış olan ülke BAE olmuştur. 2007'de 3,2 milyar Dolar olan ihracat miktarı 2008'de 7,9 milyar Dolara yükselip ülkeyi en fazla ihracat yapılan ülkeler arasında üçüncü sıraya taşımıştır.

Grafik 4. 2008 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 4'de görüldüğü üzere ihracat miktarı bakımından liderliği elinde bulunduran Almanya ile yapılan ihracat miktarı toplam rakamın yaklaşık % 10'una denk gelmektedir. İkinci sırada yer alan İngiltere ile yapılan ihracat miktarı 2007'ye göre 500 milyon dolar azalmıştır. Grafiklerden de net bir biçimde görülebileceği gibi BAE bir önceki yıla göre ihracat miktarının en fazla artığı ülke olmuştur.

Tablo 12. 2009 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

(Milyon Dolar)

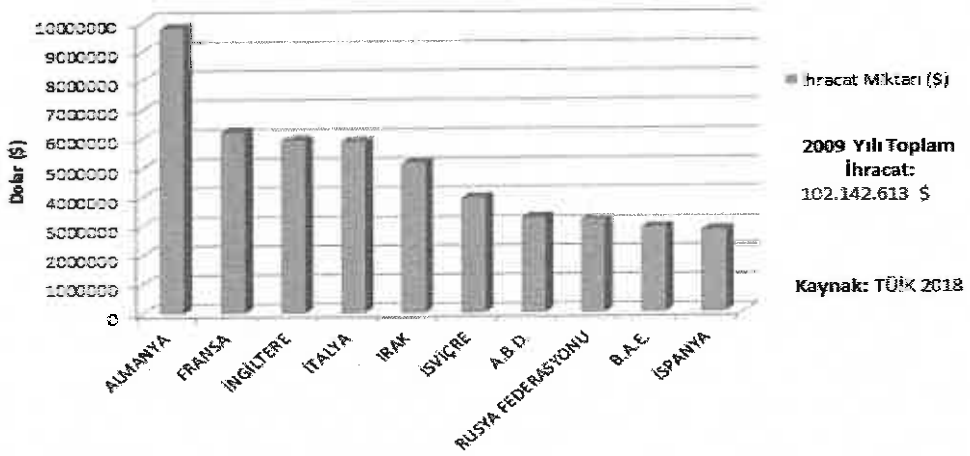
	ÜLKE	İhracat Miktarı
1	ALMANYA	9. 793. 006
2	FRANSA	6. 211. 415
3	İNGİLTERE	5. 937. 997
4	İTALYA	5. 888 .958
5	IRAK	5 .123 .406
6	İSVİÇRE	3. 935 .122
7	ABD	3 .240 .597
8	RUSYA FEDERASYONU	3 .189. 607
9	BAE	2..896. 572
10	İSPANYA	2 .818. 470
	2009 Yılı Toplam İhracat	102. 142 .613

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 12'ye göre 2009 yılında toplam ihracat miktarı 2008 yılına göre %22,7 azalarak 132 milyar dolardan 102 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. İhracat yapılan ilk on ülkenin tümüyle yapılan ihracat rakamları 2007 yılı seviyesinin dahi altına gerilemiştir. Ancak bir önceki yılda hızlı artış gösteren BAE ihracat miktarının en fazla düştüğü ülke olmuştur.

Grafik 5. 2009 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

2009 yılı toplam ihracat miktarı ile ilk on ülkenin ihracat miktarını gösteren Grafik 5'de görüleceği gibi ilk on ülkenin toplam ihracat miktarı 49 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu rakam 2009 yılı toplam ihracatının (102,1 milyar dolar) %48'ine tekabül etmektedir. Önceki yıllarda ilk sırada yer alan on ülke ile yapılan ihracat miktarı toplam ihracatın yarısından fazlasına denk gelirken 2009'da bu durum değişikliğe uğramıştır.

Tablo 13. 2010Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

(Milyon Dolar)

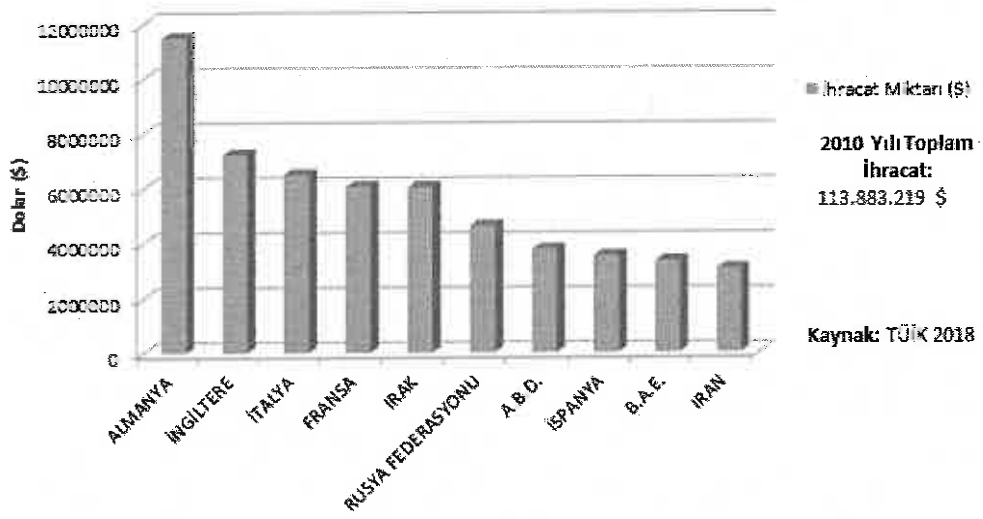
	ÜLKE	İhracat Miktarı
1	ALMANYA	11.479.066
2	İNGİLTERE	7.235. 861
3	İTALYA	6.505.277
4	FRANSA	6.054.499
5	IRAK	6.036.362
6	RUSYA FEDERASYONU	4.628.153
7	A.B.D.	3. 762.919
8	İSPANYA	3. 536.205
9	BAE	3. 332.885
10	İRAN	3. 044.177
	2010 Yılı Toplam İhracat	113. 883. 219

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 13 incelendiğinde Türkiye'nin toplam ihracat miktarının 2009 yılına göre % 10 arttığı görülmektedir. Önceki yıllarda olduğu gibi ihracat yapılan ülkelerin başında 11,4 milyar dolar ile Almanya gelmektedir. 2005'ten beri ihracat yapılan ilk on ülke arasında yer alamayan İran'ın 2010 yılı verilerine bakıldığında 3 milyar dolarlık ihracat ile 10. sırada yer aldığı görülmektedir.

Grafik 6. 2010 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

2010 yılında en fazla ihracat yapılan on ülkenin gösterildiği Grafik 6 incelendiğinde bu on ülke ile toplam 55,6 milyar dolar ihracat yapıldığı görülmektedir. Bu rakam 2010 yılında gerçekleşen toplam 113,8 milyar dolar olan toplam ihracatın %49,2'sine tekabül etmektedir.

Tablo 14. 2011 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

(Milyon Dolar)

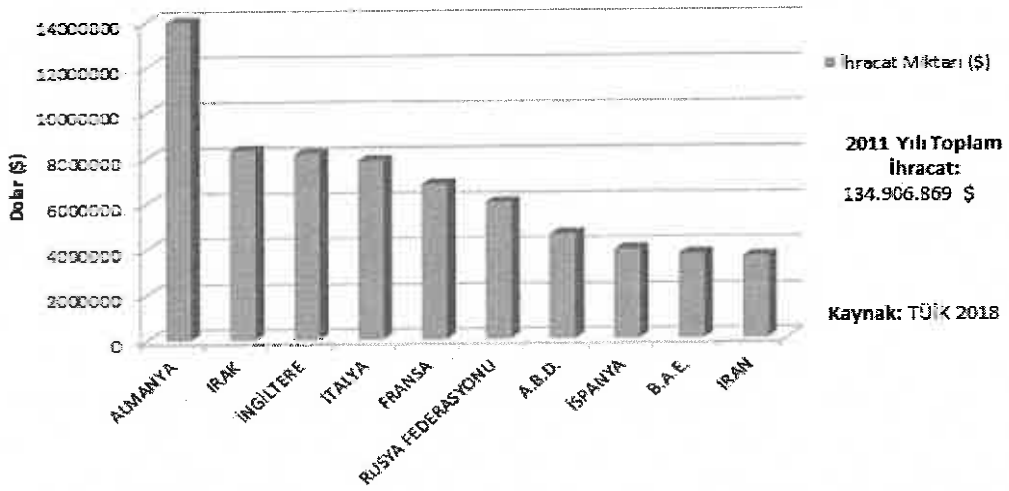
	ÜLKE	İhracat Miktarı
1	ALMANYA	13. 950. 825
2	IRAK	8. 310. 130
3	İNGİLTERE	8. 151. 430
4	İTALYA	7. 851. 480
5	FRANSA	6. 805. 821
6	RUSYA FEDERASYONU	5. 992. 633
7	ABD	4. 584. 029
8	İSPANYA	3. 917. 559
9	BAE	3. 706. 654
10	IRAN	3. 589. 635
	2011 Yılı Toplam İhracat	**134. 906. 869**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

2011 yılı Türkiye ihracatında en fazla yer bulan on ülke ile yapılan ihracat değerleri ile toplam ihracat miktarının gösterildiği Tablo 14'e bakıldığında on ülke ile yapılan toplam ihracat miktarının 66,8 milyar dolar olduğu görülmektedir. Bu rakam 2011 yılı toplam ihracat miktarının % 49,5'ine denk gelmektedir.

Grafik 7. 2011 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 7 incelendiğinde ihracat yapılan ülkeler arasında Almanya'nın açık ara lider olduğu görülmektedir. 13,9 milyarı aşan Almanya ihracatının ardından en fazla ihracat yapılan ikinci ülke ilk defa 8,3 milyar dolar ile Irak olmuştur. 2010 yılında ikinci sırada yer alan İngiltere ile yapılan ihracat miktarı artmış olmasına karşın sıralamada Irak'ın gerisinde kalmıştır.

Tablo 15. 2012 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

(Milyon Dolar)

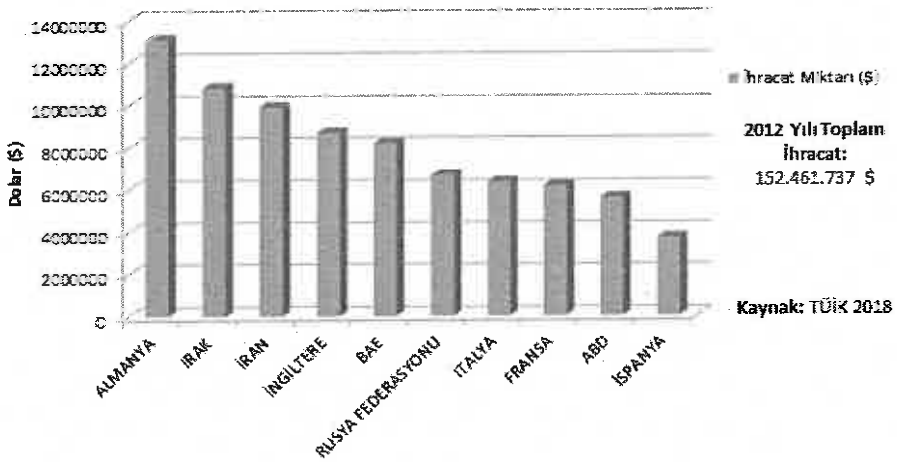
	ÜLKE	İhracat Miktarı
1	ALMANYA	13. 124. 375
2	IRAK	10. 822. 144
3	İRAN	9. 921. 602
4	İNGİLTERE	8. 693. 599
5	BAE	8. 174. 607
6	RUSYA FEDERASYONU	6. 680. 777
7	İTALYA	6. 373. 080
8	FRANSA	6. 198. 536
9	ABD	5. 604. 230
10	İSPANYA	3. 717. 345
	2012 Yılı Toplam İhracat	**152. 461. 737**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 15'e göre Almanya ile yapılan ihracat miktarı 2011 yılına göre 800 milyon dolar azalmış olmasına rağmen Almanya halen en fazla ihracat yapılan ülke durumundadır. Bir önceki yıla göre ihracat miktarının en fazla artış gösterdiği ülke İran olmuştur. 2011'de 3,5 milyar dolar olan ihracat miktarı 2012'de 9,9 milyar dolara yükselmiştir.

Grafik 8. 2012 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 8 incelendiğinde ihracatta en fazla yer bulan on ülke ile yapılan toplam ihracat miktarının 79,3 milyar dolar olduğu görülmektedir. Bu rakam 2012 yılında gerçekleşen toplam 152,4 milyar dolarlık ihracatın % 52'sine denk geldiği görülmektedir.

Tablo 16. 2013 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

(Milyon Dolar)

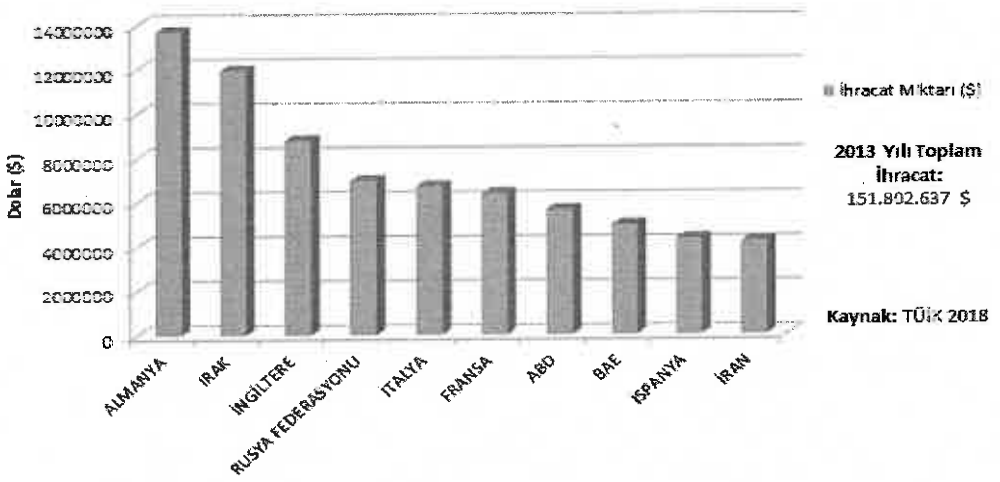
	ÜLKE	İhracat Miktarı
1	ALMANYA	13. 702. 577
2	IRAK	11. 948. 905
3	İNGİLTERE	8. 785. 124
4	RUSYA FEDERASYONU	6. 964. 209
5	İTALYA	6. 718. 355
6	FRANSA	6. 376. 704
7	ABD	5. 640. 247
8	BAE	4. 965. 630
9	İSPANYA	4. 334. 196
10	İRAN	4. 192. 511
	2013 Yılı Toplam İhracat	151. 802. 637

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 16'ya bakıldığında toplam ihracat miktarının 2012 yılına göre 600 milyon dolar azaldığı görülmektedir. En fazla ihracat yapılan ülke halen Almanya durumundadır. İlk on ülke ile yapılan toplam ihracat miktarı 73,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam toplam 151,8 milyar dolar olan ihracatın % 48,4'üne tekabül etmektedir.

Grafik 9. 2013 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 9'da görüleceği üzere 2012'de 9,9 milyar dolar olan İran ihracatı 4,1 milyar dolara gerilemiştir. İhracatta en fazla yer bulan on ülke arasında ihracat miktarı en fazla değişen ülke İran olmuştur. İran'dan sonra ihracat miktarı en fazla düşüş gösteren ülke B.A.E olmuştur. 2012'de 8,1 milyar dolar olan ihracat miktarı 2013'te 4,9 milyar dolara gerilemiştir.

Tablo 17. 2014 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

(Milyon Dolar)

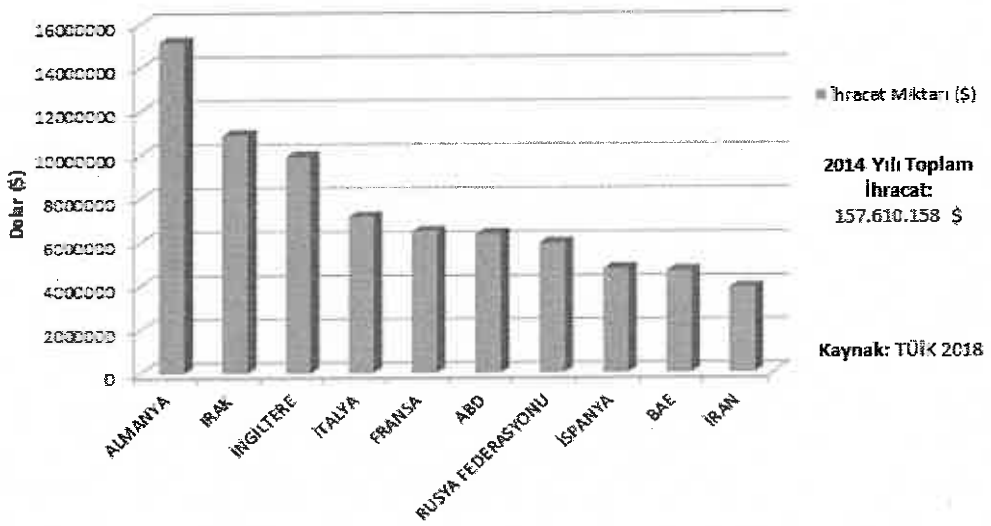
	ÜLKE	İhracat Miktarı
1	ALMANYA	15. 147. 423
2	IRAK	10. 887. 826
3	İNGİLTERE	9. 903. 172
4	İTALYA	7. 141. 071
5	FRANSA	6. 464. 243
6	ABD	6. 341. 841
7	RUSYA FEDERASYONU	5. 943. 014
8	İSPANYA	4. 749. 584
9	BAE	4. 655. 710
10	İRAN	3. 886. 190
	2014 Yılı Toplam İhracat	157. 610. 158

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 17 incelendiğinde toplam ihracat miktarının 2013 yılına göre yaklaşık 6 milyar dolarlık artış gerçekleştiği görülmektedir. En fazla ihracat yapılan on ülkenin toplam ihracat miktarı 75,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam 2014 yılında gerçekleşmiş olan 157,6 milyar dolarlık toplam ihracatın %47,6'sını oluşturmaktadır.

Grafik 10. 2014 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 10'a bakıldığında Almanya'nın Türkiye'nin gerçekleştirdiği ihracat faaliyetlerinde ilk sırada yer aldığı görülmektedir. 2013 yılı ihracat verilerine göre ilk on içerisinde yer alan ülkelerden Irak, Rusya, B.A.E ve İran ile yapılan ihracat miktarı azalmış iken diğer ülkelerle yapılan ihracat miktarı artmıştır.

Tablo 18. 2015 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

(Milyon Dolar)

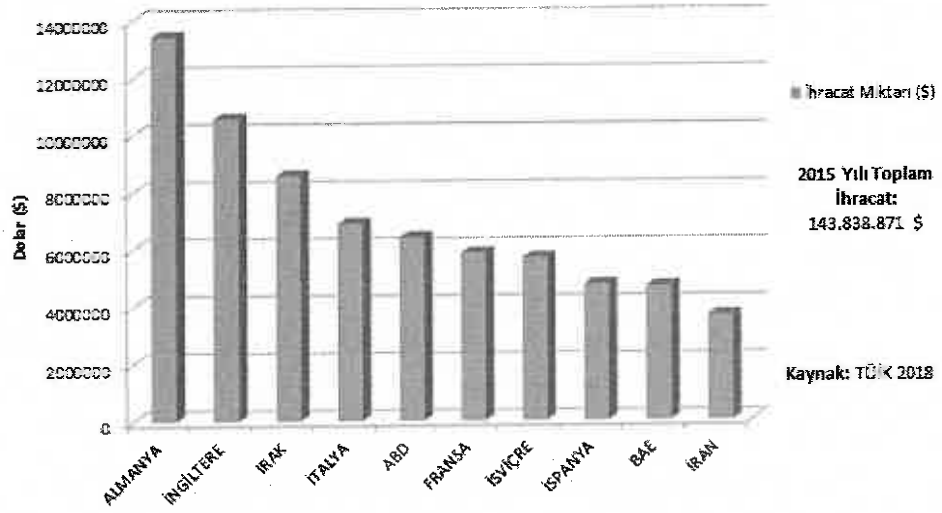
	Ülke	İhracat Miktarı
1	ALMANYA	13. 417.033
2	İNGİLTERE	10. 556. 393
3	IRAK	8. 549. 967
4	İTALYA	6. 887. 399
5	ABD	6. 395. 842
6	FRANSA	5. 845. 032
7	İSVİÇRE	5. 675. 424
8	İSPANYA	4. 742. 270
9	BAE	4. 681. 255
10	İRAN	3. 663. 760
	2015 Yılı Toplam İhracat	**143. 838. 871**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 18'de yer alan 2015 yılı ihracat verilerine bakıldığında toplam ihracat miktarının 2014 yılına göre yaklaşık 14 milyar dolar azaldığı görülmektedir. En fazla ihracat yapılan ilk on ülkenin toplam ihracat miktarı 70,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam toplam ihracatın %48,9'una denk gelmektedir.

Grafik 11. 2015 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 11 incelendiğinde 2015'de 2014 yılına göre ihracat miktarı 1,7 milyar dolar azalmış olmasına karşın halen Almanya'nın lider konumda olduğu görülmektedir. 2014 yılı ihracat miktarlarına göre ilk on ülke arasında yer alan Rusya'nın 2015 yılında listede yer almadığı görülmektedir. Rusya yerine listeye 5,6 milyar dolarlık ihracat ile İsviçre dâhil olmuştur. Listedeki yerini koruyan diğer ülkelerinin tümü ile yapılan ihracat miktarlarında düşüş yaşanmıştır.

Tablo 19. 2016 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

(Milyon Dolar)

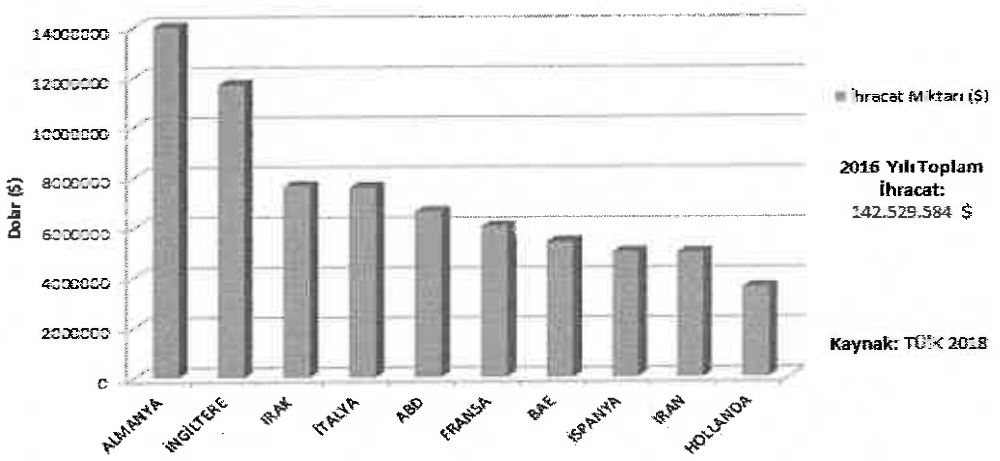
	ÜLKE	İhracat Miktarı
1	ALMANYA	13. 998. 653
2	İNGİLTERE	11. 685. 790
3	IRAK	7. 636. 670
4	İTALYA	7. 580. 837
5	ABD	6. 623. 347
6	FRANSA	6. 022. 485
7	BAE	5. 406. 993
8	İSPANYA	4. 988. 483
9	İRAN	4. 966. 176
10	HOLLANDA	3. 589. 432
	2016 Yılı Toplam İhracat	142. 529. 584

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 19 incelendiğinde 2015 yılında toplam ihracat miktarında yaşanan düşüsün az da olsa devam ettiği görülmektedir. En fazla ihracat yapılan on ülkenin toplam ihracat miktarı 72,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam toplam ihracatın % 50,8'ine karşılık gelmektedir.

Grafik 12. 2016 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 12'ye bakıldığında 2015 yılında Rusya'nın yerine ilk on ülke arasına giren İsviçre'nin listede olmadığı göze çarpmaktadır. İsviçre yerine listeye 3,5 milyar dolarlık ihracat miktarı ile Hollanda dâhil olmuştur. Listede yer alan ülkelerden sadece Irak ile yapılan ihracat miktarı 2015 yılına göre azalmıştır.

Tablo 20. 2017 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

(Milyon Dolar)

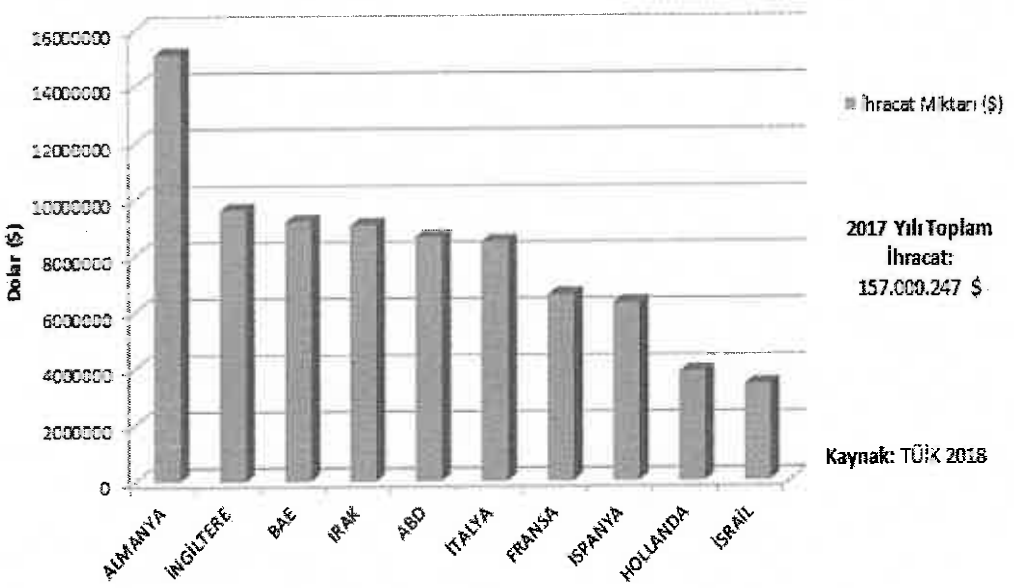
	ÜLKE	İhracat Miktarı
1	ALMANYA	15. 119. 632
2	İNGİLTERE	9. 604. 071
3	BAE	9. 184. 210
4	IRAK	9. 055. 124
5	ABD	8. 654. 405
6	İTALYA	8. 473. 843
7	FRANSA	6. 584. 481
8	İSPANYA	6. 302. 567
9	HOLLANDA	3. 864. 708
10	İSRAİL	3. 407. 514
	2017 Yılı Toplam İhracat	**157. 000. 247**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 20'ye bakıldığında toplam ihracat miktarının 2016 yılına göre %10,5 artarak 157 milyar dolar seviyesine ulaştığı görülmektedir. En fazla ihracat yapılan on ülkenin toplam ihracat miktarı 80,2 milyar dolara ulaşmıştır. Bu rakam toplam ihracatın %51'ine tekabül etmektedir. En fazla ihracat yapılan ülke 2005'ten beri olduğu gibi Almanya olmuştur. Toplam ihracatın yaklaşık %10 Almanya ile gerçekleştirilmiştir.

Grafik 13. 2017 Yılı Türkiye İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 13 incelendiğinde 2016 yılına göre ihracat rakamlarının en fazla artış gösterdiği ülke B.A.E. olmuştur. 2016'da 5,4 milyar dolar olan ihracat miktarı 2017'de 9,1 milyar dolara yükselmiştir. 2017'de en fazla ihracat yapılan ilk on ülke arasında ilke defa yer alan İsrail'e 3,4 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir.

2.1.2. Başlıca Ürün Grupları İtibariyle Türkiye İhracatı (2005-2017)

Aşağıda 2005-2017 yılları arasında ürün grupları bakımından Türkiye'nin ihracatında en fazla yer edinen ürünler, ürün bazında yıllık değişimin detaylı biçimde incelenebilmesi için yıl bazında veriler tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 21. 2005 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı

(Milyon Dolar)

	İhraç Edilen Ürün	İhracat Miktarı
1	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları	9. 566. 435
2	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	6. 590. 352
3	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksam, parça ve aksesuarları	5. 423. 346
4	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	5. 246. 419
5	Demir - çelik	4. 973. 475
6	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	4. 862. 376
7	Demir ya da çelik eşyalar	2. 731. 357
8	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	2. 641. 145
9	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	2. 501. 037
10	Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ile dokunmuş diğer eşya, paçavralar	1. 969. 748

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 18.03.2018)

Tablo 21'de görüleceği üzere Türkiye'nin en fazla ihraç ettiği ürünler arasında 9,5 milyar dolar ile motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları yer almaktadır. Bu durum üzerinde ülkemizde kurulu durumda olan otomotiv fabrikaları büyük rol oynamaktadır. Ayrıca pamuk üretiminin fazlalığına bağlı olarak dokuma endüstrisinin gelişmesine bağlı olarak en fazla ihraç edilen ikinci ürün grubunu 6,5 milyar dolar ile örme giyim eşyası ve aksesuarı oluşturmaktadır. 2005 yılında Türkiye'nin ihracatındaki ilk 10 ürün içinde 10.sırada ise 1,9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracatıyla dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya, paçavralar yer almıştır.

Tablo 22. 2006 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı

(Milyon Dolar)

	İhraç Edilen Ürün	İhracat Miktarı
1	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları	11. 886. 092
2	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	6. 938. 275
3	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	6. 516. 726
4	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksam, parça ve aksesuarları	6. 327. 750
5	Demir ve çelik	6. 273. 353
6	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	4. 710. 984
7	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	3. 567. 425
8	Demir ya da çelik eşyalar	3. 336. 371
9	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	2. 388. 333
10	Plastikler ve mamulleri	2. 214. 266

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 22'ye bakıldığında 2006 yılında Türkiye'nin en fazla ihraç ettiği ürünler arasında 11,8 milyar dolar ile motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarlarının yer aldığı görülür. 2005'te olduğu gibi ikinci sırada örme giyim eşyası ve aksesuarı bulunmaktadır. 2006 yılı Türkiye ihracatında 3. sırada yer alan ürünü ise kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları 2006 yılında Türkiye'nin ihracatındaki ilk 10 ürün içinde 10.sırada ise 2,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracatıyla plastikler ve mamulleri yer almıştır.

Tablo 23. 2007 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı

(Milyon Dolar)

	İhraç Edilen Ürün	İhracat Miktarı
1	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları	15. 903. 675
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	8. 781. 251
3	Demir ve çelik	8. 372. 266
4	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	8. 022. 460
5	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksam, parça ve aksesuarları	7. 422. 515
6	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	5. 445. 286
7	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	5. 147. 932
8	Demir ya da çelik eşyalar	4. 129. 749
9	Plastikler ve mamulleri	2. 822. 051
10	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	2. 670. 618

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 23'de yer alan 2007 yılında en fazla ihraç edilen ürün gruplarının ihracat miktarlarına bakıldığında 2006 yılına göre yaklaşık üçte bir oranında artış gösteren motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları grubunun yine zirvede yer aldığı görülmektedir. İkinci sırada ise 8,7 milyar dolar ile kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları grubundaki ürünler yer almaktadır. 2007 yılında Türkiye'nin ihracatındaki ilk 10 ürün içinde 10.sırada ise 2,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracatıyla yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler yer almıştır.

Tablo 24. 2008 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı

(Milyon Dolar)

	İhraç Edilen Ürün	İhracat Miktarı
1	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları	18. 326. 711
2	Demir ve çelik	14. 946. 358
3	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	10. 258. 590
4	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksam, parça ve aksesuarları	7. 971. 713
5	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	7. 826. 732
6	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	7. 531. 776
7	Demir ya da çelik eşyalar	5. 742. 363
8	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	5. 383. 129
9	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	5. 326. 729
10	Plastikler ve mamulleri	3. 563. 148

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 24'de görüleceği üzere Türkiye'nin en fazla ihraç ettiği ürünler arasında 18,3 milyar dolar ile motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları yer almaktadır. İkinci sırada ise 2007 yılına göre neredeyse iki katı artış göstererek 14,9 milyar dolar seviyesine yükselen demir ve çelik ürünlerinin yer aldığı görülmektedir. 2008 yılı Türkiye ihracatında 3. sırada yer alan ürünü ise 10,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracat miktarıyla kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları 2008 yılında Türkiye'nin ihracatındaki ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 3,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracatıyla plastik ve mamulleri yer almıştır.

Tablo 25. 2009 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı

(Milyon Dolar)

	İhraç Edilen Ürün	İhracat Miktarı
1	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları	12. 251. 734
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	8. 132. 787
3	Demir ve çelik	7. 641. 010
4	Örme giyim eşyası ve aksesuarı-	6. 925. 548
5	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksam, parça ve aksesuarları	6. 630. 701
6	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	5. 929. 025
7	Demir ya da çelik eşyalar	4. 545. 275
8	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	4. 294. 831
9	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	3. 921. 300
10	Plastikler ve mamulleri	3. 093.759

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

2009 yılında en fazla ihraç edilen ürün gruplarının ihracat miktarlarına bakıldığın 2008'e göre %50 düşüş olmasına karşın halen motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları grubunun 12,2 milyar dolar ile yine zirvede yer aldığı görülür. 2009 yılı Türkiye ihracatında 2. sırada 8,1 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracat miktarıyla kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları; 3. Sırada yer alan ürünü ise 7,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracat miktarıyla demir ve çelik oluşturmaktadır. 2009 yılında Türkiye'nin ihracatındaki ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 3,0 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracatıyla plastik ve mamulleri yer almıştır.

Tablo 26. 2010 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı

(Milyon Dolar)

	İhraç Edilen Ürün	İhracat Miktarı
1	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları	13. 812. 677
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	9. 413. 411
3	Demir ve çelik	8. 740. 067
4	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	7. 731. 212
5	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksam, parça ve aksesuarları	7. 530. 130
6	Demir ya da çelik eşyalar	4. 850. 216
7	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	4. 636. 123
8	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	4. 469. 479
9	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar-	3. 747. 222
10	Plastikler ve plastik mamuller	3. 716. 596

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 26'da görüleceği üzere Türkiye'nin en fazla ihraç ettiği ürünler arasında 13,8 milyar dolar ile motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları yer almaktadır. Bir önceki yıla göre artış gösteren sektörü kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları ile demir ve çelik ürünleri takip etmektedir. 2010 yılında Türkiye'nin ihracatındaki ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 3,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracatıyla plastik ve mamulleri yer almıştır.

Tablo 27. 2011 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı

(Milyon Dolar)

	İhraç Edilen Ürün	İhracat Miktarı
1	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları	15. 803. 438
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	11. 560. 990
3	Demir ve çelik	11. 225. 329
4	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksam, parça ve aksesuarları	8. 874. 013
5	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	8. 385. 636
6	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	6. 539. 030
7	Demir ya da çelik eşyalar	5. 748. 004
8	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	5. 124. 460
9	Plastikler ve plastik mamuller	4. 580. 258
10	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	3. 908. 880

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 27'ye bakıldığında Türkiye'nin en fazla ihraç ettiği ürünler arasında 15,8 milyar dolar ile motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları yer almaktadır. İkinci sırada ise kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları yer alırken üçüncü sıra 11,2 milyar dolar ile demir ve çelik ürünlerinin olmuştur. 2011 yılında Türkiye'nin ihracatındaki ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 3,9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracatıyla yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler yer almıştır.

Tablo 28. 2012 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı

(Milyon Dolar)

	İhraç Edilen Ürün	İhracat Miktarı
1	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	16. 325. 215
2	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları	15. 148. 114
3	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	11. 999. 300
4	Demir ve çelik	11. 332. 482
5	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksam, parça ve aksesuarları	9. 373. 078
6	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	8. 418. 618
7	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	7. 708. 169
8	Demir ya da çelik eşyalar	6. 093. 117
9	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	5. 431. 268
10	Plastikler ve plastik mamuller	5. 012. 899

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 28'de görüleceği üzere 2005'ten bu yana liderliği koruyan motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları grubu 15,1 milyar dolar ile ikinci sıraya gerilemiştir. Lider sektör ile 2010 3,7 milyar dolar iken 2012'de 16,3 milyar dolara ulaşan Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar olmuştur. 2012 yılında Türkiye'nin ihracatındaki ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 5,0 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracatıyla plastik ve mamulleri yer almıştır.

Tablo 29. 2013 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı

(Milyon Dolar)

	İhraç Edilen Ürün	İhracat Miktarı
1	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları	17. 000 250
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	12. 989. 247
3	Demir ve çelik	9. 918. 794
4	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksam, parça ve aksesuarları	9. 544. 253
5	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	9. 244. 940
6	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	6. 998. 608
7	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	6. 724. 654
8	Demir ya da çelik eşyalar	6. 148. 046
9	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	5. 714. 199
10	Plastikler ve plastik mamuller	5. 608. 724

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 29'da görüleceği üzere 2013 yılında Türkiye'nin en fazla ihraç ettiği ürünler arasında 17 milyar dolar ile motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları yer almaktadır. 2012'de 16,3 milyar dolar ile ilk sırada yer alan kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar grubu 6,9 milyar dolar ile 6. sıraya gerilemiştir. 2013 yılında Türkiye'nin ihracatındaki ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 5,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracatıyla plastik ve mamulleri yer almıştır.

Tablo 30. 2014 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı

(Milyon Dolar)

	İhraç Edilen Ürün	İhracat Miktarı
1	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları	18. 063. 448
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	13. 591. 126
3	Örme giyim eşyası ve aksesuarı-	10. 024. 248
4	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksam, parça ve aksesuarları	9. 692. 254
5	Demir ve çelik	9. 244. 173
6	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	7. 716. 840
7	Demir ya da çelik eşyalar	6. 356. 117
8	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	6. 232. 503
9	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	6. 111. 840
10	Plastikler ve mamulleri	6. 097. 283

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr
(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 30'a bakıldığında 2014 yılında Türkiye'nin en fazla ihraç ettiği ürünler arasında 18 milyar dolar ile motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları yer almaktadır. İkinci sırada ise 13,5 milyar dolar ile kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları yer alırken üçüncü sıra 10 milyar dolar ile örme giyim eşyası ve aksesuarı grubunun olmuştur. 2014 yılında Türkiye'nin ihracatındaki ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 6,0 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracatıyla plastik ve mamulleri yer almıştır.

Tablo 31. 2015 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı

(Milyon Dolar)

	İhraç Edilen Ürün	İhracat Miktarı
1	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları	17. 462. 631
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	12. 333. 081
3	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	11. 263. 502
4	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	8. 926. 475
5	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksam, parça ve aksesuarları	8. 278. 488
6	Demir ve çelik	6. 556. 416
7	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	5. 916. 438
8	Demir ya da çelik eşyalar	5. 465. 334
9	Plastikler ve mamulleri	5. 358. 066
10	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	4. 518. 438

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 31'e bakıldığında 2015 yılında 17,4 milyar dolar ile motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları grubunun ihraç edilen ürünler arasında ilk sırada yer aldığı görülmektedir. kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları grubu 12,3 milyar dolar ile ikinci, Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar ise 11,2 milyar dolar ile üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. 2015 yılında Türkiye'nin ihracatındaki ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 4,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracatıyla mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar yer almıştır.

Tablo 32. 2016 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı

(Milyon Dolar)

	İhraç Edilen Ürün	İhracat Miktarı
1	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları	19. 801. 974
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	12. 339. 237
3	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	12. 176. 385
4	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	8. 849. 344
5	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksam, parça ve aksesuarları	7. 827. 991
6	Demir ve çelik	6. 180. 353
7	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	5. 925. 410
8	Plastikler ve mamulleri	5. 025. 870
9	Demir ya da çelik eşyalar	4. 964. 336
10	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	3. 872. 709

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 32'de görüleceği üzere 2016 yılında Türkiye'nin en fazla ihraç ettiği ürünler arasında 19,8 milyar dolar ile motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları yer almaktadır. kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları grubu 12,3 milyar dolar ile ikinci, Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar ise 12,1 milyar dolar ile üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. 2016 yılında Türkiye'nin ihracatındaki ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 3,8 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracatıyla yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler yer almıştır.

Tablo 33. 2017 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İhracatı

(Milyon Dolar)

	İhraç Edilen Ürün	İhracat Miktarı
1	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları	23. 941. 215
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	13. 826. 467
3	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	10. 879. 244
4	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	8. 841. 471
5	Demir ve çelik	8. 230. 507
6	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksam, parça ve aksesuarları	8. 090. 282
7	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	5. 948. 208
8	Demir ya da çelik eşyalar	5. 598. 968
9	Plastikler ve mamulleri	5. 474. 519
10	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	4. 327. 212

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr
(Erişim Tarihi: 17.03.2018)

Tablo 33'e bakıldığında 2017 yılında gerçekleştirilen toplam 157 milyar dolarlık ihracat içerisinde en fazla 23,9 milyar dolar ile motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ile diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları grubuna ait olduğu görülmektedir. Bu grubu 13,8 milyar dolar ile kazanlar, makineler, mekanik cihaz ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları grubu ikinci olarak takip ederken Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar grubunun ise 10,8 milyar dolar ile üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. 2017 yılında Türkiye'nin ihracatındaki ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 4,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracatıyla mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar yer almıştır.

2.2. Türkiye'nin İthalatı (2005-2017)

Dış ticareti oluşturan araçlardan bir diğeri olarak ithalat karşımıza çıkmaktadır. İthalat, herhangi bir malın veya hizmetin başka bir ülke sınırlarına girmesi (Yanık ve Uzun, 2013: 7), başka ülkelerde üretilen ve başka ülkelere satışı serbest olan malların birtakım mevzuatlara uygun olarak başka ülkelerden satın alınması (Ünsal, 2013: 48) veya farklı bir anlatımla başka bir ülkeden mal getirme veya satın alma eylemidir (TDK, Büyük Türkçe Sözlük http://www.tdk.gov.tr Erişim Tarihi: 22.03.2018).

Türkiye ithalatının gelişimi incelendiğinde cumhuriyetin ilan edildiği 1923'den günümüze farklı seyirler sergilediği görülmektedir. Bu anlamda aşağıda Türkiye'de ithalatın gelişim seyri 1923'den 2005'e kadar ana hatlarıyla incelendikten sonra araştırma kapsamını oluşturan 2005-2017 arası dönem Türkiye ithalatı açısından ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Tablo 34. 1923-2005 Arası Dönem Türkiye İthalat Oranları

(Bin Dolar)

Türkiye'nin İthalatı		
	Değer	**Bir Önceki Yıla Oranla Değişim**
Yıl	**'000 $**	**%**
1923	86.872	
1925	128.953	28,4
1930	69.540	-43,7
1935	70.635	2,7
1940	50.035	-45,9
1945	96.969	-23,2
1950	285.664	-1,6
1955	497.637	4,0
1960	468.186	-0,4
1965	571.953	6,5
1970	947.604	18,3
1975	4.738.558	25,4
1980	7.909.364	56,0
1985	11.343.376	5,5
1990	22.302.126	41,2
1995	35.709.011	53,5
2000	54.502.821	34,0
2005	116.774.151	19,7

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 16.03.2018)

1923'de Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen süreçte Türkiye ithalatının da ihracatı gibi dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Türkiye'de cumhuriyetin ilan edildiği 1923'den 1929'a kadar geçen sürede liberal bir ticaret politikası izlenmiştir. Bu politikanın izlenmesinde gerek İzmir İktisat Kongresi'nin temel ilkeleri gerekse Lozan Antlaşmasının hükümleri etkili olmuştur (Birincioğlu, 2017: 17). Bu anlamda Türkiye dış ticaretinde bu dönem uygulanan liberal politikanın yurt içi üretimi yeterince koruduğu söylenemez (Ay, 2007: 45)

Türkiye'de 1923'de 86.872 milyon $ seviyesinde gerçekleşen ithalat cumhuriyetin ikinci yılında 128.953 milyon $ seviyesine yükselmiştir. 1926'dan itibaren azalmaya başlayan Türkiye ithalatı 1927'de 107.752 milyon dolar seviyesine düşmüştür. Türkiye ithalatında yaşanan bu düşüş 1928'den itibaren yeniden yükselmeye başlamış ve 1929'da 123.558 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 1930'dan itibaren Türkiye'de liberal ticaret politikası terkedilmeye başlamış ve devletçi ve korumacı bir politika izlenmeye başlamıştır. Bununla birlikte 1929'da ABD'de başlayan ve etkilerini az zamanda Dünya'nın genelinde hissettiren ekonomik bunalıma bağlı olarak 1930'dan itibaren Türk dış ticaretinde gerek ihracatta gerekse ithalatta sert bir düşüş yaşanmıştır. Buradan hareketle bakıldığında 1930'da Türkiye ithalatı 69.540 milyon dolar seviyesinde gerçekleşerek bir önceki yıla oranla % -43,7 gerilemiştir. 1935 gelindiğinde Türkiye ithalatı 70.635 milyon dolar olarak gerçekleşirken; 1935-1940 arası dönemde dalgalı seyrini sürdürerek 1940'da 50.035 milyon dolar; 1945'de ise 96.969 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1939-1945 yılları arası dönemde yaşanan II. Dünya Savaşı'na bağlı olarak Türkiye'de 1940'da "Milli Koruma Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanun sayesinde Türkiye'de ithalat denetim altına alınmak istenmiş ve ülkede ithalatçılar tek çatı altında toplanmıştır (Birincioğlu, 2017: 20).

1950'de 285.664 milyon dolar olarak gerçekleşen Türkiye ithalatı ilk defa 1952'de 500 milyon dolar seviyesine ulaşarak 555.920 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1955'de Türkiye ithalatı 497.637 milyon dolar olarak gerçekleşirken 1960 Türkiye ithalatı 468. 186 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye'de ithalat 1965'de 571.953 milyon dolar; 1970'de 947.604 milyon dolar olarak gerçekleşirken Türkiye Cumhuriyeti dış ticaretinde 1923'den bu yana ilk defa 1971'de ithalat 1 milyar doların üzerine çıkarak 1.170.840 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

1973'de Türkiye ithalatı 2 milyar dolar üzeri bir seviyeye ulaşırken; 1974'de 3 milyar dolar üzeri seviyeye çıkmış ve 1975'de 4.738.558 milyar dolarlık oranla 1923'den bu yana ilk defa 4 milyar dolar üstü seviyeye ulaşmıştır. Türkiye'de ithalat 1976 yılına gelindiğinde ise 5 milyar dolar seviyesini yakalayarak 5.128.647 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

1980'den itibaren Türkiye'de dış ticaret farklı boyutlara ulaşmaya başlamıştır. Bu durumun oluşmasında 24 Ocak 1980'de alınan ekonomik istikrar tedbirlerinin payı büyüktür. Türkiye'de 1980'e kadar "korumacı politika" olarak belirtilebilecek olan "ithal ikameci" politika esas alınmıştır. 24 Ocak 1980'de alınan kararlar bağlamında bu tarihten itibaren ihracat eksenli dışa açık politika uygulanmaya başlamıştır. Yeni ekonomik politika Türkiye'de ihracatı artırırken ithalat oranları da her geçen yıl hızla artışını sürdürmüştür. 1980'de Türkiye ithalatı 7.909.364 milyar dolara; 1985'de ise 11.343.376 milyar dolara yükselmiştir. Bu bağlamda Türkiye'de ithalat ilk defa 1984'de 10.757.032 milyar dolarlık rakamla 10 milyar dolar üzerinde gerçekleşmiştir. 1990'a gelindiğinde Türkiye'de ithalat 20 milyar dolar seviyesini aşarak 22.302.126 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine ilk defa 1995 yılında ulaşılan 35.709.011 milyar dolarlık ithalat oranıyla ilk defa bu tarihte 30 milyar dolar üstü ithalat gerçekleşmiştir. 2000 yılına gelindiğinde ise Türkiye ithalatı 50 milyar dolar seviyesine ulaşarak 54.502.821 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2001-2005 arası dönemde Türkiye ithalatında dalgalanmalar yaşansa da 2005 yılına gelindiğinde Türkiye'de ithalat ilk defa 100 milyar dolar seviyesini aşarak 116.774.151 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

2.2.1. Başlıca Ülkeler İtibarı ile Türkiye İthalatı (2005-2017)

Bu bölümde Türkiye'nin 2005-2017 tarihleri arasında ihracatında en başta yer alan ilk 10 ülke ve yapılan ithalat miktarlarına yer verilecektir. Yıllara göre en fazla ithalat yapılan on ülkenin gösterildiği tablolarda "Gizli Ülke" isimli bir kalem yer aldığı görülmektedir. Bu veri ülke ya da şirketlerin yazılı talebi doğrultusunda ithalat verileri gizlenmektedir. Buradaki amaç satılan ya da alınan ürünlerin fiyatlarının rakip ülkeler ya da şirketler tarafından bilinmesinin önüne geçilmesidir.

Tablo 35. 2005 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

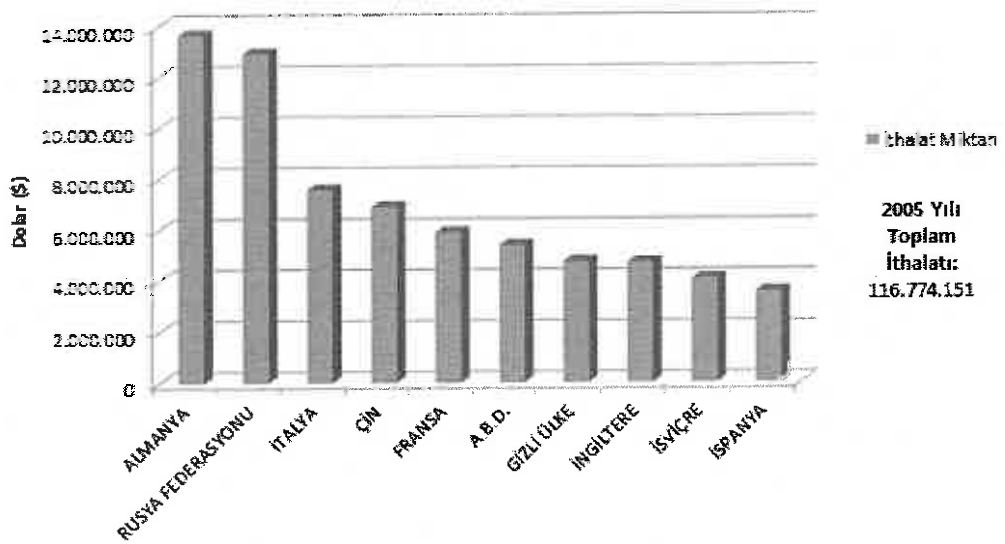
	ÜLKE	İthalat Miktarı (1000 $)
1	ALMANYA	13. 633. 888
2	RUSYA FEDERASYONU	12. 905. 620
3	İTALYA	7. 566. 262
4	ÇİN	6. 885. 400
5	FRANSA	5. 887. 817
6	ABD	5. 375. 548
7	GİZLİ ÜLKE	4. 731. 201
8	İNGİLTERE	4. 695. 645
9	İSVİÇRE	4. 053. 977
10	İSPANYA	3. 555. 106
	2005 Yılı Toplam İthalat	**116. 774. 151**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 19.03.2018)

Tablo 35'e göre 2005 yılı toplam ithalat miktarı 116,7 milyar dolar olmuştur. Türkiye'nin en fazla ithalat yaptığı ülke ihracat rakamlarında da ilk sırada yer alan Almanya olmuştur. Almanya ile yapılan 13,6 milyar dolarlık ithalat toplam ithalatın %11,7'sine karşılık gelmektedir.

Grafik 14. 2005 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 14'e bakıldığında en fazla ithalat yapılan on ülke ile yapılan toplam ithalat miktarı 69,2 milyar dolardır. Bu rakam Türkiye'nin toplam ithalat giderlerinin %59,6'sına denk gelmektedir. İthalat grafiğine bakıldığında Almanya ve Rusya'nın açık ara önde olduğu görülmektedir.

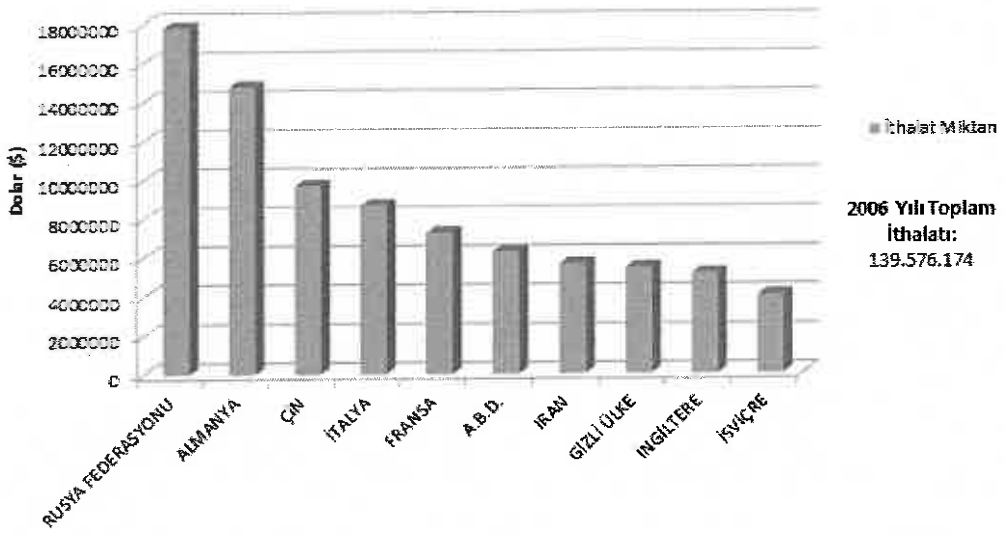
Tablo 36. 2006 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (1000 $)
1	RUSYA FEDERASYONU	17. 806. 239
2	ALMANYA	14. 768. 220
3	ÇİN	9. 669. 110
4	İTALYA	8. 649. 577
5	FRANSA	7. 239. 953
6	A.B.D.	6. 260. 873
7	IRAN	5. 626. 610
8	GİZLİ ÜLKE	5. 435. 538
9	İNGİLTERE	5. 137. 553
10	İSVİÇRE	4. 014. 793
	2006 Yılı Toplam İthalat	**139. 576. 174**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr
(Erişim Tarihi: 19.03.2018)

2006 yılı ithalat verilerine bakıldığında toplam 139,5 milyar dolarlık yıllık ithalat miktarı içerisinde en fazla pay 17,8 milyar dolar ile Rusya'nın olmuştur. 2005 yılına göre yaklaşık 5 milyar dolarlık Rusya ithalatının artmasında doğalgaz alımlarının önemli olduğu belirtilebilir. 2006 yılında Türkiye'nin ithalatında 2. Sırada ise 14,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalat miktarıyla Almanya yer almıştır.

Grafik 15. 2006 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

2006 yılındaki en fazla ithalat yapılan on ülke ile toplam ithalat miktarının gösterildiğini yukarıdaki grafiğe bakıldığında en fazla ithalatın Rusya ile yapıldığı görülmektedir. On ülke ile yapılan ithalat toplamı 84,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam 139,5 milyar dolarlık toplam 2006 ithalatının %60,8'ine denk gelmektedir.

Tablo 37. 2007 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

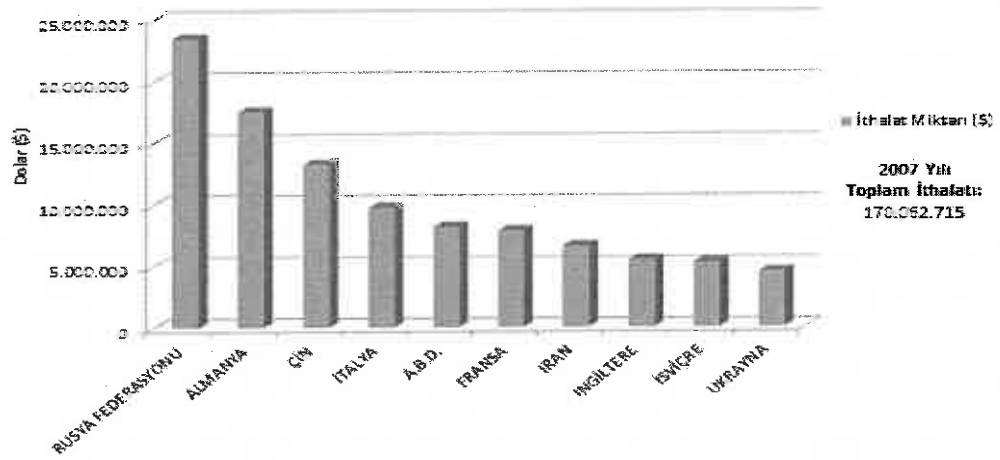
	ÜLKE	İthalat Miktarı (1000 $)
1	RUSYA FEDERASYONU	23. 508. 494
2	ALMANYA	17. 539. 955
3	ÇİN	13. 234. 092
4	İTALYA	9. 751. 280
5	A.B.D.	8. 166. 068
6	FRANSA	7. 849. 709
7	IRAN	6. 615. 394
8	İNGİLTERE	5. 477. 102
9	İSVİÇRE	5. 268. 879
10	UKRAYNA	4. 519. 114
	2007 Yılı Toplam İthalat	**170. 062. 715**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 19.03.2018)

Tablo 37 incelendiğinde 2007 yılı ithalat miktarının 2006 yılında göre 30 milyar dolar arttığı görülmektedir. En fazla ithalat yapılan on ülke ile yapılan toplam ithalat miktarı 101,9 milyar dolara ulaşmıştır. Bu değer toplam ithalatın %59,9'una tekabül etmektedir.

Grafik 16. 2007 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 16 incelendiğinde 2007 yılında en fazla ithalat yapılan ülkenin 23,5 milyar dolar ile Rusya ile gerçekleşmiştir. Rusya ile yapılan ithalat 2006 yılında göre yaklaşık 6 milyar dolar artmıştır. 2007 yılında en fazla ithalat yapılan on ülke arasında 4,5 milyar dolar ile Ukrayna katılmıştır.

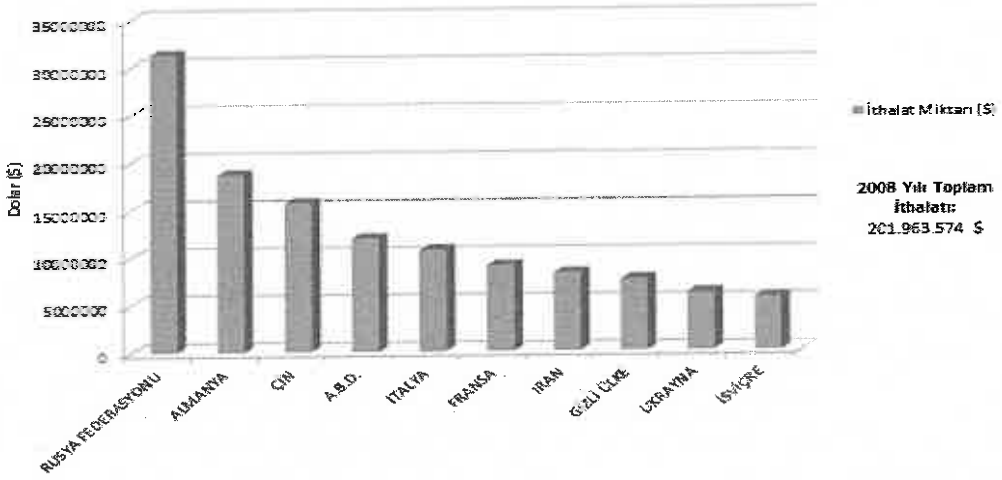
Tablo 38. 2008 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (1000 $)
1	RUSYA FEDERASYONU	31. 364. 477
2	ALMANYA	18. 687. 197
3	ÇİN	15. 658. 210
4	ABD	11. 975. 929
5	İTALYA	10. 682. 037
6	FRANSA	9. 022. 015
7	IRAN	8. 199. 689
8	GİZLİ ÜLKE	7. 521. 879
9	UKRAYNA	6. 106. 325
10	İSVİÇRE	5. 588. 439
	2008 Yılı Toplam İthalat	**201. 963. 574**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr
(Erişim Tarihi: 19.03.2018)

Tablo 38'e bakıldığında ithalat miktarının 2008 yılında 201,9 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. En fazla ithalat yapılan ülke olan Rusya ile 2007'de 23,5 milyar dolar ithalat yapılmışken 2007'de bu rakam 31,3 milyar dolara ulaşmıştır.

Grafik 17. 2008 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 17 incelendiğinde en fazla ithalat yapılan ülkelerle gerçekleşen ithalat miktarının 124,8 milyar dolar olduğu görülecektir. Bu değer 201,9 milyar dolarlık toplam ithalatın %62'sine denk geldiği görülmektedir. En fazla ithalat yapılan ülkeler arasında Rusya'nın payı önceki yıla göre en fazla artış göstermiştir.

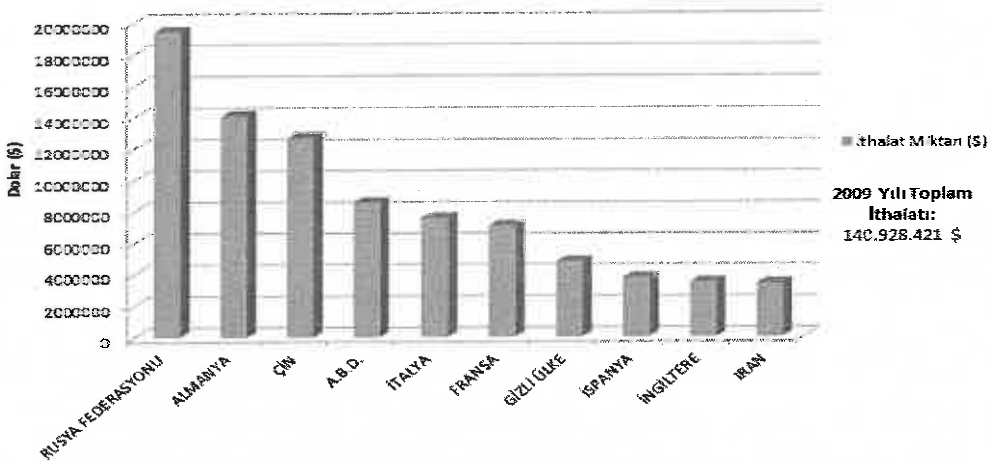
Tablo 39. 2009 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (1000 $)
1	RUSYA FEDERASYONU	19. 450. 086
2	ALMANYA	14. 096. 963
3	ÇİN	12. 676. 573
4	ABD	8. 575. 737
5	İTALYA	7. 594. 645
6	FRANSA	7. 091. 795
7	GİZLİ ÜLKE	4. 789. 359
8	İSPANYA	3. 776. 917
9	İNGİLTERE	3. 473. 433
10	IRAN	3. 405. 986
	2009 Yılı Toplam İthalat	140. 928. 421

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr
(Erişim Tarihi: 19.03.2018)

Tablo 39'a bakıldığında 2008 yılında 201,9 milyar dolar olan toplam ithalat miktarının 140,9 milyar dolara düştüğü görülmektedir. Toplam ithalat miktarında 2007 ve 2008 yılları arasında % 30,3'lük azalma yaşanmıştır.

Grafik 18. 2009 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 18 incelendiğinde 2009 yılında da en fazla ithalat yapılan ülkenin Rusya olduğu görülmektedir. Ancak Rusya ile yapılan ithalat miktarı 2008'de 31,3 milyar dolar iken 2009'da 19,4 milyar dolara gerilemiştir.

Tablo 40. 2010 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

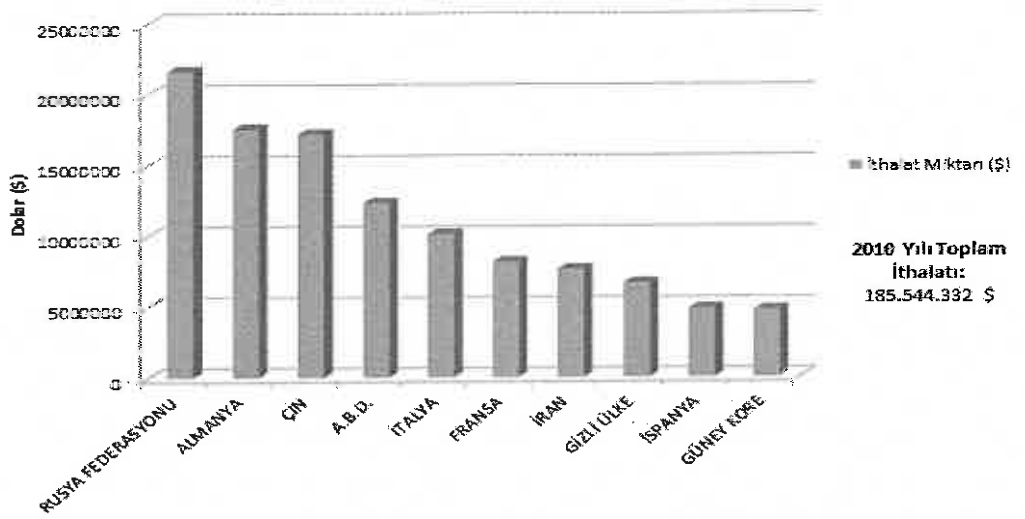
	ÜLKE	İthalat Miktarı (1000 $)
1	RUSYA FEDERASYONU	21. 600. 641
2	ALMANYA	17. 549. 112
3	ÇİN	17. 180. 806
4	A.B.D.	12. 318. 745
5	İTALYA	10. 139. 888
6	FRANSA	8. 176. 600
7	İRAN	7. 645. 008
8	GİZLİ ÜLKE	6. 673. 885
9	İSPANYA	4. 840. 062
10	GÜNEY KORE	4. 764. 057
	2010 Yılı Toplam İthalat	**185. 544. 332**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr
(Erişim Tarihi: 19.03.2018)

Tablo 40'da yer alan 2010 yılı ithalat verilerine bakıldığında toplam ithalatın 2009'a göre 45,5 milyar dolarlık artışlar 185,5 milyar dolara ulaştığı görülmektedir.

Türkiye'nin ithalatında yer bulan ilk iki ülke Rusya ve Almanya olmuştur. En fazla ithalat yapılan on ülke arasında ilk defa 4,7 milyar dolar ile Güney Kore dâhil olmuştur.

Grafik 19. 2010 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 19 incelendiğinde 2010 yılında yapılan toplam ithalatın 110,8 milyar dolarının grafikteki on ülke ile yapıldığı söylenebilir. Bu değer 2010 yılı toplam ithalatının % 59,8'ine denk gelmektedir. 2009 ve 2010 yılları arasında ülkeler arasında en fazla artış Çin ile yapılan ithalatta olmuştur. 2009'da 12,6 milyar dolar olan ithalat 2010'da 17,1 milyar dolara ulaşmıştır.

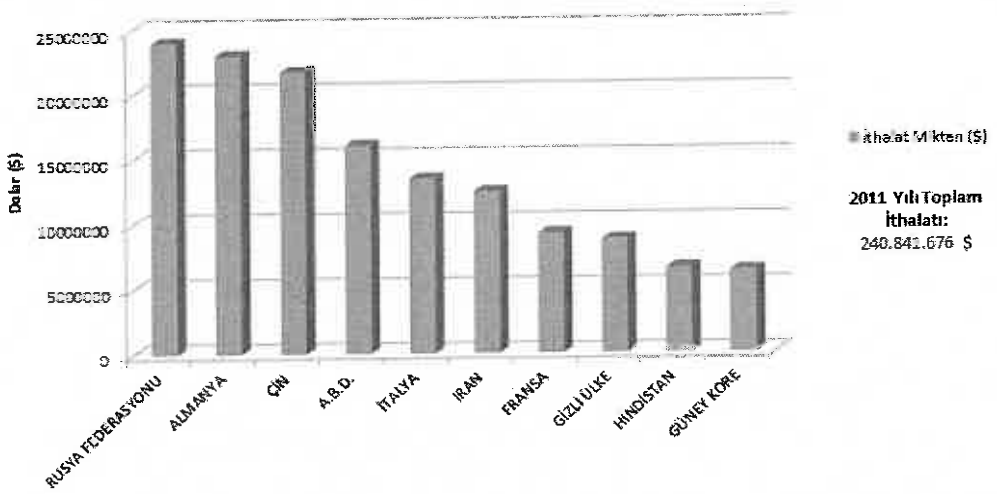
Tablo 41. 2011 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (1000 $)
1	RUSYA FEDERASYONU	23. 952. 914
2	ALMANYA	22. 985. 567
3	ÇİN	21. 693. 336
4	A.B.D.	16. 034. 121
5	İTALYA	13. 449. 861
6	IRAN	12. 461. 532
7	FRANSA	9. 229. 558
8	GİZLİ ÜLKE	8. 760. 021
9	HİNDİSTAN	6. 498. 651
10	GÜNEY KORE	6. 298. 483
	2011 Yılı Toplam İthalat	**240. 841. 676**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr
(Erişim Tarihi: 19.03.2018)

Tablo 41'de görüldüğü gibi 2011 yılında toplam ithalat miktarı 240 milyar dolara ulaşmıştır. 2010 yılında 185,5 milyar dolar olan toplam ithalat %29,7 artış göstermiştir. Toplam ithalatın 141,3 milyar doları en fazla ithalat yapılan on ülke ile gerçekleştirilmiştir.

Grafik 20. 2011 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Yukarıdaki 2011 yılı en fazla ithalat yapılan ülkeler grafiğinde görüldüğü üzere listeye 6,4 milyar dolar ile Hindistan dâhil olmuştur. En fazla ithalat yapılan ilk üç ülke Rusya, Almanya ve Hindistan olmuştur. 2011 yılı toplam ithalatının % 10'u Rusya ile gerçekleştirilmiştir.

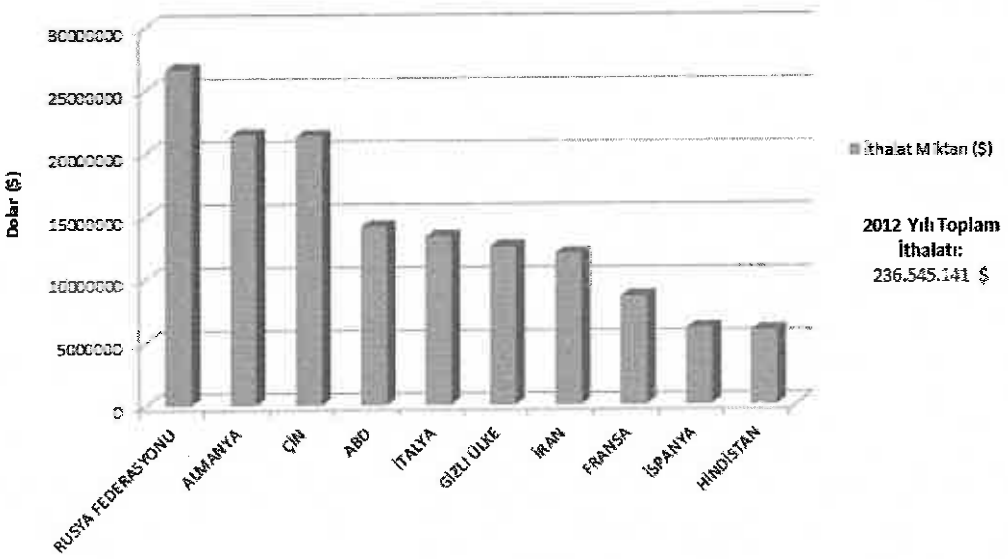
Tablo 42. 2012 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (1000 $)
1	RUSYA FEDERASYONU	26. 625. 286
2	ALMANYA	21. 400. 614
3	ÇİN	21. 295. 242
4	ABD	14. 130. 546
5	İTALYA	13. 344. 468
6	GİZLİ ÜLKE	12. 534. 339
7	İRAN	11. 964. 779
8	FRANSA	8. 589. 896
9	İSPANYA	6. 023. 625
10	HİNDİSTAN	5. 843. 638
	2012 Yılı Toplam İthalat	**236. 545. 141**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr
(Erişim Tarihi: 19.03.2018)

Tablo 42'ye bakıldığında toplam ithalat miktarının 2010 yılına göre 4,3 milyar dolar azaldığı görülmektedir. Toplam ithalatın 141,7 milyar doları en fazla ithalat yapılan on ülke ile gerçekleştirilmiştir.

Grafik 21. 2012 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 21 incelendiğinde 2012 yılına ait en fazla ithalat yapılan ülkeler grafiğine bakıldığında toplam ithalat içerisinde önceki yıllarda da olduğu gibi Rusya, Almanya ve Çin'in ilk üçte yer almaktadır.

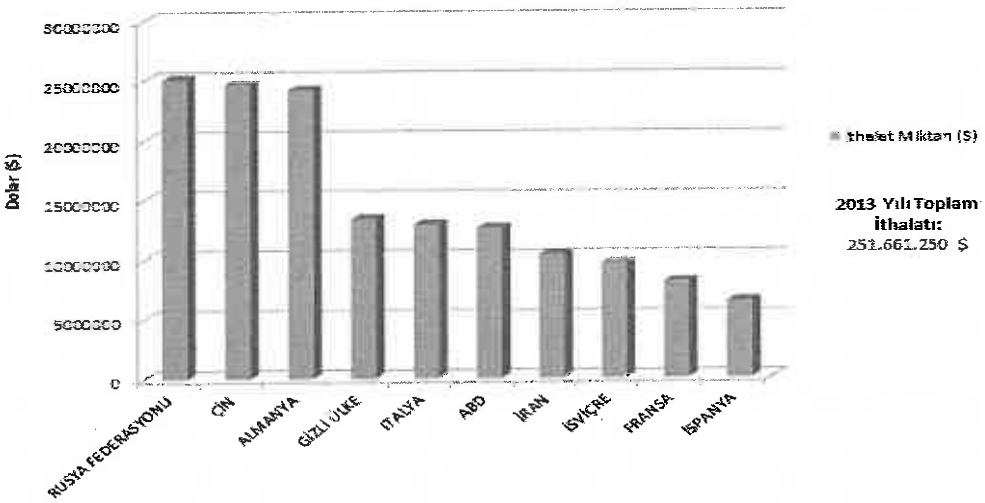
Tablo 43. 2013 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (1000 $)
1	RUSYA FEDERASYONU	25. 064. 214
2	ÇİN	24. 685. 885
3	ALMANYA	24. 182. 422
4	GİZLİ ÜLKE	13. 362. 049
5	İTALYA	12. 884. 864
6	ABD	12. 596. 170
7	İRAN	10. 383. 217
8	İSVİÇRE	9. 645. 289
9	FRANSA	8. 079. 840
10	İSPANYA	6. 417. 719
	2013 Yılı Toplam İthalat	251. 661. 250

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr
(Erişim Tarihi: 19.03.2018)

Yukarıda verilen Tablo 43'e bakıldığında 2013 yılındaki toplam ithalat miktarının 2012 yılına göre 15 milyar dolar artıp 251,6 milyar dolara yükseldiği görülmektedir. Toplam ithalatın 147,3 milyar doları tablodaki on ülke ile gerçekleştirilmiştir. Bu değer toplam ithalatın %58,6'sına tekabül etmektedir.

Grafik 22. 2013 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

2013 yılı Türkiye ithalatında en fazla yer bulan ülkeler grafiğine bakıldığında 2008'den beri ilk on arasında yer alamayan İsviçre'nin 9,6 milyar dolar ile listeye dâhil olduğu görülmektedir. Çin ile yapılan ithalat Almanya'nın önüne geçerek ikinci sıraya yerleşmiştir. Rusya, Çin ve Almanya ile yapılan ithalat miktarları birbirine çok yakın durumdadır.

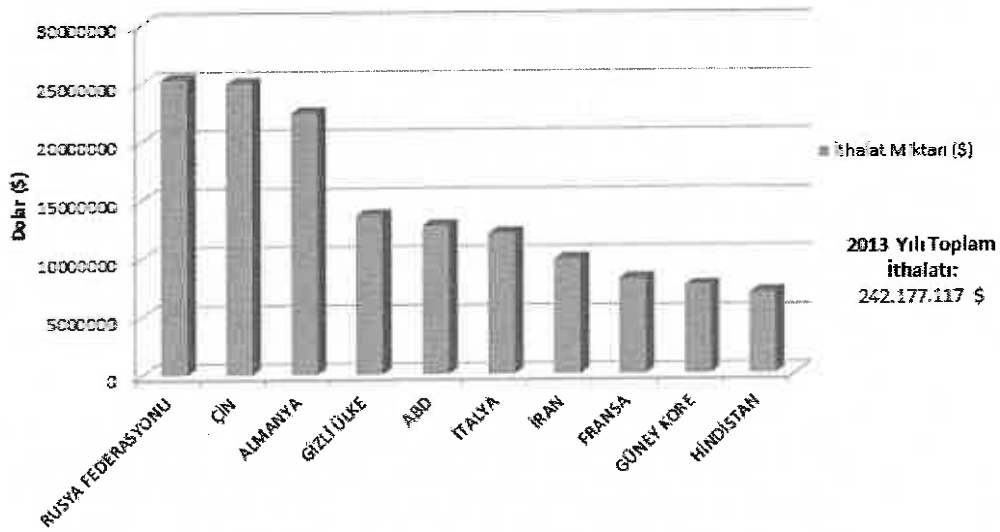
Tablo 44. 2014 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (1000 $)
1	RUSYA FEDERASYONU	25. 288. 597
2	ÇİN	24. 918. 224
3	ALMANYA	22. 369. 476
4	GİZLİ ÜLKE	13. 617. 958
5	ABD	12. 727. 562
6	İTALYA	12. 055. 972
7	İRAN	9. 833. 290
8	FRANSA	8. 122. 571
9	GÜNEY KORE	7. 548. 319
10	HİNDİSTAN	6. 898. 577
	2014 Yılı Toplam İthalat	**242. 177. 117**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr
(Erişim Tarihi: 19.03.2018)

Tablo 44'e göre 2014 yılı toplam ithalat miktarı 242,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ithalatın 143,3 milyar doları tablodaki ilk on ülke ile gerçekleştirilmiştir. Bu rakam 2014 yılı toplam ithalat miktarının %59,2'sine denk gelmektedir.

Grafik 23. 2014 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 23 incelendiğinde 2013'te olduğu gibi 2014 yılında da en fazla ithalat yapılan ülkelerin Rusya, Çin ve Almanya olduğu görülmektedir.

Tablo 45. 2015 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

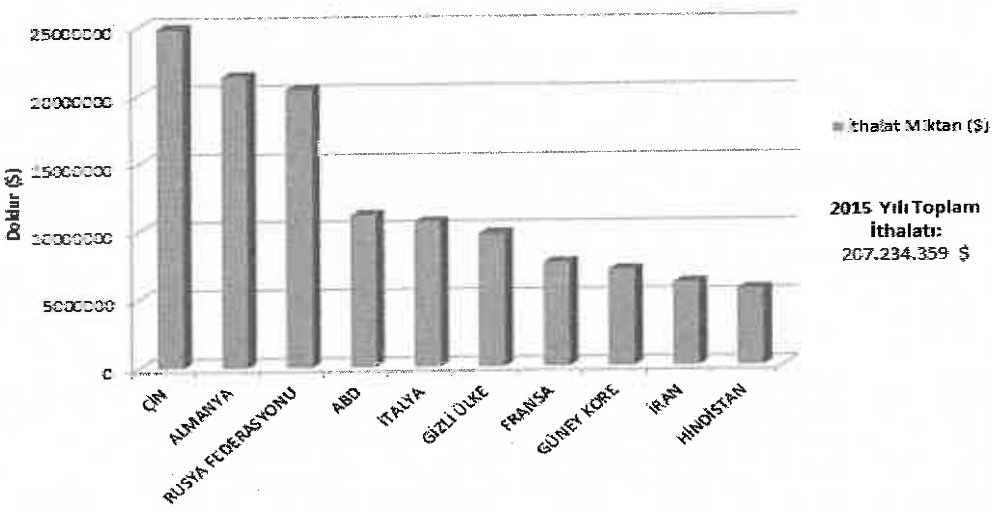
	Ülke	İthalat Miktarı (1000 $)
1	ÇİN	24. 873. 457
2	ALMANYA	21. 351. 884
3	RUSYA FEDERASYONU	20. 401. 757
4	ABD	11. 141. 462
5	İTALYA	10. 639. 042
6	GİZLİ ÜLKE	9. 745. 891
7	FRANSA	7. 597. 687
8	GÜNEY KORE	7. 057. 439
9	İRAN	6. 096. 254
10	HİNDİSTAN	5. 613. 515
	2015 Yılı Toplam İthalat	**207. 234. 359**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 19.03.2018)

Tablo 45'e göre 2015 yılı ithalat verilerine bakıldığında 207 milyar dolar olarak gerçekleşen ithalat miktarında en fazla paya sahip olan ülke 24,8 milyar dolar ile Çin olmuştur. 2005'ten günümüze ilk defa ithalat yapılan ülkeler arasında Çin ilk sırayı almıştır. Önceki yıllarda genellikle ilk sırada yer alan Rusya 20,4 milyar dolar ile üçüncü sıraya gerilemiştir.

Grafik 24. 2015 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 24'te görüldüğü üzere 2005'ten beri ithalatta devam eden Rusya liderliği son bulmuştur. 2014'te 25,2 milyar dolar olan Rusya ithalatı 2015'te 20,4'e gerilemiştir. Çin, toplam ithalatın %11,9'unu gerçekleştirmiştir. 2015'te toplam ithalatın 124,5 milyar doları grafikte on ülke ile gerçekleştirilmiştir.

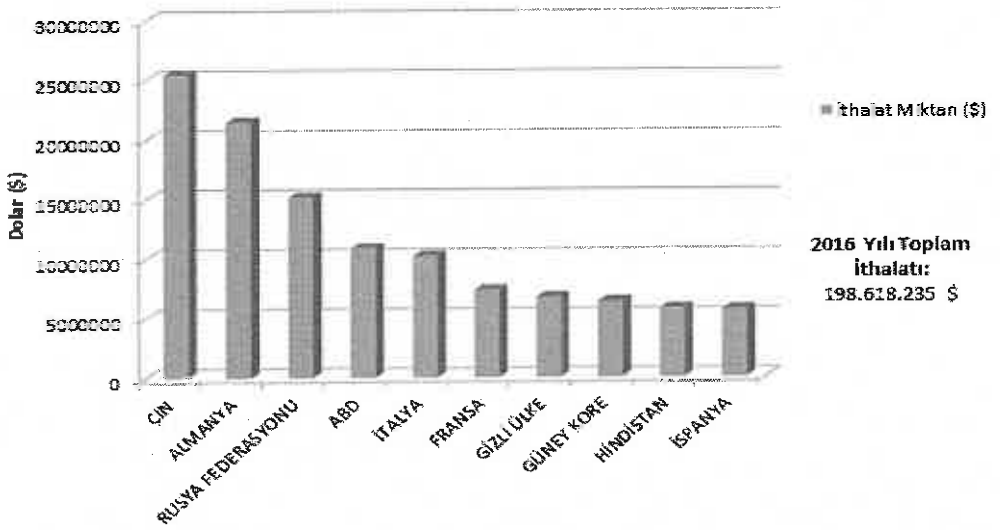
Tablo 46. 2016 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (1000 $)
1	ÇİN	25. 441. 433
2	ALMANYA	21.474. 989
3	RUSYA FEDERASYONU	15. 162. 386
4	ABD	10. 867. 793
5	İTALYA	10. 218. 387
6	FRANSA	7. 364. 715
7	GİZLİ ÜLKE	6. 714. 829
8	GÜNEY KORE	6. 384. 242
9	HİNDİSTAN	5. 757. 246
10	İSPANYA	5. 679. 305
	2016 Yılı Toplam İthalat	198. 618. 235

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr
(Erişim Tarihi: 19.03.2018)

Tablo 46'da görüldüğü üzere 2015 göre yaklaşık 9 milyar dolarlık bir düşüşle 2016'daki toplam ithalat miktarı 198,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamın 115 milyar doları tablodaki on ülke ile gerçekleştirilmiştir. Bu değer 2016 yılı toplam ithalatının % 58'ine karşılık gelmektedir.

Grafik 25. 2016 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 25'e bakıldığında 2016 yılı ithalat verilerinde ilke sırada 25,4 milyar dolar ile Çin'in yer aldığı görülmektedir. 2014'e kadar ithalat verilerinde ilk sırada yer alan Rusya ile yapılan ithalat 5 milyar dolar azalarak 15 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.

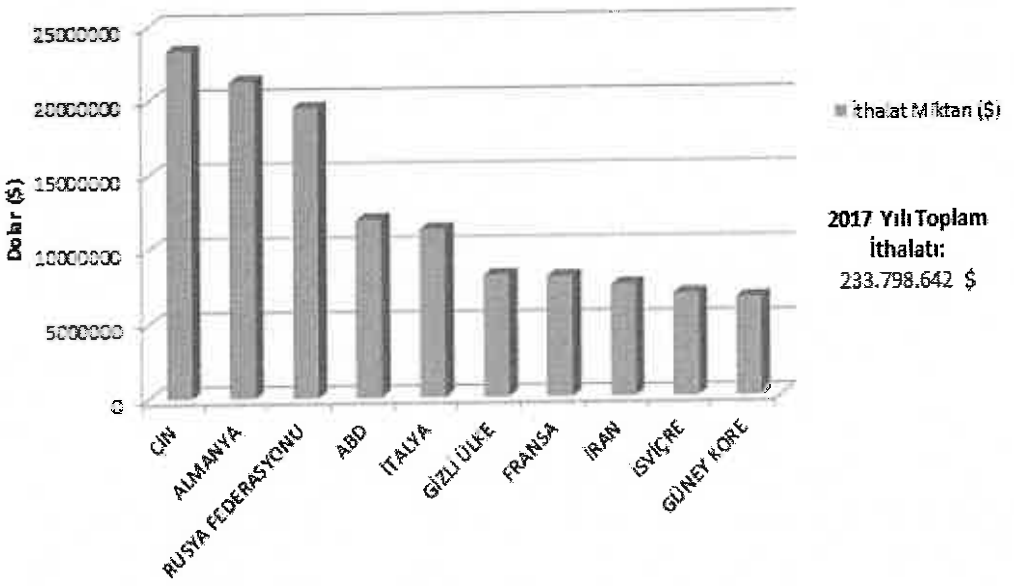
Tablo 47. 2017 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (1000 $)
1	ÇİN	23. 370. 987
2	ALMANYA	21.302. 114
3	RUSYA FEDERASYONU	19. 514. 097
4	ABD	11. 945. 389
5	İTALYA	11. 304. 998
6	GİZLİ ÜLKE	8. 201. 789
7	FRANSA	8. 070. 973
8	İRAN	7. 492. 160
9	İSVİÇRE	6. 899. 990
10	GÜNEY KORE	6. 608. 868
	2017 Yılı Toplam İthalat	233.798.642

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr
(Erişim Tarihi: 19.03.2018)

Tablo 47'ye bakıldığında toplam ithalat miktarının 35 milyar dolar artıp 233,7 milyar dolara yükseldiği görülmektedir. 2017'te toplam ithalatın 124,7 milyar doları tablodaki on ülke ile gerçekleştirilmiştir.

Grafik 26. 2017 Yılı Türkiye İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

Grafik 26 incelendiğinde 2017 toplam ithalat içerisinde 23,3 milyar dolar ile Çin'in lider olduğu görülmektedir. Çin'i 21,3 milyar dolar ile Almanya, 19,5 milyar dolar ile Rusya takip etmektedir.

2.2.2. Başlıca Ürün Grupları İtibariyle Türkiye İthalatı (2005-2017)

Aşağıda 2005-2017 yılları arasında ürün grupları bakımından Türkiye'nin ithalatında en fazla yer edinen ürünler, ürün bazında yıllık değişimin detaylı biçimde incelenebilmesi için yıl bazındaki veriler tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 48. 2005 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı

(Milyon Dolar)

	İthal Edilen Ürün Grubu	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	21. 255. 586
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	16. 400. 315
3	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı-	10. 552. 792
4	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	9. 663. 530
5	Demir ve çelik	9. 457. 831
6	Plastikler ve mamulleri	5. 795. 589
7	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	4. 226. 911
8	Organik kimyasal ürünler	3. 531. 581
9	Eczacılık ürünleri	2. 849. 272
10	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	2.472. 698

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 20.03.2018)

Tablo 48'e bakıldığında 2005 yılında Türkiye'nin ithalatında en fazla paya sahip olan ürün grubu 21,2 milyar dolar ile mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar olmuştur. Genel itibariyle petrol ve doğalgaz ile bunlardan üretilen bazı ürünleri (LPG gibi) içeren bu ürün grubu ithalat giderlerinin başında yer almaktadır. İkinci sırada ise 16,4 milyar dolar ile kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları grubuna dâhil olan ürünler yer almaktadır. 2005 yılında Türkiye'nin ithalatında ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 2,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalatıyla optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı yer almıştır.

Tablo 49. 2006 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı

(Milyon Dolar)

	İthal Edilen Ürün Grubu	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	28. 859. 098
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	18. 998. 763
3	Demir ve çelik	11. 525. 251
4	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	11. 408. 441
5	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	10. 881. 383
6	Plastikler ve mamulleri	6. 918. 411
7	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	4. 405. 612
8	Organik kimyasal ürünler	3. 642. 180
9	Eczacılık ürünleri	3. 035. 614
10	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	2. 722. 905

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 20.03.2018)

Yukarıda verilen Türkiye'nin 2006 yılı ithalatında liste başında bulunan ilk on ürün tablosuna bakıldığında 2005'te olduğu gibi mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar grubundaki ürünlerin en fazla ithalat gideri oluşturduğu görülmektedir. 2005'e göre bu ürün grubunda üçte bir oranında bir artış yaşanmış ve ithalat miktarı 28,8 milyar dolara yükselmiştir. 2006 yılında Türkiye'nin ithalatında ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 2,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalatıyla optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı yer almıştır.

Tablo 50. 2007 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı

(Milyon Dolar)

	İthal Edilen Ürün Grubu	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	33. 883. 135
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	22. 570. 359
3	Demir ve çelik	16. 182. 379
4	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	13. 295. 419
5	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	12. 397. 295
6	Plastikler ve mamulleri	8. 688. 044
7	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	5. 906. 069
8	Organik kimyasal ürünler	3. 995. 871
9	Eczacılık ürünleri	3. 523. 655
10	Bakır ve bakırdan eşya	3. 152. 313

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr
(Erişim Tarihi: 20.03.2018)

Tablo 50'de görüldüğü üzere 2007 yılında Türkiye'nin ithalatında en fazla paya sahip olan ürün grubu 33,8 milyar dolar ile mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar olmuştur. Artan nüfus ve taşıt miktarına bağlı olarak her geçen gün artan petrol ve doğalgaz ihtiyacına karşın rezervlerinin yok denecek kadar az durumda olması Türkiye'nin dış alımında enerji kaynakları grubunu açık ara lider duruma getirmektedir. 2007 yılında Türkiye'nin ithalatında ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 3,1 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalatıyla bakır ve bakırdan eşya yer almıştır.

Tablo 51. 2008 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı

(Milyon Dolar)

	İthal Edilen Ürün Grubu	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	48. 281. 193
2	Demir ve çelik	23. 160.241
3	Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	22. 539. 348
4	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	13. 892. 260
5	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	12. 789. 717
6	Plastikler ve mamulleri	9. 385. 517
7	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	5. 653. 782
8	Organik kimyasal ürünler	4. 421. 328
9	Eczacılık ürünleri	4. 360. 581
10	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	3. 444. 912

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 20.03.2018)

Tablo 51'e bakıldığında 2005'ten beri olduğu gibi mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar grubundaki ürünlerin en fazla ithalat gideri oluşturduğu görülmektedir. 2007'de 33,8 milyar dolar olan ithalat miktarı 2008'de 48,2 milyar dolara yükselmiştir. 2008 yılında yapılan toplam 201,8 milyar dolar ithalatın 48,2 milyar dolarını mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar grubundaki ürünler oluşturmaktadır. 2008 yılında Türkiye'nin ithalatında ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 3,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalatıyla optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı yer almıştır.

Tablo 52. 2009 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı

(Milyon Dolar)

	İthal Edilen Ürün Grubu	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	29. 905. 305
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	17. 131. 962
3	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	12. 243. 100
4	Demir ve çelik	11. 351. 640
5	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	8. 975. 864
6	Plastikler ve mamulleri	6. 944. 490
7	Eczacılık ürünleri	4. 080. 491
8	Organik kimyasal ürünler	3. 341. 722
9	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	2. 833. 287
10	Kâğıt ve karton, kâğıt hamurundan, kâğıttan veya kartondan eşya	2. 214. 106

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 20.03.2018)

Tablo 52'de görüldüğü üzere 2008 yılı ithalat miktarlarına oranla 2009 yılında büyük bir düşüş olduğu görülmektedir. Lider ithalat grubu olan mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar grubundaki ürünlerin miktarı 48,2 milyar dolardan 29,9 milyar dolara gerilediği görülmektedir. Bu gerilemenin temel sebebi 2008 yılında 201,2 milyar dolar olan toplam yıllık ithalat miktarı 2008'de 140,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında Türkiye'nin ithalatında ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 2,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalatıyla kâğıt ve karton, kâğıt hamurundan, kâğıttan veya kartondan eşya yer almıştır.

Tablo 53. 2010 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı

(Milyon Dolar)

	İthal Edilen Ürün Grubu	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	38. 497. 229
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	21. 266. 830
3	Demir ve çelik	16. 120. 796
4	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	14. 641. 851
5	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	13. 419. 356
6	Plastikler ve mamulleri	9. 730. 432
7	Eczacılık ürünleri	4. 410. 051
8	Organik kimyasal ürünler	4. 400. 234
9	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	3. 437. 706
10	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	3. 385. 753

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 20.03.2018)

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere ithalat rakamlarında 2009 yılına göre artış yaşanmıştır. 185 milyar dolarlık toplam ithalat miktarının 38,4 milyar doları mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar grubundaki ürünler için harcanmıştır. 2010 yılı Türkiye ithalatında 2. sırada yer alan ürünü ise 21,2 milyar dolar seviyesindeki ithalat oranıyla kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmaktadır. 2010 yılında Türkiye'nin ithalatında ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 3,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalatıyla pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat yer almıştır.

Tablo 54. 2011 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı

(Milyon Dolar)

	İthal Edilen Ürün Grubu	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	54. 117. 539
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	27. 110. 683
3	Demir ve çelik	20. 424. 235
4	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı-	17. 184. 080
5	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	16. 835. 117
6	Plastikler ve mamulleri	12. 578. 501
7	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	7. 022. 384
8	Organik kimyasal ürünler	5. 504. 435
9	Eczacılık ürünleri	4. 697. 445
10	Bakır ve bakırdan eşya	4. 118. 790

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 20.03.2018)

Tablo 54'de görüldüğü üzere 2011 yılında Türkiye'nin ithalatında en fazla paya sahip olan ürün grubu 54,1 milyar dolar ile mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar olmuştur. 2010 yılına göre bu ürün grubunda yer alan maddeler için ödenen ithalat bedeli 16 milyar dolar artıp 54,1 milyar dolarlık ithalat miktarına ulaşmıştır. İkinci sırada bulunan Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları grubundaki ürünlerin ithalat miktarı 27,1 milyar dolardır. 2011 yılında Türkiye'nin ithalatında ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 4,1 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalatıyla bakır ve bakırdan eşya yer almıştır.

Tablo 55. 2012Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı

(Milyon Dolar)

	İthal Edilen Ürün Grubu	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, minerai mumlar	60. 117. 407
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	26. 315. 986
3	Demir ve çelik	19. 642. 041
4	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	16. 279. 708
5	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	14. 514. 293
6	Plastikler ve mamulleri	12. 505. 398
7	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	8. 529. 039
8	Organik kimyasal ürünler	5. 064. 621
9	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	4. 055. 515
10	Eczacılık ürünleri	3. 995. 652

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr
(Erişim Tarihi: 20.03.2018)

Tablo 55'de görüldüğü üzere 2012 yılındaki toplam 236,5 milyar dolarlık ithalatın 60,1 milyar dolarlık kısmını mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar grubundaki ürünler oluşturmaktadır. 2012 yılı Türkiye ithalatında 2. sırada yer alan ürünü ise 26,3 milyar dolar seviyesindeki ithalat oranıyla kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmaktadır. 2012 yılında Türkiye'nin ithalatında ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 3,9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalatıyla eczacılık ürünleri yer almıştır.

Tablo 56. 2013 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı

(Milyon Dolar)

	İthal Edilen Ürün Grubu	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	55. 917. 155
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	30. 156. 654
3	Demir ve çelik	18. 690. 888
4	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	17. 758. 748
5	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	16. 808. 266
6	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	16. 234. 272
7	Plastikler ve mamulleri	13. 881. 017
8	Organik kimyasal ürünler	5. 314. 064
9	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	4. 558. 523
10	Eczacılık ürünleri	4. 151. 045

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 20.03.2018)

Tablo 56'da görüldüğü üzere en fazla ithalat gideri oluşturan mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar grubundaki ürünlerin miktarı 2013 yılında 2012'ye göre 4 milyar dolar azalarak 56 milyar dolara gerilemiştir. 2012'ye göre ithalat miktarlarındaki en büyük artış kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar grubundaki ürünlerde gerçekleşmiştir. 2012'de 8,5 milyar dolar olan ithalat 2013'te 16,2 milyar dolara yükseldiği görülmektedir. 2013 yılı Türkiye ithalatında 2. sırada yer alan ürünü ise 30,1 milyar dolar seviyesindeki ithalat oranıyla kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmaktadır. 2013 yılında Türkiye'nin ithalatında ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 4,1 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalatıyla eczacılık ürünleri yer almıştır.

Tablo 57. 2014 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı

(Milyon Dolar)

	İthal Edilen Ürün Grubu	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	54. 889. 415
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	28. 104. 042
3	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	17. 948. 538
4	Demir ve çelik	17. 575. 890
5	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	15. 735. 932
6	Plastikler ve mamulleri	14. 150. 792
7	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	8. 120.823
8	Organik kimyasal ürünler	5. 833. 426
9	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	4. 878. 069
10	Eczacılık ürünleri	4. 428. 199

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr
(Erişim Tarihi: 20.03.2018)

Tablo 57'de görüldüğü üzere 2014 yılındaki toplam 242,1 milyar dolarlık ithalatın 54,8 milyar dolarlık kısmını mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar grubundaki ürünler oluşturmaktadır. 2014 ithalat yapılan ülkeler arasında doğalgaz alınan ülkeler arasında bulunan Rusya 25,2 milyar dolar ile ilk sırada yer almaktadır. 2014 yılı Türkiye ithalatında 2. sırada yer alan ürünü ise 28,1 milyar dolar seviyesindeki ithalat oranıyla kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmaktadır. 2014 yılında Türkiye'nin ithalatında ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 4,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalatıyla eczacılık ürünleri yer almıştır.

Tablo 58. 2015 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı

(Milyon Dolar)

	İthal Edilen Ürün Grubu	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	37. 843. 294
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	25. 586. 725
3	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	17. 637. 701
4	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı-	17. 543. 573
5	Demir ve çelik	14. 775. 094
6	Plastikler ve mamulleri	12. 268. 256
7	Organik kimyasal ürünler	4. 715. 525
8	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	4. 621. 140
9	Eczacılık ürünleri	4. 296. 440
10	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	4. 183. 470

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 20.03.2018)

2015 yılı en fazla ithal edilen ürünleri gösteren tabloya bakıldığında ithalat kalemlerine harcana paralarda düşüş göze çarpar. Bu durumun temel sebebi 2014 yılında 242,1 milyar dolar olan toplam ithalatın 2015 yılında 207,2 milyar dolar gerilemesidir. İthal edilen ürün grupları arasında ilk sırada yer alan mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar için 37,8 milyar dolar ödenmiştir. 2015 yılı Türkiye ithalatında 2. sırada yer alan ürünü ise 25,5 milyar dolar seviyesindeki ithalat oranıyla kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmaktadır. 2015 yılında Türkiye'nin ithalatında ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 4,1 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalatıyla kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar yer almıştır.

Tablo 59. 2016 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı

(Milyon Dolar)

	İthal Edilen Ürün Grubu	İthalat Miktarı
1	Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	27 .296 .918
2	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	27 .169 .080
3	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	20 .135 .408
4	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	17 .840 .587
5	Demir ve çelik	12 .575 .460
6	Plastikler ve mamulleri	11. 627. 985
7	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	7 .204 .353
8	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	4 .632 .683
9	Organik kimyasal ürünler	4 .359 .682
10	Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçalar	4 .310 .417

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 20.03.2018)

Tablo 59'a bakıldığında ithal edilen ürünlerin sıralamasında değişiklik olduğu göze çarpar. 2005'ten beri ilk sırada yer alan mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar grubu 130 milyon dolarlık farkla ikinci sıraya düşmüştür. 2016 ithalat verilerinde ilk sırada yer alan ürün grubu kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları olmuştur. 2016 yılı Türkiye ithalatında 3. sırada yer alan ürünü ise 20,1 milyar dolar seviyesindeki ithalat oranıyla elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları oluşturmaktadır. 2016 yılında Türkiye'nin ithalatında ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 4,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalatıyla hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçalar yer almıştır.

Tablo 60. 2017 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Türkiye'nin İthalatı

(Milyon Dolar)

	İthal Edilen Ürün Grubu	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	37 .204 .850
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	27. 164. 647
3	Elektrikli makina ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	21 .152 .482
4	Kıymetli ya da yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	17 .443 .554
5	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	17 .428 .022
6	Demir ve çelik	16 .761 .974
7	Plastikler ve mamulleri	13 .264 .960
8	Organik kimyasal ürünler	5 .387 .711
9	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	4 .999 .054
10	Eczacılık ürünleri	4 .449 .096

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr
(Erişim Tarihi: 20.03.2018)

Yukarıdaki tabloda görüleceği üzere 2017 yılında toplam ithalatın yaklaşık 35 milyar dolar artarak 233,7 milyar dolara yükselmesine bağlı olarak ürün grupları için harcanan meblağlarda artmıştır. Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar grubundaki ürünler 37,2 milyar dolar ile Türkiye ithalatında açık ara birinci sıraya yerleşmiştir. 2017 yılı Türkiye ithalatında 2. sırada yer alan ürünü ise 27,1 milyar dolar seviyesindeki ithalat oranıyla kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmaktadır. 2014 yılında Türkiye'nin ithalatında ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 4,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalatıyla eczacılık ürünleri yer almıştır.

2.3. 2005-2017 Arası Dönemde Türkiye Dış Ticaret Dengesi

Dış ticaret dengesi bir ülkenin dış ticaretinde ihracatı ile ithalatı arasındaki farktır (Eğilmez ve Kumcu, 2002). Bu noktada dış ticaret dengesi ihracat ve ithalat arasında eşitlik olması durumunda gerçekleşmektedir. İhracat ve ithalat arasında eşitliğin olmaması dış ticarette dengesizliği doğuracaktır (Erdoğan, 2007: 25). Türkiye dış ticaret dengesi bazı ara dönemler hariç cumhuriyetin kurulduğu 1923'den günümüze genellikle dış ticaret açığı vermektedir. Bu noktada Türkiye'nin 1923'de dış ticaret dengesinin - 36 082 milyon olarak gerçekleştiği görülmektedir.

1924-1929 yılları arasında Türkiye dış ticareti açık vermeye devam etmiş, ilk defa 1930 yılında Türkiye dış ticaret dengesi 1.840 milyon olarak gerçekleşmiş ve Türkiye dış ticaret fazlası vermiştir. 1931-1937 yılları arasında Türkiye dış ticaret fazlası vermeyi sürdürmüş ve bu anlamda ilgili dönemde en yüksek dış ticaret fazlası 20. 051 milyon dolarlık fazlayla 1936 yılında gerçekleşmiştir.

Türkiye dış ticaret dengesi 1938'de yeniden dış ticaret açığı vermeye başlasa da 1939'dan itibaren Türkiye dış ticaret fazlası vermeye yeniden başlamış ve 1939-1946 yılları arasında dış ticaret fazlası vermeyi sürdürmüştür. Türkiye cumhuriyet tarihi boyunca en yüksek dış ticaret fazlası 95.691 milyon dolar dış ticaret fazlasıyla 1946'da gerçekleşmiştir. Öte yandan 1946 yılı cumhuriyet tarihimizde dış ticaret açısından dış ticaret fazlası verdiğimiz son yıl olmuştur. Öyle ki Türkiye 1947'den itibaren dış ticaret açığı vermeye yeniden başlamış ve bu süreç 2017 yılına kadar dalgalanmalarla devam etmiştir.

Bu anlamda araştırma kapsamındaki 2005-2017 arası dönemde Türkiye dış ticaret dengesi aşağıda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Tablo 61. 2005-2017 Arası Türkiye Dış Ticaret Dengesi

	İHRACAT		İTHALAT		DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değişim	Değer	Değişim	Değer	Değer	
Yıl	Milyon $	%	Milyon $	%	Milyon $	Milyon $	%
2005	73. 476. 408	16,3	116. 774. 151	19,7	-43. 297. 743	190. 250. 559	62,9
2006	85. 534. 676	16,4	139. 576. 174	19,5	-54. 041. 499	225. 110. 850	61,3
2007	107. 271. 750	25,4	170. 062. 715	21,8	-62. 790. 965	277. 334. 464	63,1
2008	132. 027. 196	23,1	201. 963. 574	18,8	-69. 936. 378	333. 990. 770	65,4
2009	102. 142. 613	-22,6	140. 928. 421	-30,2	-38. 785. 809	243. 071. 034	72,5
2010	113. 883. 219	11,5	185. 544. 332	31,7	-71. 661. 113	299. 427. 551	61,4
2011	134. 906. 869	18,5	240. 841. 676	29,8	-105. 934. 807	375. 748. 545	56,0
2012	152. 461. 737	13,0	236. 545. 141	-1,8	- 84. 083. 404	389. 006. 877	64,5
2013	151. 802. 637	-0,4	251. 661. 250	6,4	- 99. 858. 613	403. 463. 887	60,3
2014	157. 610. 158	3,8	242. 177. 117	-3,8	- 84. 566. 959	399. 787. 275	65,1
2015	143. 838. 871	-8,7	207. 234. 359	-14,4	- 63. 395. 487	351. 073. 230	69,4
2016	142. 529. 584	-0,9	198. 618. 235	-4,2	- 56. 088. 651	341. 147. 819	71,8
2017	157. 000. 247	10,2	233. 798.642	17,7	- 76. 798. 395	390.798. 889	67,2

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 22.03.2018)

Tablo 61'e göre Türkiye dış ticaret dengesi 2005-2017 arası dönemde sürekli açık vermiştir. Buna göre;

- Türkiye dış ticaret dengesi 2005 yılında -43,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda Türkiye'nin bir önceki yıla oranla (2004 yılı Türkiye dış ticaret dengesi: -34,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir) dış ticaret açığı 8,9 milyar dolar artmıştır.
- Türkiye dış ticaret dengesi 2006 yılında -54 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda dış ticaret açığı 2005 yılına oranla 10,7 milyar dolar artmıştır. Buna göre dış ticaret açığı ilk defa 2006 yılında bir önceki yıla oranla 10 milyar doların üzerinde artış göstermiştir. Öte yandan dış ticaret açığı ilk defa 2006 yılında 50 milyar doların üzerinde bir rakama ulaşmıştır.
- Türkiye dış ticaret dengesi 2007 yılında -62,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda dış ticaret açığı 2006 yılına oranla 8,7 milyar dolar artmıştır. Buna göre Türkiye'nin dış ticaret açığı ilk defa 2007 yılında 60 milyar doların üzerinde bir rakama ulaşmıştır.

- Türkiye dış ticaret dengesi 2008 yılında -69,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda dış ticaret açığı 2007 yılına oranla 7,1 milyar dolar artmıştır.
- Türkiye dış ticaret dengesi 2009 yılında -38,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda dış ticaret açığı 2008 yılına oranla 31,1 milyar dolar azalmıştır. Buna göre 2005'den itibaren negatif yönde seyreden Türkiye dış ticaret dengesi ilk defa 2009 yılında yaşanan dış ticaret açığındaki azalmayla pozitif yönde gelişme kaydetmiştir. Bu durumun oluşmasında 2008'de ABD'de patlak veren Mortgage Krizinin etkisi büyüktür. Krizin etkisi kısa sürede bütün dünyayı etkilerken, Türkiye dış ticaretine de etki etmiştir. Bu anlamda 2009 yılında Türkiye'de gerek ihracat gerekse ithalatta düşüş yaşanmıştır. Ancak 2009 yılı Türkiye ithalatında yaşanan sert düşüş dış ticaret açığının azalmasını beraberinde getirmiştir. Buna rağmen yaşanan bu iyileşme Türkiye'nin dış ticaret açığını ortadan kaldıramamış; Türkiye dış ticaret dengesi negatif (-) yönde seyrini sürdürmüştür.
- Türkiye dış ticaret dengesi 2010 yılında -71,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda dış ticaret açığı 2009 yılına oranla 32,8 milyar dolar artmıştır. Buna göre 2005-2010 arası Türk dış ticaret dengesinde en fazla dış ticaret açığı 2010 yılında 30 milyar dolar üzerinde gerçekleşen açıkla verilmiştir.
- Türkiye dış ticaret dengesi 2011 yılında -105,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda dış ticaret açığı 2010 yılına oranla 34,2 milyar dolar artmıştır. Buna göre Türkiye'nin dış ticaret açığı ilk defa 100 milyar doların üzerine çıkarken cumhuriyet tarihinin en yüksek dış ticaret açığı da 2011 yılında verilmiştir. 2011-2017 yılları arasında Türkiye dış ticaret dengesi dönemsel artış ve azalış gösterse de 2011'de gerçekleşen 100 milyar dolar üzeri dış ticaret açığı sonraki yıllarda gözlenmeyecektir.
- Türkiye dış ticaret dengesi 2012 yılında -84 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda dış ticaret açığı 2011 yılına oranla 21,8 milyar dolar azalmıştır. Buna göre 2005 yılı sonrası dönemde ilk defa 2009 yılında dış ticaret açığında yaşanan azalma ikinci olarak 2012 yılında yaşanmıştır.

- Türkiye dış ticaret dengesi 2013 yılında -99,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda dış ticaret açığı 2012 yılına oranla 15,7 milyar dolar artmıştır.
- Türkiye dış ticaret dengesi 2014 yılında -84,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda dış ticaret açığı 2013 yılına oranla 15,2 milyar dolar azalmıştır.
- Türkiye dış ticaret dengesi 2015 yılında -63,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda dış ticaret açığı 2014 yılına oranla 21,1 milyar dolar azalmıştır. Buna göre Türkiye dış ticaret dengesi 2015 yılında gerçekleşen rakamla 70 milyar dolar altı dış ticaret açığının altına düşmüş ve 2010 yılı öncesi seviyeye ulaşmıştır.
- Türkiye dış ticaret dengesi 2016 yılında -56 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda ticaret açığı 2015 yılına oranla 7,3 milyar dolar azalmıştır.
- Türkiye dış ticaret dengesi 2017 yılında -76,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda dış ticaret açığı 2016 yılına oranla 20,7 milyar dolar artmıştır. 2011 yılındaki 105 milyar dolar ve 2013 yılındaki 99 milyar dolarlık dış ticaret açığının ardından 2017 yılı sonunda oluşan yıllık açık Cumhuriyet tarihinin üçüncü büyük açığı olmuştur (Ege Bölgesi Sanayi Odası, 2018: 78).

3. PAKİSTAN'IN DIŞ TİCARETİ (2005-2017)

Pakistan'ın başkenti İslamabad olup; Güney Asya ülkeleri içinde yer almaktadır. Doğu'da Hindistan, Güney'de Hint Okyanusu, Güneybatı'da İran, Batı ve Kuzey'de ise Afganistan ile komşudur. Ülkenin güney bölgelerinde yarı tropikal bir iklim görülürken iç kesimlerde ve yüksek kesimlerde karasal iklim görülmektedir. Başlıca şehirlerini Karaçi, Faysalabad, Hiderabad, Gujranvala, Lahor ve Peşaver oluşturmaktadır (Yüzal, 2011: 3). Pakistan veya resmi adıyla Pakistan İslam Cumhuriyeti uzun bir dönem Britanya egemenliğinde kaldıktan sonra 14 Ağustos 1947'de Muhammed Ali Cinnah önderliğinde verdiği mücadele sonucunda bağımsız bir devlet haline gelmiştir. 2017 yılı itibariyle 200 milyona yakın nüfusuyla toplam dünya nüfusunun % 2.77'sini teşkil etmekle birlikte dünyanın en kalabalık 5. ülkesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hızla büyüyen bir ekonomiye sahip olan Pakistan'da nüfusun yaklaşık %50'ye yakını tarımla, %18'lik kısmı imalat sektörüyle ve %17'lik kısmı da ticaretle uğraşmaktadır. Buradan hareketle bakıldığında Pakistan'ın ekonomisinde tarımın oranı büyüktür. Bu anlamda Pakistan'da Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın (GSYH) yaklaşık %20'lik kısmını tarım meydana getirmektedir. Pakistan'da pamuk, buğday, şeker kamışı ve mısır başta olmak üzere yoğun tarımsal üretim gerçekleştirilmektedir (Gaziantep Sanayi Odası, 2013:1). "Gümrük duvarlarının indirilmesi ile tekstil sektörü rekabete açılmış ve daha verimli çalışmaya başlamıştır. Bunun yanında tekstil sektörünün haksız rekabetten korunması için de anti-damping gibi gerekli önlemler alınmıştır" (Erişim: https://www.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulkedetay/Pakistan/).

Pakistan dış ticaret hacmini her geçen gün artırmaktadır. Bu durumun oluşmasında özel sektöründe geniş katılımı ve katkısı ile geliştirdiği dış ticaret politikası büyük katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte ihracata dayalı bir büyümeyi model almış olmasına ve de günümüze kadar farklı teşvik, fiyat ve döviz kuru politikaları uygulamasına karşın, ülkede gerçekleşen ihracat oranları ödemeler dengesine rahat nefes aldıracak ve ülkenin kalkınmasının adına başrol üstlenecek seviyeye yükseltilememiştir (Öztürk, 2007: 4).

Uzun yıllar boyunca iç siyasi ihtilaflarla uğraşan Pakistan'da yabancı yatırımların istenilen seviyeye ulaşamadığı ve sanayi ürünleri ihracatının da istenilen oranda

artırılamadığı görülmektedir. Bu anlamda Kasım 2008'de bütçede oluşan açığa, yüksek enflasyon oranlarına ve az seviyede gerçekleşen döviz rezervlerine bağlı olarak hükümet IMF ile bir Standby Anlaşması yapmıştır. Pakistan hükümetinin ekonomik istikrarı yakalama çabaları uluslararası piyasalardaki kriz ortamı ve bazı iç faktörler nedeniyle zorlukla yürümektedir. Bunun yanında IMF ile yapılan anlaşma neticesinde Pakistan Hükümetinin ve Pakistan Merkez Bankasının ekonomi politikalarındaki tek karar merci olma durumu ortadan kalkmıştır (Erişim: https://www.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Pakistan/).

Vergilerin toplanmasında istenilen orana ulaşılamaması ve harcamaların fazla olması nedeniyle 2008'de cari açık hükümetin hedef olarak belirlediği GSYH'nin % 4'ü oranını geçmiştir. Bu etkenlere bağlı olarak Pakistan'ın milli parası olan Rupi süregelen istikrarsızlıklara bağlı olarak büyük ölçüde değer yitimine uğramıştır (Yüzal, 2011: 4-5). "Pakistan Hükümeti ticaret rejimini serbestleştirdiğinden beri tarifeleri düşürmüş, ithalat ve ihracat işlemlerini kolaylaştırmıştır. Pakistan artan ithalatına karşı ihracattan gelir elde etmeyi beklerken, tekstil ticaretinde kota sınırlamalarının kalkması ihracata yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır" (Erişim: https://www.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Pakistan/).

Tablo 62. 2005-2017 Yılları Arası Dönem Pakistan Dış Ticaret Göstergeleri

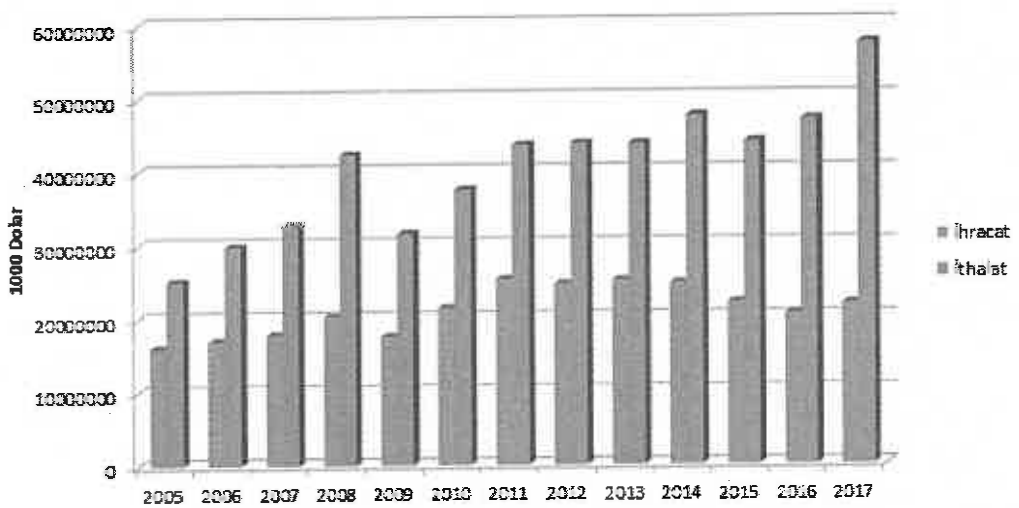
	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı
	Değer	Değer	Değer	Değer	
YIL	Milyon $	Milyon $	Milyon $	Milyon $	%
2005	16.050.201	25.096.575	-9.046.374	41.146.776	63.9
2006	16.932.873	29.825.754	-12.892.881	46.758.627	56.7
2007	17.838.407	32.593.936	-14.755.529	50.432.343	54.7
2008	20.279.046	42.326.567	-22.047.521	62.605.613	47.9
2009	17.554.698	31.583.718	-14.029.020	49.138.416	55,5
2010	21.413.103	37.537.025	-16.123.922	58.950.128	57.0
2011	25.343.769	43.578.259	-18.234.490	68.922.028	58.1
2012	24.613.676	43.813.262	-19.199.586	68.426.938	56.1
2013	25.120.883	43.775.183	-18.656.300	68.896.066	57.3
2014	24.722.182	47.544.889	-22.822.707	72.267.071	51.9
2015	22.089.018	43.989.645	-21.900.627	66.078.663	50.2
2016	20.533.793	46.998.269	-26.464.476	67.552.062	43.6
2017	21.877.787	57.440.013	-35.562.226	79.317.800	38.0

Kaynak: Trade Map (2018)

Pakistan dış ticareti 2000'li yıllardan sonra dünya ticaretinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak artış göstermeye başlamıştır. Bu anlamda 2000 sonrası dönemde Pakistan'ın hem ihracatı hem de ithalatı büyük bir ivme kazanmıştır. 2001 yılında 9,1 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen Pakistan ihracatı 2005 yılında 16 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Benzer şekilde 2001'de 9,7 milyar dolar olarak gerçekleşen ithalatı 2005 yılında 25 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte dış ticaret dengesi açısından sürekli olarak açık veren ülkelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Pakistan'da gümrük vergileri ürünlerin değeri üzerinden alınmaktadır. Maksimum vergi oranları 1994 yılı Haziran ayında %92'den %70'e, 1995 yılı Haziran ayında %70'den %65'e ve 2002 yılında da %25'e indirilmiştir. Gümrük vergileri dışında satış vergisi (%15) ithal edilen ya da ülkede üretilen çeşitli ürünlerden alınmaktadır. Gümrük vergileri ve diğer vergiler ülkenin milli parası olan Rupi üzerinden ödenebilmektedir(Erişim:https://www.ticaret.gov.tr/portal/faces/home/dislliskiler/ulkeler/ulke-detay/Pakistan/).

Grafik 27. 2005-2017 Yılları Arası Pakistan'ın İhracat ve İthalat Değerleri

Pakistan'da ihracata konu olan ürünler içinde pamuk, deri, pirinç buğday ve tekstil malzemeleri yer almaktadır. Başlıca ihracat yaptığı ülkeler arasında ABD, Afganistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), İngiltere, Almanya ve Çin yer almaktadır. Pakistan'ın ithalatındaysa ön plana çıkan ürünleri, petrol ürünleri,

makineler, telekomünikasyon aletleri, dayanıklı tüketim maddeleri ve gıda ürünleri oluşturmaktadır. Pakistan'ın ithalatında ön plana çıkan ülkeleri ise BAE, Suudi Arabistan, Kuveyt, Malezya, ABD ve Çin oluşturmaktadır (http://islamabad.be.mfa.gov.tr Erişim Tarihi: 5 Nisan 2018).

Araştırmaya konu olan 2005-2017 yılları arası Pakistan dış ticareti incelendiğinde dış ticaret hacminin dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Tablo 62 İncelendiğinde;

- 2005 yılında Pakistan'da ihracatın ithalatı karşılama oranı %63,9 seviyesinde gerçekleşirken; 2005 yılı Pakistan'ın dış ticaret hacmi 41,1 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2005 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 2004 yılına (2014 yılı ihracatın ithalatı karşılama oranı: %81,6) göre %17,7 oranında düşüş sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2005 yılında bir önceki yıla oranla 13,1 milyar $ seviyesinde bir artış görülmüştür. Bu anlamda 2004 yılında 28 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen Pakistan dış ticaret hacmi 2005 yılında 41,1 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.
- 2006 yılında Pakistan'da ihracatın ithalatı karşılama oranı %56,7 seviyesinde gerçekleşirken; 2006 yılı Pakistan'ın dış ticaret hacmi 46,7 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2006 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 2005 yılına oranla %7,2 oranında düşüş sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2006 yılında bir önceki yıla oranla 5,6 milyar $ seviyesinde bir artış görülmüştür. Buna göre 2005 yılında 41,1 milyar dolar olarak gerçekleşen Pakistan dış ticaret hacmi 2006 yılında 46,7 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.
- 2007 yılında Pakistan'da ihracatın ithalatı karşılama oranı %54,7 seviyesinde gerçekleşirken; 2007 yılı Pakistan'ın dış ticaret hacmi 50,4 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2007 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 2006 yılına oranla %2 oranında düşüş sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2007 yılında bir önceki yıla oranla 3,6 milyar $ seviyesinde bir artış görülmüş ve ilk defa 50 milyar dolar üzerinde bir dış ticaret hacmine ulaşılmıştır. Buna göre 2006 yılında 46,7 milyar dolar olarak

gerçekleşen Pakistan dış ticaret hacmi 2007 yılında 50,4 milyar dolar seviyesine yükselmiştir.

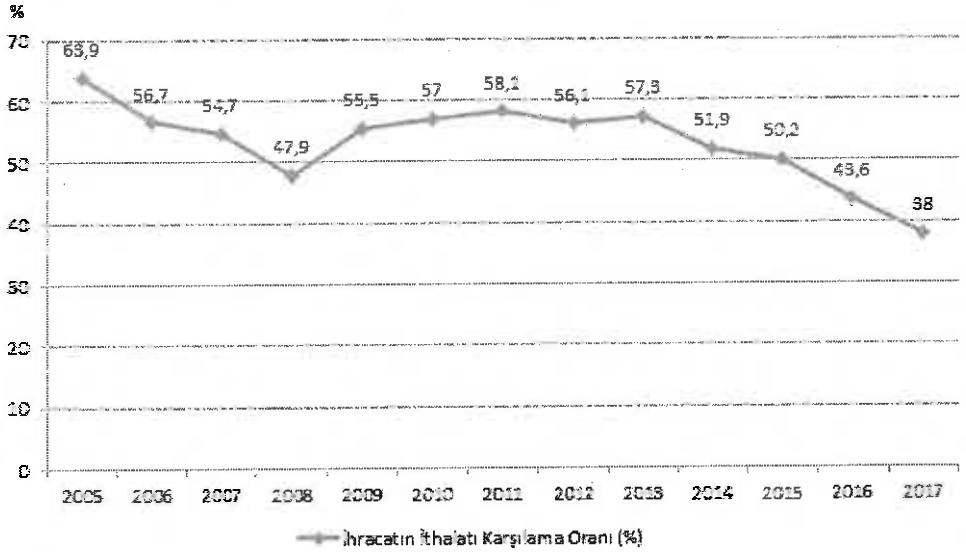
- 2008 yılında Pakistan'da ihracatın ithalatı karşılama oranı %47,9 seviyesinde gerçekleşirken; 2008 yılı Pakistan'ın dış ticaret hacmi 62,6 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2008 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 200 yılına oranla %6,8 oranında düşüş sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2008 yılında bir önceki yıla oranla 12,1 milyar $ seviyesinde bir artış görülmüştür. Buna göre 2007 yılında 50,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen Pakistan dış ticaret hacmi 2008 yılında 62,6 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.
- 2009 yılında Pakistan'da ihracatın ithalatı karşılama oranı %55,5 seviyesinde gerçekleşirken; 2009 yılı Pakistan'ın dış ticaret hacmi 49,1 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2009 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 200 yılına oranla %7,6 oranında artış sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2009 yılında bir önceki yıla oranla 13,4 milyar $ seviyesinde bir düşüş görülmüştür. Buna göre 2008 yılında 62,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen Pakistan dış ticaret hacmi 2009 yılında 49,1 milyar dolar seviyesine düşmüştür. 2009 yılında yaşanan bu sert düşüşte şüphesiz 2008'de ABD'de patlak verip kısa sürede bütün dünyayı etkisi altına alan küresel krizin payı büyüktür.
- 2010 yılında Pakistan'da ihracatın ithalatı karşılama oranı %57 seviyesinde gerçekleşirken; 2010 yılı Pakistan'ın dış ticaret hacmi 58,9 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2010 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 2009 yılına oranla %1,5 oranında artış sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2010 yılında bir önceki yıla oranla 9,8 milyar $ seviyesinde bir artış görülmüştür. Buna göre 2009 yılında 49,1 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen Pakistan dış ticaret hacmi 2010 yılında 58,9 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Buna göre 2008'de patlak veren küresel krize bağlı olarak 2009'da sert bir düşüş yaşayan Pakistan dış ticaret hacminin 2010 itibariyle düzelmeye başladığı ve pozitif yönde gelişme kaydettiği söylenebilir.

- 2011 yılında Pakistan'da ihracatın ithalatı karşılama oranı %58,1 seviyesinde gerçekleşirken; 2011 yılı Pakistan'ın dış ticaret hacmi %68,9 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2011 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 2010 yılına oranla %1,1 oranında artış sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2011 yılında 2010 yılına oranla 9,9 milyar $ seviyesinde bir artış görülmüştür. Buna göre 2010 yılında 58,9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen Pakistan dış ticaret hacmi 2011 yılında 68,9 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Buradan hareketle ilk defa 2008 yılında ulaşılan 60 milyar dolar seviyesindeki dış ticaret hacmi yeniden 60 milyar doların üzerine çıkmıştır.
- 2012 yılında Pakistan'da ihracatın ithalatı karşılama oranı %56,1 seviyesinde gerçekleşirken; 2012 yılı Pakistan'ın dış ticaret hacmi 68,4 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2012 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 2011 yılına oranla %2 oranında düşüş sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2012 yılında bir önceki yıla oranla 495 milyon $ seviyesinde bir düşüş görülmüştür. Buna göre 2011 yılında 68,9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen Pakistan dış ticaret hacmi 2012 yılında 68,4 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.
- 2013 yılında Pakistan'da ihracatın ithalatı karşılama oranı %57,3 seviyesinde gerçekleşirken; 2013 yılı Pakistan'ın dış ticaret hacmi 68,8 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2013 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 2012 yılına oranla %1,2 oranında artış sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2013 yılında bir önceki yıla oranla 459,1 milyon $ seviyesinde bir artış görülmüştür. Buna göre 2012 yılında 68,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen Pakistan dış ticaret hacmi 2013 yılında 68,8 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır.
- 2014 yılında Pakistan'da ihracatın ithalatı karşılama oranı %51,9 seviyesinde gerçekleşirken; 2014 yılı Pakistan'ın dış ticaret hacmi 72,2 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2014 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 2013 yılına oranla %5,4 oranında düşüş sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2014 yılında bir önceki yıla oranla 3,3 milyar $ seviyesinde bir artış görülmüştür. Buna göre 2013 yılında 68,8 milyar dolar

seviyesinde gerçekleşen Pakistan dış ticaret hacmi 2014 yılında 72,2 milyar dolar seviyesine ulaşmış ve ilk defa 70 milyar dolar seviyesi üzerine çıkmıştır.

- 2015 yılında Pakistan'da ihracatın ithalatı karşılama oranı &50,2 seviyesinde gerçekleşirken; 2015 yılı Pakistan'ın dış ticaret hacmi 66 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2015 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 2014 yılına oranla %1,7 oranında düşüş sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2015 yılında bir önceki yıla oranla 6,1 milyar $ seviyesinde bir düşüş görülmüştür. Buna göre 2014 yılında 72,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen Pakistan dış ticaret hacmi 2015 yılında 66 milyar dolar seviyesine gerilemiştir.
- 2016 yılında Pakistan'da ihracatın ithalatı karşılama oranı %43,6 seviyesinde gerçekleşirken; 2016 yılı Pakistan'ın dış ticaret hacmi 67,5 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2016 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 2015 yılına oranla %6,6 oranında düşüş sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2016 yılında bir önceki yıla oranla 1,4 milyar $ seviyesinde bir artış görülmüştür. Buna göre 2015 yılında 66 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen Pakistan dış ticaret hacmi 2016 yılında 67,5 milyar dolar düzeyine çıkmıştır.
- 2017 yılında Pakistan'da ihracatın ithalatı karşılama oranı %38,0 seviyesinde gerçekleşirken; 2017 yılı Pakistan'ın dış ticaret hacmi 79,3 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2017 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı 2016 yılına oranla %5,6 oranında düşüş sergilemiştir. Dış ticaret hacmi kapsamında da 2017 yılında bir önceki yıla oranla 11,7 milyar $ seviyesinde bir artış görülmüştür. Buna göre 2016 yılında 67,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen Pakistan dış ticaret hacmi 2017 yılında 79,3 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Buradan hareketle bakıldığına ilk defa 2014 yılında ulaşılan 70 milyar dolar üzeri dış ticaret hacmine yeniden ulaşılmış ve Pakistan tarihinin en yüksek dış ticaret hacmine 2017 yılında ulaşmıştır.

Grafik 28. 2005-2017 Arasında Pakistan'da İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

3.1. Pakistan'ın İhracatı 2005-2017

Pakistan ihracatında, ihracata yönelik kalemlerin ve pazar sayısının azlığı ilk etapta göze çarpmaktadır. Bu durum Pakistan ihracatının önündeki tehditlerin başında karşımıza çıkmaktadır. Pakistan'ın ihracatında toplamda %60'dan fazla bir kısmı tekstil ürünleri oluşturmaktadır.

Pakistan'ın ihraç kalemleri ve ihraç pazarlarının sayısının düşük olması ihracatın önündeki en büyük risk olarak durmaktadır. Pakistan ihracatının yaklaşık yarısı 6- 7 ülkeye gerçekleştirilmektedir. Pakistan "İhracat Stratejisinin" temel ögelerini:

- İş yapmanın maliyetinin azaltılması,
- Pazara girişinin hızlandırılması,
- Teknoloji ve emeğin niteliğinin artırılması,
- Sosyal, çevresel ve güvenlik esaslarına göre hareket etmek,
- İhracata yönelik yabancı yatırımları teşvik etmek,
- Bölgelere özel stratejiler geliştirmek,
- Ülke ve iş imajı geliştirmek,
- İhracatçıların kapasite geliştirmelerine yardım etmek,
- İhracatçıları teşvik etmek,
- Katma değer üretmek oluşturmaktadır (Erişim: https://www.ticaret.gov.tr).

Tablo 63. 2005-2017 Arası Pakistan İhracatı

(Milyon Dolar)

	İHRACAT	DIŞ TİCARET HACMİ
	Değer	Değer
YIL	Milyon $	Milyon $
2005	16.050.201	41.146.776
2006	16.932.873	46.758.627
2007	17.838.407	50.432.343
2008	20.279.046	62.605.613
2009	17.554.698	49.138.416
2010	21.413.103	58.950.128
2011	25.343.769	68.922.028
2012	24.613.676	68.426.938
2013	25.120.883	68.896.066
2014	24.722.182	72.267.071
2015	22.089.018	66.078.663
2016	20.533.793	67.552.062
2017	21.877.787	79.317.800

Kaynak: Trade Map (2018)

Günümüzde dünyadaki her ülke gibi Pakistan'da ihracatını artırarak ülkedeki refah seviyesini yükseltmek gayretindedir. Ülkede ihracatı teşvik için gümrük vergileri, satış vergisi ve gelir vergisinde indirimler uygulanmakta ve ihracatın finansmanı için destek verilmektedir(Erişim: https://www.ticaret.gov.tr). Bununla birlikte ülkede bir takım ürünlerin ihracı, ülke üretiminin azlığına bağlı olarak kısıtlanmıştır. Bu anlamda Pakistan'da hükümet böylesi mallara yönelik bir takım yasaklar ile lisans şartları uygulamaktadır. Pakistan'da ihracına yasaklama konulan veya kısıtlama getirilen mallar arasında;

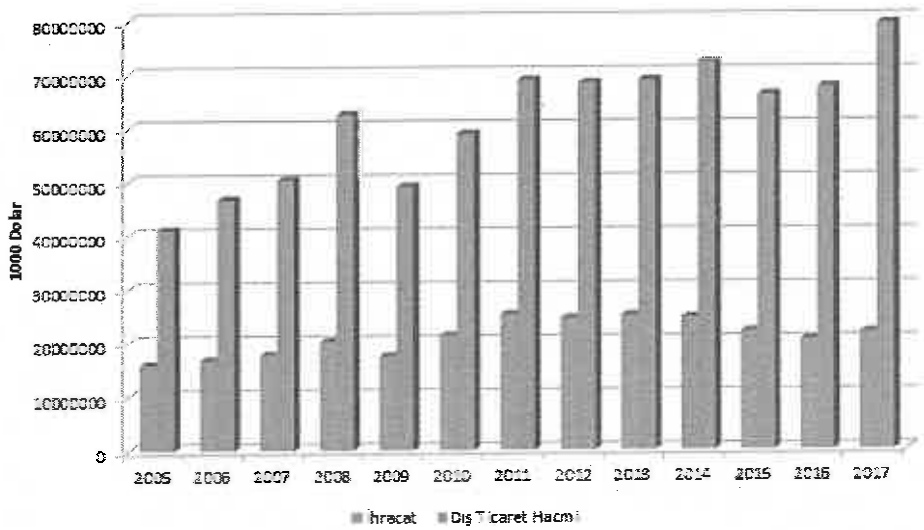
- Yenilebilir Yağ
- Silah
- Kereste
- Post-Deri
- Maden
- Süt ve Ürünleri
- Antikalar yer almaktadır. İhracatı yasaklanan mallara-ürünlere yönelik sıkı tedbirler uygulamakta ve yasaklı olarak belirlenen ürün-mallara yönelik yapılan bagaj kontrolleriyle bunların yurt dışına çıkarılmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Öte yandan ülkede petrol ürünleri, kok kömürü, soda ve kaya tuzu

vb. gibi bazı ürünlerin ihracatında sadece kamu kurumları yetkili kılınmıştır (Yüzal, 2011: 14). Tablo 63'e göre;

- 2005 yılında Pakistan'da 16 milyar dolar seviyesinde ihracat gerçekleşmiştir. Buna göre 2004 yılında gerçekleşen toplam 12,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracata oranla Pakistan ihracatı 3,4 milyar dolarlık bir artış sergilemiştir.
- 2006 yılında Pakistan'da 16,9 milyar dolar seviyesinde ihracat gerçekleşmiştir. Buna göre 2005 yılında gerçekleşen toplam 16 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracata oranla Pakistan ihracatı 882,6 milyon dolarlık bir artış sergilemiştir.
- 2007 yılında Pakistan'da 17,8 milyar dolar seviyesinde ihracat gerçekleşmiştir. Buna göre 2006 yılında gerçekleşen toplam 16,9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracata oranla Pakistan ihracatı 905,5 milyon dolarlık bir artış sergilemiştir.
- 2008 yılında Pakistan'da 20,2 milyar dolar seviyesinde ihracat gerçekleşmiştir. Buna göre 2006 yılında gerçekleşen toplam 17,8 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracata oranla Pakistan ihracatı 2,4 milyar dolarlık bir artış sergilemiştir. Buradan hareketle Pakistan'da 2008 yılında ulaşılan toplam ihracat rakamı ilk defa 20 milyar dolar üzerinde seyretmiştir.
- 2009 yılında Pakistan'da 17,5 milyar dolar seviyesinde ihracat gerçekleşmiştir. Buna göre 2008 yılında gerçekleşen toplam 20,2 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracata oranla Pakistan ihracatı 2,7 milyar dolarlık bir düşüş yaşanmıştır. Bir önceki yıla oranla ihracatın yaklaşık 3 milyar dolar seviyesinde düşmesinde 2008 yılında ABD'de patlak verip kısa sürede etkisini bütün dünyada hissettiren küresel krizin etkisi görülmektedir.
- 2010 yılında Pakistan'da 21,4 milyar dolar seviyesinde ihracat gerçekleşmiştir. Buna göre 2009 yılında gerçekleşen toplam 17,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracata oranla Pakistan ihracatı 3,8 milyar dolarlık bir artış sergilemiştir. Buradan hareketle Pakistan'ın 2008 yılında patlak veren küresel krizin etkisinden kurtularak toparlanmaya başladığı söylenebilir.

- 2011 yılında Pakistan'da 25,3 milyar dolar seviyesinde ihracat gerçekleşmiştir. Buna göre 2010 yılında gerçekleşen toplam 21,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracata oranla Pakistan ihracatı 3,9 milyar dolarlık bir artış sergilemiştir.
- 2012 yılında Pakistan'da 24,6 milyar dolar seviyesinde ihracat gerçekleşmiştir. Buna göre 2011 yılında gerçekleşen toplam 25,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracata oranla Pakistan ihracatı 730,0 milyon dolarlık bir düşüş sergilemiştir.
- 2013 yılında Pakistan'da 25,1 milyar dolar seviyesinde ihracat gerçekleşmiştir. Buna göre 2012 yılında gerçekleşen toplam 24,6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracata oranla Pakistan ihracatı 507,2 milyon dolarlık bir artış sergilemiştir.
- 2014 yılında Pakistan'da 24,7 milyar dolar seviyesinde ihracat gerçekleşmiştir. Buna göre 2013 yılında gerçekleşen toplam 25,1 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracata oranla Pakistan ihracatı 398,7 milyon dolarlık bir düşüş sergilemiştir.
- 2015 yılında Pakistan'da 22 milyar dolar seviyesinde ihracat gerçekleşmiştir. Buna göre 2014 yılında gerçekleşen toplam 24,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracata oranla Pakistan ihracatı 2,6 milyar dolarlık bir düşüş sergilemiştir.
- 2016 yılında Pakistan'da 20,5 milyar dolar seviyesinde ihracat gerçekleşmiştir. Buna göre 2015 yılında gerçekleşen toplam 22,0 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracata oranla Pakistan ihracatı 1,5 milyar dolarlık bir düşüş sergilemiştir.
- 2017 yılında Pakistan'da 21,8 milyar dolar seviyesinde ihracat gerçekleşmiştir. Buna göre 2016 yılında gerçekleşen toplam 20,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ihracata oranla Pakistan ihracatı 1,3 milyar dolarlık bir artış sergileyerek 2013'den itibaren devam eden ihracattaki düşüşü pozitif yönde yükselişe geçirmiştir.

Grafik 29. 2005-2017 Yılları Arasında Pakistan'ın İhracat ve Dış Ticaret Hacmi Değerleri

3.1.1. Başlıca Ülkeler İtibarı ile Pakistan İhracatı: 2005-2017

2005-2017 yılları arası dönemde Pakistan'ın ihracatında ilk 10 sırada yer alan ülkeleri içeren bilgiler aşağıda ayrıntılı şekilde ve yıllık olarak incelenmiştir.

Tablo 64. 2005 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İhracat Miktarı (Milyon $)
1	ABD	3.979.485
2	BAE	1.256.776
3	AFGANİSTAN	1.064.748
4	İNGİLTERE	907.496
5	ALMANYA	724.412
6	İTALYA	582.502
7	ÇİN	435.682
8	İSPANYA	386.098
9	HOLLANDA	378.297
10	FRANSA	363.253
	2005 Yılı Toplam İhracat	**16.050.201**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 64'e göre 2005 yılı Pakistan ihracatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ihracat yapılan ülkeyi 3,9 milyar dolarlık ihracat rakamıyla ABD'nin oluşturduğu görülmektedir. 2005 yılı Pakistan ihracatında ihracat miktarı 1 milyar doların üzerinde gerçekleşen diğer ülkeleri BAE ve Afganistan oluşturmaktadır. 2005 yılı Pakistan ihracatında en fazla yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 363,2 milyon dolarlık ihracat rakamıyla Fransa teşkil etmektedir.

Tablo 65. 2006 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İhracat Miktarı (Milyon $)
1	ABD	4.343.424
2	BAE	1.241.818
3	AFGANİSTAN	991.503
4	İNGİLTERE	935.871
5	ALMANYA	697.539
6	İTALYA	621.631
7	ÇİN	506.642
8	İSPANYA	476.320
9	HOLLANDA	433.856
10	FRANSA	348.968
	2006 Yılı Toplam İhracat	**16.932.873**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 65'e göre 2006 yılı Pakistan ihracatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ihracat yapılan ülkeyi 4,3 milyar dolarlık ihracat rakamıyla ABD'nin oluşturduğu görülmektedir. 2006 yılı Pakistan ihracatında ihracat miktarı 1 milyar doların üzerinde gerçekleşen bir diğer ülke BAE olup toplam ihracat 1,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılı Pakistan ihracatında en fazla yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 348,9 milyon dolarlık ihracat rakamıyla Fransa teşkil etmektedir.

Tablo 66. 2007 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	Ülke	İhracat Miktarı (Milyon $)
1	ABD	3.853.467
2	BAE	2.114.709
3	İNGİLTERE	967.379
4	AFGANİSTAN	837.678
5	ALMANYA	725.954
6	İTALYA	682.608
7	ÇİN	613.759
8	İSPANYA	486.602
9	HOLLANDA	452.951
10	TÜRKİYE	446.266
	2007 Yılı Toplam İhracat	**17.838.407**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 66'ya göre 2007 yılı Pakistan ihracatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ihracat yapılan ülkeyi 3,8 milyar dolarlık ihracat rakamıyla ABD'nin oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte Pakistan'ın ABD'ye ihracatı bir önceki yıla oranla 489,9 milyon dolar azalmıştır.2007 yılı Pakistan ihracatında ihracat miktarı 1 milyar doların üzerinde gerçekleşen bir diğer ülke BAE olup toplam ihracat ilk defa 2 milyar dolar seviyesi üzerine çıkarak 2,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılı Pakistan ihracatında en fazla yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 446,2 milyon dolarlık ihracat rakamıyla Türkiye teşkil etmektedir. Bununla birlikte Pakistan'ın ihracatında yer alan ilk 10 ülke sıralamasında Türkiye ilk defa 2007 yılında yer almıştır.

Tablo 67. 2008 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İhracat Miktarı (Milyon $)
1	ABD	3.653.923
2	BAE	2.009.811
3	AFGANİSTAN	1.447.620
4	İNGİLTERE	1.000.423
5	ALMANYA	879.997
6	ÇİN	726.711
7	İTALYA	702.325
8	HOLLANDA	560.132
9	İSPANYA	491.046
10	TÜRKİYE	470.878
	2008 Yılı Toplam İhracat	**20.279.046**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 67'ye göre 2008 yılı Pakistan ihracatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ihracat yapılan ülkeyi 3,6 milyar dolarlık ihracat rakamıyla ABD'nin oluşturduğu görülmektedir. 2008 yılı Pakistan ihracatında, ihracat miktarı 2 milyar doların üzerinde gerçekleşen bir diğer ülke BAE olup toplam ihracat 2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte 2008 yılında Afganistan ve İngiltere ile olan ihracatta 1 milyar doların üzerinde seyretmiştir. 2008 yılı Pakistan ihracatında en fazla yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 470,8 milyon dolarlık ihracat rakamıyla Türkiye teşkil etmektedir.

Tablo 68. 2009 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İhracat Miktarı (Milyon $)
1	ABD	3.220.948
2	BAE	1.538.588
3	AFGANİSTAN	1.373.863
4	ÇİN	997.854
5	İNGİLTERE	942.610
6	ALMANYA	719.250
7	İTALYA	555.437
8	S. ARABİSTAN	425.722
9	TÜRKİYE	407.121
10	İSPANYA	406.645
	2009 Yılı Toplam İhracat	**17.554.698**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 68'e göre 2009 yılı Pakistan ihracatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ihracat yapılan ülkeyi 3,2 milyar dolarlık ihracat rakamıyla ABD'nin oluşturduğu görülmektedir. 2009 yılı Pakistan ihracatında, ihracat miktarı 1 milyar doların üzerinde gerçekleşen diğer ülkeleri BAE ve Afganistan oluşturmaktadır. 2009 yılı Pakistan ihracatında göze çarpan önemli değişikliklerden birini Pakistan'ın Çin'e ihracatındaki artış oluşturmaktadır. Buna göre 2009 yılında Pakistan'ın Çin'e toplam ihracatı 997,8 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiş ve Çin ilk defa Pakistan ihracatında yer alan ilk 5 ülkeden biri olmuştur. 2009 yılı Pakistan ihracatında en fazla yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 406,6 milyon dolarlık ihracat rakamıyla İspanya teşkil etmektedir.

Tablo 69. 2010 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İhracat Miktarı (Milyon $)
1	ABD	3.674.481
2	BAE	1.834.906
3	AFGANİSTAN	1.684.666
4	ÇİN	1.435.944
5	İNGİLTERE	1.113.869
6	ALMANYA	981.216
7	İTALYA	642.244
8	TÜRKİYE	644.119
9	BANGLADEŞ	636.809
10	BELÇİKA	518.872
	2010 Yılı Toplam İhracat	**21.413.103**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 69'a göre 2010 yılı Pakistan ihracatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ihracat yapılan ülkeyi 3,6 milyar dolarlık ihracat rakamıyla ABD'nin oluşturduğu görülmektedir. 2010 yılı Pakistan ihracatında, ihracat miktarı 1 milyar doların üzerinde gerçekleşen diğer ülkeleri BAE, Afganistan, Çin ve İngiltere oluşturmaktadır. 2010 yılı Pakistan ihracatında göze çarpan önemli değişikliklerden birini Pakistan'ın Çin'e ihracatındaki artış oluşturmaktadır. Buna göre 2010 yılında Pakistan'ın Çin'e toplam ihracatı 1,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiş ve Çin ilk defa Pakistan ihracatında 1 milyar doların üzerinde bir ihracat rakamına ulaşmıştır. 2010 yılı Pakistan ihracatında en fazla yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 518,8 milyon dolarlık ihracat rakamıyla Belçika teşkil etmektedir. Bu anlamda Belçika ve 636,8 milyon dolarlık ihracat oranıyla 9. sırada yer alan Bangladeş ilk defa Pakistan ihracatında ilk 10 ülke arasında yer bulmuştur.

Tablo 70. 2011 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İhracat Miktarı (Milyon $)
1	ABD	3.839.158
2	AFGANİSTAN	2.660.295
3	BAE	1.920.961
4	ÇİN	1.678.959
5	ALMANYA	1.312.204
6	İNGİLTERE	1.258.789
7	BANGLADEŞ	947.228
8	İTALYA	777.468
9	TÜRKİYE	755.914
10	BELÇİKA	657.628
	2011 Yılı Toplam İhracat	**25.343.769**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 70'e göre 2011 yılı Pakistan ihracatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ihracat yapılan ülkeyi 3,8 milyar dolarlık ihracat rakamıyla ABD'nin oluşturduğu görülmektedir. 2011 yılı Pakistan ihracatında, ihracat miktarı 1 milyar doların üzerinde gerçekleşen diğer ülkeleri sırasıyla Afganistan, BAE, Çin ve Almanya oluşturmaktadır. Bu anlamda Pakistan'ın Almanya'ya olan ihracatı ilk defa 2011 yılında 1 milyar doların üzerinde seyretmiştir. 2011 yılı Pakistan ihracatında göze çarpan önemli değişikliklerden biri de Pakistan'ın ihracatında yer alan ilk 10 ülkenin 6'sında ihracatının 1 milyar doların üzerinde seyretmesi olmuştur. 2011 yılı Pakistan ihracatında en fazla yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 657,6 milyon dolarlık ihracat rakamıyla Belçika teşkil etmektedir. Öte yandan 2011 yılı Pakistan ihracatında 2000-2017 arası dönemde en yüksek ihracatın gerçekleştirildiği yıl olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 71. 2012 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İhracat Miktarı (Milyon $)
1	ABD	3.668.507
2	BAE	2.872.869
3	ÇİN	2.619.944
4	AFGANİSTAN	2.099.282
5	İNGİLTERE	1.247.437
6	ALMANYA	988.518
7	BANGLADEŞ	696.009
8	İTALYA	521.398
9	BELÇİKA	494.860
10	S. ARABİSTAN	455.632
	2012 Yılı Toplam İhracat	**24.613.676**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 71'e göre 2012 yılı Pakistan ihracatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ihracat yapılan ülkeyi 3,6 milyar dolarlık ihracat rakamıyla ABD'nin oluşturduğu görülmektedir. 2012 yılı Pakistan ihracatında, ihracat miktarı 1 milyar doların üzerinde gerçekleşen diğer ülkeleri sırasıyla BAE, Çin, Afganistan ve İngiltere oluşturmaktadır. 2011 yılı Pakistan ihracatında göze çarpan önemli değişikliklerden biri de Çin'in Pakistan'ın ihracatında ilk 3 ülke arasında yer alması olmuştur. Bu anlamda Pakistan'ın Çin'e ihracatı ilk defa 2012 yılında 2 milyar doların üzerinde seyretmiştir. 2012 yılı Pakistan ihracatında en fazla yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 455,6 milyon dolarlık ihracat rakamıyla Suudi Arabistan teşkil etmektedir.

Tablo 72. 2013 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İhracat Miktarı (Milyon $)
1	ABD	3.746.252
2	ÇİN	2.652.223
3	AFGANİSTAN	1.998.110
4	BAE	1.775.143
5	İNGİLTERE	1.431.956
6	ALMANYA	1.080.984
7	BANGLADEŞ	718.382
8	İTALYA	641.873
9	HOLLANDA	627.521
10	İSPANYA	602.477
	2013 Yılı Toplam İhracat	**25.120.883**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 72'ye göre 2013 yılı Pakistan ihracatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ihracat yapılan ülkeyi 3,7 milyar dolarlık ihracat rakamıyla ABD'nin oluşturduğu görülmektedir. 2013 yılı Pakistan ihracatında, ihracat miktarı 1 milyar doların üzerinde gerçekleşen diğer ülkeleri sırasıyla Çin, Afganistan, BAE, İngiltere ve Almanya oluşturmaktadır. 2013 yılı Pakistan ihracatında en fazla yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 602,4 milyon dolarlık ihracat rakamıyla İspanya teşkil etmektedir. 2013 yılı Pakistan ihracatında göze çarpan bir diğer önemli gelişme ilk defa 2011 yılında ulaşılan toplam 25 milyar dolar üzeri ihracat oranının ikinci kez 2013 yılında yakalanmış olmasıdır. Bu anlamda 2013 yılı 2000-2017 yılları arasında Pakistan'ın en yüksek oranda ihracat gerçekleştirdiği ikinci yıl olmuştur.

Tablo 73. 2014 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İhracat Miktarı (Milyon $)
1	ABD	3.646.509
2	ÇİN	2.252.900
3	AFGANİSTAN	1.879.143
4	İNGİLTERE	1.654.645
5	BAE	1.324.075
6	ALMANYA	1.215.478
7	İSYANYA	789.828
8	BANGLADEŞ	687.641
9	HOLLANDA	684.740
10	BELÇİKA	658.060
	2014 Yılı Toplam İhracat	**24.722.182**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 73'e göre 2014 yılı Pakistan ihracatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ihracat yapılan ülkeyi 3,6 milyar dolarlık ihracat rakamıyla ABD'nin oluşturduğu görülmektedir. 2014 yılı Pakistan ihracatında, ihracat miktarı 1 milyar doların üzerinde gerçekleşen diğer ülkeleri sırasıyla Çin, Afganistan, İngiltere, BAE ve Almanya oluşturmaktadır. 2014 yılı Pakistan ihracatında en fazla yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 658 milyon dolarlık ihracat rakamıyla Belçika teşkil etmektedir. Pakistan ihracatında ilk defa 2011 yılında yakalanan ve 2013 yılında tekrarlanan 25 milyar dolar üzeri ihracat oranı 2014 yılı itibariyle düşüşe geçmiştir.

Tablo 74. 2015 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	Ülke	İhracat Miktarı (Milyon $)
1	ABD	3.661.588
2	ÇİN	1.934.926
3	AFGANİSTAN	1.722.216
4	İNGİLTERE	1.572.801
5	ALMANYA	1.146.261
6	BAE	899.030
7	İSYANYA	782.258
8	BANGLADEŞ	700.567
9	HOLLANDA	666.949
10	İTALYA	618.159
	2015 Yılı Toplam İhracat	**22.089.018**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 74'e göre 2015 yılı Pakistan ihracatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ihracat yapılan ülkeyi 3,6 milyar dolarlık ihracat rakamıyla ABD'nin oluşturduğu görülmektedir. 2014 yılı Pakistan ihracatında, ihracat miktarı 1 milyar doların üzerinde gerçekleşen diğer ülkeleri sırasıyla Çin, Afganistan, İngiltere ve Almanya, oluşturmaktadır. 2015 yılı Pakistan ihracatında en fazla yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 618,1 milyon dolarlık ihracat rakamıyla Belçika teşkil etmektedir. Pakistan ihracatında 2014 yılında başlayan düşüş 2015 yılında da devam etmiş ve toplam ihracat miktarı 22 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 75. 2016 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İhracat Miktarı (Milyon $)
1	ABD	3.429.743
2	ÇİN	1.590.858
3	İNGİLTERE	1.557.630
4	AFGANİSTAN	1.369.768
5	ALMANYA	1.186.247
6	İSYANYA	837.343
7	BAE	784.747
8	İTALYA	667.285
9	HOLLANDA	650.798
10	BELÇİKA	650.637
	2016 Yılı Toplam İhracat	**20.533.793**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 75'e göre 2016 yılı Pakistan ihracatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ihracat yapılan ülkeyi 3,4 milyar dolarlık ihracat rakamıyla ABD'nin oluşturduğu görülmektedir. 2016 yılı Pakistan ihracatında, ihracat miktarı 1 milyar doların üzerinde gerçekleşen diğer ülkeleri sırasıyla Çin, İngiltere, Afganistan ve Almanya, oluşturmaktadır. 2016 yılı Pakistan ihracatında en fazla yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 650,6 milyon dolarlık ihracat rakamıyla Belçika teşkil etmektedir. Pakistan ihracatında 2014 yılında başlayan düşüş 2016 yılında da devam etmiş ve toplam ihracat miktarı 20,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda Pakistan'ın toplam ihracatı ilk defa 2010 yılında yakalanan 21 milyar dolar üzeri ihracat miktarının altına ilk defa 2016 yılında düşmüştür.

Tablo 76. 2017 Yılı Pakistan İhracatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İhracat Miktarı (Milyon $)
1	ABD	3.560.301
2	İNGİLTERE	1.634.955
3	ÇİN	1.508.080
4	AFGANİSTAN	1.390.081
5	ALMANYA	1.286.491
6	İSYANYA	904.571
7	BAE	869.050
8	HOLLANDA	758.215
9	İTALYA	703.343
10	BELÇİKA	700.691
	2017 Yılı Toplam İhracat	**21.877.787**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 76'ya göre 2017 yılı Pakistan ihracatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ihracat yapılan ülkeyi 3,5 milyar dolarlık ihracat rakamıyla ABD'nin oluşturduğu görülmektedir. 2017 yılı Pakistan ihracatında, ihracat miktarı 1 milyar doların üzerinde gerçekleşen diğer ülkeleri sırasıyla İngiltere, Çin, Afganistan ve Almanya, oluşturmaktadır. 2017 yılı Pakistan ihracatında en fazla yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 700,6 milyon dolarlık ihracat rakamıyla Belçika teşkil etmektedir. Pakistan'ın toplam ihracatı 2017 yılında 21,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Buna göre 2014 yılında başlayan düşüş 2016 yılına kadar devam etmiş, 2017 yılında ise yeniden yükselişe geçmiştir.

3.1.2. Başlıca Ürün Grupları İtibariyle Pakistan İhracatı 2005-2017

Aşağıda 2005-2017 yılları arasında ürün grupları bakımından Pakistan ihracatında en fazla yer edinen ürünler, ürün bazında yıllık değişimin daha net görülmesi açısından aşağıda ayrıntılı incelenmiştir.

Tablo 77. 2005 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı

(Milyon Dolar)

	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Pamuk	3.428.951
2	Tekstil Ürünleri	3.070.757
3	Örme Giyim Eşyası (örme veya tığ işi)	1.655.107
4	Giyim Eşyası - Aksesuarlar (örme veya tığ işi dışında)	1.329.657
5	Hububat	1.100.585
6	Deri Eşyalar, Saraçlık ve Koşum Takımları, Seyahat Eşyaları, El Çantası	692.678
7	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler	674.679
8	Ham post ve kürk dışındaki deri	306.699
9	Halılar ve diğer yer döşemeleri	287.539
10	Oyuncaklar, oyunlar ve spor malzemeleri; bunların parçaları ve aksesuarları	287.166

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 77'ye göre 2005 yılı Pakistan ihracatı incelendiğinde toplam ihracat içinde en fazla payın pamuğa ait olduğu görülmektedir. Bu anlamda pamuğun toplam ihracatta payı 2005 yılında 3,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ihracattaki payı 3 milyar doların üzerinde seyreden bir diğer ürünü 3 milyar dolarlık ihracat payı ile tekstil ürünleri oluşturmuştur. Toplam ihracattaki payı 1 milyar doların üstünde gerçekleşen diğer ürünleri ise; örme giyim eşyası, giyim eşyası ve aksesuarları ve hububat oluşturmuştur. 2005 yılı Pakistan ihracatında en fazla ihraç edilen ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 287,1 milyon dolarlık ihracat oranıyla oyuncaklar, oyunlar ve spor malzemeleri; bunların parçaları ve aksesuarları yer almıştır.

Tablo 78. 2006 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı

(Milyon Dolar)

	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Pamuk	3.242.514
2	Tekstil Ürünleri	1.902.212
3	Örme Giyim Eşyası (örme veya tığ işi)	1.348.321
4	Giyim Eşyası ve Aksesuarlar (örme veya tığ işi dışında)	1.152.338
5	Hububat	841.231
6	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler	680.369
7	Deri Eşyalar, Saraçlık ve Koşum Takımları, Seyahat Eşyaları, El Çantası	317.719
8	Oyuncaklar, oyunlar ve spor malzemeleri; bunların parçaları ve aksesuarları	304.733
9	Halılar ve diğer yer döşemeleri	246.129
10	İnsan yapımı kesikli lifler	234.490

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 78'e göre 2006 yılı Pakistan ihracatı incelendiğinde toplam ihracat içinde en fazla payın pamuğa ait olduğu görülmektedir. Bu anlamda pamuğun toplam ihracatta payı 2006 yılında 3,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ihracatta ikinci sırayı ise 1,9 milyar dolarlık ihracat payı ile tekstil ürünleri oluşturmuştur. Toplam ihracattaki payı 1 milyar doların üstünde gerçekleşen diğer ürünleri ise; örme giyim eşyası ve giyim eşyası ve aksesuarları oluşturmuştur. 2006 yılı Pakistan ihracatında en fazla ihraç edilen ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 234,4 milyon dolarlık ihracat oranıyla insan yapımı kesikli lifler yer almıştır.

Tablo 79. 2007 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı

(Milyon Dolar)

	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Pamuk	3.439.578
2	Tekstil Ürünleri	3.179.485
3	Örme Giyim Eşyası (örme veya tığ işi)	1.851.004
4	Giyim Eşyası ve Aksesuarlar (örme veya tığ işi olmayan)	1.371.039
5	Hububat	1.244.147
6	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler	994.418
7	Deri Eşyalar, Saraçlık ve Koşum Takımları, Seyahat Eşyaları, El Çantası	691.621
8	Gemiler, tekneler ve yüzer yapılar	430.038
9	Ham postlar ve deriler (kürkler hariç) ve deri	391.882
10	İnsan yapımı kesikli lifler	386.148

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 79'a göre 2007 yılı Pakistan ihracatı incelendiğinde toplam ihracat içinde en fazla payın pamuğa ait olduğu görülmektedir. Bu anlamda pamuğun toplam ihracatta payı 2007 yılında 3,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ihracatta ikinci sırayı ise 3,1 milyar dolarlık ihracat payı ile tekstil ürünleri oluşturmuştur. Toplam ihracattaki payı 1 milyar doların üstünde gerçekleşen diğer ürünleri ise; örme giyim eşyası, giyim eşyası ve aksesuarlar ve hububat oluşturmuştur. 2007 yılı Pakistan ihracatında en fazla ihraç edilen ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 386,1 milyon dolarlık ihracat oranıyla insan yapımı kesikli lifler yer almıştır.

Tablo 80. 2008 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı

(Milyon Dolar)

	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Pamuk	3.595.598
2	Tekstil Ürünleri	3.145.524
3	Hububat	2.507.890
4	Örme Giyim Eşyası (örme veya tığ işi)	1.888.467
5	Giyim Eşyası ve Aksesuarlar (örme veya tığ işi olmayan)	1.361.171
6	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler	1.229.771
7	Deri Eşyalar, Saraçlık ve Koşum Takımları, Seyahat Eşyaları, El Çantası	766.850
8	Tuz, sülfür, toprak-taş, Sıva malzemesi, kireç ve çimento	601.004
9	Ham postlar ve deriler (kürkler hariç) ve deri	383.116
10	Makine, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	317.132

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 80'e göre 2008 yılı Pakistan ihracatı incelendiğinde toplam ihracat içinde en fazla payın pamuğa ait olduğu görülmektedir. Bu anlamda pamuğun toplam ihracatta payı 2008 yılında 3,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ihracatta ikinci sırayı 3,1 milyar dolarlık ihracat payı ile tekstil ürünleri, 3. sırayı ise 2,5 milyar dolarlık ihracat payı ile hububat oluşturmuştur. Toplam ihracattaki payı 1 milyar doların üstünde gerçekleşen diğer ürünleri ise; örme giyim eşyası, giyim eşyası ve aksesuarları ve mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler oluşturmuştur. 2008 yılı Pakistan ihracatında en fazla ihraç edilen ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 317,1 milyon dolarlık ihracat oranıyla makine, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları yer almıştır.

Tablo 81. 2009 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı

(Milyon Dolar)

	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Pamuk	3.203.792
2	Tekstil Ürünleri	2.917.523
3	Hububat	1.823.217
4	Örme Giyim Eşyası (örme veya tığ işi)	1.680.773
5	Giyim Eşyası ve Aksesuarlar (örme veya tığ işi olmayan)	1.206.499
6	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler	714.571
7	Deri Eşyalar; Saraçlık ve Koşum Takımları, Seyahat Eşyaları, El Çantası	577.907
8	Tuz; sülfür; toprak -taş; Sıva malzemesi, kireç ve çimento	563.385
9	Doğal veya kültür inciler, kıymetli ya da yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kaplanmış metaller	478.914
10	Plastikler ve plastik ürünleri	305.797

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 81'e göre 2009 yılı Pakistan ihracatı incelendiğinde toplam ihracat içinde en fazla payın pamuğa ait olduğu görülmektedir. Bu anlamda pamuğun toplam ihracatta payı 2009 yılında 3,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ihracatta ikinci sırayı 2,9 milyar dolarlık ihracat payı ile tekstil ürünleri, 3. sırayı ise 1,8 milyar dolarlık ihracat payı ile hububat oluşturmuştur. Toplam ihracattaki payı 1 milyar doların üstünde gerçekleşen diğer ürünleri ise; örme giyim eşyası, giyim eşyası ve aksesuarlar ve mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler oluşturmuştur. 2009 yılı Pakistan ihracatında en fazla ihraç edilen ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 305,7 milyon dolarlık ihracat oranıyla plastikler ve plastik ürünleri yer almıştır.

Tablo 82. 2010 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı

(Milyon Dolar)

	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Pamuk	4.013.419
2	Tekstil Ürünleri	3.284.531
3	Hububat	2.279.567
4	Örme Giyim Eşyası (örme veya tığ işi)	1.982.423
5	Giyim Eşyası ve Aksesuarlar (örme veya tığ işi olmayan)	1.461.643
6	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler	1.202.621
7	Deri Eşyalar; Saraçlık ve Koşum Takımları, Seyahat Eşyaları, El Çantası	618.842
8	Doğal veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kaplanmış metaller	590.242
9	Tuz; sülfür; toprak-taş; Sıva malzemesi, kireç ve çimento	514.407
10	İnsan yapımı kesikli lifler	511.243

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 82'ye göre 2010 yılı Pakistan ihracatı incelendiğinde toplam ihracat içinde en fazla payın pamuğa ait olduğu görülmektedir. Bu anlamda pamuğun toplam ihracatta payı 2010 yılında 4 milyar dolar olarak gerçekleşerek ilk defa 4 milyar dolar üzeri ihracat oranına ulaşmıştır. Toplam ihracatta ikinci sırayı 3,2 milyar dolarlık ihracat payı ile tekstil ürünleri, 3. sırayı ise 2,2 milyar dolarlık ihracat payı ile hububat oluşturmuştur. Toplam ihracattaki payı 1 milyar doların üstünde gerçekleşen ürünleri ise; örme giyim eşyası, giyim eşyası ve aksesuarlar ve mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler oluşturmuştur. 2010 yılı Pakistan ihracatında en fazla ihraç edilen ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 511,2 milyon dolarlık ihracat oranıyla insan yapımı kesikli lifler yer almıştır.

Tablo 83. 2011 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı

(Milyon Dolar)

	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Pamuk	5.097.133
2	Tekstil Ürünleri	3.570.355
3	Hububat	2.807.327
4	Örme Giyim Eşyası (örme veya tığ işi)	2.238.845
5	Giyim Eşyası ve Aksesuarlar (örme veya tığ işi olmayan)	1.774.671
6	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler	1.312.446
7	Deri Eşyalar; Saraçlık ve Koşum Takımları, Seyahat Eşyaları, El Çantası	681.344
8	İnsan yapımı kesikli lifler	605.989
9	Tuz; sülfür; toprak-taş; Sıva malzemeleri, kireç ve çimento	570.628
10	Plastik ve plastik ürünler	543.883

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 83'e göre 2011 yılı Pakistan ihracatı incelendiğinde toplam ihracat içinde en fazla payın pamuğa ait olduğu görülmektedir. Bu anlamda pamuğun toplam ihracatta payı 2011 yılında 5,09 milyar dolar olarak gerçekleşerek ilk defa 5 milyar dolar üzeri ihracat oranına ulaşmıştır. Toplam ihracatta ikinci sırayı 3,5 milyar dolarlık ihracat payı ile tekstil ürünleri, 3. sırayı ise 2,8 milyar dolarlık ihracat payı ile hububat oluşturmuştur. Toplam ihracattaki payı 1 milyar doların üstünde gerçekleşen ürünleri ise; 2,2 milyar dolar ihracat oranıyla örme giyim eşyası, 1,7 milyar dolar ihracat oranıyla giyim eşyası ve aksesuarlar ve 1,3 milyar dolar ihracat oranıyla mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler oluşturmuştur. 2011 yılı Pakistan ihracatında en fazla ihraç edilen ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 543,8 milyon dolarlık ihracat oranıyla plastik ve plastik ürünler yer almıştır.

Tablo 84. 2012 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı

(Milyon Dolar)

	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Pamuk	5.225.694
2	Tekstil Ürünleri	3.285.353
3	Hububat	2.060.801
4	Örme Giyim Eşyası (örme veya tığ işi)	2.006.290
5	Giyim Eşyası ve Aksesuarlar (örme veya tığ işi olmayan)	1.694.386
6	Doğal veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kaplanmış metaller	1.634.067
7	Tuz; sülfür; toprak- taş; Sıva malzemeleri, kireç ve çimento	714.069
8	Deri Eşyalar; Saraçlık ve Koşum Takımları, Seyahat Eşyaları, El Çantası	673.815
9	Plastik ve plastik ürünleri	520.985
10	Ham postlar ve deriler (kürkler hariç) ve deri	457.395

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 84'e göre 2012 yılı Pakistan ihracatı incelendiğinde toplam ihracat içinde en fazla payın pamuğa ait olduğu görülmektedir. Bu anlamda pamuğun toplam ihracatta payı 2012 yılında 5,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ihracatta ikinci sırayı 3,2 milyar dolarlık ihracat payı ile tekstil ürünleri, 3. sırayı ise 2 milyar dolarlık ihracat payı ile hububat oluşturmuştur. Toplam ihracattaki payı 1 milyar doların üstünde gerçekleşen ürünleri ise; örme giyim eşyası, giyim eşyası ve aksesuarlar ve doğal veya kültür inciler, kıymetli ya da yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kaplanmış metaller oluşturmuştur. 2012 yılı Pakistan ihracatında en fazla ihraç edilen ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 457,3 milyon dolarlık ihracat oranıyla ham postlar ve deriler (kürkler hariç) ve deri yer almıştır.

Tablo 85. 2013 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı

(Milyon Dolar)

	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Pamuk	5.333.784
2	Tekstil Ürünleri	3.685.485
3	Hububat	2.181.045
4	Örme Giyim Eşyası (örme veya tığ işi)	2.105.321
5	Giyim Eşyası ve Aksesuarlar (örme veya tığ işi olmayan)	1.854.926
6	Deri Eşyalar; Saraçlık ve Koşum Takımları, Seyahat Eşyaları, El Çantası	743.538
7	Tuz; sülfür; toprak-taş; Sıva malzemeleri, kireç ve çimento	722.822
8	Şeker ve şekerlemeler	633.568
9	Ham post ile kürk dışındaki deriler	529.698
10	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler	526.781

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 85'e göre 2013 yılı Pakistan ihracatı incelendiğinde toplam ihracat içinde en fazla payın pamuğa ait olduğu görülmektedir. Bu anlamda pamuğun toplam ihracatta payı 2013 yılında 5,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ihracatta ikinci sırayı 3,6 milyar dolarlık ihracat payı ile tekstil ürünleri, 3. sırayı ise 2,1 milyar dolarlık ihracat payı ile hububat oluşturmuştur. Toplam ihracattaki payı 1 milyar doların üstünde gerçekleşen ürünleri ise; örme giyim eşyası ve giyim eşyası ve aksesuarlar oluşturmuştur. 2013 yılı Pakistan ihracatında en fazla ihraç edilen ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 526,7 milyon dolarlık ihracat oranıyla mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler yer almıştır.

Tablo 86. 2014 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı

(Milyon Dolar)

	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Tekstil Ürünleri	4.731.369
2	Pamuk	3.906.465
3	Hububat	2.402.619
4	Giyim Eşyası ve Aksesuarlar (örme veya tığ işi olmayan)	2.211.315
5	Örme Giyim Eşyası (örme veya tığ işi)	1.984.656
6	Deri Eşyalar; Saraçlık ve Koşum Takımları; Seyahat Eşyaları, El Çantası	742.028
7	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler	694.237
8	İçecekler, alkollü içecekler ve sirke	647.584
9	Yenilebilir meyve ve fındık; narenciye veya kavun	547.508
10	Tuz; sülfür; toprak-taş; Sıva malzemeleri, kireç ve çimento	439.338

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 86'ya göre 2014 yılı Pakistan ihracatı incelendiğinde toplam ihracat içinde en fazla payın tekstil ürünlerine ait olduğu görülmektedir. Bu anlamda tekstil ürünlerinin toplam ihracatta payı 2014 yılında 4,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ihracatta ikinci sırayı 3,9 milyar dolarlık ihracat payı ile pamuk, 3. sırayı ise 2,4 milyar dolarlık ihracat payı ile hububat oluşturmuştur. Toplam ihracattaki payı 1 milyar doların üstünde gerçekleşen ürünleri ise; giyim eşyası ve aksesuarlar ve örme giyim eşyası oluşturmuştur. 2014 yılı Pakistan ihracatında en fazla ihraç edilen ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 439,3 milyon dolarlık ihracat oranıyla tuz; sülfür; toprak-taş; sıva malzemesi, kireç ve çimento yer almıştır.

Tablo 87. 2015 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı

(Milyon Dolar)

	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Pamuk	4.040.271
2	Tekstil Ürünleri	3.759.721
3	Hububat	2.359.608
4	Giyim Eşyası ve Aksesuarlar (örme veya tığ işi olmayan)	2.127.462
5	Örme Giyim Eşyası (örme veya tığ işi)	1.942.267
6	Deri Eşyalar; Saraçlık ve Koşum Takımları; Seyahat Eşyaları, El Çantası	687.621
7	Tuz; sülfür; toprak-taş; Sıva malzemeleri, kireç ve çimento	507.567
8	Şeker ve şekerlemeler	425.085
9	Optik, fotografik, sinematografik, ölçme, kontrol, hassas, medikal veya cerrahi aletler	415.332
10	İçecekler, alkollü içecekler ve sirke	369.205

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 87'ye göre 2015 yılı Pakistan ihracatı incelendiğinde toplam ihracat içinde en fazla payın pamuğa ait olduğu görülmektedir. Bu anlamda pamuğun toplam ihracatta payı 2015 yılında 4,04 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ihracatta 2. sırayı 3,7 milyar dolarlık ihracat payı ile tekstil ürünleri, 3. sırayı ise 2,3 milyar dolarlık ihracat payı ile hububat oluşturmuştur. Toplam ihracattaki payı 1 milyar doların üstünde gerçekleşen ürünleri ise; örme giyim eşyası ve giyim eşyası ve aksesuarlar oluşturmuştur. 2015 yılı Pakistan ihracatında en fazla ihraç edilen ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 369,2 milyon dolarlık ihracat oranıyla içecekler, alkollü içecekler ve sirke yer almıştır.

Tablo 88. 2016 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı

(Milyon Dolar

	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Pamuk	3.803.987
2	Tekstil Ürünleri	3.497.374
3	Hububat	2.347.471
4	Giyim Eşyası ve Aksesuarlar (örme veya tığ işi olmayan)	2.253.021
5	Örme Giyim Eşyası (örme veya tığ işi)	1.717.085
6	Deri Eşyalar; Saraçlık ve Koşum Takımları; Seyahat Eşyaları, El Çantaları	644.930
7	İçecekler, alkollü içecekler ve sirke	448.064
8	Özel dokuma kumaşlar; püsküllü tekstil kumaşları; dantel, halılar	435.232
9	Şeker ve şekerlemeler	364.223
10	Yenilebilir meyve ve fındık; narenciye veya kavun	349.003

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 88'e göre 2016 yılı Pakistan ihracatı incelendiğinde toplam ihracat içinde en fazla payın pamuğa ait olduğu görülmektedir. Bu anlamda pamuğun toplam ihracatta payı 2016 yılında 3,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ihracatta 2. sırayı 3,4 milyar dolarlık ihracat payı ile tekstil ürünleri, 3. sırayı ise 2,3 milyar dolarlık ihracat payı ile hububat oluşturmuştur. Toplam ihracattaki payı 1 milyar doların üstünde gerçekleşen ürünleri ise; örme giyim eşyası ve giyim eşyası ve aksesuarları oluşturmuştur. 2016 yılı Pakistan ihracatında en fazla ihraç edilen ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 349 milyon dolarlık ihracat oranıyla yenilebilir meyve ve fındık; narenciye veya kavun yer almıştır.

Tablo 89. 2017 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İhracatı

(Milyon Dolar)

	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Pamuk	3.955.808
2	Tekstil Ürünleri	3.497.689
3	Hububat	2.515.943
4	Giyim Eşyası ve Aksesuarlar (örme veya tığ işi olmayan)	2.465.340
5	Örme Giyim Eşyası (örme veya tığ işi)	1.751.542
6	Deri Eşyalar; Saraçlık ve Koşum Takımları; Seyahat Eşyaları, El Çantası	631.953
7	İçecekler, alkollü içecekler ve sirke	511.945
8	Özel dokuma kumaşlar; püsküllü tekstil kumaşları; dantel, halılar	410.573
9	Şeker ve şekerlemeler	406.924
10	Yenilebilir meyve ve fındık; narenciye veya kavun	385.540

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 89'a göre 2017 yılı Pakistan ihracatı incelendiğinde toplam ihracat içinde en fazla payın pamuğa ait olduğu görülmektedir. Bu anlamda pamuğun toplam ihracatta payı 2017 yılında 3,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Toplam ihracatta 2. sırayı 3,4 milyar dolarlık ihracat payı ile tekstil ürünleri, 3. sırayı ise 2,5 milyar dolarlık ihracat payı ile hububat oluşturmuştur. Toplam ihracattaki payı 1 milyar doların üstünde gerçekleşen ürünleri ise; örme giyim eşyası ve giyim eşyası ve aksesuarlar oluşturmuştur. 2017 yılı Pakistan ihracatında en fazla ihraç edilen ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 385,5 milyon dolarlık ihracat oranıyla yenilebilir meyve ve fındık; narenciye veya kavun yer almıştır.

3.2. Pakistan'ın İthalatı 2005-2017

Bir ülkenin dış ticaretindeki iki kalemden birini oluşturan ithalat Pakistan'da belli kurallara bağlı olarak yürütülmektedir. Buna göre Pakistan'da bazı malların ithalatı devlet tarafından yasaklanmıştır. İthalatta bu tarz yasakların uygulanmasında;

- Ürünlerin-malların dini açıdan sakıncalı kabul edilmesi
- Ürünlerin-malların güvenlik nedeniyle sakıncalı kabul edilmesi
- Bazı ürünlerin-malların lüks tüketim maddeleri arasına girmesi

- Üretimde iç sanayiyi ön plana çıkararak iç sanayiyi koruma düşüncesi
- Koruma kapsamına alınan ürünlerin üretim sürecinde kullanılan ara mallar olması vb. nedenler etkilidir. Bu anlamda böylesi malların kontrolü yasaklanan ürünler listesine göre yapılmaktadır. Pakistan'da ithalata yönelik yasaklı liste içerisinde;

- Arapça yazılımı olmayan Kur'an çevirileri
- Kur'an ile ilgili kelime ve yazı olan ürünler
- Korku yayınları, müstehcen ve gayrı-İslami yayınlar
- Domuz ve domuz yan ürünleri
- Fişek, tank ve silah araçları,
- Kumar araçları,
- Heykel
- 100 yıldan daha eski tarihli antikalar yer almaktadır. Bununla birlikte Pakistan'da İsrail menşeili her türlü ürünün ithalatı yasaktır (Yüzal, 2011: 15). Aşağıda 2005-2017 yılları arası dönemde Pakistan'ın ithalat oranları incelenmiştir.

Tablo 90. 2005-2017 Arası Pakistan İthalatı

	İTHALAT	DIŞ TİCARET HACMİ
	Değer	Değer
YIL	Milyon $	Milyon $
2005	25.096.575	41.146.776
2006	29.825.754	46.758.627
2007	32.593.936	50.432.343
2008	42.326.567	62.605.613
2009	31.583.718	49.138.416
2010	37.537.025	58.950.128
2011	43.578.259	68.922.028
2012	43.813.262	68.426.938
2013	43.775.183	68.896.066
2014	47.544.889	72.267.071
2015	43.989.645	66.078.663
2016	46.998.269	67.552.062
2017	57.440.013	79.317.800

Kaynak: Trade Map (2017)

Pakistan dış ticaretinde ithalat oranları 2000 yılı sonrası açısından değerlendirildiğinde her zaman ihracata oranla daha yüksek seviyede seyrettiği görülmektedir. Tablo 90 incelendiğinde;

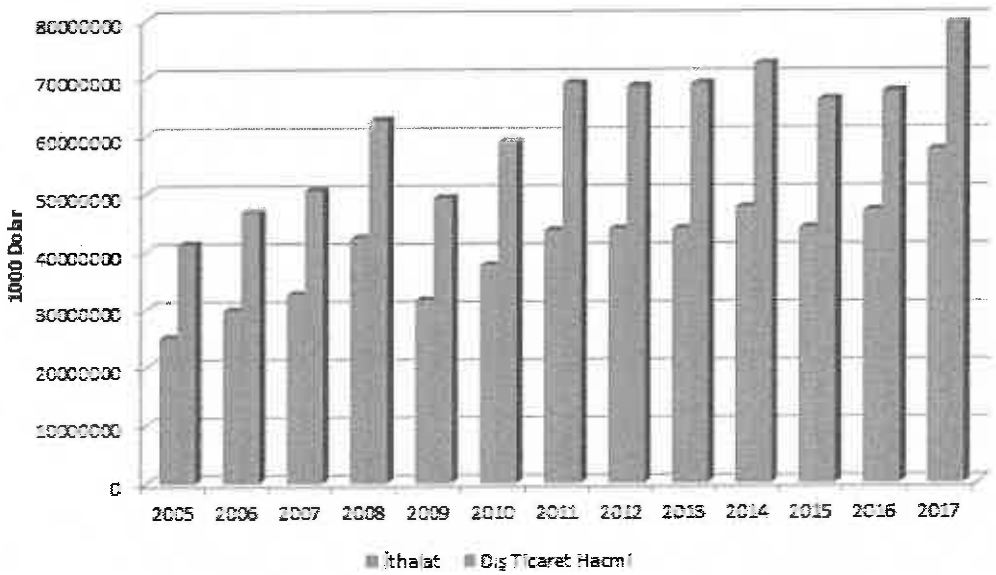
- 2005 yılında Pakistan'da 25 milyar dolar seviyesinde ithalat gerçekleşmiştir. Buna göre 2004 yılında toplam 15,4 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalata oranla Pakistan ithalatı 9,6 milyar dolarlık bir artış sergileyerek tarihinde ilk defa 20 milyar dolar üzerinde bir seviyeye ulaşmıştır.
- 2006 yılında Pakistan'da 29,8 milyar dolar seviyesinde ithalat gerçekleşmiştir. Buna göre 2005 yılında toplam 25 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalata oranla Pakistan ithalatı 4,7 milyar dolarlık bir artış sergilemiştir.
- 2007 yılında Pakistan'da 32,5 milyar dolar seviyesinde ithalat gerçekleşmiştir. Buna göre 2006 yılında toplam 29,8 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalata oranla Pakistan ithalatı 2,7 milyar dolarlık bir artış sergileyerek tarihinde ilk defa 30 milyar dolar üzerinde bir seviyeye ulaşmıştır.

- 2008 yılında Pakistan'da 42,3 milyar dolar seviyesinde ithalat gerçekleşmiştir. Buna göre 2007 yılında toplam 32,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalata oranla Pakistan ithalatı 9,7 milyar dolarlık bir artış sergileyerek tarihinde ilk defa 40 milyar dolar üzerinde bir seviyeye ulaşmıştır. Bununla birlikte 2000 yılı sonrası açısından bakıldığında ilk defa bir önceki yıla oranla artış yaklaşık 10 milyar dolarlık seviyeyle bu kadar yüksek gerçekleşmiştir.
- 2009 yılında Pakistan'da 31,5 milyar dolar seviyesinde ithalat gerçekleşmiştir. Buna göre 2008 yılında toplam 42,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalata oranla Pakistan ithalatı 10,7 milyar dolarlık bir düşüş sergilemiştir. Bir önceki yıla oranla ithalatın yaklaşık 10 milyar dolar seviyesinde düşmesinde 2008 yılında ABD'de patlak verip kısa sürede etkisini bütün dünyada hissettiren küresel krizin etkisi görülmektedir. Bununla birlikte 2000 yılı sonrası açısından bakıldığında ilk defa bir önceki yıla oranla düşüş yaklaşık 10 milyar dolarlık seviyeyle bu kadar düşük gerçekleşmiştir.
- 2010 yılında Pakistan'da 37,5 milyar dolar seviyesinde ithalat gerçekleşmiştir. Buna göre 2009 yılında toplam 31,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalata oranla Pakistan ithalatı 5,9 milyar dolarlık bir artış sergilemiştir. Bu durum Pakistan'ın 2008 küresel krizinin etkilerinden kurtulmaya başladığı şeklinde yorumlanabilir.
- 2011 yılında Pakistan'da 43,5 milyar dolar seviyesinde ithalat gerçekleşmiştir. Buna göre 2010 yılında toplam 37,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalata oranla Pakistan ithalatı 6 milyar dolarlık bir artış sergileyerek ilk defa 2008 yılında ulaşılan 40 milyar dolarlık seviyeye yeniden ulaşmıştır.
- 2012 yılında Pakistan'da 43,8 milyar dolar seviyesinde ithalat gerçekleşmiştir. Buna göre 2011 yılında toplam 43,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalata oranla Pakistan ithalatı 235,0 milyon dolarlık bir artış sergilemiştir.

- 2013 yılında Pakistan'da 43,7 milyar dolar seviyesinde ithalat gerçekleşmiştir. Buna göre 2012 yılında toplam 43,8 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalata oranla Pakistan ithalatı 38 milyon dolarlık bir düşüş sergilemiştir.
- 2014 yılında Pakistan'da 47,5 milyar dolar seviyesinde ithalat gerçekleşmiştir. Buna göre 2013 yılında toplam 43,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalata oranla Pakistan ithalatı 3,7 milyar dolarlık bir artış sergilemiştir.
- 2015 yılında Pakistan'da 43,9 milyar dolar seviyesinde ithalat gerçekleşmiştir. Buna göre 2014 yılında toplam 47,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalata oranla Pakistan ithalatı 3,5 milyar dolarlık bir düşüş sergilemiştir.

- 2016 yılında Pakistan'da 46,9 milyar dolar seviyesinde ithalat gerçekleşmiştir. Buna göre 2015 yılında toplam 43,9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalata oranla Pakistan ithalatı 3 milyar dolarlık bir artış sergilemiştir.
- 2017 yılında Pakistan'da 57,4 milyar dolar seviyesinde ithalat gerçekleşmiştir. Buna göre 2016 yılında toplam 46,9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşen ithalata oranla Pakistan ithalatı 10,4 milyar dolarlık bir artış sergileyerek tarihinde ilk defa 50 milyar dolar üzerinde bir seviyeye ulaşmıştır. Bununla birlikte Pakistan ithalatı tarihinde yine ilk defa 10 milyar doların üzerinde bir artış ilk defa yaşanmıştır.

Grafik 30. 2005-2017 Yılları Arasında Pakistan'ın İthalat ve Dış Ticaret Hacmi Değerleri

3.2.1. Başlıca Ülkeler İtibarı ile Pakistan İthalatı: 2005-2017

Aşağıda Pakistan'ın 2005-2017 yılları arasında yıllık olarak ithalatında en fazla yer bulan 10 ülkeye ve yapılan ithalat miktarlarına yer verilmiştir.

Tablo 91. 2005 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (Milyon $)
1	S. ARABİSTAN	2.650.629
2	BAE	2.480.738
3	ÇİN	2.349.395
4	JAPONYA	1.632.767
5	ABD	1.530.953
6	KUVEYT	1.264.215
7	ALMANYA	1.145.040
8	MALEZYA	731.358
9	İNGİLTERE	720.825
10	ENDONEZYA	684.079
	2005 Toplam İthalat	**25.096.575**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 91' göre 2005 yılı Pakistan ithalatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ithalat yapılan ülkeyi 2,6 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Suudi Arabistan'ın oluşturduğu görülmektedir. 2005 yılı Pakistan ithalatında, ithalat miktarı 2 milyar doların üzerinde gerçekleşen diğer ülkeleri BAE ve Çin oluşturmaktadır. 2005 yılı Pakistan ithalatında ithalat miktarı 1 milyar doların üzerinde gerçekleşen ülkeleri ise sırasıyla Japonya, ABD, Kuveyt ve Almanya oluşturmaktadır. 2005 yılı Pakistan ithalatında yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 684 milyon dolarlık ithalat rakamıyla Endonezya teşkil etmektedir.

Tablo 92. 2006 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (Milyon $)
1	BAE	3.408.355
2	S. ARABİSTAN	3.033.230
3	ÇİN	2.914.926
4	ABD	1.885.801
5	KUVEYT	1.881.205
6	JAPONYA	1.872.407
7	ALMANYA	1.190.279
8	HİNDİSTAN	1.114.995
9	ENDONEZYA	808.935
10	MALEZYA	765.848
	2006 Toplam İthalat	**29.825.754**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 92'ye göre 2006 yılı Pakistan ithalatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ithalat yapılan ülkeyi 3,4 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Birleşik Arap Emirlikleri'nin oluşturduğu görülmektedir. Bu anlamda 2006 yılında Pakistan ithalatında ilk sırada yer alan Suudi Arabistan'ın 3 milyar dolarlık ithalat oranıyla yerini Birleşik Arap Emirlikleri'ne verdiği görülmektedir. 2006 yılı Pakistan ithalatında Çin, 2,9 milyar dolarlık ithalat rakamıyla 3. sırada yer almıştır. 2006 yılı Pakistan ithalatında, ithalat miktarı 1 milyar doların üzerinde gerçekleşen ülkeleri ise sırasıyla; ABD, Kuveyt, Japonya, Almanya ve Hindistan oluşturmaktadır. Bu anlamda Pakistan'ın Hindistan'dan ithalatı ilk defa 2006 yılında 1 milyar doların üzerinde bir rakama ulaşmıştır. 2006 yılı Pakistan ithalatında yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 765,8 milyon dolarlık ithalat rakamıyla Malezya teşkil etmektedir.

Tablo 93. 2007 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (Milyon $)
1	ÇİN	4.164.230
2	S. ARABİSTAN	4.011.781
3	BAE	2.766.898
4	ABD	2.607.840
5	KUVEYT	1.852.960
6	JAPONYA	1.654.965
7	HİNDİSTAN	1.266.228
8	MALEZYA	1.157.505
9	ALMANYA	1.127.370
10	ENDONEZYA	876.974
	2007 Toplam İthalat	**32.593.936**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 93'e göre 2007 yılı Pakistan ithalatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ithalat yapılan ülkeyi 4,1 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Çin'in oluşturduğu görülmektedir. Öte yandan Pakistan'ın ithalatında 2000 sonrası dönemde ilk defa 2007'de Çin'den yapılan ithalat 4 milyar doların üzerinde seyretmiştir. 2007 yılında 4 milyar doların üzerinde ithalat yapılan bir diğer ülkeyi 4 milyar dolar ithalat rakamıyla Suudi Arabistan oluşturmaktadır. 2007 yılı Pakistan ithalatında 2 milyar doların üzerinde ithalat miktarına sahip olan ülkeleri BAE ve ABD oluştururken; Kuveyt, Japonya, Hindistan, Malezya ve Almanya ile 1 milyar doların üzerinde ithalat gerçekleşmiştir. 2007 yılı Pakistan ithalatında yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 876,9 milyon dolarlık ithalat rakamıyla Endonezya teşkil etmektedir.

Tablo 94. 2008 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (Milyon $)
1	S. ARABİSTAN	5.954.944
2	ÇİN	4.738.055
3	BAE	3.777.884
4	KUVEYT	3.443.536
5	ABD	2.061.846
6	JAPONYA	1.724.286
7	MALEZYA	1.693.664
8	HİNDİSTAN	1.691.476
9	ALMANYA	1.465.625
10	ENDONEZYA	1.191.686
	2008 Toplam İthalat	**42.326.567**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 94'e göre 2008 yılı Pakistan ithalatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ithalat yapılan ülkeyi 5,9 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Suudi Arabistan'ın oluşturduğu görülmektedir. Öte yandan Pakistan'ın ithalatında 2000 sonrası dönemde ilk defa Suudi Arabistan'dan 2008'de yapılan ithalat 5 milyar doların üzerinde seyretmiştir. 2008 yılında Çin'den yapılan ithalatsa 4,7 milyar dolarlık miktarla 4 milyar doların üzerinde seyretmiştir. 2008 yılı Pakistan ithalatında 3 milyar doların üzerinde ithalat miktarına sahip olan ülkeleri BAE ve Kuveyt oluştururken; ABD'den yapılan ithalat 2,06 milyar dolarlık miktarla 2 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir. Japonya, Malezya, Hindistan, Almanya ve Endonezya ile de 1 milyar doların üzerinde ithalat gerçekleşmiştir. Bu anlamda 2007 yılı Pakistan ithalatında yer alan ilk 10 ülkenin tamamıyla gerçekleştirilen ithalatın 1 milyar doların üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. 2008 yılı Pakistan ithalatında yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 1,1 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Endonezya teşkil etmektedir.

Tablo 95. 2009 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (Milyon $)
1	ÇİN	3.779.769
2	S. ARABİSTAN	3.500.108
3	BAE	3.349.590
4	KUVEYT	1.804.247
5	ABD	1.800.317
6	MALEZYA	1.608.445
7	JAPONYA	1.289.444
8	ALMANYA	1.271.145
9	HİNDİSTAN	1.080.404
10	İNGİLTERE	781.251
	2009 Toplam İthalat	**31.583.718**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 95'e göre 2009 yılı Pakistan ithalatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ithalat yapılan ülkeyi 3,7 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Çin'in oluşturduğu görülmektedir. Pakistan'ın ithalatında 2008 yılında gerçekleşen 5 milyar dolar üzeri ithalat, 2009 yılına gelindiğinde 2008 küresel krizinin etkilerine bağlı olarak 3 milyar dolar düzeyinde oluşmuştur. 2009'da 3 milyar dolar üzerinde ithalat gerçekleştirilen diğer ülkeleri Suudi Arabistan ve BAE oluştururken, Kuveyt, ABD, Malezya, Japonya, Almanya ve Hindistan ile yapılan ithalat 1 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir. 2009 yılı Pakistan ithalatında yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 781,2 milyon dolarlık ithalat rakamıyla İngiltere teşkil etmektedir. Buradan hareketle İngiltere 2005 sonrası dönemde ilk defa Pakistan'ın ithalatında yer alan ilk 10 ülke içinde kendisine yer bulmuştur.

Tablo 96. 2010 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (Milyon $)
1	BAE	5.247.779
2	ÇİN	5.247.713
3	S. ARABİSTAN	3.837.918
4	KUVEYT	2.608.034
5	MALEZYA	2.054.747
6	ABD	1.627.801

	ÜLKE	İthalat Miktarı (Milyon $)
7	JAPONYA	1.594.711
8	HİNDİSTAN	1.559.921
9	ALMANYA	985.588
10	SİNGAPUR	913.603
	2010 Toplam İthalat	**37.537.025**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 96'ya göre 2010 yılı Pakistan ithalatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ithalat yapılan ülkeyi 5,2 milyar dolarlık ithalat rakamıyla BAE'nin oluşturduğu görülmektedir. Pakistan'ın ithalatında 2010 yılında 5 milyar dolar üzeri ithalat gerçekleşen bir diğer ülke ise 5,2 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Çin olmuştur. 2010 yılında Suudi Arabistan'la gerçekleştirilen ithalatsa 3,8 milyar dolarlık rakamla 3 milyar dolar üzerinde gerçekleşmiştir. 2010 yılında Kuveyt ve Malezya'dan gerçekleştirilen ithalat 2 milyar doların üzerinde gerçekleşirken; ABD, Japonya ve Hindistan'la yapılan ithalatsa 1 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir. 2010 yılı Pakistan ithalatında yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 913,6 milyon dolarlık ithalat rakamıyla Singapur teşkil etmektedir. Buradan hareketle Singapur 2005 sonrası dönemde ilk defa Pakistan'ın ithalatında yer alan ilk 10 ülke içinde kendisine yer bulmuştur.

Tablo 97. 2011 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (Milyon $)
1	BAE	6.818.753
2	ÇİN	6.470.653
3	S. ARABİSTAN	4.668.279
4	KUVEYT	3.891.125
5	MALEZYA	2.727.991
6	JAPONYA	1.860.297
7	ABD	1.753.210
8	HİNDİSTAN	1.607.346
9	ALMANYA	1.000.540
10	ENDONEZYA	929.761
	2011 Toplam İthalat	**43.578.259**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 97'ye göre 2011 yılı Pakistan ithalatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ithalat yapılan ülkeyi 6,8 milyar dolarlık ithalat rakamıyla BAE oluştururken 2. sırada 6,4 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Çin yer almıştır. Buradan hareketle Pakistan'ın ithalat geçmişinde ilk defa BAE ve Çin'le gerçekleştirilen ithalat 6 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Pakistan'ın ithalatında 2011 yılında 3. sırada ise 4,6 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Suudi Arabistan yer almıştır. 2011 Pakistan ithalatında Kuveyt 3,8 milyar dolarlık ithalat rakamıyla 3 milyar dolar üzerinde, Malezya 2,7 milyar dolarlık ithalat rakamıyla 2 milyar dolar üzerinde ithalat yapılan ülke olmuştur. 2011 yılında Japonya, ABD, Hindistan ve Almanya ile gerçekleşen ithalatsa 1 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir. 2011 yılı Pakistan ithalatında yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 929,7 milyon dolarlık ithalat rakamıyla Endonezya teşkil etmektedir.

Tablo 98. 2012 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (Milyon $)
1	BAE	7.210.795
2	ÇİN	6.687.566
3	S. ARABİSTAN	4.283.523
4	KUVEYT	4.208.848
5	MALEZYA	2.131.984
6	JAPONYA	1.875.373
7	HİNDİSTAN	1.572.585
8	ABD	1.509.640
9	ENDONEZYA	1.351.328
10	ALMANYA	1.143.981
	2012 Toplam İthalat	**43.813.262**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 98'e göre 2012 yılı Pakistan ithalatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ithalat yapılan ülkeyi 7,2 milyar dolarlık ithalat rakamıyla BAE oluştururken, BAE Pakistan ithalatında 7 milyar dolar üzerinde ithalat gerçekleştirilen ilk ülke olmuştur. 2. sırada 6,6 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Çin, 3. sırada 4,2 milyar dolar ithalat rakamıyla Suudi Arabistan yer almıştır. Pakistan'ın ithalatında 2012 yılında 4. sırada ise 4,2 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Kuveyt yer almıştır. 2012 Pakistan ithalatında Malezya 2,1 milyar dolarlık ithalat rakamıyla 2 milyar dolar üzerinde,

ithalat yapılan ülke olmuştur. 2012 yılında Japonya, Hindistan, ABD, Endonezya ve Almanya ile gerçekleşen ithalatsa 1 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir. 2012 yılı Pakistan ithalatında yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 1,14 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Almanya teşkil etmektedir.

Tablo 99. 2013 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (Milyon $)
1	BAE	7.751.513
2	ÇİN	6.626.323
3	KUVEYT	3.948.722
4	S. ARABİSTAN	3.847.222
5	JAPONYA	1.963.191
6	MALEZYA	1.919.737
7	HİNDİSTAN	1.874.062
8	ABD	1.669.789
9	ALMANYA	1.433.631
10	ENDONEZYA	1.208.316
	2013 Toplam İthalat	**43.775.183**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 99'a göre 2013 yılı Pakistan ithalatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ithalat yapılan ülkeyi 7,7 milyar dolarlık ithalat rakamıyla BAE oluştururken, 2. sırada 6,6 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Çin, 3. sırada 3,9 milyar dolar ithalat rakamıyla Kuveyt yer almıştır. Buna göre 2005 yılı sonrası Pakistan ithalatında Kuveyt ilk defa 2013 yılında ilk 3 ülke arasında yer bulmuştur. Pakistan'ın ithalatında 2013 yılında 4. sırada ise 3,8 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Suudi Arabistan yer almıştır. 2013 Pakistan ithalatında Japonya, Malezya, Hindistan, ABD, Almanya ve Endonezya ile gerçekleşen ithalatsa 1 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir. 2013 yılı Pakistan ithalatında yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 1,2 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Endonezya teşkil etmektedir.

Tablo 100. 2014 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (Milyon$)
1	ÇİN	9.588.418
2	BAE	7.077.180
3	S. ARABİSTAN	4.417.354
4	KUVEYT	2.954.979
5	ENDONEZYA	2.107.232
6	HİNDİSTAN	2.104.804
7	ABD	1.799.568
8	JAPONYA	1.752.971
9	MALEZYA	1.280.078
10	SİNGAPUR	1.149.128
	2014 Toplam İhracat	**47.544.889**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 100'e göre 2014 yılı Pakistan ithalatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ithalat yapılan ülkeyi 9,5 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Çin oluştururken, Çin Pakistan'ın ithalatında büyük bir sıçrayış sergileyerek bir önceki yıla oranla Pakistan'a olan ihracatını 2,9 milyar dolar artırmıştır. 2014 yılı Pakistan ithalatında 2. sırada 7,07 milyar dolarlık ithalat rakamıyla BAE yer alırken, 3. sırada 4,4 milyar dolar ithalat rakamıyla Suudi Arabistan yer almıştır. Pakistan'ın ithalatında 2014 yılında 4. sırada ise 2,9 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Kuveyt yer alırken; 2014 yılında 2 milyar dolar üzerinde ithalat gerçekleşen diğer ülkeleri Endonezya ve Hindistan oluşturmuştur. 2014 Pakistan ithalatında ABD, Japonya, Malezya, Singapur ile gerçekleşen ithalatsa 1 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir. 2014 yılı Pakistan ithalatında yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 1,1 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Singapur teşkil etmektedir.

Tablo 101. 2015 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (Milyon $)
1	ÇİN	11.019.005
2	BAE	5.734.688
3	S. ARABİSTAN	3.006.751
4	ENDONEZYA	2.041.765
5	ABD	1.916.775
6	JAPONYA	1.725.910
7	KUVEYT	1.712.743
8	HİNDİSTAN	1.669.286
9	ALMANYA	972.154
10	MALEZYA	910.959
	2015 Toplam İthalat	**43.989.645**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 101'e göre 2015 yılı Pakistan ithalatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ithalat yapılan ülkeyi 11 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Çin oluştururken, Çin Pakistan'ın ithalatında sıçrayışını devam ettirerek 10 milyar dolar üzerinde ithalat gerçekleştirilen ilk ülke olmuştur. 2015 yılı Pakistan ithalatında 2. sırada 5,7 milyar dolarlık ithalat rakamıyla BAE yer alırken, 3. sırada 3 milyar dolar ithalat rakamıyla Suudi Arabistan yer almıştır. Pakistan'ın ithalatında 2015 yılında 4. sırada ise 2 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Endonezya yer alırken; 2015 yılında 1 milyar dolar üzerinde ithalat gerçekleşen ülkeleri ABD, Japonya, Kuveyt ve Hindistan oluşturmuştur. Buradan hareketle bakıldığında Kuveyt 2006 yılından itibaren Pakistan'ın ithalatında ilk 5 ülke içindeki yerini 2015 yılında 7. sıraya yerleşerek kaybetmiştir. 2015 yılı Pakistan ithalatında yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 910,9 milyon dolarlık ithalat rakamıyla Malezya teşkil etmektedir.

Tablo 102. 2016 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (Milyon $)
1	ÇİN	13.680.153
2	BAE	6.202.090
3	ENDONEZYA	2.088.831
4	ABD	2.006.823
5	JAPONYA	1.961.395
6	S. ARABİSTAN	1.843.133
7	HİNDİSTAN	1.644.388
8	KUVEYT	1.271.958
9	ALMANYA	996.462
10	MALEZYA	944.632
	2016 Toplam İthalat	**46.998.269**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 102'ye göre 2016 yılı Pakistan ithalatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ithalat yapılan ülkeyi 13,6 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Çin oluştururken, Çin Pakistan'ın ithalatındaki payını bir önceki yıla oranla 2,6 milyar dolar artırmıştır. 2016 yılı Pakistan ithalatında 2. sırada 6,2 milyar dolarlık ithalat rakamıyla BAE yer alırken, 3. sırada 2,08 milyar dolar ithalat rakamıyla Endonezya yer almıştır. Buradan hareketle bakıldığında Endonezya Pakistan'ın ithalatında ilk defa 2016 yılında ilk 3 ülke içinde kendisine yer bulmuştur. Pakistan'ın ithalatında 2016 yılında 4. sırada ise 2 milyar dolarlık ithalat rakamıyla ABD yer alırken; 2016 yılında 1 milyar dolar üzerinde ithalat gerçekleşen ülkeleri Japonya, Suudi Arabistan, Hindistan ve Kuveyt oluşturmuştur. Buradan hareketle bakıldığında Suudi Arabistan ilk defa 2016 yılında Pakistan ithalatında ilk 5 ülke içinde yer alamamıştır. 2016 yılı Pakistan ithalatında yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 944,6 milyon dolarlık ithalat rakamıyla Malezya teşkil etmektedir.

Tablo 103. 2017 Yılı Pakistan İthalatında En Fazla Yer Bulan 10 Ülke

	ÜLKE	İthalat Miktarı (Milyon $)
1	ÇİN	15.383.398
2	BAE	7.523.994
3	ABD	2.842.547
4	S. ARABİSTAN	2.730.371
5	ENDONEZYA	2.583.267
6	JAPONYA	2.293.951
7	HİNDİSTAN	1.696.136
8	KATAR	1.608.305
9	KUVEYT	1.468.125
10	TAYLAND	1.279.321
	2017 Toplam İthalat	**57.440.013**

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 103'e göre 2017 yılı Pakistan ithalatı ülkeler bazında incelendiğinde en fazla ithalat yapılan ülkeyi 15,3 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Çin oluştururken, ilk defa 2017 yılında 50 milyar dolar üzerinde gerçekleşen Pakistan ithalatının yaklaşık 1/3'ünü Çin tek başına karşılamıştır. 2017 yılı Pakistan ithalatında 2. sırada 7,5 milyar dolarlık ithalat rakamıyla BAE yer alırken, 3. sırada 2,8 milyar dolar ithalat rakamıyla ABD yer almıştır. Buradan hareketle bakıldığında ABD, Pakistan'ın ithalatında ilk defa 2017 yılında ilk 3 ülke içinde kendisine yer bulmuştur. Pakistan'ın ithalatında 2017 yılında 4. sırada ise 2,7 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Suudi Arabistan yer alırken; 2017 yılında 2 milyar dolar üzerinde ithalat gerçekleşen diğer ülkeleri Endonezya ve Japonya oluşturmuştur. 2017 yılı Pakistan ithalatında yer bulan ilk 10 ülke içinde en düşük orana sahip ülkeyi ise toplam 1,2 milyar dolarlık ithalat rakamıyla Tayland teşkil etmektedir. Buradan hareketle Tayland, 2005 sonrası dönemde ilk defa Pakistan'ın ithalatında yer alan ilk 10 ülke içinde kendisine yer bulmuştur.

3.2.2. Başlıca Ürün Grupları İtibariyle Pakistan İthalatı: 2005-2017

Aşağıda 2005-2017 yılları arasında ürün grupları bakımından Pakistan ithalatında en fazla yer edinen ürünler, ürün bazında yıllık değişimin daha net görülmesi açısından ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Tablo 104. 2005 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı

(Milyon Dolar)

	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ve bitümlü maddeler;	5.299.352
2	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	3.107.295
3	Elektrikli makine ile ekipmanları ve bunların parçaları; ses kaydediciler, çoğaltıcılar, televizyon	2.519.999
4	Demiryolu veya tramvay haddehanesi dışındaki taşıtlar ve bunların parça ve aksesuarları	1.493.086
5	Demir ve çelik	1.442.528
6	Organik kimyasallar	1.266.362
7	Plastik ve plastik mamuller	998.643
8	Hayvansal ya da bitkisel katı ve sıvı yağlar ile bunların parçalanma ürünleri; hazırlanan yenilebilir yağlar	863.885
9	Gübreler	655.736
10	Pamuk	517.538

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 104'e göre 2005 yılı Pakistan ithalatı incelendiğinde toplam ithalat içinde en fazla payın mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu anlamda ilgili ürün grubunun toplam ithalatta miktarı 2005 yılında 5,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 2. sırada yer alan ithal ürününü 3,1 milyar dolarlık ithalat miktarıyla makine, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar ve bunların parçaları oluşturmuştur. 2005 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 3. sırada yer alan ithal ürününü ise 2,5 milyar dolarlık ithalat miktarıyla elektrikli makine ile ekipmanları, bunlara yönelik parçalar ile ses kaydediciler, çoğaltıcılar, televizyon oluşturmuştur. 2005 yılında Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 10. sırada ise 517,5 milyon dolarlık ithalat rakamıyla pamuk oluşturmuştur.

Tablo 105. 2006 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı

(Milyon Dolar)

	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddeler;	7.680.295
2	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	3.343.977
3	Elektrikli makine ve ekipmanları ile bunların parçaları; ses kaydediciler, çoğaltıcılar, televizyon	3.081.303
4	Demiryolu veya tramvay haddehanesi dışındaki taşıtlar ve bunların parça ve aksesuarları	1.732.666
5	Demir ve çelik	1.392.829
6	Organik kimyasallar	1.177.944
7	Plastik ve plastik mamuller	1.128.629
8	Hayvansal ya da bitkisel katı ve sıvı yağlar ile bunların parçalanma ürünleri; hazırlanan yenilebilir yağlar	878.796
9	Şeker ve şekerlemeler	717.436
10	Uçak, uzay aracı ve bunların parçaları	626.200

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 105'e göre 2006 yılı Pakistan ithalatı incelendiğinde toplam ithalat içinde en fazla payın mineral yakıt, mineral yağ ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu anlamda ilgili ürünün toplam ithalatta miktarı 2006 yılında yaklaşık 2,5 milyar dolarlık artışla 7,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 2. sırada yer alan ithal ürününü 3,3 milyar dolarlık ithalat miktarıyla makine, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar ve bunların parçaları oluşturmuştur. 2006 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 3. sırada yer alan ithal ürününü ise 3 milyar dolarlık ithalat miktarıyla elektrikli makine ile ekipman ve bunların parçaları ile ses kaydediciler ile çoğaltıcılar ve televizyon oluşturmuştur. 2006 yılında Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 10. sırada ise 626,2 milyon dolarlık ithalat rakamıyla uçak, uzay aracı ve bunların parçaları oluşturmuştur.

Tablo 106. 2007 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı

(Milyon Dolar)

	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ve bitümlü maddeler	8.350.335
2	Elektrikli makine ve ekipmanları ve bunların parçaları; ses kaydediciler, çoğaltıcılar, televizyon	3.448.241
3	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	3.262.440
4	Organik kimyasallar	1.569.801
5	Demir ve çelik	1.543.029
6	Demiryolu veya tramvay haddehanesi dışındaki taşıtlar ve bunların parçaları ve aksesuarları	1.418.886
7	Hayvansal ya da bitkisel katı ve sıvı yağlar ile bunların parçalanma ürünleri; hazırlanan yenilebilir yağlar	1.301.198
8	Plastik ve plastik mamuller	1.280.701
9	Pamuk	917.841
10	Gübreler	747.977

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 106'ya göre 2007 yılı Pakistan ithalatı incelendiğinde toplam ithalat içinde en fazla payın mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ve bitümlü maddelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu anlamda ilgili ürünün toplam ithalatta miktarı 2007 yılında 8,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2007 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 2. sırada yer alan ithal ürününü 3,4 milyar dolarlık ithalat miktarıyla elektrikli makine ve ekipmanları ile bunların parçaları ile ses kaydediciler, çoğaltıcılar, televizyon oluşturmuştur. 2007 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 3. sırada yer alan ithal ürününü ise 3,2 milyar dolarlık ithalat miktarıyla makine, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar ve bunların parçaları oluşturmuştur. 2007 yılında Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 10. sırada ise 747,9 milyon dolarlık ithalat rakamıyla gübreler oluşturmuştur.

Tablo 107. 2008 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı

(Milyon Dolar)

	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ve bitümlü maddeler;	14.054.225
2	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	3.923.993
3	Elektrikli makine ve ekipmanları ve bunların parçaları; ses kaydediciler, çoğaltıcılar, televizyon	3.782.307
4	Hayvansal ya da bitkisel katı ve sıvı yağlar ile bunların parçalanma ürünleri; hazırlanan yenilebilir yağlar	1.879.790
5	Organik kimyasallar	1.761.366
6	Hububat	1.690.313
7	Demir ve çelik	1.629.421
8	Plastik ve plastik mamuller	1.360.024
9	Pamuk	1.208.577
10	Demiryolu veya tramvay haddehanesi dışındaki taşıtlar ve bunların parçaları ve aksesuarları	1.184.228

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 107'ye göre 2008 yılı Pakistan ithalatı incelendiğinde toplam ithalat içinde en fazla payın mineral yakıt, mineral yağ ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu anlamda ilgili ürünün toplam ithalatta miktarı 2008 yılında 14 milyar dolarlık rakamla ilk defa 10 milyar dolar üzerinde gerçekleşmiştir. 2008 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 2. sırada yer alan ithal ürününü 3,9 milyar dolarlık ithalat miktarıyla makine, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları oluşturmuştur. 2008 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 3. sırada yer alan ithal ürününü ise 3,7 milyar dolarlık ithalat miktarıyla elektrikli makine ile ekipmanları ve bunların parçaları ile ses kaydediciler, çoğaltıcılar, televizyon oluşturmuştur. 2008 yılında Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 10. sırada ise 1,1 milyar dolarlık ithalat rakamıyla demiryolu veya tramvay haddehanesi dışındaki taşıtlar ve bunların parçaları ve aksesuarları oluşturmuştur.

Tablo 108. 2009 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı

(Milyon Dolar)

	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ve bitümlü maddeler;	8.837.710
2	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	3.119.691
3	Elektrikli makineler ve ekipmanları ve bunların parçaları; ses kaydediciler, çoğaltıcılar, televizyon	2.618.841
4	Demir ve çelik	1.683.493
5	Organik kimyasallar	1.518.232
6	Hayvansal ya da bitkisel katı ve sıvı yağlar ile bunların parçalanma ürünleri; hazırlanan yenilebilir yağlar	1.411.765
7	Plastik ve plastik mamuller	1.184.998
8	Demiryolu veya tramvay haddehanesi dışındaki taşıtlar ve bunların parçaları ve aksesuarları	969.431
9	Gübreler	805.479
10	Eczacılıkla ilgili ürünler	538.546

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 108'e göre 2009 yılı Pakistan ithalatı incelendiğinde toplam ithalat içinde en fazla payın mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu anlamda ilgili ürünün toplam ithalatta miktarı 2008 yılına oranla 5,2 milyar dolarlık azalmayla 2008 yılında 8,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 2. sırada yer alan ithal ürününü 3,1 milyar dolarlık ithalat miktarıyla makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları oluşturmuştur. 2009 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 3. sırada yer alan ithal ürününü ise 2,6 milyar dolarlık ithalat miktarıyla elektrikli makine ile ekipman; bunların parçaları ile ses kaydediciler, çoğaltıcılar ve televizyon oluşturmuştur. 2009 yılında Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 10. sırada ise 538,5 milyon dolarlık ithalat rakamıyla eczacılıkla ilgili ürünler oluşturmuştur.

Tablo 109. 2010 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı

(Milyon Dolar)

	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ve bitümlü maddeler;	11.398.509
2	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	2.953.170
3	Elektrikli makine ve ekipmanları ve bunların parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon	2.441.522
4	Hayvansal ya da bitkisel katı ve sıvı yağlar ile bunların parçalanma ürünleri; hazırlanan yenilebilir yağlar	1.852.323
5	Organik kimyasallar	1.721.104
6	Demir ve çelik	1.695.234
7	Plastik ve plastik mamuller	1.458.024
8	Demiryolu veya tramvay haddehanesi dışındaki taşıtlar ve bunların parçaları ve aksesuarları	1.307.545
9	Gemiler, tekneler ve yüzer yapılar	838.832
10	Şeker ve şekerlemeler	834.936

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 109'a göre 2010 yılı Pakistan ithalatı incelendiğinde toplam ithalat içinde en fazla payın mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ve bitümlü maddelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu anlamda ilgili ürünün toplam ithalatta miktarı 2009 yılına oranla 2,5 milyar dolarlık artışla 2010 yılında 11,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 2. sırada yer alan ithal ürününü 2,9 milyar dolarlık ithalat miktarıyla makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları oluşturmuştur. 2010 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 3. sırada yer alan ithal ürününü ise 2,4 milyar dolarlık ithalat miktarıyla elektrikli makine ile ekipmanları, bunların parçaları, ses kaydediciler, çoğaltıcılar, televizyon oluşturmuştur. 2010 yılında Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 10. sırada ise 834,9 milyon dolarlık ithalat rakamıyla şeker ve şekerlemeler oluşturmuştur.

Tablo 110. 2011 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı

(Milyon Dolar)

	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ve bitümlü maddeler;	14.860.436
2	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar ve bunların parçaları	2.950.645
3	Hayvansal ya da bitkisel katı ve sıvı yağlar ile bunların parçalanma ürünleri; hazırlanan yenilebilir yağlar	2.588.849
4	Elektrikli makineler ile ekipmanlar ve bunların parçaları; ses kaydediciler, çoğaltıcılar, televizyon	2.430.334
5	Organik kimyasallar	2.213.195
6	Demir ve çelik	1.680.472
7	Plastik ve plastik mamuller	1.679.483
8	Demiryolu veya tramvay haddehanesi dışındaki taşıtlar ve bunların parçaları ve aksesuarları	1.502.280
9	Gübreler	1.028.080
10	Pamuk	909.279

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 110'a göre 2011 yılı Pakistan ithalatı incelendiğinde toplam ithalat içinde en fazla payın mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu anlamda ilgili ürünün toplam ithalatta miktarı 2010 yılına oranla 3,4 milyar dolarlık artışla 2011 yılında 14,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 2. sırada yer alan ithal ürününü 2,9 milyar dolarlık ithalat miktarıyla makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları oluşturmuştur. 2011 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 3. sırada yer alan ithal ürününü ise 2.588.849 milyar dolarlık ithalat miktarıyla hayvansal ya da bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri; hazırlanan yenilebilir yağ oluşturmuştur. Bu anlamda hayvansal veya bitkisel katı ve sıvı yağlar ve bunların parçalanma ürünleri; hazırlanan yenilebilir yağlar 2005 yılından 2011'e kadar geçen sürede ilk defa ürün grupları itibariyle Pakistan'ın ithalatında ilk 3 ürün içinde yer bulmuştur. Pakistan 2011 yılında Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 10. sırada ise 909,2 milyon dolarlık ithalat rakamıyla pamuk oluşturmuştur.

Tablo 111. 2012 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı

(Milyon Dolar)

	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddeler;	15.946.814
2	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	3.060.485
3	Elektrikli makineler ve ekipmanları ile bunların parçaları; ses kaydediciler, çoğaltıcılar, televizyon	2.751.657
4	Hayvansal ya da bitkisel katı ve sıvı yağlar ile bunların parçalanma ürünleri; hazırlanan yenilebilir yağ	2.313.185
5	Organik kimyasallar	2.037.772
6	Demir ve çelik	1.847.687
7	Demiryolu veya tramvay haddehanesi dışındaki taşıtlar ve bunların parçaları ve aksesuarları	1.595.503
8	Plastik ve plastik mamuller	1.501.268
9	Gübreler	907.528
10	Pamuk	683.983

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 111'e göre 2012 yılı Pakistan ithalatı incelendiğinde toplam ithalat içinde en fazla payın mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu anlamda ilgili ürünün toplam ithalatta miktarı 2012 yılında ilk defa 15 milyar dolarlık seviyenin üzerine çıkarak 15,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 2. sırada yer alan ithal ürününü 3,06 milyar dolarlık ithalat miktarıyla makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları oluşturmuştur. 2012 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 3. sırada yer alan ithal ürününü ise 2,7 milyar dolarlık ithalat miktarıyla elektrikli makineler ile ekipmanları ve bunların parçaları; ses kaydediciler, çoğaltıcılar, televizyon oluşturmuştur. Pakistan 2012 yılında Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 10. sırada ise 683,9 milyon dolarlık ithalat rakamıyla pamuk oluşturmuştur.

Tablo 112. 2013 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı

(Milyon Dolar)

	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddeler;	15.247.355
2	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	3.058.286
3	Elektrikli makine ve ekipman ve bunların parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon	2.682.333
4	Organik kimyasallar	2.015.504
5	Hayvansal ya da bitkisel katı ve sıvı yağlar ile bunların parçalanma ürünleri; hazırlanan yenilebilir yağ	1.979.643
6	Demir ve çelik	1.840.944
7	Plastik ve plastik mamuller	1.569.501
8	Demiryolu veya tramvay haddehanesi dışındaki taşıtlar ve bunların parçaları ve aksesuarları	1.238.245
9	Pamuk	1.046.709
10	Gemiler, tekneler ve yüzer yapılar	981.463

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 112'ye göre 2013 yılı Pakistan ithalatı incelendiğinde toplam ithalat içinde en fazla payın mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu anlamda ilgili ürünün toplam ithalatta miktarı 15,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 2. sırada yer alan ithal ürününü 3,05 milyar dolarlık ithalat miktarıyla makine, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları oluşturmuştur. 2013 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 3. sırada yer alan ithal ürününü ise 2,7 milyar dolarlık ithalat miktarıyla elektrikli makine ve ekipman ve bunların parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon oluşturmuştur. Pakistan 2013 yılında Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 10. sırada ise 981,4 milyon dolarlık ithalat rakamıyla gemiler, tekneler ve yüzer yapılar oluşturmuştur.

Tablo 113. 2014 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı

(Milyon Dolar)

	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddeler;	14.821.807
2	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	3.927.057
3	Elektrikli makineler ile ekipmanları, bunların parçaları; ses kaydediciler, çoğaltıcılar, televizyon	3.346.273
4	Demir ve çelik	2.301.833
5	Hayvansal ya da bitkisel katı ve sıvı yağlar ile bunların parçalanma ürünleri; hazırlanan yenilebilir yağ	2.150.336
6	Organik kimyasallar	1.964.338
7	Plastik ve plastik mamuller	1.952.119
8	Demiryolu veya tramvay haddehanesi dışındaki taşıtlar ve bunların parçaları ve aksesuarları	1.313.905
9	Gübreler	813.274
10	Yağlı tohumlar ve yağlı meyveler; muhtelif tahıllar, tohumlar ve meyveler ve endüstriyel veya tıbbi bitkiler	780.735

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 113'e göre 2014 yılı Pakistan ithalatı incelendiğinde toplam ithalat içinde en fazla payın mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu anlamda ilgili ürünün toplam ithalatta miktarı 14,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 2. sırada yer alan ithal ürününü 3,9 milyar dolarlık ithalat miktarıyla makine, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları oluşturmuştur. 2014 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 3. sırada yer alan ithal ürününü ise 3,3 milyar dolarlık ithalat miktarıyla elektrikli makine ve ekipman ve bunların parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon oluşturmuştur. Pakistan 2014 yılında Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 10. sırada ise 780,7 milyon dolarlık ithalat rakamıyla yağlı tohumlar ve yağlı meyveler; muhtelif tahıllar, tohumlar ve meyveler ve endüstriyel veya tıbbi bitkiler oluşturmuştur.

Tablo 114. 2015 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı

(Milyon Dolar)

	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddeler	10.030.526
2	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	4.068.682
3	Elektrikli makine ve ekipman ve bunların parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon	3.801.815
4	Demir ve çelik	2.551.754
5	Plastik ve plastik mamuller	1.933.164
6	Organik kimyasallar	1.863.989
7	Hayvansal ya da bitkisel katı ve sıvı yağlar ile bunların parçalanma ürünleri; hazırlanan yenilebilir yağ	1.853.374
8	Demiryolu veya tramvay haddehanesi dışındaki taşıtlar ve bunların parçaları ve aksesuarları	1.744.611
9	Gübreler	1.008.592
10	Yağlı tohumlar ve yağlı meyveler; muhtelif tahıllar, tohumlar ve meyveler ve endüstriyel veya tıbbi bitkiler	784.899

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 114'e göre 2015 yılı Pakistan ithalatı incelendiğinde toplam ithalat içinde en fazla payın mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu anlamda ilgili ürünün toplam ithalatta miktarı 10 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2015 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 2. sırada yer alan ithal ürününü 4,06 milyar dolarlık ithalat miktarıyla makine, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları oluşturmuştur. 2015 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 3. sırada yer alan ithal ürününü ise 3,8 milyar dolarlık ithalat miktarıyla elektrikli makine ve ekipman ve bunların parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon oluşturmuştur. Pakistan 2015 yılında Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 10. sırada ise 784,8 milyon dolarlık ithalat rakamıyla yağlı tohumlar ve yağlı meyveler; muhtelif tahıllar, tohumlar ve meyveler ve endüstriyel veya tıbbi bitkiler oluşturmuştur.

Tablo 115. 2016 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı

(Milyon Dolar)

	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddeler;	9.528.766
2	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	5.831.518
3	Elektrikli makineler ve ekipmanları ile bunların parçaları; ses kaydediciler, çoğaltıcılar, televizyon	4.431.285
4	Demir ve çelik	2.756.017
5	Demiryolu veya tramvay haddehanesi dışındaki taşıtlar ve bunların parçaları ve aksesuarları	2.101.448
6	Organik kimyasallar	1.944.043
7	Plastik ve plastik mamuller	1.938.113
8	Hayvansal ya da bitkisel katı ve sıvı yağlar ile bunların parçalanma ürünleri; hazırlanan yenilebilir yağ	1.928.036
9	Yağlı tohumlar ve yağlı meyveler; muhtelif tahıllar, tohumlar ve meyveler ve endüstriyel veya tıbbi bitkiler	1.047.858
10	Yenilebilir sebzeler, belirli kökler ve yumrular	936.074

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 115'e göre 2016 yılı Pakistan ithalatı incelendiğinde toplam ithalat içinde en fazla payın mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu anlamda ilgili ürünün toplam ithalatta miktarı 9,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Buradan hareketle bakıldığında ilgili ürünün toplam ithalatta miktarı 2010 yılından bu döneme kadar ilk defa 10 milyar doların altında gerçekleşmiştir. 2016 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 2. sırada yer alan ithal ürününü 5,8 milyar dolarlık ithalat miktarıyla makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları oluşturmuştur. 2016 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 3. sırada yer alan ithal ürününü ise 4,4 milyar dolarlık ithalat miktarıyla elektrikli makine ve ekipman ve bunların parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon oluşturmuştur. Pakistan 2016 yılında Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 10. sırada ise 936 milyon dolarlık ithalat rakamıyla yenilebilir sebzeler, belirli kökler ve yumrular oluşturmuştur.

Tablo 116. 2017 Yılı Ürün Grupları İtibariyle Pakistan'ın İthalatı

(Milyon Dolar)

	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddeler	13.712.114
2	Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	6.863.137
3	Elektrikli makine ve ekipmanları ile bunların parçaları; ses kaydediciler, çoğaltıcılar, televizyon	4.745.358
4	Demir ve çelik	3.418.871
5	Demiryolu veya tramvay haddehanesi dışındaki taşıtlar ve bunların parçaları ve aksesuarları	2.665.543
6	Organik kimyasallar	2.372.435
7	Hayvansal ya da bitkisel katı ve sıvı yağlar ile bunların parçalanma ürünleri; hazırlanan yenilebilir yağ	2.370.258
8	Plastik ve plastik mamuller	2.296.468
9	Yağlı tohumlar ve yağlı meyveler; muhtelif tahıllar, tohumlar ve meyveler ve endüstriyel veya tıbbi bitkiler	1.399.201
10	Yenilebilir sebzeler, belirli kökler ve yumrular	981.201

Kaynak: Trade Map (2018)

Tablo 116'ya 2017 yılı Pakistan ithalatı incelendiğinde toplam ithalat içinde en fazla payın mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler ile bitümlü maddelerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu anlamda ilgili ürünün toplam ithalatta miktarı 13,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Buradan hareketle bakıldığında ilgili ürünün toplam ithalatta miktarı yeniden 10 milyar doların üzerinde gerçekleşmiştir. 2017 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 2. sırada yer alan ithal ürününü 6,8 milyar dolarlık ithalat miktarıyla makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları oluşturmuştur. 2017 yılı Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle 3. sırada yer alan ithal ürününü ise 4,7 milyar dolarlık ithalat miktarıyla elektrikli makine ve ekipman ve bunların parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon oluşturmuştur. 2017 yılında Pakistan ithalatında ürün grupları itibariyle en fazla ithal edilen ilk 10 ürün içinde 10. sırada ise 981,2 milyon dolarlık ithalat rakamıyla yenilebilir sebzeler, belirli kökler ve yumrular yer almıştır.

3.3. 2005-2017 Arası Dönem Pakistan Dış Ticaret Dengesi

Dış ticaret dengesi açısından bakıldığında; Pakistan sürekli açık veren bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma kapsamındaki 2005-2017 arası dönemde Pakistan'da dış ticaret dengesi aşağıda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Tablo 117. 2005-2017 Arası Pakistan Dış Ticaret Dengesi

	DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ
	Değer	Değer
YIL	Milyon $	Milyon $
2005	-9.046.374	41.146.776
2006	-12.892.881	46.758.627
2007	-14.755.529	50.432.343
2008	-22.047.521	62.605.613
2009	-14.029.020	49.138.416
2010	-16.123.922	58.950.128
2011	-18.234.490	68.922.028
2012	-19.199.586	68.426.938
2013	-18.656.300	68.896.066
2014	-22.822.707	72.267.071
2015	-21.900.627	66.078.663
2016	-26.464.476	67.552.062
2017	-35.562.226	79.317.800

Kaynak: Trade Map (2017)

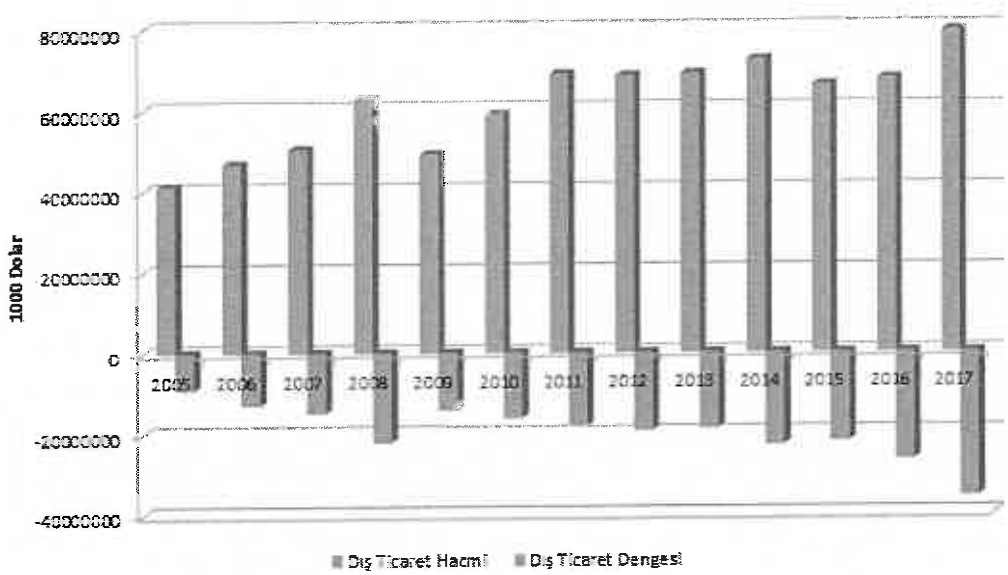
Tablo 117'ye göre Pakistan dış ticaret dengesi;

- 2005 yılında -9,04 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda Pakistan'ın bir önceki yıla oranla (2004 yılı Pakistan dış ticaret dengesi: -2.834.932 olarak gerçekleşmiştir) dış ticaret açığı 6.211.442 milyar dolar artmıştır.
- 2006 yılında -12,8 dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda Pakistan'da dış ticaret açığı 2005 yılına oranla 3,8 milyar dolar artmıştır. Öte yandan Pakistan'ın dış ticaret açığı ilk defa 2006 yılında 10 milyar doların üzerinde bir rakama ulaşmıştır.
- 2007 yılında -14,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda Pakistan'da dış ticaret açığı 2006 yılına oranla 1,8 milyar dolar artmıştır.
- 2008 yılında -22,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda Pakistan'da dış ticaret açığı 2007 yılına oranla 7,2 milyar dolar artmıştır. Öte

yandan Pakistan'ın dış ticaret açığı ilk defa 2008 yılında 20 milyar doların üzerinde bir rakama ulaşmıştır.

- 2009 yılında -14 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda Pakistan'da dış ticaret açığı 2006 yılına oranla 8 milyar dolar azalmıştır. Bu anlamda Pakistan'da dış ticaret açığı 2005 yılından bu yana ilk defa azalma göstermiştir.
- 2010 yılında -16,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda Pakistan'da dış ticaret açığı 2010 yılında yeniden artış göstermeye başlayarak 2009 yılına oranla 2,09 milyar dolar artmıştır.
- 2011 yılında -18,2 milyar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda Pakistan'da dış ticaret açığı 2010 yılına oranla 2,1 milyar dolar artmıştır.
- 2012 yılında -19,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda Pakistan'da dış ticaret açığı 2011 yılına oranla 965.096 milyon dolar artmıştır.
- 2013 yılında -18,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda Pakistan'da dış ticaret açığı 2012 yılına oranla 543.286 milyon dolar azalmıştır. Buna göre Pakistan dış ticaret açığı 2005-2013 arası dönemde 2009'dan sonra ilk defa 2013'de azalma göstermiştir.
- 2014 yılında -22,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda Pakistan'da dış ticaret açığı 2011 yılına oranla 4,1 milyar dolar artarak yeniden 20 milyar üstü bir dış ticaret açığı oluşmuştur.
- 2015 yılında -21,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda Pakistan'da dış ticaret açığı 2014 yılına oranla 922 milyon dolar azalmıştır.
- 2016 yılında -26,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda Pakistan'da dış ticaret açığı 2015 yılına oranla 4,5 milyar dolar artmıştır.
- 2017 yılında -35,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu anlamda Pakistan'da dış ticaret açığı 2016 yılına oranla 9 milyar dolar artmıştır. Buna göre Pakistan'da dış ticaret açığı ilk defa 2017 yılında 35 milyar doların üzerine çıkmış ve tüm zamanların rekor dış ticaret açığı yaşanmıştır.

Grafik 31. 2005-2017 Arası Pakistan Dış Ticaret Dengesi

4. TÜRKİYE-PAKİSTAN DIŞ TİCARETİ : 2005-2017

Türkiye ile Pakistan arasındaki ilişkiler tarih boyunca dostluk ve kardeşlik esası üzerine şekillenmiştir. Öyle ki alt kıta Müslümanlarının Milli Mücadele Dönemi'nde Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'na verdiği maddi ve manevi destek aşikârdır. Pakistan'ın 1947'de vermiş olduğu bağımsızlık mücadelesinde Türkiye, Pakistan adına bir model devlet olmuştur. Bu anlamda iki devlet arasında siyasi, askeri, sosyal, ekonomik ve stratejik anlamda işbirliği hâkim olup, ticari ilişkilerde Pakistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1947 yılından itibaren gelişim göstermektedir. Türkiye-Pakistan ilişkileri 2009 yılında başlatılan ve 17 Eylül 2013'de 3.'sü yapılan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi (YDİK) aracılığıyla, işleyişte yapısallığa kavuşturulmuş ve farklı alanlarda Pakistan'la yürütülen YDİK çalışmaları kapsamındaki belge sayısı 40'ı aşmıştır (http://islamabad.be.mfa.gov.tr Erişim Tarihi 17.01.2018).

Günümüzde Pakistan'ın başlıca ticaret ortaklarını ABD, BAE, Çin ve Afganistan oluşturmaktadır. Türkiye ile Pakistan arasındaki ikili ticaret özellikle 2000'li yıllardan sonra büyük bir ivme kazanmış olsa da iki dost ve kardeş ülkenin her alanda oluşturdukları işbirliğinin dış ticaretlerine tam manasıyla yansımadığı görülmektedir. Türkiye ile Pakistan arasındaki dış ticaret yıldan yıla farklı bir görüntü vermektedir. Öyle ki 2011 yılına kadar Türkiye Pakistan ticaretinde devamlı artış gösterir şekilde Türkiye aleyhinde dış ticaret açığı gerçekleşmiştir. Türkiye ile Pakistan arasındaki ticari hacim 2011'de 1 milyar $ üzerinde bir seviyede gerçekleşmiştir. Bununla birlikte iki ülkenin sahip oldukları dış ticari hacimleri iki ülkenin de sahip oldukları ticaret potansiyelinden çok uzaktır (Yüzal, 2011: 15). 2011 yılından itibarense Türkiye ile Pakistan arasında gerçekleşen dış ticarette Türkiye aleyhine gerçekleşen dış ticaret açığı kapanmaya başlamış ve 2016 yılında gerçekleşen dış ticaretle Türkiye lehine dış ticaret fazlası vermeye başlamıştır. 2017 yılı itibariyle hem Türkiye hem de Pakistan, ilk defa 2013 yılında Morgan Stanley tarafından ABD Merkez Bankası'nın parasal sıkılaştırmaya başlama kararının ardından ortaya atılan "Kırılgan Beşli" kapsamına girmişlerdir. Aşağıda Türkiye-

Pakistan dış ticaret yapısı 2005-2017 yılları arası dönem açısından ayrıntılı incelenmiştir.

Tablo 118. Türkiye-Pakistan Dış Ticaret Değerleri

(Milyon Dolar)

	İHRACAT	İTHALAT	DIŞ TİCARET DENGESİ	DIŞ TİCARET HACMİ
	Değer	Değer	Değer	Değer
Yıl	Milyon $	Milyon $	Milyon $	Milyon $
2005	187.554.234	315.463.011	-127,9	503,0
2006	129.598.254	379.641.843	-250,0	509,2
2007	157.038.218	531.618.210	-374,6	688,7
2008	155.065.209	586.235.107	-431,2	741,3
2009	162.513.659	619.218.975	-456,0	782,4
2010	248.147.057	749.931.328	-501,7	997,9
2011	213.672.264	873.131.416	-659,5	1.086.8
2012	276.127.205	555.012.121	-278,9	831,1
2013	285.900.656	436.651.423	-150,8	722,6
2014	259.317.265	435.545.822	-176,3	694,9
2015	289.059.980	310.544.618	-21,3	599,7
2016	346.896.045	263.354.035	83,6	610,4
2017[2]	352.170.662	323.128.549	29.0	615,5

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 14.04.2018)

Araştırmaya konu olan 2005-2017 yılları arası Türkiye-Pakistan dış ticareti incelendiğinde dış ticaret hacminin dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Tablo 118 İncelendiğinde;

- 2005 yılında Türkiye ile Pakistan arasında dış ticaret hacmi 503,0 milyon $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre Türkiye-Pakistan dış ticaret hacmi 2005 yılında bir önceki yıla oranla (2004 yılı Pakistan'ın Türkiye'den ithalatı 86,3 milyon $, aynı yıl Pakistan'ın Türkiye'ye ihracatı 240,7 milyon $, Türkiye-Pakistan dış ticaret hacmi 327,1 milyon $ olarak gerçekleşmiştir) 175,9 milyon $'lık bir artış göstermiştir. Buradan hareketle bakıldığında Türkiye-Pakistan dış ticaret hacmi önceki yıllara oranla ilk defa 500 milyon $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye-Pakistan dış ticaret dengesi açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'la olan ticaretinde 2005 yılında 127,9

[2] 2017 verileri TÜİK tarafından geçici veri olarak tanımlanmaktadır.

milyon $ dış ticaret açığı oluşmuştur. Buna göre 2005 yılında oluşan dış ticaret açığı bir önceki yıla oranla (2004 yılı Türkiye-Pakistan dış ticareti açığı 154,3 milyon $ olarak gerçekleşmiştir) 26,4 milyon $ azalmıştır.

- 2006 yılında Türkiye ile Pakistan arasında dış ticaret hacmi ilk defa 2005 yılında yakaladığı 500 milyon $ düzeyindeki seviyeyi koruyarak 509,2 milyon $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2006 yılında Türkiye-Pakistan dış ticaret hacmi 2005 yılına oranla 6,2 milyon $'lık bir artış göstermiştir. Türkiye-Pakistan dış ticaret dengesi açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'la olan ticaretinde 2006 yılında 250,0 milyon $ dış ticaret açığı oluşmuştur. Buna göre 2006 yılında oluşan dış ticaret açığı ilk defa 100 milyon $ üzerinde bir seviyeyle 2005 yılına oranla 122,1 milyon $ artış göstermiştir.
- 2007 yılında Türkiye ile Pakistan arasında dış ticaret hacmi ilk defa 600 milyon $ seviyesinde yakalayarak 688,7 milyon $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2007 yılında Türkiye-Pakistan dış ticaret hacmi 2006 yılına oranla 179,5 milyon $'lık bir artış göstermiştir. Türkiye-Pakistan dış ticaret dengesi açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'la olan ticaretinde 2007 yılında 374,6 milyon $ dış ticaret açığı oluşmuştur. Buna göre 2007 yılında oluşan dış ticaret açığı 2006 yılına oranla 124,6 milyon $ artış göstermiştir.
- 2008 yılında Türkiye ile Pakistan arasında dış ticaret hacmi ilk defa 700 milyon $ seviyesini yakalayarak 741,3 milyon $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2008 yılında Türkiye-Pakistan dış ticaret hacmi 2007 yılına oranla 52,6 milyon $'lık bir artış göstermiştir. Türkiye-Pakistan dış ticaret dengesi açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'la olan ticaretinde dış ticaret açığı ilk defa 2008 yılında 400 milyon $ üzerinde bir seviyeye yükselerek 431,2 milyon $ olarak gerçekleşmiştir. Buna göre 2008 yılında oluşan dış ticaret açığı 2007 yılına oranla 56,6 milyon $ artış göstermiştir.
- 2009 yılında Türkiye ile Pakistan arasında dış ticaret hacmi 782,4 milyon $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2009 yılında Türkiye-Pakistan dış ticaret hacmi 2008 yılına oranla 41,1 milyon $'lık bir artış göstermiştir. Türkiye-Pakistan dış ticaret dengesi açısından bakıldığında Türkiye'nin

Pakistan'la olan ticaretinde 2009 yılında 456,0 milyon $ dış ticaret açığı oluşmuştur. Buna göre 2009 yılında oluşan dış ticaret açığı 2008 yılına oranla 24,8 milyon $ artış göstermiştir.

- 2010 yılında Türkiye ile Pakistan arasında dış ticaret hacmi ilk defa 900 milyon $ seviyesini yakalayarak 997,9 milyon $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2010 yılında Türkiye-Pakistan dış ticaret hacmi 2009 yılına oranla 215,5 milyon $'lık bir artış göstermiştir. Türkiye-Pakistan dış ticaret dengesi açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'la olan ticaretinde dış ticaret açığı ilk defa 2010 yılında 500 milyon $ üzerinde bir seviyeye yükselerek 501,7 milyon $ olarak gerçekleşmiştir. Buna göre 2010 yılında oluşan dış ticaret açığı 2009 yılına oranla 45,7 milyon $ artış göstermiştir.
- 2011 yılında Türkiye ile Pakistan arasında dış ticaret hacmi ilk defa 1 milyar $ seviyesine ulaşarak 1.086,8 milyar $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu rakam Türkiye –Pakistan dış ticaretinde 2005-2017 arası dönemde ulaşılan en yüksek dış ticaret hacmi olmuştur. Buna göre 2011 yılında Türkiye-Pakistan dış ticaret hacmi 2010 yılına oranla 88,9 milyon $'lık bir artış göstermiştir. Türkiye-Pakistan dış ticaret dengesi açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'la olan ticaretinde dış ticaret açığı ilk defa 2011 yılında 600 milyon $ üzerinde bir seviyeye yükselerek 659,5 milyon $ olarak gerçekleşmiştir. Buna göre 2011 yılında oluşan dış ticaret açığı 2010 yılına oranla 157,7 milyon $ artış göstermiştir. Türkiye Pakistan dış ticaret dengesinde 2011 yılında oluşan bu dış ticaret açığı 2005-2017 yılları arası dönem açısından bakıldığında en yüksek seviyeye ulaşmıştır.
- 2012 yılında Türkiye ile Pakistan arasında dış ticaret hacmi 2011'de yakaladığı 1 milyar $ seviyesindeki hacmi kaybederek 831,1 milyon $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2012 yılında Türkiye-Pakistan dış ticaret hacmi 2011 yılına oranla 255,7 milyon $'lık bir düşüş göstermiştir. Türkiye-Pakistan dış ticaret dengesi açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'la olan ticaretinde 2012 yılında 278,9 milyon $ dış ticaret açığı oluşmuştur. Buna göre 2012 yılında oluşan dış ticaret açığı 2011 yılına oranla 380,6 milyon $ düşüş göstermiştir. Buradan hareketle bakıldığında 2012

yılında dış ticaret açığında yaşanan bu düşüş 2005-2017 arası dönemde yaşanan en büyük düşüş olarak karşımıza çıkmaktadır.

- 2013 yılında Türkiye ile Pakistan arasında dış ticaret hacmi 722,6 milyon $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2013 yılında Türkiye-Pakistan dış ticaret hacmi 2012 yılına oranla 108,5 milyon $'lık bir düşüş göstermiştir. Türkiye-Pakistan dış ticaret dengesi açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'la olan ticaretinde 2013 yılında 150,8 milyon $ dış ticaret açığı oluşmuştur. Buna göre 2013 yılında oluşan dış ticaret açığı 2012 yılına oranla 128,1 milyon $ düşüş göstermiştir.
- 2014 yılında Türkiye ile Pakistan arasında dış ticaret hacmi 694,9 milyon $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2014 yılında Türkiye-Pakistan dış ticaret hacmi 2013 yılına oranla 27,7 milyon $'lık bir düşüş göstermiştir. Türkiye-Pakistan dış ticaret dengesi açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'la olan ticaretinde 2014 yılında 176,3 milyon $ dış ticaret açığı oluşmuştur. Buna göre 2014 yılında oluşan dış ticaret açığı 2013 yılına oranla 25,5 milyon $ artış göstermiştir. Buradan hareketle bakıldığında 2011 yılında en yüksek seviyeye ulaşan Türkiye Pakistan dış ticaret açığı 2012 ve 2013 yılarında düşüş sergilemiş ve 2014'de yeniden artmaya başlamıştır.
- 2015 yılında Türkiye ile Pakistan arasında dış ticaret hacmi 599,7 milyon $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2015 yılında Türkiye-Pakistan dış ticaret hacmi 2014 yılına oranla 95,2 milyon $'lık bir düşüş göstermiştir. Türkiye-Pakistan dış ticaret dengesi açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'la olan ticaretinde 2015 yılında -21,3 milyon $ dış ticaret açığı oluşmuştur. Buna göre 2015 yılında oluşan dış ticaret açığı 2014 yılına oranla 155 milyon $ düşüş göstermiştir. Buradan hareketle bakıldığında Türkiye Pakistan dış ticaret açığı 2005-2015 dönemi açısından ilk defa 2015 yılında bu oranda kapanma seyretmiştir.
- 2016 yılında Türkiye ile Pakistan arasında dış ticaret hacmi 610,4 milyon $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2016 yılında Türkiye-Pakistan dış ticaret hacmi 2015 yılına oranla 10,7 milyon $'lık bir artış göstermiştir. Türkiye-Pakistan dış ticaret dengesi açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'la olan ticaretinde 2016 yılında 83,6 milyon $ dış ticaret fazlası

oluşmuştur. Buradan hareketle bakıldığında 2005-2016 arası dönemde Türkiye Pakistan dış ticaret açığı ilk defa kapanarak Türkiye-Pakistan dış ticaret dengesi ilk defa 2016'da pozitif (+) değere ulaşmıştır.

- 2017 yılında Türkiye ile Pakistan arasında dış ticaret hacmi 615,5 milyon $ seviyesinde gerçekleşmiştir. Buna göre 2017 yılında Türkiye-Pakistan dış ticaret hacmi 2016 yılına oranla 5,1 milyon $'lık bir artış göstermiştir. Türkiye-Pakistan dış ticaret dengesi açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'la olan ticaretinde 2017 yılında 29,0 milyon $ dış ticaret fazlası oluşmuştur. Buna göre 2017 yılında oluşan dış ticaret fazlası 2016 yılına oranla 54,6 milyon $ düşüş göstermiştir. Buradan hareketle bakıldığında 2000 sonrası dönemde ilk defa 2016'da dış ticaret fazlası vermeye başlayan Türkiye-Pakistan dış ticaret dengesi, 2017 yılında da dış ticaret fazlası vermeyi sürdürmüştür.

4.1. Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı: 2005-2017

Aşağıda 2005-2017 arası dönemde Türkiye'nin Pakistan'a ihracatı yıllık olarak incelenmiştir.

Tablo 119. 2005-2017 Arası Dönem Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı

(Milyon Dolar)

TÜRKİYE'NİN PAKİSTAN'A İHRACATI	
	Değer
Yıl	Milyon $
2005	187.554.234
2006	129.598.254
2007	157.038.218
2008	155.065.209
2009	162.513.659
2010	248.147.057
2011	213.672.264
2012	276.127.205
2013	285.900.656
2014	259.317.265
2015	289.059.980
2016	346.896.045
2017[3]	352.170.662

Kaynak: TÜİK (2018)

[3] 2017 verileri TÜİK tarafından geçici veri olarak tanımlanmaktadır.

Tablo 119'a göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatı 2005-2017 yılları arasında yıllık olarak;

- Türkiye 2005 yılında Pakistan'a 187,5 milyon $'lık ihracat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2005 yılı Pakistan'a ihracatı bir önceki yıla oranla (2004 yılında Türkiye Pakistan'a 86,3 milyon $'lık ihracat gerçekleştirmiştir) 101,1 milyon $ artış göstermiştir.
- Türkiye 2006 yılında Pakistan'a 129,5 milyon $'lık ihracat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2006 yılı Pakistan'a ihracatı 2005 yılına oranla 57,9 milyon $ düşüş göstermiştir.
- Türkiye 2007 yılında Pakistan'a 157,0 milyon $'lık ihracat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2007 yılı Pakistan'a ihracatı 2006 yılına oranla 27,4 milyon $ artış göstermiştir.
- Türkiye 2008 yılında Pakistan'a 155,0 milyon $'lık ihracat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2008 yılı Pakistan'a ihracatı 2007 yılına oranla 1,9 milyon $ düşüş göstermiştir.
- Türkiye 2009 yılında Pakistan'a 162,5 milyon $'lık ihracat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2009 yılı Pakistan'a ihracatı 2008 yılına oranla 7,4 milyon $ artış göstermiştir.
- Türkiye 2010 yılında Pakistan'a ilk defa 200 milyon $ üzerinde gerçekleşen bir oranla 248,1 milyon $'lık ihracat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2010 yılı Pakistan'a ihracatı 2009 yılına oranla 85,6 milyon $ artış göstermiştir.
- Türkiye 2011 yılında Pakistan'a 213,6 milyon $'lık ihracat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2011 yılı Pakistan'a ihracatı 2010 yılına oranla 34,4 milyon $ düşüş göstermiştir.
- Türkiye 2012 yılında Pakistan'a 276,1 milyon $'lık ihracat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2012 yılı Pakistan'a ihracatı 2011 yılına oranla 62,4 milyon $ artış göstermiştir.

- Türkiye 2013 yılında Pakistan'a 285,9 milyon $'lık ihracat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2013 yılı Pakistan'a ihracatı 2012 yılına oranla 9,7 milyon $ artış göstermiştir.
- Türkiye 2014 yılında Pakistan'a 259,3 milyon $'lık ihracat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2014 yılı Pakistan'a ihracatı 2013 yılına oranla 26,5 milyon $ düşüş göstermiştir.
- Türkiye 2015 yılında Pakistan'a 289,0 milyon $'lık ihracat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2015 yılı Pakistan'a ihracatı 2014 yılına oranla 29,7 milyon $ artış göstermiştir.
- Türkiye 2016 yılında Pakistan'a ilk defa 300 milyon $ üzerinde gerçekleşen bir oranla 346,8 milyon $'lık ihracat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2016 yılı Pakistan'a ihracatı 2015 yılına oranla 57,8 milyon $ artış göstermiştir.
- Türkiye 2017 yılında Pakistan'a 2016 yılında olduğu gibi 300 milyon $ üzerinde bir oranla 352,1 milyon $'lık ihracat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2017 yılı Pakistan'a ihracatı 2016 yılına oranla 5,2 milyon $ artış göstermiştir.

Türkiye'den Pakistan'a en çok ihracat yapılan ürünleri;

- ⇨ Telefon, telgraf için elektrikli cihazlar
- ⇨ Hava taşıtları fırlatma, iniş takımları
- ⇨ Kamera
- ⇨ Radar
- ⇨ Sentetik filamentler
- ⇨ İnşaat demiri
- ⇨ İşlenmiş petrol
- ⇨ Hijyenik havlu-bebek bezi
- ⇨ Elektrik transformatörleri
- ⇨ Deri kimyasalları
- ⇨ Pamuklu mensucat
- ⇨ Tuvalet kâğıtları
- ⇨ Prefabrik yapılar

⇨ Tekstil makineleri

⇨ Siklik hidrokarbonlar

⇨ Fişek ile mermiler

⇨ Kendine has fonksiyona sahip makineler ve cihazlar

⇨ Dokuma halılar

⇨ Kauçuktan yeni dış lastikler yer almaktadır (https://www.economy.gov.tr Erişim Tarihi: 07.05.2018)

4.1.1. Başlıca Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı

Aşağıda 2005-2017 yılları arasında Pakistan'a yapılan ihracatta ilk 10 sırada bulunan ürünleri içeren ayrıntılı tablolara ve içeriğe yönelik yorumlamalara yer verilmiştir.

Tablo 120. 2005 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı

(Milyon Dolar)

Sıra	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	27.693.774
2	Demir - çelik	23.828.652
3	Elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	23.247.719
4	Değirmenciliğe yönelik ürünler, malt, nişasta, inülin, buğday gluteni	20.705.237
5	Demir veya çelikten eşya	16.324.351
6	Kâğıt ve karton, kâğıt hamurundan, kâğıttan veya kartondan eşya	13.950.104
7	Plastikler ve mamulleri	6.243.220
8	Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ile dokunmuş diğer eşya ve paçavralar	6.152.744
9	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	5.067.986
10	Alüminyum ve alüminyumdan eşyalar	3.614.635
2005 Yılı Türkiye'nin Pakistan'a Toplam İhracatı		**187.554.234**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 120'ye göre 2005 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında en yüksek paya sahip olan ürünü 27,6 milyon $'lık ihracat miktarıyla kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları

oluşturmaktadır. 2005 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında 2. sırada yer alan ürünü 23,8 milyon $'lık ihracat miktarıyla demir ve çelik ürünleri oluştururken; 3. sıradaki ürünü ise 23,2 milyon $'lık ihracat miktarıyla elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları oluşturmaktadır. 2005 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihraç ettiği ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 3,6 milyon $'lık ihracat miktarıyla alüminyum ve alüminyumdan eşyalar yer almaktadır.

Tablo 121. 2006 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı

(Milyon Dolar)

Sıra	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	20.704.062
2	Organik kimyasal ürünler	10.759.595
3	Elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	8.541.691
4	Plastikler ve mamulleri	7.648.460
5	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	6.918.934
6	Mobilyalar, yatak takımı, aydınlatma cihazı, reklam lambası, ışıklı tabela vb. prefabrik yapılar	5.830.419
7	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	5.733.759
8	Demir veya çelikten eşya	4.429.772
9	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	4.405.930
10	Demir ve çelik	3.845.317
2006 Yılı Türkiye'nin Pakistan'a Toplam İhracatı		**129.598.254**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 121'e göre 2006 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında en yüksek paya sahip olan ürünü 20,7 milyon $'lık ihracat miktarıyla 2005 yılında olduğu gibi kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmaktadır. 2006 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında 2. sırada yer alan ürünü 10,7 milyon $'lık ihracat miktarıyla organik kimyasal ürünler oluştururken; 3. sıradaki ürünü ise 8,5 milyon $'lık ihracat

miktarıyla 2005 yılında olduğu gibi elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları oluşturmaktadır. 2006 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihraç ettiği ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 3,8 milyon $'lık ihracat miktarıyla demir ve çelik yer almaktadır. Bu anlamda demir ve çeliğin toplam ihracattaki payı 2005 yılına oranla yaklaşık 20 milyon dolarlık azalma göstermiştir.

Tablo 122. 2007 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı

(Milyon Dolar)

Sıra	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	21.572.417
2	Elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	16.522.644
3	Organik kimyasal ürünler	11.336.596
4	Kâğıt ve karton, kâğıt hamurundan, kâğıttan ya da kartondan eşyalar	10.883.254
5	Gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar	10.716.523
6	Plastikler ve mamulleri	10.039.050
7	Kauçuk ve kauçuktan eşyalar	6.181.489
8	İnorganik kimyasallar, kıymetli metal, radyoaktif element, metal ve izotopların organik-anorganik bileşikleri	4.654.113
9	Demir veya çelikten eşyalar	4.557.510
10	Mobilyalar, yatak takımı, aydınlatma cihazı, reklam lambası, ışıklı tabela vb, prefabrik yapılar	4.290.512
2007 Yılı Türkiye'nin Pakistan'a Toplam İhracatı		**157.038.218**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 122'ye göre 2007 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında en yüksek paya sahip olan ürünü 21,5 milyon $'lık ihracat miktarıyla 2005 ve 2006 yıllarında olduğu gibi kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmaktadır. 2007 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında 2. sırada yer alan ürünü 16,5 milyon $'lık ihracat miktarıyla elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü,

ses kaydetme-verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları oluştururken; 3. sıradaki ürünü ise 11,3 milyon $'lık ihracat miktarıyla organik kimyasal ürünler oluşturmaktadır. 2007 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihraç ettiği ürünler içinde ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 4,2 milyon $'lık ihracat miktarıyla mobilyalar, yatak takımı, aydınlatma cihazı, reklam lambası, ışıklı tabela vb. prefabrik yapılar yer almaktadır.

Tablo 123. 2008 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı

(Milyon Dolar)

Sıra	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	20.361.734
2	Pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat	16.738.616
3	Elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	11.774.239
4	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	11.053.541
5	Plastikler ve mamulleri	10.399.320
6	Gemiler ve suda yüzen taşıtlar ile araçlar	10.273.710
7	İnorganik kimyasallar, kıymetli metal, radyoaktif element, metal ve izotopların organik-anorganik bileşikleri	5.554.727
8	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	5.512.182
9	Demir veya çelikten eşya	5.110.999
10	Halılar ile diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları	4.995.282
2008 Yılı Türkiye'nin Pakistan'a Toplam İhracatı		**155.065.209**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 123'e göre 2008 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında en yüksek paya sahip olan ürünü 20,3 milyon $'lık ihracat miktarıyla 2005, 2006 ve 2007 yıllarında olduğu gibi Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmaktadır. 2008 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında 2. sırada yer alan ürünü 16,7 milyon $'lık ihracat

miktarıyla pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat oluştururken; 3. sıradaki ürünü ise 11,7 milyon $'lık ihracat miktarıyla elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları oluşturmaktadır. 2008 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihraç ettiği ürünler içinde ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 4,9 milyon $'lık ihracat miktarıyla halılar ile diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları bulunmaktadır.

Tablo 124. 2009 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı

(Milyon Dolar)

Sıra	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	22.580.681
2	Demir ve çelik	12.817.242
3	Plastikler ve mamulleri	11.252.826
4	Organik kimyasal ürünler	10.063.018
5	Hububat, un, nişasta ya da süt müstahzarları, pastacılık ürünleri	8.334.633
6	Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, yemeklik katı yağlar, hayvansal ve bitkisel mumlar	7.481.431
7	Elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	7.472.348
8	Kâğıt ve karton, kâğıt hamurundan, kâğıttan veya kartondan eşya	6.473.525
9	Demir veya çelikten eşya	6.041.243
10	Mobilyalar, yatak takımı, aydınlatma cihazı, reklam lambası, ışıklı tabela vb. prefabrik yapılar	5.856.948
2009 Yılı Türkiye'nin Pakistan'a Toplam İhracatı		**162.513.659**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 124'e göre 2009 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında en yüksek paya sahip olan ürünü 22,5 milyon $'lık ihracat miktarıyla 2005- 2008 yılları arasında olduğu gibi kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmaktadır. 2009 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında 2. sırada yer alan ürünü 12,8 milyon $'lık ihracat miktarıyla demir çelik oluştururken; 3. sıradaki ürünü ise 11,2 milyon $'lık ihracat miktarıyla plastikler ve mamulleri oluşturmaktadır. 2009 yılı ürünlere göre

Türkiye'nin Pakistan'a ihraç ettiği ürünler içinde ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 5,8 milyon $'lık ihracat miktarıyla mobilyalar, yatak takımı, aydınlatma cihazı, reklam lambası, ışıklı tabela vb. prefabrik yapılar yer almaktadır.

Tablo 125. 2010 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı

(Milyon Dolar)

Sıra	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	27.782.622
2	Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksamları ve parçaları	27.089.800
3	Organik kimyasal ürünler	13.957.700
4	Zati eşya, kumanya ile başka yerde belirtilmeyen diğer eşyalar	12.702.184
5	Silah ve mühimmat, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	12.040.739
6	Plastikler ve mamulleri	10.163.618
7	Kâğıt ve karton, kâğıt hamurundan, kâğıttan veya kartondan eşya	8.426.826
8	Mobilyalar, yatak takımı, aydınlatma cihazı, reklam lambası, ışıklı tabela vb. prefabrik yapılar	8.413.406
9	Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ile dokunmuş diğer eşyalar, paçavralar	7.862.397
10	Muhtelif kimyasal madde (biodizel, yangın söndürme maddeleri, dezenfektanlar, haşarat öldürücüler, vb.)	6.679.045
2010 Yılı Türkiye'nin Pakistan'a Toplam İhracatı		**248.147.057**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 125'e göre 2010 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında en yüksek paya sahip olan ürünü 27,7 milyon $'lık ihracat miktarıyla 2005-2009 yılları arasında olduğu gibi kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmaktadır. 2010 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında 2. sırada yer alan ürünü 27,0 milyon $'lık ihracat miktarıyla hava taşıtı, uzay taşıtı ve bunların aksamları ve parçaları oluşturmaktadır. Bu anlamda 2005 yılından bu yana ilgili ürün grubu Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında en yüksek paya sahip olan ilk 10 ürün sıralamasına ilk defa 2010 yılında

2. sıradan girmiştir. 3. sıradaki ürünü ise 13,9 milyon $'lık ihracat miktarıyla organik kimyasal ürünler oluşturmaktadır. 2010 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihraç ettiği ürünler içinde ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 6,6 milyon $'lık ihracat miktarıyla muhtelif kimyasal maddeler yer almaktadır.

Tablo 126. 2011 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı

(Milyon Dolar)

Sıra	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	24.295.708
2	Süt ürünleri, yumurtalar, tabii bal, diğer yenilebilir hayvansal menşeli ürünler	12.974.954
3	Plastikler ve mamulleri	12.093.172
4	Halılar ile diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları	10.336.457
5	Kâğıt ve karton, kâğıt hamurundan, kâğıttan veya kartondan eşya	10.319.640
6	Elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	9.887.102
7	Demir ve çelik	8.604.730
8	Silah ve mühimmat, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	8.560.243
9	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	8.126.225
10	Muhtelif kimyasal maddeler (biodizel, yangın söndürme maddeleri, dezenfektanlar, haşarat öldürücüler, vb.)	7.084.001
2011 Yılı Türkiye'nin Pakistan'a Toplam İhracatı		**213.672.264**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 126'ya göre 2011 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında en yüksek paya sahip olan ürünü 24,2 milyon $'lık ihracat miktarıyla 2005-2010 yılları arasında olduğu gibi kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmaktadır. 2011 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında 2. sırada yer alan ürünü 12,9 milyon $'lık ihracat miktarıyla süt ürünleri, yumurtalar, tabii bal, diğer yenilebilir hayvansal menşeli ürünler oluşturmuştur. Bu anlamda 2005 yılından bu yana ilgili ürün grubu

Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında en yüksek paya sahip olan ilk 10 ürün sıralamasına ilk defa 2011 yılında 2. sıradan girmiştir. 3. sıradaki ürünü ise 12,0 milyon $'lık ihracat miktarıyla plastikler ve mamulleri oluşturmaktadır. 2011 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihraç ettiği ürünler içinde ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 7,0 milyon $'lık ihracat miktarıyla muhtelif kimyasal maddeler yer almaktadır.

Tablo 127. 2012 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı

(Milyon Dolar)

Sıra	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	50.533.346
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	40.343.013
3	Plastikler ve mamulleri	19.730.400
4	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	14.292.017
5	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	11.381.490
6	Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksamları ve parçaları	10.622.999
7	Çeşitli mamul eşya (sıhhi havlu, bebek bezi, kalem, çakmak, fermuar, fırça vb.)	9.825.754
8	Silah ve mühimmat, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	9.244.783
9	Halılar ve diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları	9.049.227
10	Muhtelif kimyasal maddeler (biodizel, yangın söndürme maddeleri, dezenfektanlar, haşarat öldürücüler, vb.)	8.129.419
2012 Yılı Türkiye'nin Pakistan'a Toplam İhracatı		**276.127.205**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 127'ye göre 2012 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında en yüksek paya sahip olan ürünü 50,5 milyon $'lık ihracat miktarıyla elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme

cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları oluşturmaktadır. Buradan hareketle bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında ilk defa bir ürün toplamda 50 milyon $ üzeri ihracat miktarına ulaşmıştır. 2012 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında 2. sırada yer alan ürünü 40,3 milyon $'lık ihracat miktarıyla 2005-2011 yılları arasında ihracatta ilk 10 ürün içinde ilk sırada yer alan kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmuştur. 3. sıradaki ürünü ise 19,7 milyon $'lık ihracat miktarıyla plastikler ve mamulleri oluşturmaktadır. 2012 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihraç ettiği ürünler içinde ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 8,1 milyon $'lık ihracat miktarıyla muhtelif kimyasal maddeler yer almaktadır.

Tablo 128. 2013 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı

(Milyon Dolar)

Sıra	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	64.804.244
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	40.113.661
3	Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçalar	21.973.843
4	Plastikler ve mamulleri	12.276.381
5	Gemiler ve suda yüzen taşıtlar ve araçlar	11.270.000
6	Çeşitli mamul eşya (sıhhi havlu, bebek bezi, kalem, çakmak, fermuar, fırça vb.)	9.991.827
7	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	8.752.138
8	Muhtelif kimyasal maddeler (biodizel, yangın söndürme maddeleri, dezenfektanlar, haşarat öldürücüler, vb.)	7.782.733
9	Kauçuk ve kauçuktan eşya	6.705.219
10	Debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülasalar, tanenler, boyalar, pigmentler vb., vernikler vb., macunlar, mürekkepler	6.371.325
2013 Yılı Türkiye'nin Pakistan'a Toplam İhracatı		**285.900.656**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 128'e göre 2013 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında en yüksek paya sahip olan ürünü 64,8 milyon $'lık ihracat miktarıyla elektrikli

makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları oluşturmaktadır. Buradan hareketle bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında ilk defa bir ürün toplamda 60 milyon $ üzeri ihracat miktarına ulaşmıştır. 2013 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında 2. sırada yer alan ürünü 40,1 milyon $'lık ihracat miktarıyla kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmuştur. 3. sıradaki ürünü ise 21,9 milyon $'lık ihracat miktarıyla hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksamları ve parçaları oluşturmaktadır. 2013 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihraç ettiği ürünler içinde ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 6,3 milyon $'lık ihracat miktarıyla debagatte ve boyacılıkta kullanılan hülasalar, tanenler, boyalar, pigmentler vb. vernikler vb. macunlar ile mürekkepler yer almaktadır.

Tablo 129. 2014 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı

(Milyon Dolar)

Sıra	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	43.953.171
2	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	42.387.886
3	Plastikler ve mamulleri	15.865.733
4	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	8.582.588
5	Organik kimyasal ürünler	7.974.930
6	Muhtelif kimyasal maddeler (biodizel, yangın söndürme maddeleri, dezenfektanlar, haşarat öldürücüler, vb.)	7.956.854
7	Çeşitli mamul eşya (sıhhi havlu, bebek bezi, kalem, çakmak, fermuar, fırça vb.)	7.580.355
8	Demir ve çelik	7.272.359
9	Demir veya çelikten eşya	7.230.415
10	Kauçuk ve kauçuktan eşya	6.984.886
2014 Yılı Türkiye'nin Pakistan'a Toplam İhracatı		**259.317.265**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 129'a göre 2014 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında en yüksek paya sahip olan ürünü 43,9 milyon $'lık ihracat miktarıyla elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları oluşturmaktadır. 2014 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında 2. sırada yer alan ürünü 42,3 milyon $'lık ihracat miktarıyla kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmuştur. 3. sıradaki ürünü ise 15,8 milyon $'lık ihracat miktarıyla plastikler ve mamulleri oluşturmaktadır. 2014 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihraç ettiği ürünler içinde ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 6,9 milyon $'lık ihracat miktarıyla kauçuk ve kauçuktan eşya yer almaktadır.

Tablo 130. 2015 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı

(Milyon Dolar)

Sıra	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	55.904.476
2	Elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	32.333.630
3	Plastikler ve mamulleri	16.777.559
4	Demir veya çelikten eşya	13.590.473
5	Sentetik ve suni devamsız lifler	11.995.165
6	Muhtelif kimyasal maddeler (biodizel, yangın söndürme maddeleri, dezenfektanlar, haşarat öldürücüler, vb.)	9.419.408
7	Çeşitli mamul eşya (sıhhi havlu, bebek bezi, kalem, çakmak, fermuar, fırça vb.)	9.257.345
8	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	9.216.539
9	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	8.957.941
10	Silah ve mühimmat, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	8.911.376
2015 Yılı Türkiye'nin Pakistan'a Toplam İhracatı		**289.059.980**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 130'a göre 2015 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında en yüksek paya sahip olan ürünü 55,9 milyon $'lık ihracat miktarıyla kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmaktadır. 2015 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında 2. sırada yer alan ürünü 32,3 milyon $'lık ihracat miktarıyla elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme, verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları oluşturmuştur. Bu anlamda ilgili ürün grubunun bir önceki yıla oranla toplam ihracattaki miktarı 11,6 milyon $ azalarak 1. sıradan 2. sıraya gerilemiştir. 3. sıradaki ürünü ise 16,7 milyon $'lık ihracat miktarıyla plastikler ve mamulleri oluşturmaktadır. 2015 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihraç ettiği ürünler içinde ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 8,9 milyon $'lık ihracat miktarıyla silah ve mühimmat, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları yer almaktadır.

Tablo 131. 2016 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı

(Milyon Dolar)

Sıra	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	77.992.152
2	Elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	31.609.451
3	Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksamları ve parçaları	23.647.475
4	Plastikler ve mamulleri	16.375.412
5	Süt ürünleri, yumurtalar, tabii bal, diğer yenilebilir hayvansal menşeli ürünler	12.537.393
6	Pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat	11.910.261
7	Muhtelif kimyasal maddeler (biodizel, yangın söndürme maddeleri, dezenfektanlar, haşarat öldürücüler, vb.)	10.015.837
8	Silah ve mühimmat, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	9.513.379
9	Demir veya çelikten eşya	9.397.575
10	Halılar ve diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları	9.282.715
2016 Yılı Türkiye'nin Pakistan'a Toplam İhracatı		**346.896.045**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 131'e göre 2016 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında en yüksek paya sahip olan ürünü 77,9 milyon $'lık ihracat miktarıyla Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmaktadır. Bu anlamda Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında ilk defa bir ürün toplamda 70 milyon $ üzeri ihracat miktarına ulaşmıştır. 2016 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında 2. sırada yer alan ürünü 31,6 milyon $'lık ihracat miktarıyla elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları oluşturmuştur. 3. sıradaki ürünü ise 23,6 milyon $'lık ihracat miktarıyla hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksamları ve parçaları oluşturmaktadır. 2016 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihraç ettiği ürünler içinde ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 9,2 milyon $'lık ihracat miktarıyla halılar ve diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları bulunmaktadır.

Tablo 132. 2017 Yılı Ürünlere Göre Türkiye'nin Pakistan'a İhracatı

(Milyon Dolar)

Sıra	İHRAÇ EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İhracat Miktarı
1	Kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları	94.185.850
2	Elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	22.404.948
3	Plastikler ve mamulleri	18.982.489
4	Pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat	14.884.265
5	Muhtelif kimyasal maddeler (biodizel, yangın söndürme maddeleri, dezenfektanlar, haşarat öldürücüler, vb.)	12.177.697
6	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	10.841.678
7	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	9.305.886
8	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	9.270.245
9	Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer kara taşıtları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	7.870.086
10	Süt ürünleri, yumurtalar, tabii bal, diğer yenilebilir hayvansal menşeli ürünler	7.634.333
2017 Yılı Türkiye'nin Pakistan'a Toplam İhracatı		**352.170.662**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 132'ye göre 2017 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında en yüksek paya sahip olan ürünü 94,1 milyon $'lık ihracat miktarıyla kazanlar, makineler, mekanik cihaz ve aletler, nükleer reaktörler, bunların parça ve aksamları oluşturmaktadır. Bu anlamda Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında ilk defa bir ürün toplamda 90 milyon $ üzeri ihracat miktarına ulaşmıştır. 2017 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında 2. sırada yer alan ürünü 22,4 milyon $'lık ihracat miktarıyla elektrikli makinalar ile cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme, verme cihazları, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları oluşturmuştur. Bu anlamda ilgili ürün grubunun bir önceki yıla oranla toplam ihracattaki miktarı 11,6 milyon $ azalarak 1. sıradan 2. sıraya gerilemiştir. 3. sıradaki ürünü ise 18,9 milyon $'lık ihracat miktarıyla plastikler ve mamulleri oluşturmaktadır. 2017 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ihraç ettiği ürünler içinde ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 7,6 milyon $'lık ihracat miktarıyla süt ürünleri, yumurtalar, tabii bal, diğer yenilebilir hayvansal menşeli ürünler yer almaktadır.

4.2. Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı (2005-2017)

Türkiye ile Pakistan arasındaki dış ticaretin bir diğer boyutunu oluşturan ithalat oranlarına bakıldığında araştırma kapsamında yer alan 2005-2017 yılları arasında dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatının en düşük düzeyde gerçekleştiği yıl 263,3 milyon dolar seviyesinde gerçekleşen ithalat miktarıyla 2016 yılı olmuştur. Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatının en yüksek düzeyde gerçekleştiği yıl olaraksa karşımıza 873,1 milyon $'lık ithalat miktarıyla 2011 yılı çıkmaktadır.

Aşağıda 2005-2017 yılları arası dönem Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatı açısından ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Tablo 133. 2005-2017 Arası Dönem Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı

TÜRKİYE'NİN PAKİSTAN'DAN İTHALATI	
	Değer
Yıl	Milyon $
2005	315.463.011
2006	379.641.843
2007	531.618.210
2008	586.235.107

TÜRKİYE'NİN PAKİSTAN'DAN İTHALATI	
	Değer
Yıl	Milyon $
2009	619.218.975
2010	749.931.328
2011	873.131.416
2012	555.012.121
2013	436.651.423
2014	435.545.822
2015	310.544.618
2016	263.354.035
2017[4]	323.128.549

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 11.05.2018)

Tablo 133'e göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatı 2005-2017 yılları arasında yıllık olarak;

- Türkiye 2005 yılında Pakistan'dan 315,4 milyon $'lık ithalat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2005 yılı Pakistan'dan ithalatı bir önceki yıla oranla (2004 yılında Türkiye Pakistan'dan 240,7 milyon $'lık ithalat gerçekleştirmiştir) 74,7 milyon $ artış göstermiştir.
- Türkiye 2006 yılında Pakistan'dan 379,6 milyon $'lık ithalat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2006 yılı Pakistan'dan ithalatı 2005 yılına oranla 64,1 milyon $ artış göstermiştir.
- Türkiye 2007 yılında Pakistan'dan ilk defa 500 milyon $ seviyesinde gerçekleşen bir rakamla 531,6 milyon $'lık ithalat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2007 yılı Pakistan'dan ithalatı 2006 yılına oranla 151,9 milyon $ artış göstermiştir.
- Türkiye 2008 yılında Pakistan'dan 586,2 milyon $'lık ithalat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2008 yılı Pakistan'dan ithalatı 2007 yılına oranla 54,6 milyon $ artış göstermiştir.
- Türkiye 2009 yılında Pakistan'dan ilk defa 600 milyon $ üzerinde gerçekleşen bir rakamla 619,2 milyon $'lık ithalat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2009 yılı Pakistan'dan ithalatı 2008 yılına oranla 32,9 milyon $ artış göstermiştir.

[4] 2017 verileri TÜİK tarafından geçici veri olarak tanımlanmaktadır.

- Türkiye 2010 yılında Pakistan'dan ilk defa 700 milyon $ üzerinde gerçekleşen bir rakamla 749,9 milyon $'lık ithalat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2010 yılı Pakistan'dan ithalatı 2009 yılına oranla 130,7 milyon $ artış göstermiştir.
- Türkiye 2011 yılında Pakistan'dan ilk defa 800 milyon $ üzerinde gerçekleşen bir rakamla 873,1 milyon $'lık ithalat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2011 yılı Pakistan'dan ithalatı 2010 yılına oranla 123,2 milyon $ artış göstermiştir. Öte yandan 2011 yılında Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatı 2005-2017 arası dönem açısından en yüksek seviyeye ulaşmıştır.
- Türkiye 2012 yılında Pakistan'dan 555,0 milyon $'lık ithalat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2012 yılı Pakistan'dan ithalatı 2011 yılına oranla 318,1 milyon $ düşüş göstermiştir. Buna göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatı 2012'deki oranıyla 2008 yılı oranlarının altına düşmüştür.
- Türkiye 2013 yılında Pakistan'dan 436,6 milyon $'lık ithalat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2013 yılı Pakistan'dan ithalatı 2012 yılına oranla 118,3 milyon $ düşüş göstermiştir. Buna göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatı 2013'deki oranıyla 2007 yılı oranlarının altına düşmüştür.
- Türkiye 2014 yılında Pakistan'dan 435,5 milyon $'lık ithalat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2014 yılı Pakistan'dan ithalatı 2013 yılına oranla 1,1 milyon $ düşüş göstermiştir.
- Türkiye 2015 yılında Pakistan'dan 310,5 milyon $'lık ithalat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2015 yılı Pakistan'dan ithalatı 2014 yılına oranla 125,0 milyon $ düşüş göstermiştir. Buna göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatı 2013'deki oranıyla 2005 yılı oranlarının altına düşmüştür
- Türkiye 2016 yılında Pakistan'dan 263,3 milyon $'lık ithalat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2016 yılı Pakistan'dan ithalatı 2015 yılına oranla 47,1 milyon $ düşüş göstermiştir. Buna göre Türkiye'nin

Pakistan'dan ithalatı 2013'deki oranıyla 2005-2017 arası dönemin en düşük seviyesinde gerçekleşmiştir.

- Türkiye 2017 yılında Pakistan'dan 323,1 milyon $'lık ithalat gerçekleştirmiştir. Buna göre Türkiye'nin 2017 yılı Pakistan'dan ithalatı 2016 yılına oranla 59,7 milyon $ artış göstermiştir. Buna göre 2011 yılından itibaren 2016 yılına kadar devam eden Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatındaki düşüş 2017 yılında yeniden artmaya başlamıştır.

Pakistan'ın Türkiye'ye ihracatının önemli bir kısmını pamuklu mensucat meydana getirmektedir. Türkiye'nin Pakistan'dan en çok ithal ettiği ürünler arasında;

- ⇨ Pamuk ve pamuklu mensucat
- ⇨ Pamuk ipliği
- ⇨ Polyester
- ⇨ Düğümlü sarmalı halılar
- ⇨ Poliasetaller
- ⇨ Diğer polieterler
- ⇨ Epoksit-alkid reçineler
- ⇨ Etil alkol
- ⇨ Deri ve köseleden giyim eşyası
- ⇨ Suni ve devamsız lifler
- ⇨ Örme eldivenler
- ⇨ Çeşitli tekstil ürünleri
- ⇨ Tekstil elyafı
- ⇨ Plastik
- ⇨ Hazır giyim ürünleri yer almaktadır (https://www.economy.gov.tr Erişim Tarihi: 07.05.2018, Yüzal, 2011: 18)

4.2.1. Başlıca Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı

Aşağıda 2005-2017 yılları arasında Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında ilk 10 sırada yer alan ürün gruplarını içeren ayrıntılı tablolara yer verilmiştir.

Tablo 134. 2005 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı

(Milyon Dolar

Sıra	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat	210.258.565
2	Sentetik ve suni devamsız lifler	46.340.313
3	Halılar ve diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları	8.171.367
4	Plastikler ve mamulleri	5.481.451
5	Ham postlar, kürk dışındaki deriler ile köseleler	5.241.598
6	Oyuncak, oyun ve spor malzemeleri, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları	5.217.049
7	Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	5.203.358
8	Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantası vb. mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya	4.950.146
9	Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya, paçavralar	4.705.593
10	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	3.485.165
2005 Yılı Türkiye'nin Pakistan'dan Toplam İthalatı		**315.463.011**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 134'e göre 2005 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında en yüksek paya sahip olan ürünü 210,2 milyon $'lık ithalat miktarıyla pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat oluşturmaktadır. Bu anlamda Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında ilgili ürün 2005 yılı toplam ithalatında tek başına yaklaşık % 70'lik bir kısmını oluşturmaktadır. 2005 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında 2. sırada yer alan ürünü 46,3 milyon $'lık ithalat miktarıyla sentetik ve suni devamsız lifler oluşturmuştur. 3. sıradaki ürünü ise 8,1 milyon $'lık ithalat miktarıyla halılar ve diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları oluşturmaktadır. 2005 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında ilk 10 sırada yer alan ürünler içerisinde 10. sırada ise 3,4 milyon $'lık ithalat miktarıyla örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı yer almaktadır.

Tablo 135. 2006 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı

(Milyon Dolar

Sıra	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat	231.636.997
2	Sentetik ve suni devamsız lifler	41.061.537
3	Plastikler ve mamulleri	27.957.329
4	Halılar ve diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları	13.972.856
5	Meşrubat, alkollü içkiler ile sirke	10.434.094
6	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	8.732.732
7	Ham postlar, kürk dışındaki deriler ile köseleler	8.031.655
8	Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantası vb. mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya	6.351.426
9	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	5.145.959
10	Oyuncak, oyun ve spor malzemeleri, bunların aksamları, parçaları ile aksesuarları	4.881.236
2006 Yılı Türkiye'nin Pakistan'dan Toplam İthalatı		**379.641.843**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 135'e göre 2006 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında en yüksek paya sahip olan ürünü 231,6 milyon $'lık ithalat miktarıyla pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat oluşturmaktadır. 2006 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında 2. sırada yer alan ürünü 41,0 milyon $'lık ithalat miktarıyla sentetik ve suni devamsız lifler oluşturmuştur. 3. sıradaki ürünü ise 27,9 milyon $'lık ithalat miktarıyla plastikler ve mamulleri oluşturmaktadır. 2006 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 4,8 milyon $'lık ithalat miktarıyla oyuncaklar, oyun ve spor malzemeleri, bunların aksam, parça ve aksesuarı yer almaktadır.

Tablo 136. 2007 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı

(Milyon Dolar

Sıra	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat	311.994.479
2	Sentetik ve suni devamsız lifler	55.709.215
3	Plastikler ve mamulleri	30.063.272
4	Halılar ve diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları	25.629.097
5	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	23.651.528
6	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	19.659.208
7	Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantası vb. mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya	12.228.698
8	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	11.930.588
9	Ham postlar, kürk dışındaki deriler ile köseleler	11.226.404
10	Yağlı tohum ve meyveler, muhtelif tane, tohum ve meyveler, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem	6.002.626
2007 Yılı Türkiye'nin Pakistan'dan Toplam İthalatı		**531.618.210**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 136'ya göre 2007 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında en yüksek paya sahip olan ürünü 311,9 milyon $'lık ithalat miktarıyla pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat oluşturmaktadır. Bu anlamda Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında ilk defa bir ürün 300 milyon $ üzerinde bir ithalat miktarına ulaşmıştır. 2007 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında 2. sırada yer alan ürünü 55,7 milyon $'lık ithalat miktarıyla sentetik ve suni devamsız lifler oluşturmuştur. 3. sıradaki ürünü ise 30,0 milyon $'lık ithalat miktarıyla plastikler ve mamulleri oluşturmaktadır. 2007 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 6,0 milyon $'lık ithalat miktarıyla yağlı tohum ve meyveler, muhtelif tane, tohum ve meyeler, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem yer almaktadır. Bu anlamda ilgili ürün grubu ilk defa 2007 yılında Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında ilk 10 sırada yer alan ürünler içerisinde kendisine yer bulmuştur.

Tablo 137. 2008 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı

(Milyon Dolar

Sıra	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	280.247.696
2	Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantaları vb. mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya	57.640.036
3	Sentetik ve suni devamsız lifler	49.246.361
4	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	38.589.740
5	Halılar ve diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları	31.857.891
6	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	28.662.497
7	Plastikler ve mamulleri	25.650.874
8	Ham postlar, kürk dışındaki deriler ile köseleler	15.876.011
9	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	12.791.528
10	Yağlı tohum ve meyveler, muhtelif tane, tohum ve meyveler, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem	10.017.073
2008 Yılı Türkiye'nin Pakistan'dan Toplam İthalatı		**586.235.107**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 137'ye göre 2008 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında en yüksek paya sahip olan ürünü 280,2 milyon $'lık ithalat miktarıyla pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat oluşturmaktadır. Bu anlamda Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında ilgili ürün grubunun bir önceki yıla oranla ithalat miktarında 31,7 milyon $'lık azalma yaşanmıştır. 2008 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında 2. sırada yer alan ürünü 57,6 milyon $'lık ithalat miktarıyla deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantası vb. mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya oluşturmuştur. 3. sıradaki ürünü ise 49,2 milyon $'lık ithalat miktarıyla sentetik ve suni devamsız lifler oluşturmaktadır. 2008 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında ilk 10 sırada yer alan ürünler içerisinde 10. sırada ise 10,0 milyon $'lık ithalat miktarıyla yağlı tohum ve meyveler, muhtelif tane, tohum ve meyeler, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem yer almaktadır. Bu anlamda 2008 yılında Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında ilk 10 sırada bulunan ürünlerin tamamı 10 milyon $ üzeri bir oranda gerçekleşmiştir.

Tablo 138. 2009 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı

(Milyon Dolar

Sıra	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat	302.839.618
2	Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantası vb. mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya	81.836.083
3	Sentetik ve suni devamsız lifler	43.919.352
4	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	40.940.254
5	Plastikler ve mamulleri	29.737.591
6	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	29.522.280
7	Halılar ve diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları	20.591.624
8	Yağlı tohum ve meyvalar, muhtelif tane, tohum ve meyvalar, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem	11.079.255
9	Hububat	10.323.048
10	Ham postlar, kürk dışındaki deriler ile köseleler	9.060.423
2009 Yılı Türkiye'nin Pakistan'dan Toplam İthalatı		**619.218.975**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 138'e göre 2009 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında en yüksek paya sahip olan ürünü 302,8 milyon $'lık ithalat miktarıyla pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat oluşturmaktadır. Bu anlamda Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında ilgili ürün grubunun bir önceki yıla oranla ithalat miktarında 22,5 milyon $'lık artış yaşanmıştır. 2009 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında 2. sırada yer alan ürünü 81,8 milyon $'lık ithalat miktarıyla deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantası vb. mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya oluşturmuştur. 3. sıradaki ürünü ise 43,9 milyon $'lık ithalat miktarıyla sentetik ve suni devamsız lifler oluşturmaktadır. 2009 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 9,0 milyon $'lık ithalat miktarıyla ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler yer almaktadır.

Tablo 139. 2010 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı

(Milyon Dolar

Sıra	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat	320.396.092
2	Plastikler ve mamulleri	93.310.628
3	Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantası vb. mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya	79.490.797
4	Sentetik ve suni devamsız lifler	69.298.603
5	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	45.451.823
6	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	37.409.745
7	Halılar ve diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları	26.043.532
8	Ham postlar, kürk dışındaki deriler ile köseleler	16.959.480
9	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	13.445.280
10	Mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	10.148.363
2010 Yılı Türkiye'nin Pakistan'dan Toplam İthalatı		**749.931.328**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 139'a göre 2010 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında en yüksek paya sahip olan ürünü 320,3 milyon $'lık ithalat miktarıyla pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat oluşturmaktadır. Bu anlamda Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında ilgili ürün grubunun bir önceki yıla oranla ithalat miktarında 17,5 milyon $'lık artış yaşanmıştır. 2010 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında 2. sırada yer alan ürünü 93,3 milyon $'lık ithalat miktarıyla plastikler ve mamulleri oluşturmuştur. 3. sıradaki ürünü ise 79,4 milyon $'lık ithalat miktarıyla deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantası vb. mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya oluşturmaktadır. 2010 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 10,1 milyon $'lık ithalat miktarıyla mineral yakıt, mineral yağ ile bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar yer almaktadır.

Tablo 140. 2011 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı

(Milyon Dolar

Sıra	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat	386.253.333
2	Plastikler ve mamulleri	117.864.019
3	Sentetik ve suni devamsız lifler	98.778.260
4	Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantaları vb mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya	56.286.091
5	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	44.221.240
6	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	44.102.435
7	Halılar ve diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları	26.308.428
8	Ham postlar, kürk dışındaki deriler ile köseleler	22.761.364
9	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	16.749.359
10	Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya, paçavralar	10.719.553
2011 Yılı Türkiye'nin Pakistan'dan Toplam İthalatı		**873.131.416**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 140'a göre 2011 yılı 2005-2017 yılları arası dönem açısından Türkiye'nin Pakistan'dan en fazla ithalat gerçekleştirdiği yıl olmuştur. Bu anlamda 2011 yılında ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında en yüksek paya sahip olan ürünü 386,2 milyon $'lık ithalat miktarıyla pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat oluşturmaktadır. Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında ilgili ürün grubunun bir önceki yıla oranla ithalat miktarında 65,8 milyon $'lık artış yaşanmıştır. 2011 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında 2. sırada yer alan ürünü 117,8 milyon $'lık ithalat miktarıyla plastikler ve mamulleri oluşturmuştur. 3. sıradaki ürünü ise 98,7 milyon $'lık ithalat miktarıyla sentetik ve suni devamsız lifler oluşturmaktadır. 2011 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 10,7 milyon $'lık ithalat miktarıyla dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya, paçavralar yer almaktadır.

Tablo 141. 2012 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı

(Milyon Dolar

Sıra	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat	186.177.243
2	Plastikler ve mamulleri	111.409.322
3	Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantası vb. mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya	52.394.457
4	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	39.476.697
5	Sentetik ve suni devamsız lifler	37.235.956
6	Halılar ve diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları	21.417.774
7	Ham postlar, kürk dışındaki deriler ile köseleler	19.633.740
8	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	19.325.894
9	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	13.390.933
10	Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya, paçavralar	11.437.643
2012 Yılı Türkiye'nin Pakistan'dan Toplam İthalatı		**555.012.121**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 141'e göre 2012 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında en yüksek paya sahip olan ürünü 186,1 milyon $'lık ithalat miktarıyla pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat oluşturmaktadır. Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında ilgili ürün grubunun bir önceki yıla oranla ithalat miktarında 200,0 milyon $'lık düşüş yaşanmıştır. İlgili ürünün ithalatında yaşanan bu düşüş 2005-2017 yılları arasında bir ürün grubunda yaşanan en sert düşüş olmuştur. 2012 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında 2. sırada yer alan ürünü 111,4 milyon $'lık ithalat miktarıyla plastikler ve mamulleri oluşturmuştur. 3. sıradaki ürünü ise 52,3 milyon $'lık ithalat miktarıyla deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantası vb. mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya oluşturmaktadır. 2012 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 11,4 milyon $'lık ithalat miktarıyla dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya, paçavralar yer almaktadır.

Tablo 142. 2013 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı

(Milyon Dolar

Sıra	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat	155.850.388
2	Plastikler ve mamulleri	80.824.377
3	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	38.411.880
4	Sentetik ve suni devamsız lifler	31.149.009
5	Halılar ve diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları	21.652.200
6	Örülmemiş giyim eşyası ile aksesuarları	17.959.018
7	Ham postlar, kürk dışındaki deriler ile köseleler	17.816.729
8	Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantası vb. mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya	16.152.547
9	Örme giyim eşyası ile aksesuarları	13.032.352
10	Yağlı tohum ve meyvalar, muhtelif tane, tohum ve meyvalar, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem	5.713.971
2013 Yılı Türkiye'nin Pakistan'dan Toplam İthalatı		**436.651.423**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 142'ye göre 2013 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında en yüksek paya sahip olan ürünü 155,8 milyon $'lık ithalat miktarıyla pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat oluşturmaktadır. 2013 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında 2. sırada yer alan ürünü 80,8 milyon $'lık ithalat miktarıyla plastikler ve mamulleri oluşturmuştur. 3. sıradaki ürünü ise 38,4 milyon $'lık ithalat miktarıyla meşrubat, alkollü içkiler ile sirke oluşturmaktadır. Bu anlamda ilgili ürün grubu Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında yer alan ilk 10 ürün içinde ilk defa ilk 3 içinde yer almıştır. 2013 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 5,7 milyon $'lık ithalat miktarıyla yağlı tohum ve meyvalar, muhtelif tane, tohum ve meyvalar, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem yer almaktadır.

Tablo 143. 2014 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı

(Milyon Dolar

Sıra	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat	185.227.990
2	Plastikler ve mamulleri	45.661.838
3	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	37.131.056
4	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	22.229.834
5	Sentetik ve suni devamsız lifler	21.499.726
6	Örme giyim eşyası ile aksesuarları	19.664.766
7	Örülmemiş giyim eşyası ile aksesuarları	19.564.053
8	Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantası vb. mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya	17.544.351
9	Ham postlar, kürk dışındaki deriler ile köseleler	15.315.205
10	Yağlı tohum ve meyvalar, muhtelif tane, tohum ve meyvalar, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem	10.137.756
2014 Yılı Türkiye'nin Pakistan'dan Toplam İthalatı		**435.545.822**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 143'e göre 2014 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında en yüksek paya sahip olan ürünü 185,2 milyon $'lık ithalat miktarıyla pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat oluşturmaktadır. 2014 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında 2. sırada yer alan ürünü 45,6 milyon $'lık ithalat miktarıyla plastikler ve mamulleri oluşturmuştur. 3. sıradaki ürünü ise 37,1 milyon $'lık ithalat miktarıyla meşrubat, alkollü içkiler ve sirke oluşturmaktadır. Bu anlamda ilgili ürün grubu Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında yer alan ilk 10 ürün içinde ilk defa ilk 3 içinde yer almıştır. 2014 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 10,1 milyon $'lık ithalat miktarıyla yağlı tohum ve meyvalar, muhtelif tane, tohum ve meyvalar, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem yer almaktadır.

Tablo 144. 2015 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı

(Milyon Dolar

Sıra	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat	132.433.468
2	Plastikler ve mamulleri	29.521.870
3	Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	23.973.935
4	Örme giyim eşyası ile aksesuarları	21.916.391
5	Örülmemiş giyim eşyası ile aksesuarları	21.746.059
6	Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantası vb. mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya	19.371.248
7	Sentetik ve suni devamsız lifler	12.381.522
8	Ham postlar, kürk dışındaki deriler ile köseleler	7.130.603
9	Yağlı tohum ve meyvalar, muhtelif tane, tohum ve meyvalar, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem	6.763.466
10	Halılar ve diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları	5.585.258
2015 Yılı Türkiye'nin Pakistan'dan Toplam İthalatı		**310.544.618**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 144'e göre 2015 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında en yüksek paya sahip olan ürünü 132,4 milyon $'lık ithalat miktarıyla pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat oluşturmaktadır. 2015 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında 2. sırada yer alan ürünü 29,5 milyon $'lık ithalat miktarıyla plastikler ve mamulleri oluşturmuştur. 3. sıradaki ürünü ise 23,9 milyon $'lık ithalat miktarıyla meşrubat, alkollü içkiler ile sirke oluşturmaktadır. Bu anlamda ilgili ürün grubu Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında yer alan ilk 10 ürün içinde ilk defa ilk 3 içinde yer almıştır. 2015 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 5,5 milyon $'lık ithalat miktarıyla halılar ve diğer dokumaya uygun maddelerden yer kaplamaları yer almaktadır.

Tablo 145. 2016 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı

(Milyon Dolar

Sıra	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat	128.462.978
2	Plastikler ve mamulleri	20.692.839
3	Örülmemiş giyim eşyası ile aksesuarları	19.466.170
4	Çeşitli mamul eşya (sıhhi havlu, bebek bezi, kalem, çakmak, fermuar, fırça vb.)	16.211.526
5	Örme giyim eşyası ile aksesuarları	13.800.076
6	Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantaları vb. mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya	12.377.246
7	Sentetik ve suni devamsız lifler	8.939.950
8	Meşrubat, alkollü içkiler ile sirke	6.187.602
9	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	5.348.374
10	Ham postlar, kürk dışındaki deriler ile köseleler	4.620.819
2016 Yılı Türkiye'nin Pakistan'dan Toplam İthalatı		**263.354.035**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

Tablo 145'e göre 2016 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatı açısından 2005-2017 arası dönemde 263,3 milyon $'lık ithalat miktarıyla en az ithalat gerçekleştirilen yıl olmuştur. 2016 yılında Türkiye'nin ithalatında en yüksek paya sahip olan ürünü 128,4 milyon $'lık ithalat miktarıyla pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat oluşturmaktadır. 2016 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında 2. sırada yer alan ürünü 20,6 milyon $'lık ithalat miktarıyla plastikler ve mamulleri oluşturmuştur. 3. sıradaki ürünü ise 19,4 milyon $'lık ithalat miktarıyla örülmemiş giyim eşyası ile aksesuarları oluşturmaktadır. Bu anlamda ilgili ürün grubu Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında yer alan ilk 10 ürün içinde ilk defa ilk 3 içinde yer almıştır. 2016 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 4,6 milyon $'lık ithalat miktarıyla Ham postlar, kürk dışındaki deriler ile köseleler bulunmaktadır.

Tablo 146. 2017 Yılı Ürün Gruplarına Göre Türkiye'nin Pakistan'dan İthalatı

(Milyon Dolar

Sıra	İTHAL EDİLEN ÜRÜN GRUBU	İthalat Miktarı
1	Pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat	203.396.167
2	Örülmemiş giyim eşyası ile aksesuarları	19.191.875
3	Örme giyim eşyası ile aksesuarları	15.489.149
4	Plastikler ve mamulleri	14.907.418
5	Meşrubat, alkollü içkiler ile sirke	14.197.368
6	Sentetik ve suni devamsız lifler	7.426.808
7	Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantası vb. mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya	6.000.751
8	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksamları, parçaları ve aksesuarları	5.854.172
9	Ham postlar, kürk dışındaki deriler ile köseleler	4.420.565
10	Yağlı tohum ve meyvalar, muhtelif tane, tohum ve meyvalar, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem	4.417.326
2017 Yılı Türkiye'nin Pakistan'dan Toplam İthalatı		**323.128.549**

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr

(Erişim Tarihi: 10.05.2018)

2017 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında en yüksek paya sahip olan ürünü 203,3 milyon $'lık ithalat miktarıyla pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucat oluşturmaktadır. 2017 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında 2. sırada yer alan ürünü 19,1 milyon $'lık ithalat miktarıyla örülmemiş giyim eşyası ile aksesuarları oluşturmuştur. 3. sıradaki ürünü ise 15,4 milyon $'lık ithalat miktarıyla örme giyim eşyası ile aksesuarları oluşturmaktadır. Bu anlamda ilgili ürün grubu Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında yer alan ilk 10 ürün içinde ilk defa ilk 3 içinde yer almıştır. 2017 yılı ürünlere göre Türkiye'nin Pakistan'a ithalatında ilk 10 sırada bulunan ürünler içerisinde 10. sırada ise 4,4 milyon $'lık ithalat miktarıyla yağlı tohum ve meyvalar, muhtelif tane, tohum ve meyvalar, sanayide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem yer almaktadır.

4.3. Türkiye Pakistan Dış Ticaret İlişkilerinin Gelişimi

Türkiye ile Pakistan'ın ekonomik ilişkileri dış ticaret açısından istenilen seviyeye ulaşamamış olsa da iki ülke arasında ticareti geliştirmek adına birçok adım atılmaktadır. Bu anlamda iki ülke arasında 1964'de imza edilen Ticaret Anlaşması bağlamında Karma Ekonomik Komisyon Toplantıları yapılmaktadır. İlk defa 1985'de Pakistan, İran ve Türkiye'nin katılımıyla bölgesel olarak kurulan Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO) 1992'de Tacikistan, Türkmenistan, Afganistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Özbekistan ve Kazakistan'ın oluşturduğu 7 ülkenin katılımıyla genişlemiştir (Kızıltan ve Sandalcılar; 2011: 102).

2003 yılında ECO üye ülkeleri arasında Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Ticaret Anlaşması, (ECOTA) İslamabat'ta yapılan bakanlar düzeyindeki toplantıda imzalanmış ve teşkilat üyesi ülkeler, diğer üye ülkelere yönelik gümrük vergilerini, sekiz yıl içinde kademeli şekilde %15 düzeyine indirmeyi ve fonları kaldırmayı karara bağlamışlardır. Öte yandan ECOTA'ya taraf ülkelerin diğer üye ülkelere karşı tarifedışı engellerin ortadan kaldırmasına yönelik taahhütte bulunmuşlardır. Taraflar arasında imza edilen ECOTA, teşkilat üyesi olan ülkelerin parlamentolarında onay aldıktan sonra yürürlük kazanmıştır. Üye ülkeler arasında uygulanan gümrük politikalarında gümrüğe yönelik indirim yapılmasına yönelik müzakerelerse sürmektedir (https://www.economy.gov.tr Erişim Tarihi: 07.05.2018). Öte yandan 1986'da kurulan Türkiye Pakistan İş Konseyi bünyesinde, iki ülke arasında mutat toplantılar yapılmaktadır. İki ülke arasında üst düzey ticari heyetlerse karşılıklı ziyaretler gerçekleştirmektedir.

Tablo 147. Türkiye-Pakistan Arasındaki Ticaretin Altyapısını Düzenleyen Bazı Anlaşma ve Protokoller

Adı	Tarih	RG Tarih ve No'su
Ticaret Anlaşması	18 Aralık 1964	24 Mayıs 1965, 12005
Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması	20 Kasım 1975	5 Şubat 1976, 15490
Çifte Vergilendirmeyi Önleme (ÇVÖ)	14 Kasım 1985	26 Ağustos 1988, 19911
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YKTK)	16 Mart 1995	12 Şubat 1997, 22903

Adı	Tarih	RG Tarih ve No'su
Türkiye-Pakistan Karma Ekonomik Komisyonu 12. Dönem Protokolü	21 Haziran 2002	4 Eylül 2002, 24866
Karayolu Taşımacılığı Anlaşması	15 Haziran 2003	22 Nisan 2007, 26501
Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Çerçeve Anlaşması	20 Ocak 2004	-
Tercihli Ticaret Düzenlemesi Çerçeve Anlaşması	20 Ocak 2004	-
Türkiye-Pakistan 13. Dönem KEK Protokolü	15 Ekim 2009	-
Müteahhitlik ve Teknik Müşavirlik Hizmetlerinde Düzenli İstişare Mekanizması Kurulmasına İlişkin Protokol	7 Aralık 2010	-
EİT Ticaret Antlaşması'nın İki Ortak Ülke Arasında Uygulanmasına İlişkin Ortak Bildiri	7 Aralık 2010	-

Kaynak: https://www.economy.gov.tr (Erişim Tarihi: 08.05.2018)

4.4. Türkiye Pakistan Serbest Ticaret Anlaşması

"İki ülke arasında karşılıklı vergi indirimi veya vergi muafiyeti sağlama amacına yönelik olarak imzalanan anlaşmalara Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) veya tercihli tarife anlaşmaları adı verilmektedir" (Aktaş, 2017: 18). STA'lar bir anlamda gümrük birliği çeşidi olup gümrük birlikleriyle benzer fonksiyonlara sahiptirler. Bu anlamda ikisi arasındaki en belirgin fark üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifesi uygulamamasıdır. Buradan hareketle STA iki ülke arasındaki ticari faaliyetlerde gümrük vergilerinin ve de gümrük kısıtlamalarının kaldırılması ve üçüncü ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulanmasıdır (Vidhi, 2016: 98).

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bünyesindeki düzenlemelerin günümüzdeki ihtiyaçlara cevap veremiyor olması ve de ticari düzendeki çok taraflılığın alternatif pazar açılımlarına cevap veremiyor olması ülkelerin ikili ticaret anlaşması yapması ihtiyacını doğurmuş ve STA'lar böylece hız kazanmıştır. Günümüzde STA sayısının artmasına bağlı olarak pek çok ülke mal ihtiyacını aynı STA içinde bulunan paydaş ülkelerden sağlamaktadır. STA üyesi olmayan ülkelerse tercih içeren ticari eylemlerin sunduğu fırsatlardan mahrum olmaktadırlar. Bu durum artık ülkelerin STA'lar içinde yer almasını ve STA ağlarını oluşturmalarını sağlamaktadır. Serbest

Ticaret Anlaşması imzalayan ülkeler, birbirlerinin ürünlerinden gümrüklerinde vergi almadıkları gibi tarife dışı engeller adı verilen kota vb. vergi dışı ithalata kısıtlama getiren önlemlere de başvuramamaktadır (Aktaş, 2017: 18).

2018 yılı itibariyle Türkiye'nin imzaladığı STA'lardan Avrupa ülkeleriyle yapılan 11 STA, ilgili ülkelerin AB'ye üye olmaları sebebiyle feshedilmiştir. Türkiye'de başlangıçtan günümüze tamamlanan ve yürürlükte olan serbest ticaret anlaşmalarının imzalandığı ülkeler ve ilgili anlaşmaların yürürlük tarihleri; EFTA[5] (1992), İsrail (1997), Makedonya (2000), Bosna Hersek (2003), Tunus (2005), Filistin (2005), Fas (2006), Suriye (2007) [6], Mısır (2007), Arnavutluk (2008), Gürcistan (2008) Karadağ (2010), Sırbistan (2010), Şili (2011), Ürdün (2011), Morityus (2013), Güney Kore (2013), Malezya (2015), Moldova (2016), Faroe Adaları (2017) ve Singapur (2017) şeklindedir. Öte yandan, Lübnan, Kosova ve Sudan'la gerçekleştirilen STA'ların iç onay süreçleri tamamlandıktan sonra yürürlük kazanacaktır. Ayrıca Katar ve Venezuela ile STA yapılmasına yönelik müzakereler tamamlanmış olup söz konusu anlaşmaların imzalanmasına ilişkin çalışmalar devam etmektedir (https://www.ekonomi.gov.tr Erişim Tarihi: 29.04.2018).

Türkiye ile Pakistan arasında ise hali hazırda yürürlükte olan bir STA olmayıp; Türkiye ve Pakistan arasında bir STA imzalanmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. İki ülke arasında 29-31 Ağustos 2016 tarihleri arasında Pakistan'ın başkenti İslamabad'da STA Müzakereleri düzenlenmiştir (http://www.mfa.gov.tr/pakistan-ekonomisi.tr.mfa Erişim Tarihi: 25.04.2018). Öte yandan 6833 Kanun numaralı "Türkiye Cumhuriyeti ile Pakistan İslam Cumhuriyeti arasında serbest ticaret alanı tesis eden çerçeve anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanun" 28.2.2017 tarihinde kabul edilmiş ve 16.03.2017 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

[5] Avrupa Serbest Ticaret Birliği Ülkeleri olup; Norveç, İzlanda, İsviçre ve Lichtenstein'dan meydana gelmektedir.
[6] Türkiye - Suriye Arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması 6 Aralık 2011 tarihinde askıya alınmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dostluk ve kardeşlik esası üzerine hemen her alanda ilişki içerisinde olan Türkiye ve Pakistan arasındaki 2005-2017 yılları arasındaki dış ticaret ilişkilerinin incelendiği bu araştırma sonucunda; iki ülke arasındaki dış ticaretin istenilen seviyede olmadığı anlaşılmıştır. Türkiye ile Pakistan'ın ekonomik ilişkileri dış ticaret açısından istenilen seviyeye ulaşamamış olsa da iki ülke arasında ticareti geliştirmek adına birçok adım atıldığı görülmektedir. Ancak hali hazırda atılan adımların sonuca kısıtlı katkı sağladığı görülmektedir. Öyle ki 2017 yılı itibariyle Pakistan yaklaşık 200 milyon nüfusuyla büyük bir pazar olarak karşımıza çıkmaktadır. 2017 itibariyle Türkiye ise 80 milyonu aşkın nüfusa sahiptir. Ancak ilgili ülkelerin dış ticareti incelendiğinde karşımıza çıkan dış ticaret rakamları böylesi bir nüfusa ve ortak köklere sahip olan iki ülkenin ticaretlerini tam manasıyla geliştiremediklerini ortaya koymaktadır.

Türkiye ile Pakistan'ın dış ticaretinin yıllara göre farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir. Araştırma kapsamındaki 2005-2017 arası dönem incelendiğinde ise 2011 yılına kadar Türkiye Pakistan dış ticaretinde Türkiye'nin aleyhine işleyen dış ticaret açığı oluştuğu görülmektedir. Türkiye ile Pakistan arasındaki ticaret hacmi ilk defa 2011'de 1 milyar $ üzerinde bir seviyeye ulaştığı ancak iki ülke arasında gerçekleşen dış ticaretin ilgili ülkelerin sahip oldukları dış ticaret hacimlerini pek fazla içermediği görülmektedir.

2005-2017 yılları dönem açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'a ihracatının en yüksek düzeyde olduğu yıl olarak 352,1 milyon $ seviyesindeki ihracat miktarıyla 2017 yılında yaşandığı görülmektedir. 2005-2017 yılları dönem açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'a ihracatının en düşük düzeyde olduğu yıl olarak 129,5 milyon $ seviyesindeki ihracat miktarıyla 2006 yılında yaşandığı görülmektedir. 2005-2017 yılları dönem açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'a ihracatında yer alan başlıca ürün olarak kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ile aletler, nükleer reaktörler, bunların aksamları ile parçaları yer almaktadır.

2005-2017 yılları dönem açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatının en yüksek düzeyde olduğu yıl olarak 873,1 milyon $ seviyesindeki ithalat miktarıyla 2011 yılında yaşandığı görülmektedir. 2005-2017 yılları dönem açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatının en düşük düzeyde gerçekleştiği yıl olarak 263,3 milyon $ seviyesindeki ithalat miktarıyla 2016 yılı karşımıza çıkmaktadır. 2005-2017 yılları arası dönem açısından bakıldığında Türkiye'nin Pakistan'dan ithalatında yer alan başlıca ürün olarak pamuk, pamuk ipliği ile pamuklu mensucatın geldiği görülmektedir. Türkiye ile Pakistan arasında gerçekleşen dış ticarette uzun dönem Türkiye aleyhinde bir dış ticaret açığının oluştuğu bununla birlikte 2016 yılından itibarense Türkiye ile Pakistan arasında gerçekleşen dış ticarette Türkiye'nin dış ticaret açığını kapatarak dış ticaret fazlası vermeye başladığı gözlemlenmiştir.

Türkiye ile Pakistan arasında ise hali hazırda yürürlükte olan bir STA olmayıp; Türkiye ve Pakistan arasında bir STA imzalanmasına yönelik çalışmalar sürdürülmekte olduğu ve 6833 Kanun numaralı "Türkiye Cumhuriyeti ile Pakistan İslam Cumhuriyeti arasında serbest ticaret alanı tesis eden çerçeve anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğuna dair kanunun" 28.2.2017 tarihinde kabul edildiği ve 16.03.2017 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdiği gözlemlenmiştir.

Bütün bu sonuçlar dikkate alındığında birçok mal grubunda Türkiye'nin Pakistan'a olan ihracatını artırma konusunda büyük fırsatlara sahip olduğu ve mevcut potansiyelin iyi kullanılamadığı söylenebilir. Bu nedenle Türkiye'nin Pakistan'a olan ihracatını artırabilmesi adına Pakistan pazarının talep ve beklentilerini daha ayrıntılı özümsenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Türkiye'de özel sektörün mevcut alt yapısını geliştirerek dinamizmini artırması ve kaliteli üretimle dost ve kardeş ülke Pakistan'a gerçekleştirilecek ihracatı artırması olasıdır. Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin (TİM) 2017 yılında hazırladığı Pakistan ülke bilgi notunda 2017 itibariyle Pakistan'a ihracat yapan Türk firma sayısının 2.021 olduğu belirtilmektedir. Bu rakam iki ülke ticareti açısından küçümsenmeyecek bir orandadır. Bu nedenle ihracat noktasında özel sektörü geleneksel dış ticaret yöntemlerinin ötesinde uygulamalar konusunda bilinçlendirmek gerekmektedir. Bu şekilde iki ülke arasındaki ticaret hacminin geliştirilmesi sağlanabilir. Öte yandan tarihi kökleri ve ortak noktaları dikkate

alındığında, resmi anlamda atılacak adımlarla Türkiye ile Pakistan arasındaki dış ticaretin her hangi iki ülke arasında kurulan dış ticaret yapısından farklı boyutlara taşınması gerekmektedir.

Pakistan yatırımcılarına çok yönlü imkân sunan ülkelerden biridir. Bu anlamda özellikle imalat ve hizmet sektöründeki ihtiyaca cevap olmak adına Türkiye'nin küçük veya orta ölçekteki firmalarını Pakistan'a kanalize etmesi bu anlamda iki ülkenin mevcut dış ticaretini geliştirecektir. Türkiye Pakistan dış ticaretini artırmak adına atılacak bir başka adımı iki ülke ticaretinde yer bulan ürünlerin çeşitliliğinin artırması oluşturmaktadır. Bu sayede iki ülke arasındaki dış ticarette ihracat ve ithalat kalemlerinde yaşanacak çeşitlilik dış ticaret hacmine de yansıyacaktır. Pakistan ekonomisinde tarımın etkisi her geçen gün azalmakta ve sanayileşmeye hız katmaktadır. Buradan hareketle gelişmekte olan bir ülke olarak karşımıza çıkan Pakistan'ın başta alt yapı olmak üzere farklı alanlarda eksiklikleri bulunmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin başta altyapı olmak üzere enerji, iletişim vb. alanlarda Pakistan'daki mevcut açığı kapatmaya yönelik hamlelerde bulunması dış ticarete de olumlu katkı sağlayacaktır.

Pakistan'ın mevcut dış ticaretinde en önemli ticaret paydaşları olarak karşımıza Çin, ABD, BAE, İngiltere, Almanya, Malezya, Suudi Arabistan vb. gibi güçlü ekonomiler çıkmaktadır. Bu anlamda Türkiye Pakistan'daki rakiplerinden kaynaklanan mevcut rekabet ortamını kendi lehine çevirecek adımlar atmalıdır. Pakistan ticaretinde Türk firmaların etkisini artırmak ve her geçen gün etkisini artıran rekabet ortamını Türkiye lehine çevirmek adına Pakistan'da faaliyet gösteren firmaların tanıtım etkinliklerini artırarak pazardaki paylarını artırmaları olasıdır. Çünkü yukarda adı geçen ve Pakistan ticaretinde ön planda yer alan ülkeler açısından bakıldığında bahsi geçen tanıtım eylemini yoğun bir şekilde gerçekleştirdikleri görülmektedir. Türkiye menşeli ürünlere yönelik Pakistan'da bir rağbetin olduğu aşikârdır. Bu nedenle Türkiye Pakistan'da Türk menşeli ürünlere yönelik oluşan bu pozitif imajını güçlendirmek durumundadır. Bu anlamda Türkiye'nin Pakistan'da yapılacak olan dış ticaret fuarlarında daha fazla yer alması iki ülke ticaretine olumlu açıdan katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Türkiye ile Pakistan arasındaki mevcut dış ticaretin istenilen seviyede olmamasının altında yatan nedenlerden biri şüphesiz taşımacılıkla ilgili yaşanan sorunlar teşkil etmektedir. İki ülke arasındaki mesafenin oldukça fazla olması taşımacılık maliyetlerini artırmakta bu durumda doğrudan dış ticarete etki etmektedir. Bu noktada farklı taşımacılık alanlarına eğilmek gerekirse; deniz taşımacılığında yaşanan sorunlar ilk etapta göze çarpmaktadır. Türkiye ile Pakistan arasındaki ticarette hâlihazırda doğrudan seferler bulunmayıp seferler genellikle Dubai aktarmalı olarak yapılmaktadır. Bu durum beraberinde taşımacılıkta maliyeti artırmaktadır. Buna rağmen iki ülke ticaretinde uzun dönem deniz taşımacılığı daha fazla rağbet görmüştür. Çünkü kara taşımacılığında yaşanan birtakım engeller, uzun sürmesine ve de pahalı olmasına rağmen deniz taşımacılığını ön plana çıkarmıştır. Kara taşımacılığı iki ülke ticaretinde en uygun yol olmakla birlikte uzun bir dönem çok fazla tercih edilmemiştir. Türkiye Pakistan arasında yer alan özellikle İran'la geçmişte yerli benzin, ek ücret, özel gümrük uygulamaları ve de güvenlik gibi nedenlere bağlı olarak yaşanan sorunlar bu durumu tetiklemiştir. Her ne kadar süreçte Türkiye ile Pakistan arasında 2003 yılında Karayolu Taşımacılığı Antlaşması imzalanmış olsa da bu gelişme bahsi geçen sıkıntıları tam manasıyla ortadan kaldıramamıştır. Ancak 2015'de Pakistan'ın TIR Sözleşmesi'ne[7] taraf olmak adına Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine yaptığı başvuruya istinaden 21 Ocak 2016'dan itibaren Pakistan'da da TIR Sistemi uygulanmaya başlamıştır. Bu gelişme Türkiye ile Pakistan arasındaki ticarete olumlu katkı sağlamış olup etkileri süreç

[7] TIR Sözleşmesi 15 Ocak 1959'da "TIR Karneleri Himayesinde Milletlerarası Mal ve Eşya Nakliyatına Dair Gümrük Sözleşmesi" olarak Avrupa ülkelerinin genelinin katılımıyla Cenevre'de imzalanmıştır. Bu noktada Türkiye'de 24 Mayıs 1966'da bu sözleşmeye taraf olmuştur. Temelde TIR Sözleşmesi karayolu ile yapılacak taşımacılıkta araçlara özel bir belge olan TIR (Transit International Routier = Uluslararası Karayolu Taşıması) karnesi verilmesi ve bu karneye sahip araçlar ile sözleşmenin tarafı olan ülkeler arasında yapılacak transit taşımacılıkta teminat aranmamasına dayanmaktadır. Bu sözleşmeyle ticareti ve taşımacılığı kolaylaştırmak temel amaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan sınır geçişlerinde gecikmeleri önlemesi ve formalite olarak kabul edilen uygulamaları azaltarak taşıma maliyetlerini düşürdüğü bilinmektedir. Bu sistem standart kontrollerin uygulanması ve standart belgelerin kullanılmasıyla geçişleri kolaylaştırır ve sonuç olarak Uluslararası ticaretin gelişmesini teşvik etmektedir. Günümüzde dünya genelinde TIR sistemine taraf ülke sayısı 70 civarındadır.

içinde daha net görülecektir. Türkiye Pakistan dış ticareti açısından demiryolu taşımacılığı günümüzde alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. ECO ülkelerini demiryoluyla birbirine bağlamayı amaçlayan ve toplamda 6500 km'yi bulan İslamabad-Tahran-İstanbul demiryolu hattı 2009 yılında test amaçlı seferlerini başlamıştır. Ancak Pakistan'da seyir sürelerinde yaşanan sıkıntıya bağlı olarak 25 Kasım 2011'de seferler iptal edilmiştir. 2012 yılında bu demiryolu hattına taraf olan Türkiye, İran ve Pakistan'ın demiryolları yetkilileri gerçekleştirdikleri üçlü toplantıyla seferlerin yeniden başlamasını kararlaştırmışlardır. Dönem içinde yaşanan sıkıntılara rağmen bahsi geçen demiryolu hattının ECO'ya üye diğer ülkelere uzatılması noktasında yürütülen çalışmalar sürdürülmektedir. Bu anlamda İslamabad-Tahran-İstanbul demiryolu hattının tam manasıyla işler hale getirilmesi Türkiye Pakistan dış ticaretinde yaşanan taşımacılık sorununa büyük ölçüde cevap olacak ve iki ülke arasındaki dış ticarette bu gelişmeden olumlu yönde etkilenecektir. Günümüzde Türkiye ile Pakistan arasında havayolu taşımacılığı alternatifi de gelişmiş olmakta birlikte maliyetin çok yüksek olması nedeniyle çok fazla tercih edilmemektedir.

Pakistan günümüzde dünyanın önemli tekstil ülkelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Pakistan'da tekstil, gerek üretim gerek istihdam gerekse ihracat anlamında ülke ekonomisinin can damarı konumundadır. Öyle ki Pakistan'da toplam işgücünün yaklaşık %40'ı tekstil sektöründe istihdam edilmekte ve sektörün GSMH içindeki payı %10'lar civarında seyretmektedir. Tekstile yönelik ihracat açısından bakıldığında Pakistan Asya'da tekstil ve hazır giyim anlamında 8. büyük ihracatçı ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. İthalat açısından bakıldığında da Pakistan tekstil içerikli ithalatta dünyada ilk 20 ülke içinde yer almaktadır. Bu anlamda Pakistan'daki tekstil ve bağlamındaki pazara yönelik tedarikçilerin başında Almanya, Çin, Güney Kore, Hindistan, Hollanda, Tayland, İtalya ve Türkiye yer almaktadır. Bu noktada Türkiye'nin tekstil alanındaki mevcut birikimini iki ülke ticaretine entegre etmesi iki ülkenin dış ticaretini doğrudan artıracak etkiyi oluşturacaktır. Ancak tekstil ve konfeksiyon ürünlerinde Türkiye ile AB arasında devam eden GB uyarınca Pakistan'a uygulanan kotalar bu duruma biraz engel oluşturmaktadır.

Türkiye Pakistan dış ticaretinin gelişmesi noktasında üzerinde durulması gereken alanlardan birini de inşaat sektörü oluşturmaktadır. Bu anlamda ilgili sektörde

Türkiyeli yatırımcılar Pakistan pazarında büyük ölçüde yer almasına rağmen geçmişte yaşanan bazı sıkıntılar Türkiye'nin ilgili alana biraz daha ağırlık vermesi gerektiğini ortaya koymaktadır. 2000 yılı sonrası dönemde Pakistan'da iş alan bazı firmaların başlamış oldukları işleri tamamlayamamış olmaları bu anlamda Türkiye'nin notunu düşürmektedir. Bununla birlikte Pakistan'da 2000 sonrası dönemde 2005, 2013 ve 2015'de yaşanan büyük depremler sonrasında ülkede büyük bir konut projesine girişilmiş olup ülkede toplamda 5 milyon konutun yapılarak bir anlamda "kentsel dönüşümün" sağlanması amaçlanmaktadır. İşte bu noktada Türkiye'nin dünya pazarında ön plana çıkmış olduğu sektörlerden biri olan inşaat sektöründeki birikimini Pakistan'a daha fazla aktarması iki ülke dış ticaretinin de canlanmasını beraberinde getirecektir.

Türkiye Pakistan dış ticaretini istenilen seviyede olmamasının altında yatan etkenlerden bir diğeri gümrük uygulamalarıdır. Bu anlamda Pakistan'da eyaletten eyalete hatta limandan limana bile farklı gümrük tarifeleri uygulanabilmektedir. Pakistan'da liman ve altyapı yetersizlikleri gibi nedenlere bağlı olarak gümrükten çekme işlemlerinin uluslararası standartların üzerinde zaman ve maliyet kayıplarına sebep olması, Pakistan ile Türkiye ticaretinde yaygın karşılaşılan diğer sorunlardan birini oluşturmaktadır. Bu nedenle iki ülke arasında süregelen gümrük tarifelerinin iki ülke ticaretini güçlendirecek şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

ACAR, F. (2013). Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013). *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Dünyası Dergisi*. 2, 15-32

AĞSAKAL, A., BARAL, G. (2016). Dış Ticaret İşlemlerinin TMS 21 Kur Değişim Etkileri Standardına Göre Muhasebeleştirilmesi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 12, 262-277.

AHMAD, F. (2005). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (2. Baskı). İstanbul: Kaynak.

AKAT, Ö. (2001). *Uluslararası Pazarlama Karması ve Yönetimi* (3. Baskı). Bursa: Ekin

AKAT, Ö. (2008). *Uluslararası Pazarlama Karması ve Yönetimi Örnek Olaylar (7. Baskı)*. Bursa: Ekin.

AKBULUT, S. (2014). *Dış Ticaret Dengesi-Dış Ticaret Haddi İlişkisi: Türkiye Örneği (2002-2012 Dönemi)*. Doktora Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Trabzon.

AKIN, B. (1990). "Dış Ticaretimizin Genel Bir Değerlendirmesi". *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt 7, Sayı 1.*

AKKOYUNLU, A.S. (1996). Yeni Dış Ticaret Teorileri. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt 7 Sayı 21, ss. 71-99).

AKTAŞ, N. (2017). *Türk Dış Ticaret Sistemi Ve Yapısının İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret Yüksek Lisans Programı, İstanbul.

AKTAŞ, N., ADIGÜZEL, M. (2017). *Türkiye'nin Dış Ticaret Sistemi Ve Sorunları.* İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Working Paper Series Tartışma Metinleri.

ALKİN, E. (1990). *Uluslararası Ekonomik İlişkiler.* İstanbul: Filiz Kitabevi.

ARICA, F. (2014). *Türkiye'nin Dış Ticaret Potansiyelinin Genişletilmiş Linder Hipotezi Çerçevesinde Değerlendirilmesi: Bir Panel Data Analizi.* Doktora Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Çanakkale.

ARIÇ, K.H. (2013). Yeni Bir Dış Ticaret Teorisi Olarak Porter'ın Rekabetçi Üstünlükler Teorisi'nin Yapısı. *KAU IIBF Dergisi*, 4(5), 81-97.

ASHİMOVA, Z. (2015). *Türkiye'nin Kırgızistan İle Dış Ticaretinin Yapısal Ve Sektörel Analizi.* Yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Sakarya.

ASLANOĞLU, E. (2003). "Türkiye Ekonomisinin Yapısal Sorunları ve Mevcut Durum", *İşletme –Finans.* 205, 62-77.

ATEŞ, B. (2015). *Türkiye'de 1980 Sonrası Dış Ticaretin Gelişimi: Enerji Sektörü.* Yüksek Lisans Tezi, Gedik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası Ticaret Anabilim Dalı, İstanbul.

ATİK, H. (2005). *Yenilik ve Ulusal Rekabet Gücü.* Ankara: Detay.

ATİK, H. (2006). Tercihlerde Benzerlik Teorisi: Türkiye ve Bazı komşu Ülkelerin Dış Ticareti Üzerine Bir Analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 61, Sayı 02, ss. 33-43.

AY, A. (2007). *Türkiye'de Dış Ticaret ve Kur Politikaları Uygulamaları.* Konya: Çizgi Kitapevi.

AYDINONAT, N. E. (2007). *Modern Uluslararası İktisat Teorisinin Kökenleri.* Ankara: Siyasal.

AYSUN, A. (2011). *Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi: Panel Çekim Modeli Uygulaması.* Yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Balıkesir.

BABAL, M. (2013). *Balkan Ülkeleri İle Türkiye Arasındaki Dış Ticaretin Dünü, Bugünü ve Yarını: 2011 2030 Ekonometrik Öngörüsü.* Yüksek lisans tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisadi Gelişme Ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı. Kocaeli.

BAKKALCI, A. C. (2013). "Yeni Yeni Ticaret Teorileri'nin Makroekonomik Doğası ve Türk Ekonomisi". *Yönetim Bilimleri Dergisi,* 11(22), ss. 69-98.

BAYRAKTUTAN, Y. (2003). Bilgi Ve Uluslararası Ticaret Teorileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* Cilt 4, Sayı 2, ss. 175-186.

BAYRAMOV, O. (2015). *Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Dış Ticaret Politikası ve Sonuçları.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonomi Ve Finans Ana Bilim Dalı Uluslararası İktisat Programı. İstanbul.

BEDESTENCİ, H. Ç. ve CANITEZ, M. (2012). *Dış Ticaret İşlemler ve Uygulamalar (8. Baskı).* Ankara: Gazi Kitabevi.

BERKSOY, T. (1994). *Dış Ticarette Liberalleşme ve İthalat Eğilimleri.* İstanbul: İTO Yayınları.

BİLİCİ, Ö. (2007). *Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri Arasında Endüstri İçi Ticaretin Analizi.* Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İzmir.

BİRİNCİOĞLU, E. (2017). *İthalat ve İşsizlik İlişkisi: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Kilis.

BORATAV, K. (1992). *"İktisat Tarihi (1908-1980)", Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye*. İstanbul: Cem Yayınevi.

BULUT, C. (2006). *Ekonomik Yapı ve Politika Analizi.* İstanbul: Der Yayınları.

ÇAPAN, İ.Z., (2009), *Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi:1980 Sonrası Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Manisa.

ÇAVDAR, T. (2004). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950 (3. Baskı).* Ankara: İmge.

ÇELİK, T. ve İLKAY, S.Ç. (2016). Türkiye'de İhracat Ve İthalat Arasındaki İlişkinin 1989-2015 Dönemi İçin Test Edilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.21, ss. 961-969.

DİRENİZCİ, A. (2005). *1990-2004 Yılları Arasında Türkiye ile Ortadoğu Ülkelerinin Ekonomik İlişkileri.* Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Gaziantep.

DTM (2007). *Avrupa Birliği ve Türkiye.* DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü.

DTM (2009). *Dış Ticaretin Görünümü 2008.* DTM Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü.

EGE BÖLGESİ SANAYİ ODASI. (2018). *2017 Yılında Dünya ve Türkiye Ekonomisi & 2018 Yılından Beklentiler.* http://www.ebso.org.tr Erişim Tarihi: 29.04.2018).

EĞİLMEZ, M., KUMCU, E. (2002), *Ekonomi Politikası*, İstanbul: Remzi Kitabevi

EĞİLMEZ, M.(2008). *Küresel Finans Krizi.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

ENGİN, E. (2013). *Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yaklaşımına Göre Türkiye Oluklu Mukavva Ambalaj Sektörünün Rekabet Gücü.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.

ERKAN, B. (2012). Ülkelerin Karşılaştırmalı İhracat Performanslarının Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Katsayılarıyla Belirlenmesi: Türkiye-Suriye Örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt 8, Sayı 15, ss.195-218.

ERTEK, T. (2005). *Makroekonomiye Giriş.* İstanbul: Beta Yayınları.

ERTEKİN, M., KUTLU, E. (2000). "1980 Sonrası Dönemde Türkiye Dış Ticaretinin Genel Bir Analizi". *Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi.16.*

ERTÜRK, E. (2001), *Uluslararası İktisat.* İstanbul: Alfa.

GAZİANTEP SANAYİ ODASI TİCARET DEPARTMANI. (2013). *Pakistan Ülke Raporu.* Gaziantep Sanayi Odası Yayını.

GHOREYSHİ, S. N. (2014). Türkiye-Rusya Federasyonu Ticaretinde Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Geçerliliği. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Erzurum.

GÖKMENOĞLU, S. M. (2011). *OECD Ülkelerinde Uluslararası Rekabet Gücü.* Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

GÖRGÜLÜ, N. (2013). Türkiye'nin Komşu Ülkeleri İle Olan Dış Ticaret İlişkilerinin Gelişimi. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Bilim Dalı, Konya.

GÜL, E., KAMACI, A., KONYA, S. (2013). Dış Ticaretin Büyüme Üzerine Etkileri: Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye Örneği. *Akademik Bakış Dergisi.* 35, 1-12.

GÜNEY, D. (2004). *Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticaret Dengesine Etkisi.* Yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı. İzmir.

GÜRSOY, Y. (2005). *Dış Ticaret İşlemleri.* Ankara: Ekin Kitabevi.

HANÇERLİOĞLU, O. (1993). *Ekonomi Sözlüğü.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

HARK, R. (2015). *Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı ve Türkiye'nin Rekabet Gücü: AB ve OECD Ülkeleri ile Karşılaştırmalı Bir Analiz.* Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Malatya.

HEPAKTAN, C.E. (2008). Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları. 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2008, İzmir. Erişim: http://debis.deu.edu.tr/userweb//iibf_kongre/dosyalar/hepaktan.pdf

https://www.economy.gov.tr (Erişim Tarihi: 10.04.2018)

http://islamabad.be.mfa.gov.tr (Erişim Tarihi: 05.04. 2018).

http://www.mfa.gov.tr/pakistan-ekonomisi.tr.mfa (Erişim Tarihi: 25.04. 2018)

http://tdkterim.gov.tr TDK, Büyük Türkçe Sözlük. (Erişim Tarihi: 02.01.2018)

https://trademap.org (Erişim Tarihi: Ocak-Mayıs 2018)

HUSTED, S, & MELVİN, M. (1995). *İnternational Economics.* New York: Harper Collins.

İNCEKARA, A. (2001). "Küreselleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye". *Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı. 42*, 927-931.

IŞIKÇI, E. (2013): *Türkiye İhracatında Ürün/Ürün Grupları Rekabet Güçlerinin Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) Endeksi Kullanılarak Analizi.* Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, İşletme Bilim Dalı, Ankara.

İNTEPE, Y. (2015). *Dünyada Artan Korumacılık ve Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası.* Yüksek Lisans Tezi, Gazi üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Ankara.

KABALA, K. (2007). *1980-2005 Yılları Arasında Uygulanan Ekonomik Politikalar ve Bunların Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri.* Yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

KARLUK, S. R. (1998). *Uluslararası Ekonomi.* İstanbul: Beta Yayınevi.

KARLUK, S.R. (2005). *Cumhuriyet'in İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisi'nde Yapısal Dönüşüm* (10. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

KAYA, F. (2015). *Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi (5. Baskı).* İstanbul: Beta Yayınları.

KAZGAN, G. (1997). *İktisadi Düşünce Veya Politik İktisadın Evrimi,* İstanbul: Remzi.

KAZGAN G. (1998). *Ekonomide Dışa Açık Büyüme(2.Baskı).* İstanbul: Altın Kitaplar.

KEPENEK, Y., YENTÜRK, N. (2001). *Türkiye Ekonomisi.* 12. Basım. İstanbul: Remzi.

KILINÇ SAVRUL, B., ÖZEL, H. A., KILIÇ, C. (2013). Osmanlı'nın Son Döneminden Günümüze Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi.* 8, 55-78.

KIZILTAN, A., SANDALCILAR, A.R. (2011). Türkiye'nin Dış Ticaretinde Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (ECO) Yeri ve Önemi. *Avrasya Etüdleri*, 38, 2011-1, 99-122

KİBRİTÇİOĞLU, A. (1998). Porter'in Rekabetçi Avantajlar Yaklaşımı ve İktisat Kuramı. Erişim: https://econwpa.ub.uni-muenchen.de/econ-wp/it/papers/0509/0509010.pdf

KÖSEKAHYAOĞLU, L. (2007). Türkiye Dış Ticaretinde Ürün Ve Ülke Bazında Yoğunlaşma: 1980–2005 Dönemi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *İstanbul Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*. 36, 15-34.

KURT, G. (2011). *2001 Ekonomik Krizi Sonrasında Türk Dış Ticaretinin İncelenmesi.* Yüksek lisans tezi, Bilecik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Bilecik.

LATİFLİ, H. (2016). *Azerbaycan Türkiye Dış Ticaret İlişkilerinin İncelenmesi: Swot Analizi.* Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı, Kocaeli.

MAMMADOV, O. (2016). *Dış Ticaret - İktisadi Büyüme İlişkisi: Geçiş Ekonomileri Örneği.* Yüksek lisans tezi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisadi Gelişme Ve Uluslararası İktisat Bilim Dalı, Kocaeli.

MASSADIKOV, K. (2012). *Türkiye - Kazakistan Dış Ticaret İlişkilerinde SSCB Sonrası Gelişmeler.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

MAZMAN İTİK, Ü. (2008). *Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleri İle Ekonomik Ve Ticari İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme.* Yüksek lisans tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

MESLEKİ EĞİTİM VE ÖĞRETİM SİSTEMİNİN GÜÇLENDİRİLMESİ PROJESİ (MEGEP). (2008). Dış Ticaret Kavramları. Ankara: MEB.

NARAYAN, P. K. & SMYTH, R. (2004). "Temporal Causality and the Dynamics of Exports, Human Capital and Real Income in China". *International Journal of Applied Economics.* 1, 24-45.

OKTAR, S., Dalyancı L. (2010). Finansal Kriz Teorileri ve Türkiye Ekonomisinde 1990 Sonrası Finansal Krizler, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi.* 29, 1-22.

OKTAY, N. (2009). *Dış Ticarete Giriş.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları,

ÖZCAN, K. (2016). *Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticareti Ve Geleceği.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ticaret Ve Lojistik Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul.

ÖZDEMİR, Ü., KANTÜRK YİĞİT, G., ORAL, M. (2016). Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi.* 35,149-174.

ÖZDEN, M. (2014). *İktisadi Büyüme Ve Kalkınma Olgusunda Dış Ticaretin Yeri Ve Önemi: Türkiye Örneği.* Yüksek lisans tezi. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Tekirdağ.

ÖZGÜVEN, A. (1997). *İktisat Bilimine Giriş(7. Baskı).* İstanbul: Filiz Kitabevi.

ÖZKALE, L. ve KAYALICA, M. Ö. (2008) *"Dış Ticaretin Yapısal Gelişimi", Çeşitli Yönleriyle Cumhuriyetin 85. Yılında Türkiye Ekonomisi.* (Ed: G. Elmas Arslan), Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.

ÖZSUSUZLU, K. (2007). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Dış Ticareti.* Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya (Türkiye Coğrafyası) Anabilim Dalı, Ankara.

ÖZTÜRK, N. (2007). *Pakistan'ın Temel Ekonomik Göstergeleri ve Türkiye-Pakistan Dış Ticareti.* İzmir Ticaret Odası Yayını.

ÖZTÜRK, N. (2009). *Dış Ticaret.* Ankara: Palme

PALAMUT, M. E., GİRAY, F. (2001). "Cumhuriyetten Günümüze Yaşanan Mali Krizler ve Uygulanan Politikalar". *Yeni Türkiye Ekonomik Kriz Özel Sayısı.* 41, 20-34.

PARASIZ, İ. (1998). *Makro Ekonomik: Teori ve Politika.* Bursa: Ezgi Kitabevi.

PARASIZ, İ. (1998). *Türkiye Ekonomisi 1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları Uygulamaları.* Bursa: Ezgi Kitapevi.

POLAT, E. (2010). *Gümrük Birliği Ve Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi: Otomotiv Sektörü Üzerine Bir İnceleme (1996-2008).* Yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Kahramanmaraş.

SAATCİOĞLU C., KUTLU, R. (2004). "Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı Üzerine Bir Uygulama (1993-2002)." *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi.* 7, 141-155.

SALVATORE, D. (1990). *Theory and Problems of International Economics, Third Edition*, McGraw-Hill, USA.

SAVAŞ V. (1978). *İktisat Politikasına Giriş.* İstanbul: İİTİA Nihat Sayar Yayın. ve Yardım Vakfı Yayınları

SAVAŞ, V.F. (1998). İktisadın Tarihi. 2. Baskı. İstanbul: Avcıol Basım Yayın.

SAYGILIOĞLU, N., GERÇEK, A. (2007). *Dış Ticaret ve Gümrük (Kurallar, İşlemler ve Vergileme).* Ankara: Yaklaşım.

SELEN, U. (2004). *Küreselleşme Sürecinde Devletin Dış Ticaret Politikaları Üzerindeki Rolü (Türkiye Örneği).* Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Bursa.

SEYİDOĞLU, H. (2007). *Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama.* 16. Baskı. İstanbul: Güzem Can.

SEZGİN, Ş. (2009). Türkiye'de 1990-2006 Yılları Arasında Dış Ticaret - Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi.* 22, 175-190.

SMITH, A. (1776). Milletlerin Zenginliği. Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, (Çev. Haldun Derin), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

SUNGUR, O. (2015). "2000 Sonrası Türkiye Ekonomisi: Büyüme, Enflasyon, İşsizlik, Borçlanma ve Dış Ticarette Gelişmeler". *Toplum ve Demokrasi.* 9, 243-269.

ŞAHİN, H. (2009). *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu* (10. Baskı). Bursa: Ezgi Kitapevi.

ŞANLI, C. (1996). *Uluslararası Ticari Akitlerin Hazırlanması ve Uyuşmazlıkların Çözüm Yolları.* İstanbul: Beta Yayınları.

TAŞPOLAT, A. (1983). *"Dış Ticarete Ait Genel Bilgiler"*, İ. Ü. İktisat Fakültesi Araştırma Merkezi İthalat ve İhracat Uygulama Elemanı Yetiştirme Programı.

TEZER, Ö.(1989). *Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü.* Ankara: Versoy Yayınları.

TOGAN, S. (2001). *1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberalizasyonu.* Türk Eximbank Araştırma Dizisi.

TOMANBAY, M. (2001). *Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı.* Ankara: Hatipoğlu Yayınları.

TUNALI, E. (2008). *Dış Girdi Bağımlılığı: Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Bir Analiz.* Yüksek lisans tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İzmir.

TÜLEYKAN, H. (2010). Tarihsel Süreçte Ekonomide Devletin Yeri, Gelişimi ve Yeniden Yapılandırılması. *Bütçe Dünyası Dergisi*, Sayı 33-1, ss. 87-114.

TÜRKER, O. (2002). Yeni Dış Ticaret Teorileri: Teori ve Uygulama. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU. (2012). *İstatistik Göstergeler (1923-2011).* Ankara: TÜİK Yayınları.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK). (2018). Dış Ticaret İstatistikleri, http://www.tuik.gov.tr adresinden alınmıştır.

TÜYEN, Z. (2015). *Türkiye'de Dış Ticaret Politika ve Uygulamaları*. Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ULUATAM, Ö. (1980). *Makro İktisat.* Ankara: S Yayınları.

ULUDAĞ, İ., ARICAN, E. (2003). *Türkiye Ekonomisi Teori, Politika, Uygulama.* İstanbul: Der Yayınları.

URAL, M. (2003). Finansal Krizler ve Türkiye. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi.18,* 11-27.

UTKULU, U. (2005). *Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler.* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.

UYGUN, S. (2011). Ekonomik Krizlerin Türkiye'nin Dış Ticareti ve Rekabet Gücü Üzerinde Etkisi. Yüksek lisans tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Afyon.

UYSAL, Y. (2007).*Güncel İktisadi Gelişmeler Üzerine Düşünceler.* İzmir: İlkem.

ÜNSAL, E. (2005). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı*. Ankara: İmaj.

ÜNSAL, M. E. (2013). *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık

VATANSEVER DEVİREN, N. (2004) "Yeni Dış Ticaret Teorisi", *Mevzuat Dergisi*, Sayı: 81, Erişim: https://www.mevzuatdergisi.com/2004/09a/05.htm#

VIDHI, A. (2016). *Arnavutluk ve Türkiye Arasında İmzalanan Serbest Ticaret Anlaşması Sonrasında Oluşan Dış Ticaret Hacminin Büyüme Üzerindeki Etkisi.* Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret ve Para Yönetimi Bilim Dalı, İstanbul.

YANIK, S., UZUN, F.(2013). Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebe Uygulamaları. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

YAPAR SAÇIK, S. (2009). Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açıdan Bir İnceleme. KMU İİBF Dergisi, Yıl:11, Sayı: 6, ss.162-171.

YERGİN, H. (2011). Gümrük Birliği'nin Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Endüstri-İçi Ticaret Üzerine Etkileri. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Erzurum.

YİĞİTBAŞI, Ş., ATABEY, N.A. (2001). *İktisada Giriş*. Konya: Selçuk Üniversitesi

YÜKSEL, E., SARIDOĞAN, E. (2011). Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. Krugman'ın Katkıları. *Marmara Üniversitesi SBE Öneri*, Cilt 9, ss.199-206.

YÜZAL, S. (2011). *Pakistan Ülke Raporu*. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi.